

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ ІМЕНІ
АДМІРАЛА МАКАРОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРПЕНКО АНГЕЛІНА АНДРІЇВНА

УДК 378.016:159.9]:37.011.3-051:37.014.3(477)(091)«2002/2025»(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2002-2025 рр.)**

011 Освітні, педагогічні науки

01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 А.А. Карпенко

Науковий керівник: **Султанова Наталія Вікторівна**, доктор педагогічних наук,
доцент.

Миколаїв – 2026

АНОТАЦІЯ

Карпенко А. А. Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів впродовж 2002–2025 років, актуальність якого зумовлена переходом від традиційної академічної моделі підготовки фахівців до гострої потреби в їхній готовності до роботи з глибокими травмами та кризовими станами, спричиненими надзвичайними умовами та соціальними кризами. У роботі теоретично обґрунтовано генезу та виявлено провідні тенденції трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у період 2002–2025 років, розкрито еволюцію форм, методів й технологій професійної підготовки майбутніх фахівців в означений період, а також визначено перспективні напрями її вдосконалення в сучасних умовах.

Встановлено, що розвиток підготовки фахівців-психологів у вказаний період мав чітко виражений структурно-адміністративний контекст, що відображалось у наукових розвідках українських дослідників, нормативно-правових документах та програмно-методичній документації закладів вищої освіти.

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, які побудовано на поняттєво-категорійному апараті (професійна підготовка психологів, зміст освіти, трансформації змісту освіти); сукупності теоретичних підходів (системному, історіографічному, джерелознавчому, компетентнісному, діяльнісному, синергетичному), принципах історизму та об'єктивності,

загальнонаукових та спеціальних (історико-структурному, порівняльно-зіставному, конструктивно-генетичному) методах дослідження.

На основі врахування комплексу соціально-політичних та нормативно-правових чинників (трансформація державної освітньої політики, оновлення законодавчої бази, безпекові виклики) обґрунтовано періодизацію розвитку змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності упродовж 2002–2025 років, у межах якої виокремлено такі періоди: I період (2002–2013 рр.) – *стандартизація та євроінтеграція змісту*, що позначений переходом від академічної до практико-орієнтованої моделі навчання. У межах якого обґрунтовано етапи: *експериментально-дискусійний* (2002–2005 рр.), у якому психологія розглядалася переважно як фундаментальна академічна дисципліна з домінуванням гуманітарного та соціально-економічного блоків; *регулятивно-стандартизаційний* (2006–2010 рр.), під час якого розпочато впровадження прикладних дисциплін (психодіагностика, консультативна психологія, психологія праці та ін.); *адаптивно-реформаторський* (2011–2013 рр.), що характеризується суттєвим розширенням професійних модулів та виокремленням спеціалізацій (освітня, клінічна, практична психологія).

Констатовано, що під час цього періоду відбулася трансформація навчальних планів, а саме зменшення частки загальногуманітарної підготовки на користь фахових тренінгів та нових видів практик (навчальної, виробничої, клінічної), що заклало фундамент для спеціалізації майбутніх фахівців.

II період (2014–2021 рр.) – *інституціоналізації та автономізації*, що характеризується посиленням здатності системи освіти відповідати соціальним викликам та таким етапами: *нормативно-компетентнісний* (2014–2019 рр.); *технологічно-адаптивний* (2020–2021 рр.).

Доведено, що в цей час відбулася системна перебудова підготовки. Відбувся відхід від уніфікованих радянських моделей до чітко визначених освітніх і професійних стандартів, гармонізованих із європейськими вимогами. Це забезпечило поєднання академічної автономії закладів вищої освіти з

єдиними державними вимогами до якості фахової підготовки, зробивши її більш соціально чутливою та адаптивною.

III період (2022–2025 рр.) – *професійна адаптація до воєнних умов*, що зумовлений запровадженням змішаного формату підготовки, провідною ідеєю якого визначено формування готовності майбутніх психологів до діяльності в умовах екзистенційних криз та надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із ризиком для життя. З'ясовано, що сучасна структура підготовки охоплює взаємопов'язані блоки: гуманітарний, природничо-науковий, базовий психологічний, а також спеціалізований медико-психологічний. Ключовою рисою трансформацій змісту підготовки під час цього періоду є зміщення педагогічного акценту від лінійного викладання до міждисциплінарної та трансдисциплінарної підготовки, що дозволяє фахівцю працювати в умовах надвисокої невизначеності.

Виявлено та науково обґрунтовано детермінанти змін у системі підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. Встановлено, що трансформаційні процеси зумовлені синергією чотирьох чинників: динамікою державної освітньої стратегії, актуальними запитами суспільства, практичним досвідом закладів загальної середньої освіти та результатами новітніх психолого-педагогічних досліджень.

Проаналізовано генезу навчальних планів і програм закладів вищої освіти, що дозволило простежити еволюцію вимог до фахової компетентності майбутніх психологів в обраних хронологічних межах, а також розкрити трансформаційні зміни форм, методів і технологій навчання: від домінування репродуктивних словесних методів до впровадження інтерактивних та цифрових симуляційних форматів. Встановлено, що вирішальною умовою ефективної підготовки фахівців-психологів у закладах вищої освіти є комплексний підхід: баланс між фундаментальною академічною освітою та практичною підготовкою.

Систематизовано світовий досвід та методи навчання: визначено ефективність таких прийомів, як запровадження супервізованої інтернатури,

спеціалізованих курсів із психотерапії травми та кризового втручання. Охарактеризовано комплекс методів навчання (словесні, практичні, наочні, інтерактивні) та цифрові форми (онлайн-курси, вебінари), що формують цифрову компетентність майбутніх фахівців.

Виявлено провідні тенденції трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, зокрема системне реформування законодавства про освіту; розширення академічної та фінансової автономії ЗВО; зростання значущості роботи з різноманітністю та інклюзією, клієнтами з різних соціальних, етнічних, релігійних та гендерних груп; залучення до розробки змісту та науково-технологічної бази підготовки викладачів провідних кафедр ЗВО; модернізація системи оцінювання результатів професійної підготовки; розширення змісту підготовки у високоспеціалізованих та комерційно значущих напрямках, таких як психологія здоров'я, кризова психологія.

Підсумковим науковим висновком дослідження є твердження, що результатом еволюції змісту освіти у 2002–2025 рр. стало формування професійно орієнтованої міждисциплінарної системності. Це якісно нове новоутворення в структурі вищої освіти, яке завдяки інтеграції знань із суміжних галузей забезпечує високу адаптивність та фахову стійкість майбутніх практичних психологів у сучасному динамічному середовищі.

Обґрунтовано перспективні напрямки вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності: спрямованість на цифровізацію освітнього процесу, поступовий перехід до навчання з використанням штучного інтелекту; узгодження змісту підготовки психологів із європейськими стандартами; впровадження програм, спрямованих на розвиток особистісних ресурсів, підвищення психологічної стійкості (резильєнтності); пошук ефективних методів роботи з травмою, формування навичок кризового втручання, інтеграція цифрових технологій у навчальний процес.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти методичних рекомендацій для студентів-практикантів спеціальності «Психологія» щодо специфіки

надання психолого-педагогічної допомоги в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану. Конкретні результати впровадження включають: розробку та затвердження у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова робочої програми навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; модернізацію змісту та науково-методичного супроводу навчальних дисциплін («Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Психологія розвитку, змін і кар'єри особистості», «Педагогічна та вікова психологія», «Психологія праці, «Військова психологія»), у які інтегровано авторську періодизацію (2002–2025 рр.) та результати аналізу трансформації змісту професійної підготовки психологів; оновлення освітньо-професійних програм та навчальних планів підготовки фахівців у закладах вищої освіти на основі виявлених тенденцій та прогностичних висновків дослідження; створення дієвого інструментарію для підготовки майбутніх фахівців до роботи з клієнтами, у тому числі, в умовах різноманітних викликів у наш час, що дозволило актуалізувати систему підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці підручників і навчальних посібників з історії педагогіки та професійної освіти, а також для підвищення якості практичної підготовки майбутніх фахівців психолого-педагогічного профілю.

Ключові слова: вища освіта, професійна підготовка, професійна освіта, майбутній психолог, професійна діяльність, фахова підготовка, здобувачі вищої освіти, трансформації змісту освіти, психолог, освіта, освіта в умовах війни.

ABSTRACT

Karpenko A.A. Transformations of the content of training future psychologists for professional activities (2002-2025). – A qualifying thesis on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of study 01 «Education/Pedagogy», specialty 011 «Educational and Pedagogical Sciences». – Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, 2026.

The dissertation research is dedicated to a comprehensive analysis of the transformations in the training content of future psychologists during the 2002–2025 period. Its relevance is driven by the transition from a traditional academic model of specialist training to an acute need for their readiness to work with deep traumas and crisis states caused by emergency conditions and social crises. The study theoretically substantiates the genesis and identifies the leading trends in the transformations of the training content for future psychologists for professional activity during the 2002–2025 period, reveals the evolution of forms, methods, and technologies of professional training for future specialists in the specified timeframe, and determines promising directions for its improvement in modern conditions.

It was established that the development of psychologist training during the specified period had a distinct structural and administrative context, which was reflected in the scholarly research of Ukrainian researchers, regulatory and legal documents, and the program and methodological documentation of higher education institutions.

The theoretical and methodological foundations of the research have been substantiated, being built upon a conceptual and categorical apparatus (professional training of psychologists, educational content, transformation of educational content); a set of theoretical approaches (systemic, historiographical, source-based, competence-based, activity-based, and synergetic); the principles of historicism and objectivity; and general scientific and special research methods (historical-structural, comparative-contrastive, and constructive-genetic).

Based on a complex of criteria (socio-political changes, state educational policy, and the regulatory framework), the periods of transformation in the training content of future psychologists for professional activity during 2002–2025 have been determined: Period I (2002–2013) — *standardization and Euro-integration of content*, marked by the transition from an academic to a practice-oriented training model. Within this period, the following stages were substantiated: *the experimental-discursive stage* (2002–2005), during which psychology was primarily regarded as a fundamental academic discipline with the dominance of humanities and socio-economic blocks; *the regulatory-standardization stage* (2006–2010), when the introduction of applied disciplines (psychodiagnostics, counseling psychology, occupational psychology, etc.) was initiated; and *the adaptive-reformatory stage* (2011–2013), characterized by a significant expansion of professional modules and the differentiation of specializations (educational, clinical, and practical psychology).

It has been established that during this period, a transformation of curricula occurred, specifically a decrease in the share of general humanities training in favor of professional workshops and new types of practices (educational, industrial, and clinical), which laid the foundation for the specialization of future specialists.

Period II (2014–2021) – *institutionalization and autonomization* – is characterized by an increased capacity of the educational system to respond to social challenges and encompasses the following stages: *the normative-competence stage* (2014–2019) and *the technological-adaptive stage* (2020–2021).

It has been proven that a systemic restructuring of training took place during this time. There was a shift from unified Soviet models toward clearly defined educational and professional standards harmonized with European requirements. This ensured the integration of the academic autonomy of higher education institutions with unified state requirements for the quality of professional training, making it more socially sensitive and adaptive.

Period III (2022–2025) – *professional adaptation to war conditions* – is driven by the implementation of a blended learning format, the primary goal of which is to develop the readiness of future psychologists for professional activity in situations of

existential crises and emergency conditions involving life risks. It has been found that the current training structure encompasses interconnected modules: humanitarian, natural science, and basic psychological blocks, as well as a specialized medical-psychological component. A fundamental characteristic of the content transformations during this period is the shift in pedagogical emphasis from linear instruction toward interdisciplinary and transdisciplinary training, enabling specialists to operate effectively in environments of extreme uncertainty.

The determinants of changes in the training system for future psychologists for professional activity have been identified and scientifically substantiated. It has been established that transformational processes are driven by the synergy of four factors: the dynamics of the state educational strategy, current societal demands, the practical experience of general secondary education institutions, and the results of the latest psychological and pedagogical research.

The genesis of higher education curricula and programs has been analyzed, which allowed for tracing the evolution of requirements for the professional competence of future psychologists within the chosen chronological boundaries, as well as revealing transformational changes in educational forms, methods, and technologies: from the dominance of reproductive verbal methods to the implementation of interactive and digital simulation formats. It has been established that a crucial condition for the effective training of psychology specialists in higher education institutions is a comprehensive approach: a balance between fundamental academic education and practical training.

International experience and teaching methods have been systematized: the effectiveness of such techniques as the introduction of a supervised internship, specialized courses in trauma psychotherapy, and crisis intervention has been determined. A complex of teaching methods (verbal, practical, visual, and interactive) and digital forms (online courses, webinars) that shape the digital competence of future specialists has been characterized.

The leading trends in the transformation of the training content for future psychologists for professional activity have been identified, specifically: systemic

reform of educational legislation; expansion of the academic and financial autonomy of higher education institutions; the growing significance of working with diversity and inclusion, as well as with clients from various social, ethnic, religious, and gender groups; the involvement of faculty from leading university departments in the development of training content and scientific-technological base; the modernization of the system for assessing professional training results; and the expansion of training content in highly specialized and commercially significant areas, such as health psychology and crisis psychology.

The final scientific conclusion of the research is the assertion that the evolution of educational content between 2002 and 2025 has resulted in the formation of professionally oriented interdisciplinary systematicity. This is a qualitatively new formation within the structure of higher education which, through the integration of knowledge from related fields, ensures high adaptability and professional resilience of future practical psychologists in today's dynamic environment.

Promising directions for improving the professional training of future psychologists for professional activity have been substantiated: a focus on the digitalization of the educational process and a gradual transition to learning utilizing artificial intelligence; alignment of psychologist training content with European standards; the implementation of programs aimed at developing personal resources and increasing psychological resilience; the search for effective trauma work methods and the development of crisis intervention skills; and the integration of digital technologies into the learning process.

The practical significance of the obtained results lies in the development and implementation of methodological recommendations into the educational process of higher education institutions for student interns majoring in «Psychology» regarding the specifics of providing psychological and pedagogical assistance in conditions of social instability and martial law. Specific implementation results include: the development and approval of the curriculum for the academic discipline «Psychological Assistance to Children in Crisis and Extreme Conditions» for the first (Bachelor's) level of higher education at the Admiral Makarov National University of

Shipbuilding; the modernization of the content and scientific-methodological support for academic disciplines («Psychology of Personality», «Social Psychology», «Psychology of Development, Change, and Career of the Individual», «Pedagogical and Developmental Psychology», «Occupational Psychology», «Military Psychology»), into which the author's periodization (2002–2025) and the results of the analysis of the transformation of psychology professional training content have been integrated; the updating of educational-professional programs and curricula for training specialists in higher education institutions based on the identified trends and forward-looking conclusions of the study; and the creation of an effective toolkit for training future specialists to work with clients in conditions of various challenges, which allowed for the actualization of the professional development system for academic staff. The research materials can be used in the preparation of textbooks and teaching aids on the history of pedagogy and professional education, as well as for improving the quality of practical training for future specialists in the psychological and pedagogical profile.

Keywords: higher education, professional training, professional education, future psychologist, professional activity, specialized training, higher education students, transformations of educational content, psychologist, education, education in wartime.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Карпенко А. А. Інтеграція зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 22. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17253763>. (фахове видання категорії «Б» України).
2. Карпенко А. А. Принципи професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 6(14). С. 237-250. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-237-250](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-237-250) (фахове видання категорії «Б» України).
3. Карпенко А. А. Історичний аспект становлення системи професійної підготовки психологів у вищій школі України. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10(50). С. 1926-1938. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-1926-1938](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1926-1938) (фахове видання категорії «Б» України).
4. Карпенко А. А. Форми і методи організації професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). С. 101-114. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-101-114](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-101-114) (фахове видання категорії «Б» України).
5. Карпенко А. Нормативно-правова база здійснення підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 10 (56). С. 505–515. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-505-515](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-505-515) (фахове видання категорії «Б» України).
6. Карпенко А. А. Зміст і форми підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми у 2002-2014 роках. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 10 (51). С. 683–692. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10\(51\)-683-692](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10(51)-683-692) (фахове видання категорії «Б» України).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Карпенко А. А. Професійна підготовка майбутніх психологів як педагогічна проблема. *Colloquium-journal*. 2025. Т. 51 (244). С. 8–11. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-51-244-2025/>.

8. Султанова Н. В., Карпенко А. А. Оновлення змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2014-2022 рр.). *Colloquium-journal*. 2025. Т. 70 (263). С. 79-82. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-70-263-2025/>. (Особистий внесок: проаналізовано трансформації професійної підготовки психологів в Україні (2014–2022 рр.), виявлено закономірності її інституціоналізації через впровадження нових стандартів та обґрунтовано вплив цифровізації і кризово-орієнтованих модулів на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців.).

9. Карпенко А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів в Україні. *Формування соціального капіталу: вітчизняний та міжнародний досвід* : монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 9-14. URL: <https://doi.org/10.61718/mon202510>.

10. Карпенко А. Сутність поняття «професійна підготовка». *Наука та освіта в сучасних дослідженнях* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Житомир, 10 верес. 2025 р. С. 33–35. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250910.02>.

11. Карпенко А. Зарубіжний досвід практики підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *II Міжнародна наукова конференція «Science and Global Challenges in the Modern World»*, м. Лестер, 5 жовт. 2025 р. С. 75-77. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251005.07>.

12. Карпенко А. А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2002–2014). *Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Trends in the Development of Science and Society»* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Роттердам, 23 жовт. 2025 р. С. 82–84. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251023.12>.

13. Карпенко А. А. Інноваційний вплив Закону України «Про вищу освіту» (2014) на професійну підготовку майбутніх психологів. *International Experience In Scientific Research. Proceedings Of IV International Scientific And Practical Conference Chicago, Usa* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чикаго, 20-22 листоп. 2025 р. С. 391–396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-international-experience-in-scientific-research-20-22-11-2025-chikago-ssha-arhiv/>.

14. Султанова Н., Карпенко А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної роботи в умовах воєнного стану. *International Scientific and Practical Conference «Interdisciplinary Challenges of Science, Education, and Technology in the 21st Century»*: Conference Proceedings : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Нью-Йорк, 12 груд. 2025 р. С. 9–11. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/12/12.html>. (Особистий внесок: проаналізовано трансформації змісту підготовки психологів відповідно до нових вимог МОН України та обґрунтовано необхідність впровадження спеціалізованих курсів із кризової інтервенції та навичок роботи з травмованими дітьми в умовах воєнного стану).

15. Карпенко А. А. Окремі аспекти підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Креативний простір* : електрон. наук. журн. №32, м. Харків, 9-11 жовт. 2025 р. С. 22–23. URL: https://www.newroute.org.ua/crp_32/.

16. Карпенко А. А. Завдання професійної підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти. *XI Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice»*, м. Львів, 9–11 груд. 2024 р. Львів, 2024. С. 749–751. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-9-11.12.24.pdf>.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Карпенко А. А. Проблеми практичної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах в теорії і

практиці. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» МНУ*, м. Миколаїв, 12 листоп. 2024 р. Миколаїв, 2024. С. 56–58.

URL: http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf.

18. Карпенко А. А. Особливості професійної підготовки психологів до роботи в екстремальних умовах. Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку : Метод. вісн. каф. початк. освіти. Матеріали з проблем початк. освіти, вищ. освіти і науки, м. Миколаїв. 2025. С. 52–55.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2002–2013 рр.).....	31
1.1. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження та періодизація трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в історичній ретроспективі.....	31
1.2. Компаративний аналіз зарубіжного досвіду підготовки психологів до професійної діяльності.....	52
1.3. Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.....	68
1.4. Особливості змісту і форм підготовки майбутніх психологів у 2002–2013 роках.....	82
Висновки до розділу 1.....	97
РОЗДІЛ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2014–2021 рр.).....	100
2.1. Законодавчі чинники трансформації системи вищої психологічної освіти в Україні.....	100
2.2. Пріоритетні напрями оновлення змісту професійної підготовки майбутніх психологів у вищій школі.....	116
2.3. Цифровізація освіти як чинник трансформації форм і методів підготовки фахівців-психологів.....	131
Висновки до розділу 2.....	146
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ (2022–2025 рр.).....	150

3.1. Концептуальні засади трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах воєнного стану.....	150
3.2. Напрями вдосконалення методико-дидактичного супроводу підготовки психологів до професійної діяльності.....	170
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	197
ДОДАТКИ.....	223

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГСВО – Галузеві стандарти вищої освіти

ЕОР – електронні освітні ресурси

ЗВО – заклад вищої освіти.

ІРЦ – інклюзивно-ресурсний центр

КМУ – Кабінет Міністрів України

МОНУ – Міністерство освіти і науки України.

НАЗЯВО – Національна агенція забезпечення якості вищої освіти

НМЗ – науково-методичне забезпечення

НРК – Національна рамка кваліфікацій

ОКХ – освітньо-кваліфікаційна характеристика.

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОПП – освітньо-професійна програма.

ПР – програмні результати

ПТСР – посттравматичний стресовий розлад

СК – спеціальні компетентності

ЄС – Європейський Союз

ЄKTC/ECTS – Європейська кредитно-трансферна система

EQF – Європейська рамка кваліфікацій

ISCED – Міжнародна стандартна класифікація освіти

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. З початку XXI століття поняття «зміст підготовки» фахівців-психологів постійно перебуває у полі зору науковців: по-перше, внаслідок зростання попиту на спеціалістів зазначеного спрямування, особливо в галузі освіти; по-друге, завдяки тісному зв'язку із поняттям «зміст освіти», яке за останні двадцять років набуло уточнення та розширення. Трансформації змісту вищої освіти, що відбулися, зокрема в галузі «Психологія», відображена в державних документах – стандартах освіти й освітньо-професійних програмах, що спричиняє й трансформації змісту підготовки.

Професійна діяльність психологів у сучасному світі має попит і є важливою, оскільки українське суспільство загалом та окремі громадяни зокрема протягом останніх років постійно перебувають у стані напруження через війну і пов'язану з нею потребу в адаптації до змін. Кількість надзвичайних ситуацій, в які сьогодні потрапляють українці, нескінченна: наслідки пандемії, воєнні дії, зростання психотравмувальних чинників, соціальні проблеми (розлучення, втрата роботи й домівки, внутрішнє переміщення та ін.) – все це суттєво впливає на психоемоційний стан дорослих і дітей. В умовах постійної соціальної нестабільності й руйнування базових систем безпеки загострюється потреба в наданні фахової психологічної допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, стали свідками або пережили травматичні події. Дитяча психіка є особливо вразливою до емоційно складних подій, оскільки наслідки пережитого можуть позначатися на всьому подальшому житті. Саме тому для цієї категорії клієнтів надзвичайно важливою є професійність фахівців, які надають психологічну допомогу.

Відповідна професійна підготовка фахівців зі спеціальності «Психологія», здатних працювати в умовах підвищених ризиків та емоційно витримувати різноманітні складні ситуації, має розпочинатися в закладах вищої освіти й

здійснюватися зі стратегічною орієнтацією на безперервне оновлення її змісту й організаційно-педагогічних умов, зокрема форм, технологій і методів.

Розв'язання цього завдання передбачає проведення історичної ретроспекції вітчизняного досвіду й вивчення іноземного щодо підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в закладах вищої освіти різного спрямування. З'ясування причинно-наслідкових зв'язків трансформації змісту професіоналізації майбутніх психологів, що відбулася протягом останньої чверті століття, встановлення важелів впливу й певних тенденцій розвитку цього процесу створять можливість прогнозувати його наступні перетворення та своєчасно їх реалізовувати. Впровадження інноваційних освітніх технологій і дієвих механізмів реалізації управлінських рішень у системі вищої освіти не лише оптимізує освітній процес окремих ЗВО, а й підвищить результативність підготовки фахівців загалом.

Проблема професійної підготовки майбутніх психологів посідає вагоме місце в сучасному історико-педагогічному дискурсі. Численні наукові розвідки, присвячені різноаспектному аналізу цього феномену, дозволили сформулювати широке поле концептуальних підходів і теоретичних моделей. Особливості підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти вивчали М. Бойченко, Л. Бондар, С. Когут, Н. Ничкало, О. Романовський, І. Рогальська-Яблонська, А. Тимченко, Т. Степанова, О. Кузнецова, О. Кучай, І. Соколова, Л. Сущенко, С. Цюра, Н. Якса. Питання професійної підготовки майбутніх психологів піднімали Л. Бондаренко, Ю. Вінтюк, В. Панок, А. Руденок, В. Сагарда, В. Семиченко, Я. Чаплук, Н. Чепелева та ін. Проблема підготовки майбутніх психологів у ЗВО є предметом наукового доробку низки українських учених. Науковцями здійснено дослідження становлення особистості психолога (І. Войціх, 2016; С. Волошина, 2019; П. Панок, 2013; Ю. Приходько, 2008; О. Федан, 2015; L. Albritton, D. Mathews & G. Boyle, 2019; M. Mahon & T. Hevey, 202), різних аспектів підготовки у закладах вищої освіти (О. Гальченко, 2020; І. Затворнюк 2020; В. Кузьменко 2020; П. Матвієнко 2014). Українськими вченими розроблено структурні компоненти психолого-педагогічної моделі

підготовки психологів (П. Панок, 2013; Т. Ткач, Л. Вітек, 2022), окреслено сучасні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів (Л. Волошина, М. Лохвицька, 2019). Актуальним проблемам і психологічним аспектам підготовки фахівців, що продовжать свою діяльність в екстремальних умовах присвятили свій науковий пошук В. Андросюк, Ф. Думко, Г. Запорожцева, Ю. Ірхін, В. Корольчук та ін.

Проте аналіз наукової літератури та стану підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в аспекті ретроспективного огляду засвідчує недостатність висвітлення питання в науково-педагогічному дискурсі.

Аналіз сучасної ситуації дає змогу виявити низку суперечностей, що загострилися в системі вищої освіти:

- між вимогами державних стандартів щодо уніфікації вищої освіти з європейськими стандартами й об'єктивною потребою в гнучкості й автономії вітчизняних закладів вищої освіти для оновлення й модернізації змісту підготовки майбутніх фахівців, що зумовлено національним контекстом (2002–2025 рр.);

- між зростанням суспільного запиту на психологів, спеціалізованих на роботі в умовах тривалої екстремальності (воєнний стан, соціальні кризи, посттравматичне відновлення) й інерційністю традиційного змісту підготовки в ЗВО, яка значною мірою залишається орієнтованою на підготовку фахівців для роботи у відносно стабільних соціальних умовах;

- між накопиченим значним практичним досвідом роботи психологів у воєнний період і недостатністю його цілісного теоретико-методологічного узагальнення в історико-педагогічному дискурсі та змісті підготовки майбутніх фахівців.

Актуальність і значущість проблеми постійної трансформації змісту підготовки майбутніх психологів підсилюється вимогами освітніх реформ в Україні. Таким чином, соціальна важливість і значущість окресленої проблеми, її недостатня розробленість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження:

«Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Теоретико-методологічні засади особистісно-професійного розвитку сучасного фахівця в умовах діджиталізації та диверсифікації освіти» (державний реєстраційний номер 0124U004701).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (протокол №2 від 26.09.2025 року).

Мета дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні генези й виявленні провідних тенденцій трансформацій змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.), а також у визначенні перспективних напрямів її вдосконалення в сучасних умовах.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. На основі історіографічного аналізу з'ясувати стан розробленості проблеми в науковій літературі й систематизувати джерельну базу дослідження.
2. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади й визначити періоди трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності впродовж 2002–2025 років.
3. Розкрити особливості еволюції форм, методів і технологій професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.
4. Виявити провідні тенденції трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності й обґрунтувати перспективні напрями її вдосконалення в умовах сьогодення.

Об'єкт дослідження: розвиток змісту підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти України в період 2002–2025 років.

Предмет дослідження: змістові, процесуальні особливості, періоди та етапи трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють першу чверть ХХІ ст. (2002–2025 рр.) – період, що характеризується інтенсивними трансформаціями в змісті вищої освіти, зокрема в професійній підготовці майбутніх психологів; переходом до компетентнісної парадигми навчання. Вибір *нижньої хронологічної межі*, 2002 рік, детермінований прийняттям законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту», остаточним утвердженням спеціальності «Психологія» як самостійного напрямку в межах галузі знань «Соціально-політичні науки» (код 0201), що потребувало розроблення нових державних стандартів освіти. *Верхня хронологічна межа*, 2025 рік, пов'язана із прийняттям Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я», початком періоду, орієнтованого на кризову психологію, роботу з травмою й інтеграцію психологічної допомоги в усі ланки соціальної взаємодії. Зміни в освітніх процесах окремих ЗВО, що були ініційовані трансформаціями в українському законодавстві й актуальними суспільними запитами, становлять цілісний об'єкт для історико-педагогічного аналізу в межах означеного періоду.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– філософські й соціокультурні концепції розвитку освіти в умовах трансформаційних змін суспільства (В. Андрущенко, В. Бондар, І. Зязюн, В. Кремень та ін. [4, 14, 50, 89]);

– фундаментальні ідеї психології особистості й концепції професійного становлення психолога (І. Бех, С. Максименко, Н. Чепелєва та ін. [10; 11; 17; 27; 28; 31; 42; 54; 86; 99; 132; 189; 198; 201; 211])

– методологічні засади сучасної історії освіти й концептуальні підходи до історико-педагогічної ретроспективи (О. Адаменко, Л. Березівська, Н. Гупан, Н. Дічек, М. Євтух, Г. Іванюк, Н. Коляда, В. Курило, О. Сухомлинська та ін. [1; 9; 23; 34; 106; 30; 51; 83; 93; 131; 177; 182]);

– положення про взаємозв'язок і взаємозалежність педагогічних явищ і потребу їхнього вивчення в конкретних умовах, концепція взаємозв'язку загальної й фахової підготовки (О. Гура, Р. Гуревич, І. Доброскок, О. Малихін, Н. Ничкало, Н. Кічук, С. Харченко, З. Фалинська та ін. [35;37;41;80;100;112;77;52;179;183;188;195]);

– теорія і практика навчання, дидактичні основи й принципи взаємозв'язку навчання з життям (Н. Бібік, Г. Васьківська, Ю. Мальований, Л. Онищук, В. Паламарчук, О. Топузов [12; 18; 22; 101; 117; 122; 180]);

– дидактичні засади організації освітнього процесу у вищій школі, принципи взаємозв'язку теоретичного навчання з практичною діяльністю (А. Алексюк, В. Андрущенко, С. Гончаренко, С. Сисоєва Н. Тализіна [4; 128]).

Методологічна основа дослідження базується на цілісному синтезі наукових підходів, що дало можливість забезпечити багатоаспектність аналізу проблеми. Зокрема, застосування *джерелознавчого й історіографічного* підходів сприяло об'єктивній систематизації репрезентативної джерельної бази щодо розвитку вищої психологічної освіти в обраних хронологічних межах і цілісному з'ясуванню стану наукової розробленості проблеми в історико-педагогічному дискурсі. Водночас цілісність наукового пошуку забезпечено *системним підходом*, у межах якого підготовка майбутніх психологів розглядається як невід'ємний складник загальнодержавної мережі вищої освіти; *синергетичний підхід* дав змогу проаналізувати характер трансформацій розвитку змісту вищої освіти під впливом полідетермінованих чинників (суспільних запитів, воєнних викликів, цифровізації). Методологічна стратегія роботи також спирається на *компетентнісний та діяльнісний підходи*, які є підґрунтям для обґрунтування сучасної модернізації змісту навчання, орієнтованого на формування фахових компетентностей і готовності майбутнього фахівця до реалізації конкретних видів професійної діяльності.

Обрані мета і завдання зумовили вибір комплексу **методів дослідження**, серед яких: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення), що стали основою для теоретико-методологічного опрацювання

джерельної бази, з'ясування стану розробленості проблеми й виявлення організаційно-педагогічних засад трансформації змісту підготовки психологів у системі вищої освіти; *історико-структурний* – сприяв розкриттю внутрішньої логіки й динаміки змін у системі вищої психологічної освіти, а також виокремленню структурних складників змісту підготовки майбутніх психологів у визначених хронологічних межах; *конструктивно-генетичний* – забезпечив можливість наукової реконструкції процесу трансформації змісту підготовки майбутніх психологів, обґрунтування періодизації досліджуваного явища (2002–2025 рр.) й виявлення причинно-наслідкових зв'язків, що зумовили якісні зміни на кожному етапі; *порівняльно-зіставний* – слугував для виявлення спільних і специфічних рис у змісті підготовки майбутніх психологів на різних етапах розвитку вищої освіти, а також для аналізу досвіду окремих ЗВО.

Джерельну базу дослідження становлять:

- законодавчі та нормативні документи (Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України; Накази і рекомендації Міністерства освіти і науки України), що детермінували стратегічні напрями розвитку вищої психологічної освіти та регламентували стандарти підготовки фахівців у галузі психології впродовж 2002–2025 рр.;

- матеріали фахових періодичних видань («Педагогіка і психологія» (2002–2025), «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України» (2002–2025), «Вісник психології і педагогіки», «Габітус», «Актуальні проблеми психології» та ін.), що містять фактичний матеріал для вивчення розвитку вищої освіти в окреслених хронологічних межах;

- теоретико-інтерпретаційні джерела – фундаментальні праці (монографії, дисертації, наукові статті) фахівців у галузі професійної підготовки майбутніх психологів (В. Каблаша, С. Максименка, О. Нежинської, В. Панка, І. Петухової, Р. Сірка, М. Чобітька, І. Цушка та ін.), у яких висвітлено генезу та концептуальні засади досліджуваної проблеми;

- програмно-методична документація закладів вищої освіти (освітньо-професійні програми, навчальні плани, робочі програми навчальних дисциплін

за спеціальністю «Психологія»), а також матеріали архівних фондів, системний аналіз яких дав змогу простежити динаміку трансформацій змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- уперше здійснено цілісний науковий аналіз трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у вітчизняних закладах освіти 2002–2025 рр.; з урахуванням комплексу критеріїв і передумов (суспільно-політичних змін, державної освітньої політики, нормативно-правової бази) обґрунтовано й розроблено періодизацію трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у 2002–2025 рр.: I період (2002–2013 рр.) – стандартизація і євроінтеграція змісту підготовки психологів у системі вищої освіти України; II період (2014–2021 рр.) – системна модернізація та інституційна автономізація закладів вищої освіти; III період (2022–2025 рр.) – професійна адаптація до воєнних умов; встановлено суть, тенденції кожного із періодів, наступність і взаємозалежність між ними в порівняльно-зіставному аспекті;

- розкрито еволюцію форм, методів і технологій навчання (від домінування репродуктивних словесних методів до інтерактивних і цифрових симуляційних форматів), що забезпечують готовність майбутніх психологів до професійної діяльності;

- на основі розробленої періодизації виявлено провідні тенденції трансформації змісту підготовки майбутніх психологів і визначено перспективні напрями її вдосконалення в сучасних умовах;

- подальшого розвитку набули: характеристика історіографії наукової проблеми за хронологічним і проблемно-тематичним підходами; аналіз законодавчих і нормативних документів, що регламентували підготовку майбутніх психологів до професійної діяльності; розкриття організаційно-змістових аспектів підготовки майбутніх психологів упродовж 2002–2025 рр.

У процесі дослідження уточнено поняттєво-категорійний апарат, досліджуваної проблеми, зокрема зміст понять: «професійна підготовка»,

«професійна діяльність», «зміст освіти», «трансформації змісту підготовки майбутнього психолога до професійної діяльності».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення й висновки дослідження щодо причинно-наслідкових зв'язків трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у 2002–2025 рр. можуть бути використані під час розв'язання наукових і практичних завдань у системі вищої та післядипломної освіти й сприятимуть удосконаленню підготовки студентів спеціальності «Психологія». Цінність для вдосконалення освітньо-професійних програм і навчальних планів підготовки фахівців-психологів у закладах вищої освіти становлять виявлені тенденції та прогностичні висновки. Розроблено й впроваджено в освітній процес методичні рекомендації для студентів-практикантів спеціальності «Психологія» щодо специфіки надання психолого-педагогічної допомоги дітям в умовах соціальної нестабільності й воєнного стану, до яких інтегровано результати аналізу трансформації змісту професійної підготовки психологів. Конкретні результати впровадження включають: розроблення й затвердження в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова робочої програми навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (див. додаток Д).

Матеріали дослідження можуть бути використані у закладах вищої освіти під час підготовки бакалаврів і магістрів, у системі підвищення кваліфікації фахівців психолого-педагогічного профілю, а також при підготовці підручників і навчальних посібників з історії педагогіки й професійної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес провідних закладів вищої освіти України: у *Львівському державному університеті внутрішніх справ* (акт № 14 від 24.02.2026 р.) результати використано під час викладання навчальних дисциплін «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Психологія розвитку, змін і кар'єри особистості». Матеріали також апробовано під час практичних занять із «Військової психології», «Практикуму з психології

особистості» і «Психології праці»; *Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова*: 1) на кафедрі психології (довідка № 019-07/05/35/4784 від 31.12.2025 р.) використано авторську періодизацію трансформації змісту підготовки психологів (2002–2025 рр.) для оновлення робочих програм спеціальності «Психологія»; 2) на кафедрі спеціальної та інклюзивної освіти (Довідка від 05.11.2025 р.) впроваджено методичні підходи до формування дослідницької компетентності через кейс-методи й інтерактивні форми навчання під час проведення аудиторних і позааудиторних занять. Акцентовано увагу на міждисциплінарному підході, що поєднує когнітивну нейропсихологію й афективну нейронауку для розуміння дитячої травми; *Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради* (Довідка № 01-12/81 від 30.01.2026 р.) наукові здобутки інтегровано в навчально-методичний супровід курсу «Педагогічна та вікова психологія», зокрема в частині методів професійної діяльності в умовах воєнного стану; *Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького* (довідка № 83/04 від 31.03.2026 р.) теоретичні висновки щодо оновлення змісту професійної освіти й обґрунтовані прогностичні тенденції інтегровано в освітній процес з метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців за спеціальністю «Психологія». Матеріали наукового дослідження трансформації змісту підготовки використано для актуалізації освітньо-професійних програм і навчальних планів відповідної спеціальності. Документальне підтвердження практичного впровадження результатів роботи представлено у вигляді актів (див. додаток Б).

Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві, полягає в такому: написання розділу «Теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів в Україні» у колективній монографії (2025); аналіз і систематизація нормативно-правової бази дослідження в тезах для міжнародної конференції «Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної роботи в умовах воєнного стану» (2025); дослідження впливу цифровізації на формування професійних компетентностей студентів у

статті «Оновлення змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2014-2022 рр.)» (2025); обґрунтування теоретичних засад професійної підготовки практичних психологів у навчальному посібнику до курсу «Основи педагогічної майстерності» (див. додаток Г). Дисертаційна робота є оригінальною, самостійною, завершеною науковою працею, яка відображає авторський підхід. Усі наукові результати й висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях різних рівнів:

– *міжнародні науково-практичні конференції*: «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (м. Львів, 2024 р.); «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (м. Вінниця, 2025 р.); «Наука та освіта в сучасних дослідженнях» (м. Житомир, 2025 р.); «International Experience In Scientific Research» (м. Чикаго, США, 2025 р.); «Interdisciplinary Challenges of Science, Education, and Technology in the 21st Century» (м. Нью-Йорк, США, 2025 р.); «Трансформації світу: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Харків – м. Бухарест, 2025 р.); «Креативна трансформація та модернізація сучасного суспільства» (м. Харків – м. Пул, 2025 р.);

– *міжнародні наукові конференції*: «Science and Global Challenges in the Modern World» (м. Лестер, Велика Британія, 2025 р.); «Modern Trends in the Development of Science and Society» (м. Роттердам, Нідерланди, 2025 р.); «Креативний простір» (м. Харків, 2025 р.);

– *всеукраїнські науково-практичні конференції*: «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (м. Миколаїв, 2024 р.); «Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 18 наукових публікаціях здобувача. Опубліковано 8 статей у наукових періодичних виданнях, що відображають основні наукові результати дисертації, з яких 2

статті в зарубіжних виданнях, 6 статей – у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»). Додатково апробацію результатів здійснено через публікацію розділу колективної монографії та 9 тез доповідей у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Список праць автора наведено у додатку А.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (218 найменувань), 5 додатків на 104 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 326 сторінок, основний текст – 181 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2002– 2013 рр.)

У розділі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування передумов розвитку системи підготовки майбутніх психологів у період 2002–2013 років. Проаналізовано поняттєво-категорійний апарат і розроблено періодизацію трансформацій змісту підготовки в історичній ретроспективі. З метою виявлення глобальних освітніх тенденцій і можливостей їхньої адаптації до вітчизняних реалій здійснено компаративний аналіз зарубіжного досвіду фахової підготовки спеціалістів у галузі психології. Розкрито зміст та організаційні форми підготовки психологів на початковому етапі її модернізації (2002–2013 рр.), що стало підґрунтям для подальшого вивчення еволюції трансформаційних процесів в умовах сьогодення.

1.1. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження та періодизація трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в історичній ретроспективі

Науково-теоретичне осмислення проблеми трансформації змісту підготовки психологів вимагає попереднього окреслення меж *поняттєво-категорійної* системи й уточнення сутності базових термінів дослідження. Для виокремлення ключових понять дослідження під час вивчення відповідних документів, авторських і колективних наукових доробків з джерельного масиву використано основні методологічні принципи змістово-контекстного аналізу, а саме: виявлення загального, характерного для всіх освітніх систем, в яких здійснюється підготовка майбутніх психологів; специфічного й одиничного, пов'язаного зі спеціалізацією, зокрема щодо конкретних видів професійної діяльності.

З огляду на предмет дослідження, як ключові поняття, на яких акцентовано увагу під час вивчення нормативно-правового забезпечення освітнього процесу в ЗВО, української та зарубіжної теорії і практики підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, визначено поняття, що їх об'єднано й систематизовано за такими концептуальними групами:

1. Загальноосвітній контекст: освіта, вища освіта, післядипломна освіта, інформальна освіта;
2. Змістово-процесуальний блок: зміст освіти, підготовка, професійна підготовка, професійна діяльність;
3. Динамічно-трансформаційний блок: трансформації змісту освіти, трансформації змісту підготовки до професійної діяльності;
4. Суб'єктно-результативний блок: психолог, практичний психолог, професійна компетентність, готовність до професійної діяльності».

З метою розкриття змісту й структури ключових понять їх аналіз здійснювався за такими векторами:

- етимологічний аналіз і генезис понять, що зумовлено розглядом проблеми в її історичній ретроспективі;
- з'ясування сутності дефініцій у змісті архівних і чинних державних документів;
- наукове тлумачення ключових концептів у доробках українських і зарубіжних учених (переважно тих, хто запровадив ці поняття в науковий обіг і розвивав надалі).

Аналіз поняття «освіта» є методологічно першочерговим, оскільки ця категорія окреслює масштабне науково-педагогічне поле, у межах якого розгортається трансформація змісту підготовки майбутніх психологів як цілісної системи.

У Законі України «Про вищу освіту» 2017 року зазначено, що «освіта» – це основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, застава розвитку суспільства й держави. В «Українському педагогічному словнику» термін

«освіта» трактується як «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок та пов'язаний з ними той чи інший рівень розвитку її розумово-пізнавальної й творчої діяльності, а також морально-естетичної культури» [33]

Логіка подальшого аналізу ключових понять дослідження вимагає деталізації рівнів освітнього простору, в яких відбувається професійна підготовка майбутніх психологів і подальше професійне вдосконалення, а саме: вищої, післядипломної та інформальної освіти. Ці системи обрано як ключові вектори дослідження, оскільки вони відображають повний цикл професіоналізації психолога – від здобуття базової кваліфікації до постійного оновлення компетентностей у сучасних умовах. Для потреб нашого наукового пошуку обрано такі визначення:

1) вища освіта – «рівень освіти, який здобуває особа у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації» [87];

2) післядипломна освіта – «спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення та оновлення її професійних знань, умінь та навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітнього рівня та практичного досвіду» [133];

3) інформальна освіта – «форма освіти, що є цілеспрямованою або ретельно спланованою, але не інституціоналізованою, тобто менш організованою і структурованою, ніж формальна і неформальна (така освіта може включати навчальну діяльність в родині, на робочому місці, у повсякденному житті, її спрямованість визначається самостійно». Це може бути самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям [44].

Оскільки «зміст освіти» є складником нашого дослідження, розкриття цієї категорії є концептуально важливим для розуміння трансформацій й безпосередньо, професійної підготовки психологів відповідно до стратегічних запитів суспільства впродовж 2002–2025 років.

Включення категорії «зміст освіти» до змістово-процесуального блоку в систематизації ключових понять зумовлено тим, що в межах нашого дослідження він розглядається не як статична сукупність навчальної інформації, а як динамічний складник цілісного процесу професійної підготовки, який постійно трансформується під впливом суспільних викликів.

Отже, поняття «зміст освіти» розглядаємо крізь призму чинної нормативно-правової бази України. У Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) зазначено, що «зміст освіти» – це обумовлені цілями й потребами суспільства вимоги до системи знань, умінь і навичок, світогляду та громадських і професійних якостей майбутнього фахівця, що формуються у процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, технологій і культури [147].

Т. Степанова розглядає термін «зміст освіти» як динамічне поняття, сутність якого розкривається через безперервний процес оновлення та адаптації до вимог часу [172]. За твердженням В. Арешонкова, «зміст освіти» постає як педагогічне явище, що безпосередньо зумовлюється запитом суспільства та охоплює сукупність знань, умінь, навичок, засвоєння яких відбувається через систему відповідних методів, прийомів, форм і засобів навчання [6].

Проте оскільки безпосереднім об'єктом дослідження є «професійна підготовка» психологів, методологічно засадничим етапом роботи є теоретичне розкриття саме цієї ключової категорії, оскільки це дає змогу визначити цілісну педагогічну систему, у межах якої простежується динаміка якісних трансформацій усієї галузі вищої психологічної освіти упродовж 2002–2025 років.

Так, у процесі дослідження встановлено, що термін «професійна» походить від лат. *profiteor* / *professio* – «офіційне визнання певної діяльності, фаху, що

передбачає спеціалізовані знання, уміння та етичні норми» [113, с. 22]. Тобто етимологічно «професійна» вказує на зв'язок з професією, приналежність до певної трудової діяльності, яка вимагає офіційного визнання чи кваліфікації. Термін «підготовка» має українське походження й складається з префікса «під-» і кореня «готов-». Префікс «під-» вказує на завершення певної дії (готування), що спрямована на досягнення мети або попереднє виконання якоїсь дії перед основною, а кореневе слово «готувати» означає «робити щось придатним для використання» [25, с. 952].

Як бачимо, у цих визначеннях підготовки акцентовано на двох аспектах: самому процесі та його результаті. Поєднання цих слів використовують для позначення процедури формування в особи готовності до певної діяльності. Тут зустрічаємо поняття «професія» і «фах», які віднесемо до групи «базових» – таких, що вказують на істотні властивості явища, яке розглядається.

Семантичний аналіз поняття «професійна підготовка» дає змогу розуміти її як цілісне поняття, що означає «систематичний процес здобуття людиною знань, навичок, вмінь і досвіду, які є необхідними для виконання певних професійних обов'язків» [190, с. 284]. Тобто це не лише навчання у закладах вищої освіти певного ступеня, а й постійне вдосконалення, тренування й накопичення досвіду, що відбувається організовано або у форматі самоосвіти і готує людину до ефективного виконання її трудової діяльності. Отже, семантичне тлумачення поняття «професійна підготовка» полягає в описі цілеспрямованого процесу й визначеного в певний спосіб результату набуття й подальшого розвитку спеціалізованих знань, навичок і компетенцій, необхідних для виконання трудових функцій у певній професії.

У педагогічному словнику «професійну підготовку» визначено як «сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей особистості, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці у вибраній професії» [127, с. 241]. В «Енциклопедії освіти» професійна підготовка трактується як «цілеспрямований, організований процес формування в особи комплексу професійних компетентностей, потрібних для виконання фахових

завдань на певному рівні кваліфікації» [44, с. 787]. Вивчення джерельного масиву дослідження засвідчило, що частіше трапляються тлумачення професійної підготовки, пов'язані із встановленими рівнями професійних знань, умінь і навичок, які пов'язані із особистісними характеристиками фахівця. У першому випадку підготовка розглядається як особливий досягнутий на певний час рівень, проміжний між фахівцем й професіоналом, тобто йдеться про тимчасову підготовку, активізацію психічних функцій, уміння мобілізувати фізичні і психічні ресурси для реалізації професійних функцій. У другому – як характеристика сформованого рівня професіоналізму фахівця.

Отже, етимолого-семантичний аналіз дав змогу з'ясувати походження і значення словосполучення «професійна підготовка» і встановити його зв'язок із такими поняттями, як «професія», «фах», «кваліфікація» і «готовність», яка виражається через сукупність необхідних для трудової/професійної діяльності компетенцій або знань, умінь і навичок. Тому поняття «знання», «уміння», «навички», «компетенції» також додано до базових. Визначення професійної підготовки в психолого-педагогічних словниках також засвідчило виокремлення її процесуального й змістовного компонентів.

Оглядовий аналіз джерельного масиву дослідження дав можливість встановити, що питаннями професійної підготовки майбутніх фахівців займалися зарубіжні (А. Маслоу, К. Роджерс [187]) й українські (Л. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, Л. Кондрашова, Ю. Лянной, С. Максименко, В. Моргун, В. Синьов, Д. Супрун, В. Татенко, Т. Тітаренко, М. Савчин, В. Панок, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін. [16; 99; 124; 178; 189]) дослідники. Узагальнення поглядів на зміст професійної підготовки майбутніх психологів надає підстави для виокремлення двох позицій його вивчення:

- 1) як педагогічної моделі реалізації соціального замовлення суспільства;
- 2) як дидактичної моделі вивчення навчальних дисциплін (навчальні програми й плани, силабуси).

Відповідно до цього можна виокремити два тлумачення поняття «система професійної підготовки майбутніх психологів»:

– «комплексна система педагогічного впливу на процеси оволодіння професійними знаннями та вміннями, формування професійної компетентності та професійного становлення, що відзначається на здатності особистості до відтворення системних психолого-педагогічних знань і до самовдосконалення та самоздійснення у професійній діяльності» [3];

– «оптимальне інтенсивне використання традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на ефективне й результативне засвоєння психолого-педагогічних знань і способів їх здобуття на рівні професійного психолого-педагогічного, фахово-предметного, методичного, загально-культурного та управлінського аспектів» [127, с. 395].

У процесі дослідження проаналізовано державні документи прямої дії на предмет пошуку роз'яснення змісту поняття «професійна підготовка». У Законі України «Про вищу освіту» представлено таке визначення професійної підготовки: «це процес здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю» [133]. У Законі України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» знаходимо визначення такого поняття, як «первинна професійна підготовка», що трактується як процес «здобуття професійної (професійно-технічної) освіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності» [162]. Як бачимо, у законодавчих визначеннях поняття «професійна підготовка» зроблено акцент на спеціальність і кваліфікацію фахівця (тому ці два поняття також додаємо до базових).

Аналіз українських та зарубіжних наукових джерел дав підстави для виокремлення кількох підходів до визначення змісту поняття «професійна підготовка» у науково-теоретичному аспекті. У нашому дослідженні акцентовано увагу на доробках науковців, які ввели відповідні поняття до наукового обігу й надалі продовжували їх вивчення у відповідних наукових

інституціях (передусім лабораторіях Інституту педагогіки та Інституту психології ім. Г. С. Костюка Національної Академії педагогічних наук України) в історичній ретроспективі.

З точки зору процесуального підходу академік А. Кузьмінський «професійну підготовку» визначає як «систему освітніх, виховних та самостійних дій, спрямованих на опанування знаннями, вміннями, навичками, розвиток професійних якостей» [94, с. 146]. Академік В. Бондар у статті «Сучасні проблеми професійної підготовки практикуючого психолога» (у співавторстві з Ю. Приходько) під професійною підготовкою розуміє «систему організованих навчальних і виховних заходів, спрямованих на формування у здобувачів освіти знань, умінь, навичок і якостей, необхідних для виконання професійних функцій» [15, с. 5]. Він уперше вказав на керованість і технологічність професійної підготовки, яка вимагає чіткої організації та контролю.

Одним із перших запропонував структурувати поняття «професійна підготовка» В. Бондар. Науковець пропонує розглядати її як:

- 1) мету і кінцевий результат навчання в закладі освіти;
- 2) процес, завдяки якому відбувається становлення студента як професіонала;
- 3) особливості залучення студента в навчально-виховний процес [14, с. 3].

Аналіз дає змогу стверджувати, що у зазначеному підході змістовий аспект підготовки реалізується через взаємозв'язок цільового й результативного компонентів, а процесуальний – акцентує на особливостях перебігу й безпосередньої організації навчання.

Академік В. Панок у монографії «Професійна підготовка практичних психологів до роботи в освітній системі» пропонує власну трирівневу модель професійної підготовки, яка об'єднує три наскрізні лінії:

- 1) формування професійних умінь і навичок;
- 2) розвиток внутрішньої мотивації та професійної спрямованості;

3) виховання професійних і особистісних якостей, необхідних для успіху в професії [124, с. 137].

В. Панок акцентує на тому, що на першому рівні відбувається формування базового теоретичного підґрунтя під час вивчення студентами, майбутніми психологами, загальногуманітарних і загальнотеоретичних дисциплін, які викладаються за класичними формами (лекції, практичні й семінарські заняття). На другому рівні вивчаються теоретичні та методичні засади й напрямки в психології, тобто відбувається перше наближення до обраної спеціальності. На третьому рівні має бути синтез різних форм психологічної практики, через що відбудеться входження у фах (саме на цьому рівні майбутні психологи мають оволодіти спеціальними методами і технологіями в межах професійного спрямування) [125].

У структурі професійної підготовки майбутніх психологів вчений виокремлює три складові: теоретичну, методологічну та практичну. Ця триєдина модель не лише задає рамки освітнього процесу, а й визначає його стратегічні орієнтири, забезпечуючи баланс між науковим знанням, методологічною культурою й практичною готовністю до професійної діяльності. На думку автора, теоретична складова передбачає оволодіння майбутніми психологами фундаментальними знаннями з базових і прикладних галузей психології, а також із суміжних гуманітарних і соціальних наук. Вона забезпечує формування у студентів наукового мислення, здатність аналізувати психічні явища й інтерпретувати їх у контексті сучасних досліджень. Ця частина підготовки є основою для подальшої спеціалізації, адже саме ґрунтовна теоретична база дає змогу уникати уникати фрагментарності у професійному світогляді й надає можливість майбутньому фахівцеві мислити системно.

Методологічна складова має стратегічне значення, оскільки передбачає оволодіння принципами й методами наукового пізнання й практичної діяльності. Вона забезпечує вміння обирати адекватні дослідницькі підходи, критично оцінювати наукові джерела й результати експериментів, будувати власні дослідницькі програми. Крім того, методологічний рівень забезпечує

майбутнім психологам розуміння місця й ролі психології в міждисциплінарному контексті, формує здатність до адаптації світових наукових досягнень у національній освітній і практичній системах.

Фундаментальне значення для обґрунтування змісту професійної підготовки мають положення докторської дисертації В. Панка «Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні». Автор розглядає практичну складову як завершальний і ключовий етап підготовки майбутніх психологів, що безпосередньо спрямований на формування прикладних умінь і навичок, необхідних у роботі з різними категоріями клієнтів, зокрема дітьми. Науковець акцентує на тому, що реалізація цієї складової має здійснюватися через широкий спектр інтерактивних методів навчання: тренінгів, практикумів, участі у науково-дослідних проєктах, а також моделювання реальних життєвих і кризових ситуацій. Саме такий підхід, на думку дослідника, забезпечує ефективний перехід від академічного знання до реальної професійної практики, даючи змогу майбутньому психологу поступово формувати впевненість у власних силах та усвідомлену відповідальність за прийняті рішення [126].

Отже, як бачимо, поняття «професійна підготовка» є складним за структурою, при цьому погляди різних науковців на кількість і зміст його складових частин різняться.

Структурний аналіз сутності поняття «професійна підготовка», таким чином, дозволив встановити такі його компоненти:

- знання – загальні й професійні (теоретичні основи психології, психологічна діагностика, психокорекційні методи, етичні стандарти);
- уміння: комунікативні, діагностичні, консультативні, дослідницькі, організаційні;
- навички – використання психологічних методик, ведення документації, застосування психотехнік;
- особистісні якості: емпатія, етична відповідальність, стресостійкість, рефлексивність;

– професійні цінності й мотивація: гуманістична спрямованість, готовність до безперервного навчання.

Розгляд поняття «професійна підготовка» крізь призму компетентнісного підходу дає змогу зробити акцент на її результаті та диференціювати структуру цього процесу за чотирма компонентами: когнітивним, операційним, мотиваційно-ціннісним та особистісним. На думку представниці цього підходу, академіка О. Савченко, «професійна підготовка – це не просто процес передачі знань і навичок, а цілеспрямоване формування у майбутнього фахівця здатності ефективно вирішувати професійні завдання» [167, с. 15]. Авторка наголошує, що в процесі професійної підготовки має відбутись формування ключових компетентностей, які дозволять особистості адаптуватися до змінних умов професійної діяльності й успішно вирішувати поставлені завдання. Отже, ключовим результатом підготовки вона називає формування професійної компетентності – інтегрованої якості особистості, що включає знання, вміння, досвід, особистісні якості та мотивацію» [167]. Для майбутнього психолога такий чотирикомпонентний поділ набуває особливого значення, оскільки особистісний складник у структурі його професіоналізації є не лише результатом, а й основним інструментом майбутньої діяльності. З огляду на тлумачення вченої дефініції «професійної підготовки» до базових віднесено такі поняття: «особистісні якості», «мотивація», «досвід».

Серед значної кількості визначень поняття «професійна компетентність» ми обрали такі, що найбільш змістовно корелюються із поняттям «професійна підготовка», а саме:

– «сукупність знань, умінь, навичок, поведінкових установок та особистих якостей, необхідних для успішного виконання професійних обов’язків» [56];

– «інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності» [44, с. 722];

– «здатність особи у межах визначених посадовою інструкцією повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти

відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку» [138].

Як бачимо, у цих дефініціях акцент зроблено на особистих якостях фахівця, від яких залежить успішність його професійної діяльності.

Схожих поглядів дотримуються представники акмеологічного підходу, розглядаючи підготовку як фундамент для подальшого сходження особистості до рівнів професійної довершеності й успішної самоактуалізації у фаховій діяльності. Так, академік А. Зязюн розглядає професійну підготовку як «процес і результат формування професіонала як особистості та суб'єкта діяльності, здатного до саморозвитку й творчого вирішення професійних завдань» [50, с. 127]; професорка В. Семиченко – як «цілеспрямований розвиток особистості фахівця, орієнтований на досягнення рівня професійної майстерності та акмеологічних вершин» [168, с. 213]. Тобто представники цього підходу підкреслюють цілісність процесу формування у майбутніх спеціалістів інтегративних професійних якостей, які забезпечать їм готовність і здатність до продуктивної праці за обраною спеціальністю, завдяки міждисциплінарній інтеграції змісту освіти.

З точки зору особистісно-діяльнісного підходу професійна підготовка – це процес, що інтегрує професійний і особистісний розвиток фахівця, тобто процес, у якому майбутній фахівець виступає не пасивним отримувачем знань, а активним учасником власного розвитку. Представники цього підходу зосереджуються на формуванні особистості через діяльність, де знання й навички є засобом, а не кінцевою метою. Метою професійної підготовки вони вважають не лише набуття професійних компетенцій, а й розвиток особистісних якостей, які є важливими для майбутньої професії [178].

З огляду на предмет дослідження до уваги взято й такі визначення ключового поняття як «професійна діяльність»:

– «діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків, які виконує фахівець [158];

– «цілеспрямована багатоступенева активність людини щодо формування смислотвірних мотивів, ціннісних орієнтацій на результати професійного продукту» [44, с. 915].

Як бачимо, у цих визначеннях фігурує термін «людина», у тлумаченнях попередніх термінів траплялися терміни «особа» або «особистість», що на наш погляд є занадто узагальненим. З метою встановлення особливостей підготовки майбутніх психологів здійснено спробу встановити зміст понять «фахівець», «психолог», «практичний психолог» (ці терміни є у класифікаторі професій [78]).

У контексті визначення теоретичних засад дослідження вагомим є доробок академіка Н. Ничкало, викладений у статті «Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія». Дослідниця наголошує на нерозривному зв'язку професійної підготовки з категорією професійної компетентності. Вчена визначає професійну підготовку як «процес цілеспрямованого формування професійної компетентності, що передбачає оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, методами та технологіями, а також розвиток особистісних якостей» [111].

Отже, узагальнивши аналіз ключового поняття дослідження «підготовка психолога до професійної діяльності», ми розглядаємо його як довготривалий процес, який розпочинається під час навчання у ЗВО і протягом усього часу професійної діяльності, зокрема в системі післядипломної та інформальної освіти зокрема.

Зміни в освіті, які зумовлюють перехід на якісно інший рівень підготовки фахівці, а отже, змінюють її зміст і філософію, ми трактуємо як трансформаційні процеси в освіті. Так, у Словнику іншомовних слів О. Мельничука зазначено, що термін «трансформація» за своїм походженням є латинським, що означає «зміну, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь» [103]. А. Василюк розглядає поняття «трансформація» як довготривалий якісний процес «пристосування змін і водночас упровадження інновацій» [21].

Проте в науковому дискурсі часто спостерігається підміна поняття «трансформація» категоріями «модернізація» та «реформування». Концептуальне розмежування цих дефініцій є необхідним для обґрунтування логіки побудови нашого дослідження, оскільки ці категорії дають змогу диференціювати різні за масштабом і глибиною рівні оновлення змісту освіти (від нормативно-правових перетворень до якісної змістової перебудови всієї системи підготовки майбутніх психологів).

Так, С. Сисоєва під терміном «реформування» розуміє процес системних перетворень в освітній галузі, що виникає у відповідь на виклики сучасності. Спираючись на концепцію дослідниці, цей процес детермінований такими групами чинників: стрімкий технологічний прогрес, трансформації політичних та економічних структур суспільства, а також прагнення держави до практичної реалізації стратегії входження в єдиний міжнародний освітньо-науковий простір [169].

Тоді як категорія «модернізація» у науковому доробку О. Овчарук розкривається через поняття «осучаснення», що передбачає приведення змісту освіти у відповідність до актуальних вимог та запитів сьогодення [114].

В той же час, В. Рідель інтерпретує «модернізацію» як спрямований процес якісного оновлення внутрішньої структури культурних цінностей у межах певної системи [217].

Отже, з огляду на результати аналізу цих понять, можна зробити висновок, що на відміну від модернізації, що фокусується на осучасненні, і реформування, яке є системним реагуванням на зовнішні чинники, термін «трансформація» обрано нами через його здатність найповніше відобразити тривалий процес якісного перетворення сутнісних властивостей змісту підготовки психологів у межах визначеної історичної ретроспективи.

На основі здійсненого аналізу дефініцій трактуємо поняття «трансформація змісту освіти». Ми визначаємо його як динамічний процес системного оновлення та якісного перетворення вимог до знань, умінь, навичок, а також особистісних і професійних якостей індивіда, що детермінований актуальними

запитами суспільства, змінами в нормативно-правовій базі й перспективами розвитку науки й культури, і реалізується через адаптацію методів, прийомів, форм і засобів навчання майбутніх фахівців до викликів часу.

Отже, на основі вищенаведеного аналізу дефініцій, трактуємо поняття «трансформація підготовки до професійної діяльності» як процес системного та цілісного перетворення структури, організації, методології та технологічного супроводу освітнього процесу, що забезпечує перехід від усталеної моделі фахового становлення фахівця до нової, яка відповідає актуальним соціокультурним викликам, динамічним змінам у законодавстві та потребі у формуванні здатності фахівця діяти в умовах невизначеності й криз.

Таким чином, акцентуємо на тому, що недоцільно ототожнювати зазначені поняття, оскільки трансформація змісту освіти фокусується на якісному оновленні внутрішнього наповнення навчання та вимог до компетентностей фахівця (категорія «що вивчають»), тоді як трансформація підготовки до професійної діяльності є ширшим системним поняттям, що охоплює зміну самої структури, методології та організації всього процесу професійного становлення (категорія «як навчають»).

Як ключові конструкти дослідження потребують уточнення категорії «тенденції трансформації змісту освіти» та «генеза підготовки», що дає змогу забезпечити методологічну цілісність дослідження, поєднуючи ретроспективний аналіз етапів становлення психологічної освіти з визначенням векторів її якісного оновлення відповідно до сучасних суспільних викликів та перетворень.

Т. Степанова інтерпретує «тенденції трансформації змісту освіти» як «нові напрями і спрямованості розвитку освіти, прогресивні інноваційні ідеї і прагнення її подальшого реформування і модернізації відповідно до нових соціокультурних та економічних умов освітнього простору» [172].

Науково-педагогічний аналіз «генези підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.)» дає змогу визначити цей процес як цілісний, детермінований соціально-історичними та нормативно-правовими

чинниками процес виникнення, становлення та якісної трансформації системи фахового навчання, що охоплює еволюцію теоретико-методологічних підходів, змісту, організаційних форм і методів підготовки фахівців у вищій школі України в межах визначеного хронологічного періоду.

У межах аналізу ключових понять дослідження з'ясовано, що «фахівець – це суб'єкт професійної діяльності, який володіє специфічним набором знань, умінь та навичок, що дозволяють йому ефективно діяти в межах своєї професії [184, с. 692]; «психолог – це фахівець з психології, який вивчає психічні явища, закономірності розвитку психіки та поведінки людини, групи чи спільноти, а також застосовує ці знання у практичній діяльності» [44, с. 791]. Проте нормативного або наукового визначення поняття «практичний психолог» ні у професійних стандартах, ні у різних положеннях чи посадових інструкціях у процесі дослідження виявлено не було. Тому, спираючись на документально визначені мету і завдання професійної діяльності практичного психолога, сформульовано таке означення: практичний психолог – це фахівець, який має відповідну підготовку й дозвіл практикувати в галузі психології, надавати психологічні послуги учасникам освітнього процесу (дітям, педагогам, батькам, представникам адміністрації навчального закладу).

Завершальним вектором поняттєвого аналізу в межах суб'єктно-результативного блоку є уточнення сутності «готовності психолога до професійної діяльності», яка становить цільовий орієнтир усього процесу професіоналізації фахівця.

Так, С. Мул розглядає «готовність до професійної діяльності» як сукупність якостей особистості, які забезпечують успішне виконання професійних функцій. Вона містить різного роду установки на усвідомлення професійного завдання, моделі імовірного поведінки, визначення специфічних способів діяльності, оцінку власних можливостей відповідно до майбутніх труднощів і необхідністю результату [107]

За визначеннями Н. Антонової під «готовністю майбутнього психолога до професійної діяльності» розуміється система інтеграційних якостей,

властивостей, знань, навичок психолога як особистості. Змістом професійної готовності є, на думку дослідниці, усвідомлення високої ролі соціальної відповідальності, прагнення активно виконувати професійну задачу, установку на реалізацію знань, вмінь та якостей особистості психолога [5]

Підсумовуючи зазначені вище міркування та аналізуючи ключові дефініції дослідження, ми пропонуємо авторське трактування поняття *«підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності»*, яке ми визначаємо як цілеспрямований, організований і безперервний процес формування і розвитку системи спеціалізованих знань, умінь, навичок, цінностей і особистісних якостей, що забезпечують готовність до ефективного виконання професійних функцій з різними клієнтами, у різних соціокультурних і кризових умовах, відповідно до етичних та правових стандартів.

Узагальнений аналіз поняттєво-термінологічного апарату дослідження та систематизація змістовного наповнення ключових дефініцій за концептуальними векторами, що розкрито у параграфі, представлено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Систематизація змістового наповнення ключових дефініцій дослідження
за концептуальними векторами аналізу**

Ключові поняття	Характеристики (змістовне наповнення)	Базові поняття	Концептуальний вектор аналізу
Освіта	основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку; процес і результат засвоєння системи наук	соціалізація, економічний добробут, знання, практичні вміння, морально-естетична культура	фундамент розвитку особистості, суспільства та держави

Продовження таблиці 1.1

Зміст освіти	вимоги до системи знань, умінь, світогляду; педагогічне явище, залежне від соціального замовлення	динамічне поняття, безперервний процес оновлення, система методів, прийомів та форм навчання	історична і системнотвірна категорія, що потребує постійної конкретизації.
Трансформації змісту освіти (підготовки до професійної діяльності)	динамічний процес системного оновлення та якісного перетворення вимог до знань, умінь та професійних якостей	зміна, перетворення сутнісних властивостей, пристосування до змін та впровадження інновацій	є ключовим процесуальним конструктом роботи
Професійна підготовка	здатність фахівця успішно розв'язувати професійні завдання; спрямованість на досягнення конкретної мети; єдність цільового, змістового, процесуального та результативного складників	цілісний освітній процес; спеціально організована система; результативність	виступає як об'єкт трансформацій у межах визначених періодів
Професійна компетентність	інтегральне особистісне утворення; кінцевий результат професійної підготовки	єдність когнітивного (знання), операційного (уміння), мотиваційного (бажання) та етичного складників; здатність фахівця успішно розв'язувати професійні завдання	показник фахової зрілості; мета підготовки, зміст якої трансформувався від академічного володіння знаннями до міждисциплінарної здатності надавати психологічну допомогу в кризових умовах
Готовність психолога до професійної діяльності	сукупність якостей особистості, що забезпечують успішне виконання функцій; інтеграційна система знань і властивостей	установки на завдання, моделі імовірнісної поведінки, оцінка власних можливостей, соціальна відповідальність	результат та головний показник ефективності змісту освіти та підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності

Продовження таблиці 1.1

Професійна діяльність	орієнтація на збереження ментального здоров'я, гармонізацію особистості та соціальну фасилітацію; реалізація діагностичних, консультативних, корекційних, розвивальних та превентивних функцій	специфічна форма соціальної практики; функціональності, цілеспрямована активність фахівця, етична детермінованість	визначається як змістовий орієнтир і кінцева мета освітнього процесу в ЗВО. Вектор аналізу спрямований на дослідження того, як суспільні виклики 2002–2025 рр. трансформували модель діяльності психолога: від академічного консультування до кризового супроводу та психосоціальної допомоги в сучасних умовах.
-----------------------	--	--	--

Джерело: розроблено та систематизовано автором самостійно.

Таким чином, аналіз різних підходів до визначення ключового поняття дослідження «підготовка майбутніх психологів» дав підстави констатувати таке: зміст і структура поняття формувалися під впливом нормативно-правового контексту (державні стандарти вищої освіти, міжнародні кваліфікаційні рамки, професійні стандарти, етичний кодекс психолога), теоретичного (розвиток педагогічної та психологічної науки в історичній ретроспективі), освітнього контексту (зміна навчальних планів), міжнародного (імплементация кращих світових практик, участь у міжнародних проєктах) та соціального контекстів – зростання запиту суспільства на психологічну допомогу (зростання кількості травматичних подій, зокрема булінгу, пандемії, війни).

Узагальнення результатів теоретичного аналізу дає змогу констатувати, що під впливом сукупності вищезазначених об'єктивних соціокультурних та нормативно-правових чинників підготовка майбутніх психологів зазнала суттєвих трансформацій. Це сприяло виокремленню таких хронологічних періодів у її розвитку впродовж 2002–2025 рр., що відображають еволюцію змісту та організації освітнього процесу в межах досліджуваного проміжку часу:

I. 2002–2013 роки – стандартизація та євроінтеграція змісту підготовки психологів в системі вищої освіти України.

У межах цього періоду виокремлено наступні етапи:

- 1) 2002–2005 роки – експериментально-дискусійний;
- 2) 2006–2010 роки – регулятивно-стандартизаційний;
- 3) 2011–2013 роки – адаптивно-реформаторський.

II. 2014–2021 роки – системна модернізація та інституційна автономізація закладів вищої освіти з наступними етапами:

- 1) 2014–2019 роки – нормативно-компетентнісний;
- 2) 2020–2021 роки – технологічно-адаптивний.

III. 2022–2025 роки – професійна адаптація до воєнних умов.

Критеріями виділення умовних історичних періодів розвитку системи підготовки майбутніх психологів обрано роки прийняття декларативних, рамкових і нормативних державних документів щодо здійснення такої підготовки та етапи трансформації теорії й практики підготовки майбутніх психологів в Україні та світі з огляду на історико-політичний контекст.

Розподіл історичних періодів та етапів дослідження, їх провідні тенденції в узагальненому вигляді представлено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Періоди трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності

Період	Етапи	Провідні тенденції
I-й період – стандартизація та євроінтеграція змісту підготовки психологів в системі вищої освіти України (2002–2013 рр.)	<i>1-й етап (2002–2005 рр.) – експериментально-дискусійний</i>	Психологія розглядалася переважно як фундаментальна академічна дисципліна з домінуванням гуманітарного та соціально-економічного блоків.
	<i>2-й етап (2005–2010 рр.) – регулятивно-стандартизаційний</i>	Розпочато впровадження прикладних дисциплін (психодіагностика, психологія праці, консультативна психологія) та уніфікацію змісту підготовки, зокрема через впровадження кредитно-модульної системи.

Продовження таблиці 1.2

	<i>3-й етап (2011–2013 рр.) – адаптивно- реформаторський</i>	Характеризується суттєвим розширенням професійних модулів та виокремленням спеціалізацій (освітня, клінічна, практична психологія).
II-й період – системна модернізація та інституційна автономізація закладів вищої освіти (2014–2021 рр.)	<i>1-й етап (2014–2019 рр.) – нормативно- компетентнісний</i>	Цей період характеризується зміщенням акценту з роботи в стабільних умовах на підготовку фахівців, здатних до скринінгу, інтервенції та супроводу дітей і сімей, що пережили травму, пов'язану з військовими діями та вимушеним переміщенням. Зміст навчання доповнився модулями з кризової психології та психосоціальної підтримки на рівні громад. У навчальних планах з'явилися спеціалізовані курси. («Психологія екстремальних ситуацій», «Травмотерапія» тощо), а в межах традиційних дисциплін почали активніше вивчати специфіку професійної діяльності, які мають ПТСР. Важливою ознакою стало навчання студентів мультидисциплінарній взаємодії із соціальними службами та психіатрами для надання комплексної допомоги дитині.
	<i>2-й етап (2020–2021 рр.) – технологічно- адаптивний</i>	
III-й період – професійна адаптація до воєнних умов (2022–2025 рр.)		В цьому періоді пріоритетом стало формування готовності фахівців до діяльності в ситуаціях загрози життю, де особливий акцент зроблено на психологічній безпеці та емоційній підтримці клієнтів у кризових станах.

Розкриємо логіку виокремлення цих періодів і схарактеризуємо кожний з них.

Підставою для виділення означених періодів у історії розвитку підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності обрано висновки наукових досліджень названих у параграфі науковців, які вивчали окремі історико-методологічні аспекти розвитку системи вищої та професійної освіти, а також системи післядипломної освіти (В. Бондар, А. Зязюн, Н. Ничкало, В. Панок та ін. [14; 50; 111; 125]) та прийняття нових урядових документів з проблем реформування системи вищої освіти.

В обґрунтуванні виділених етапів аналізуються історичні передумови становлення й розвитку системи підготовки психологів, до яких віднесено:

- 1) соціополітичні та нормативно-правові, що спричиняли освітні реформи (входження до Болонського процесу, прийняття освітніх законів);
- 2) соціально-педагогічні та гуманітарні, які відображалися в розширенні автономії закладів вищої і післядипломної освіти;
- 3) науково-професійні та теоретико-методологічні, які стали основою формування теоретичного підґрунтя підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності.

Отже, історична ретроспекція проблеми підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності засвідчила, що на всіх етапах розвитку вищої та професійної освіти науковці намагалися визначити її зміст та структуру, встановити загальне та конкретне, окреслити специфічне.

Водночас, обґрунтована нами періодизація трансформації вітчизняної системи підготовки психологів не може розглядатися ізольовано від загальносвітового освітнього контексту. Оскільки українська вища школа упродовж 2002–2025 років перебувала під впливом глобалізаційних процесів та європейських стандартів, виникає необхідність здійснення компаративного аналізу зарубіжного досвіду підготовки фахівців цієї галузі, що становитиме зміст нашого наступного підрозділу.

1.2. Компаративний аналіз зарубіжного досвіду підготовки психологів до професійної діяльності

Актуальність інтеграції зарубіжного досвіду підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності визначається одночасно глобальними тенденціями освітньої стандартизації, практичними потребами українського суспільства під час воєнного стану та стратегічним завданням щодо збереження психічного здоров'я населення. Аналіз становлення і розвитку системи підготовки психологів в Україні дає змогу стверджувати, що її змістове наповнення завжди було пов'язане із соціально-культурними, економічними та політичними процесами не лише всередині країни, а й зовні. Отже, здійснення

компаративного аналізу зарубіжного досвіду підготовки психологів дасть змогу не лише глибше зрозуміти сутність інтеграції вітчизняної освіти у європейський простір, а й виявити унікальні вектори професіоналізації фахівців, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Слід зазначити, що у різні історичні періоди фіксували три принципово відмінні способи запозичення зарубіжного досвіду: інтеграція, імплементація та інвазія.

У дисертаційному дослідженні В. Панка акцентовано на тому, що «інтеграція передбачає гармонійне поєднання напрацьованих у міжнародному просторі моделей із національними традиціями, контекстами та освітніми реаліями» [126, с. 68]. О. Ковальчук інтеграцією педагогічного досвіду називає «процес взаємопроникнення та поєднання різних освітніх практик, який забезпечує створення нової якості навчального процесу» [79, с. 48]. У випадку психологічної освіти інтеграція означає «творчий синтез застосування методологічних та практичних досягнень європейської і світової науки (наприклад, розбудова системи психологічних тренінгів, практико-орієнтованих курсів, сучасних методів інтервенції) і врахування специфіки українського суспільного запиту, культурної чутливості та соціально-політичних викликів (зокрема, зростання потреби у психологічній допомозі в умовах війни)» [45].

На думку багатьох науковців саме інтеграційний підхід здатний забезпечити високу якість професійної підготовки психологів, зберігаючи їхню релевантність до вітчизняних потреб.

У монографії Н. Ничкало вказано, що «імплементація передбачає механічне «перекладання» окремих зарубіжних освітніх стандартів у національне поле без їхньої суттєвої адаптації» [112, с. 67]. Як бачимо, тут скоріше йдеться про формальне виконання міжнародних рекомендацій, ніж про їхнє осмислене впровадження в систему освіти. У сфері психологічної освіти це може проявлятися у створенні навчальних програм, які містять сучасні дисципліни й навіть нові методики, проте формуються вони без достатнього урахування українських реалій, що призводить до дисбалансу між теоретичними знаннями

та реальними потребами. Водночас О. Локшина уточнює, що «імплементация досвіду – це процес перенесення ідей, методів і технологій з однієї освітньої практики в іншу з урахуванням специфіки освітнього середовища» [95]. Прикладом авторка вважає включення в програми підготовки психологів окремих модулів чи курсів, які адаптуються з відповідним методичним і кадровим забезпеченням.

На наш погляд, інвазія зарубіжного досвіду, тобто формальне перенесення зарубіжних теорій і практик у вітчизняний освітній простір є шкідливим процесом. Інвазія фактично нівелює власні наукові й педагогічні традиції, підмінюючи їх готовими «імпортованими» моделями. У сфері психологічної освіти це може бути орієнтація на закордонні методики, які не враховують специфіку українського соціокультурного та воєнного контексту.

Результати аналізу дотримання балансу між інтеграцією та імплементациєю у використанні зарубіжного досвіду у системі підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в Україні наведено далі у параграфі. Вивчення зарубіжного досвіду здійснювалось у таких напрямках: законодавчому, методичному і практичному на національному, загальноєвропейському та міжнародному рівнях.

Аналіз джерельного масиву дослідження дав підстави стверджувати, що від початку другої половини 1980–х років в Європі поширюється тенденція до стандартизації та уніфікації змісту вищої освіти, що було обумовлено глобальними процесами у світовій економіці та необхідністю формування у фахівців універсальних компетентностей, здатних забезпечити їм мобільність і конкурентоспроможність. У більшості країн поступово почали формуватися національні освітні стандарти, які закріплювали вимоги до базового змісту навчання, визначали перелік ключових умінь і знань, обов'язкових для кожного здобувача освіти. Незалежно від обраних у різних країнах основоположних термінів таких перетворень: «освітній стандарт», «ядро освіти» чи «базовий зміст», сутність підходу до стандартизації залишалася єдиною: держава гарантує єдиний освітній простір, у межах якого закладається фундамент для майбутньої

професійної діяльності. Водночас понад десять років стандартизація мала загальноосвітній характер і безпосередньо не стосувалася підготовки майбутніх психологів.

З огляду на предмет нашого дослідження заслуговує на увагу приклад реформування системи професійної освіти у Великій Британії, що розпочалось у 1964 році з прийняттям Закону «Про виробниче навчання», який затверджував галузеві ради з професійної освіти. У 1986 році було встановлено національні професійні кваліфікації, які визначали ступеневу структуру широкої спеціалізованої освіти. Вагомим кроком у реформуванні освітньої системи став прийнятий у 1988 році Закон «Education Reform Act», який започаткував Національний навчальний план і підвищив роль батьків у виборі освітніх траєкторій для їх дітей [204]. У процесі дослідження встановлено, що система прийнятих кваліфікацій була унікальною національною особливістю системи освіти в Англії. Професійні кваліфікації були орієнтовані на практичні навички й робочі стандарти, академічні визначали зміст та обсяг теоретичної і загальної освітньої підготовки, що слугували основою для подальшого навчання у ЗВО, загальні національні професійні кваліфікації містили три рівні (Foundation, Intermediate, Advanced) і були орієнтовані на молодь 16–19 років, яка хотіла продовжити навчання, але у більш практико-орієнтованій формі. Тобто урізноманітнилися способи здобуття вищої освіти разом з уніфікацією вимог до отримання певної професії.

У 2020 році в Англії було оновлено перелік кваліфікацій, які наразі містять 7 рівнів і надають можливість обрати одну з трьох освітньо-професійних траєкторій після отримання сертифікату про середню освіту: технічно-орієнтовані програми; прикладні, професійно-орієнтовані курси; Apprenticeships – навчання через практику [209]. Тобто, щоб стати психологом, після закінчення школи треба було пройти кілька освітніх рівнів у ліцензованих закладах освіти, вивчаючи стандартизований набір предметів за відповідними програмами.

Систему, яка встановлювала національні стандарти акредитації програм професійної підготовки психологів у Великій Британії, було запроваджено у

2004 році Британською психологічною спільнотою. Стандарти визначали механізми контролю якості підготовки майбутніх психологів в Англії, Шотландії та Північній Ірландії і встановлювали єдині національні стандарти для освітніх програм з психології. Було визначено чіткі критерії, яким для отримання акредитації мали відповідати університетські програми щодо:

- 1) змісту, зокрема з обов'язковими модулями з базових розділів психології;
- 2) якості викладання і кваліфікації викладачів;
- 3) доступу студентів до необхідних ресурсів (бібліотеки, лабораторії, спеціалізоване обладнання);
- 4) системи оцінювання навчальних досягнень, що гарантує об'єктивність та прозорість освітнього процесу [218].

Система акредитації передбачає два рівні програм підготовки:

- початковий, що засвідчує опанування студентами наукових основ психології та дає змогу здійснювати подальшу професійну спеціалізацію;
- повна акредитація, що надається програмам, які готують фахівців до роботи у певних сферах (клінічна, освітня психологія тощо) [196].

Запровадження названої системи акредитації програм підготовки майбутніх психологів мало багатовимірний вплив: захист суспільства, оскільки гарантувала належний рівень підготовки фахівців, які працюють із клієнтами, зокрема дітьми; професійне визнання, що спрощує для випускників шлях до набуття статусу дипломованого психолога; уніфікація та стандартизація освітніх програм, яка забезпечує єдиний рівень знань випускників незалежно від університету. У цьому національному прикладі чітко простежується значущість створення законодавчої та нормативної бази підготовки фахівців і досліджено діяльність Британської психологічної товариства, що стала дієвим інструментом підвищення якості й прозорості підготовки психологів. Позитивний вплив мало й встановлення багаторівневої системи підготовки фахівців за ліцензованими програмами.

Встановлено, що у Великій Британії підготовка майбутніх психологів для професійної діяльності в надзвичайних ситуаціях є частиною загальної

системи психологічної допомоги дітям та підліткам, що фінансується Національною службою охорони здоров'я. Основними засобами підготовки є травмо-інформована практика та системна робота у межах спеціалізованих клінічних програм. Наприклад, магістерська програма «Психологія та травма (діти та підлітки)» Університетського коледжу Лондона, розроблена спільно з Центром Анни Фройд, є доступною для дистанційного опанування і містить такі важливі теми, як: вплив травми на розвиток мозку та поведінку, вивчення ПТСР, розладів особистості та поведінкових труднощів, пов'язаних з травмою, методи профілактики і втручання [199]. Магістерська програма «Психічне здоров'я та добробут дітей і підлітків» університету Едж Хілл має за мету підготовку фахівців до ефективної роботи в системі психічного здоров'я дітей та підлітків і містить такі питання: детальне вивчення чинників, що впливають на реакцію дитини на травму та процес відновлення, короткострокові та довгострокові наслідки для фізичного і психічного здоров'я, критична оцінка доказових даних щодо оцінки та інтервенцій при травмі, враховуючи роль сім'ї та інших систем, з якими дитина взаємодіє [213].

У процесі дослідження з'ясовано, що процес стандартизації освіти в Європі розпочався із міжнародних програм, передусім таких як Erasmus, яка була започаткована Європейським Союзом у липні 1987 року. Метою цієї програми виступає підтримка освітнього, професійного та особистісного розвитку громадян ЄС і поза його межами для розвитку інновацій та посилення європейської ідентичності й активного громадянства. Від початку вона передбачала лише транскордонний академічний обмін студентами (майбутніми психологами зокрема), а вже з 2014 року еволюціонувала у ширший формат (отримала добавку «+» до назви), який передбачав окрім академічної мобільності студентів і викладачів та співпраці між закладами освіти, підтримку розробки стратегії й політики взаємодії. Ця програма сприяла не лише особистісному та професійному зростанню учасників, їх соціальній інтеграції та різноманітності, а й створенню єдиного європейського освітнього простору, в якому визнаються та співвідносяться кваліфікації фахівців з різних країн [205].

З'ясовано, що із професійною підготовкою пов'язані й такі міжнародні програми і проєкти, як «Transversal» (інтенсивні навчальні візити для спеціалістів у галузі освіти та професійної підготовки) та «Horizon–2020» (підтримка досліджень і розвиток інновацій, зокрема у галузі психології). Міжнародна програма «Навчання протягом усього життя (LLL)» прийшла на зміну іншим програмам ЄС з питань освіти та культури, зокрема таким як «Socrates» та «Leonardo da Vinci», що охоплювали професійну підготовку молоді у період 1995–2006 років. Упродовж 2002–2010 років було прийнято низку європейських документів, які регулювали організацію навчання впродовж життя, серед яких: Європейська рамка кваліфікацій; Рекомендації Ради ЄС щодо підвищення кваліфікації; Рекомендації Європейського парламенту і Ради щодо ключових компетентностей для навчання протягом життя, Меморандум про навчання протягом життя.

Стратегічно важливим документом для підготовки фахівців стала Європейська рамка кваліфікацій (EQF), яка була запроваджена у 2008 році як механізм гармонізації систем освіти країн Європейського Союзу. Вона не є єдиною загальноєвропейською системою кваліфікацій, а слугує інструментом порівняння, що дає змогу співвідносити освітні рівні різних держав і забезпечує прозорість кваліфікацій на європейському ринку праці. Структурно EQF складається з восьми рівнів, кожен з яких описує результати навчання за трьома ключовими параметрами: знання (knowledge), уміння та навички (skills), а також компетентності (competence), що передбачають здатність застосовувати знання й навички на практиці. EQF у підготовці майбутніх психологів формує єдині орієнтири для розробки освітніх програм, стимулюючи навчальні заклади до узгодження стандартів підготовки з європейськими вимогами. Вона спрощує процес визнання дипломів та професійних кваліфікацій між країнами, що особливо важливо для тих фахівців, які планують працювати поза межами своєї держави, і сприяє академічній та професійній мобільності, оскільки дає змогу роботодавцям і університетам чітко розуміти рівень підготовки спеціаліста.

Зауважимо, що в деяких провідних країнах, таких як США, Канада, Японія, немає єдиної, федеральної або національної рамки кваліфікацій, подібної до європейської. Проте в Японії у 2017 році було прийнято Закон «Про сертифікованих публічних психологів», відповідно до якого було створено першу національну систему ліцензування психологів. До цього часу професія психолога в країні не мала єдиної державної регуляції: різні категорії фахівців (клінічні психологи, шкільні психологи, консультанти) працювали на основі локальних або професійних стандартів, що ускладнювало визначення їхнього правового статусу та сфер відповідальності. Запровадження цього закону створило першу в історії Японії національну систему ліцензування психологів, яка уніфікувала вимоги до підготовки, сертифікації та професійної діяльності. Закон визначив освітні критерії для отримання статусу сертифікованого публічного психолога; професійні критерії, тобто перелік компетенцій, необхідних для роботи у сфері психічного здоров'я, зокрема діагностику психологічних станів, надання консультацій, роботу у мультидисциплінарних командах, проведення психоосвітніх програм; сфери діяльності психологів та етичну відповідальність [202].

Фундаментальним інструментом міжнародної стандартизації систем освіти стала Міжнародна стандартна класифікація освіти (ISCED), розроблена ЮНЕСКО у 1970-х роках і оновлена у 1997 році. Нова її модель «ISCED 2011», що містить універсальну систему статистичного зіставлення освітніх рівнів і спеціалізацій у різних країнах, була затверджена Генеральною конференцією ЮНЕСКО. Саме ISCED дає змогу здійснювати міждержавні порівняння, упорядковувати освітні програми за рівнями (зокрема для вищої психологічної освіти) та забезпечує єдність підходів у сфері оцінювання освітніх результатів [208].

Названі вище та багато інших подій сприяли формуванню Європейського простору вищої освіти – міждержавної структури співробітництва, яку офіційно було засновано у 2010 році на Конференції міністрів країн-учасниць Болонського процесу. Її основними функціями визначено: запровадження

системи зрозумілих і порівняних ступенів (трициклова система бакалавра, магістра та доктора філософії); забезпечення прозорості щодо змісту навчання за допомогою кредитів Європейської системи трансферу; визнання кваліфікацій (ступенів і періодів навчання); створення загальноєвропейського розуміння забезпечення якості; запровадження Рамки кваліфікацій вищої освіти [207].

У контексті дослідження та відповідно до виокремленого 3-го періоду трансформацій у змісті вітчизняної підготовки психологів (періоду професійної адаптації до воєнних умов) важливим також є вивчення досвіду міжнародних інституцій, дотичних до питань психологічної допомоги в надзвичайних умовах. Слід зауважити, що міжнародні організації, такі як ООН та ЮНІСЕФ, не займаються безпосередньо «підготовкою майбутніх психологів» у форматі освітніх програм. Їхнє призначення полягає в розробці та просуванні глобальних стандартів, керівництв та протоколів для надання психосоціальної підтримки дітям та сім'ям у надзвичайних ситуаціях. Їхні документи та програми є основою для багатьох національних та міжнародних ініціатив з гуманітарної допомоги. Проте ці організації організовують і проводять тренінги та програми для волонтерів, вчителів, соціальних працівників та інших осіб, що працюють з дітьми щодо надання першої психологічної допомоги. Всесвітня організація охорони здоров'я, будучи частиною системи ООН, спільно з партнерами розробила низку важливих матеріалів, серед яких «Перша психологічна допомога» – документ, який є одним з найпоширеніших джерел для навчання навичкам психологічної першої допомоги в умовах надзвичайних ситуацій [212].

У процесі дослідження встановлено, що спеціалізовані професійні стандарти у сфері психологічної освіти почали формуватися у 1990–2000-х роках. Важливим кроком у цьому напрямі стало запровадження у 2005 році уніфікованої системи сертифікації психологів, запропонованої Європейською федерацією асоціацій психологів, яка об'єднує національні організації психологів в Європі. Уперше було чітко визначено єдині вимоги до змісту підготовки, практичних компетентностей та етичних норм психологів, які

планували здійснювати професійну діяльність в європейському просторі. Європейський сертифікат з психології (EuroPsy) надає психологам, які відповідають вимогам до рівня освіти та професійної підготовки, можливість отримати офіційне визнання своїх компетенцій у психологічній практиці на європейському рівні та бути внесеними до Європейського реєстру [206].

На початку ХХІ століття процес стандартизації професійної підготовки психологів трансформувався у вузькогалузові моделі регламентації. У галузі психології така стандартизація мала подвійне призначення: з одного боку, вона мала сприяти розробці універсальних підходів до підготовки фахівців, які можуть працювати у найрізноманітніших ситуаціях і галузях; з іншого – висувала вимоги щодо необхідності створення спеціалізованих напрямів підготовки, зокрема для роботи з особами, які пережили кризові чи травматичні події. Це особливо актуалізувалося у державах, де суспільство зазнавало впливу воєнних конфліктів, терористичних загроз або природних катастроф (США, Ізраїль, Хорватія та інші).

Так, у США вже до 2002 року було створено спеціалізовані програми підготовки психологів до роботи у кризових ситуаціях, проте інформація про них відсутня у загальному доступі. Слід зауважити, що найважливіше місце у підготовці психологів у США відіграє Американська психологічна асоціація, яка встановлює стандарти акредитації, етичні принципи та професійні настанови. Вона не реалізує освітніх програм безпосередньо, але її норми є обов'язковими для більшості університетів та клінічних програм. У межах Американської психологічної асоціації функціонує цілий відділ «Психологія травм», який зосереджується на травмах психіки, зокрема на психологічних аспектах. Члени відділу проводять дослідження, розробляють техніки і методики і пропонують навчання іншим фахівцям [200].

Американська психологічна асоціація проводить також акредитацію різного типу навчальних закладів, публікує спеціалізовані рекомендації (наприклад щодо травма-інформованого підходу) для роботи в конкретних галузях та надзвичайних ситуаціях. Програми, акредитовані цією асоціацією,

готують випускників до успішного та етичного надання психологічних послуг. Як бачимо, і у Великій Британії, і у США професійні організації психологів відіграють ключову роль у встановленні змісту та контролю якості підготовки майбутніх психологів, зокрема щодо надання допомоги дітям у надзвичайних ситуаціях.

У розвитку ізраїльської психологічної освіти та практики також важливим етапом стало створення у 1970–х роках професійного об'єднання за фахом – Асоціації психологів здоров'я. У 1977 році за підтримки цієї асоціації був прийнятий Закон «Про психологів», який дуже чітко визначав, хто може мати звання психолога. На Міністерство охорони здоров'я Ізраїля було покладено обов'язок стежити за дотриманням законодавства та видавати ліцензії лише тим спеціалістам, які дотримувалися вимог закону. Наступним кроком було створення у 1988 р. спеціального відділу психології здоров'я, до якого увійшли фахівці різних спеціалізацій – від практичних психологів до університетських дослідників, ключовими завданнями відділу було визначено:

- 1) інтеграція психологічних знань у систему охорони здоров'я;
- 2) розвиток клінічних досліджень у галузі психології;
- 3) створення системи безперервної професійної освіти для психологів-практиків [214].

У 1990 році офіційно було визнано психологію здоров'я окремою спеціалізацією, що дало змогу Міністерству охорони здоров'я Ізраїля розробити стандарти для навчання, практики та ліцензування психологів здоров'я. Це рішення супроводжувалося розробкою навчальних програм, визначенням вимог до резидентури та створенням системи сертифікації психологів здоров'я. Ліцензування здійснювалось на трьох рівнях: психолог-практик, спеціаліст (клінічна, освітня, медична, реабілітаційна та інші спеціалізації) та науковий керівник (супервізор у певній галузі).

Особливістю ізраїльської моделі підготовки фахівців є виокремлення педагогічних психологів, які підлягають ліцензуванню Міністерством охорони здоров'я і мають для цього пройти розширене стажування та скласти

кваліфікаційний іспит. На відміну від багатьох країн, де діяльність шкільних психологів обмежується питаннями навчання чи поведінки учнів, в Ізраїлі педагогічні психологи активно залучаються до системи громадських служб психічного здоров'я, що підвищує ефективність допомоги дітям і підліткам у кризових ситуаціях, зокрема під час війни чи природних катастроф [210]. Такий досвід вважаємо особливо цінним з огляду на предмет нашого дослідження.

Починаючи з другої половини 1990-х років (після завершення війни за незалежність) уряд та неурядові організації Хорватії розгорнули широку мережу програм психосоціальної допомоги, а університети та професійні асоціації розробили освітні програми та тренінги, метою яких була підготовка майбутніх психологів до роботи з травмою. Наприклад, в університеті Загреба було запроваджено такі курси:

- «Психологія травми», де майбутні психологи вивчали вплив стресових і травматичних подій, короткострокові та довгострокові наслідки, а також принципи надання підтримки;

- «Судова психологія», де студенти розглядали психологічні аспекти професійної діяльності, які опинились у надзвичайних ситуаціях [197].

Ці програми також вважаємо актуальними для формування оновленого змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, зокрема в умовах сьогодення в Україні.

Зауважимо, що у Хорватії теж є вдалий досвід створення професійних організацій психологів, зокрема таких, які створюють і реалізують тренінгові програми. Серед таких організацій можна назвати «Товариство психологічної допомоги», засноване у 1993 році. Його члени розробили змістовні курси з кризових інтервенцій та роботи із сімейним насильством. Наприклад, програма допомоги «PoMoZi Da», що була розроблена Міністерством охорони здоров'я Хорватії, має на меті підготовку працівників освіти до надання першої психологічної допомоги, щоб вони могли розпізнавати ознаки психічного дистресу в дітей і спрямовувати їх у разі потреби до професіоналів [216].

Вивчення зарубіжних практик підготовки психологів періоду 2002–2014 рр. засвідчує, що у більшості країн світу акцент роблять на збалансованому поєднанні фундаментальної теоретичної підготовки сучасними засобами з практикою, яка здійснюється в різних формах. Однією з таких форм є інтернатура. У міжнародній практиці інтернатура розглядається не як допоміжний чи факультативний етап, а як найважливіша частина професійного становлення психолога. Вона має статус постдипломної програми, що забезпечує перехід від академічних знань до практичної діяльності. Її основна функція полягає у формуванні професійної ідентичності, розвитку відповідальності за результати роботи з клієнтом та опануванні базових компетентностей. На відміну від навчальної чи виробничої практики в університетах, інтернатура у зарубіжних країнах завжди інтегрована в систему ліцензування та є обов'язковою умовою виходу на ринок праці. Ключова відмінність інтернатури від практики полягає у тому, що інтернатура забезпечує професійний доступ до практики, тоді як інші види практик – лише академічний досвід. Тривалість інтернатури, як правило, становить один рік повної зайнятості, протягом якого фахівці працюють із реальними клієнтами, а їхня діяльність контролюється супервізорами, які мають офіційну акредитацію від професійних асоціацій. Особливу увагу приділяють не лише формальній кількості відпрацьованих годин, а й якісному розвитку компетентностей, що відстежується через звітність, супервізійні відгуки та регулярні оцінки прогресу.

Наприклад, у США інтернатура є обов'язковим компонентом докторських програм з клінічної психології (PhD або PsyD). Американська психологічна асоціація встановлює вимоги щодо мінімальної кількості практичних годин та стандартів супервізії, без виконання яких випускник не може отримати ліцензію. У Канаді функціонує аналогічна система, яку регулює Канадська психологічна асоціація. У Німеччині до реформування законодавства в 2020 році інтернатура тривала два-три роки і була складовою частиною підготовки психотерапевтів. В останні роки обов'язкова супервізована практика інтегрована в магістерські програми.

Для практичних і консультативних психологів інтернатура також може бути обов'язковою, залежно від країни. У рамках EuroPsy усі спеціалізації психологів, зокрема консультативна й організаційна, вимагають одного року супервізованої практики після завершення магістратури. У Великій Британії для здобуття кваліфікації у counselling psychology необхідно пройти докторську програму з великою кількістю практичних годин. У системі підготовки освітніх та шкільних психологів також передбачена обов'язкова практика. У США, наприклад, отримання сертифікації Nationally Certified School Psychologist можливе лише після проходження близько 1 500 годин практики у школі. У Великій Британії аналогічні вимоги діють у межах спеціалізованих програм з освітньої психології [209]. Це свідчить про усвідомлення суспільної важливості якісної психологічної допомоги дітям у навчальних закладах.

Для організаційних або бізнес-психологів вимоги є менш жорсткими. Здебільшого вони проходять стажування у компаніях, беруть участь у програмах супервізії, але формальної інтернатури як обов'язкової вимоги до ліцензування в більшості країн не існує. Водночас практика показує, що корпоративний сектор дедалі частіше потребує фахівців з підтвердженим практичним досвідом, тому стажування та супервізія стають стандартними елементами підготовки майбутніх психологів.

Отже, попри відмінності між країнами та спеціалізаціями, спільним є інститут супервізії. Саме це гарантує безпеку для клієнта та якість наданої допомоги. Якщо у клінічній сфері супервізія є юридично обов'язковою, у консультативній та шкільній часто регламентується професійними асоціаціями, а в організаційній сфері вона використовується як метод професійної підтримки.

Таким чином, аналіз міжнародних моделей підготовки майбутніх психологів свідчить, що без формалізованої інтернатури та супервізованої практики вона лишається неповною. В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного часу, коли різко зростає запит на якісну психологічну допомогу, інтеграція подібних механізмів у національну систему освіти стає критично

важливою. Це дасть змогу не лише підвищити професійний рівень випускників ЗВО, а й сформувати довіру суспільства до професії психолога.

Підсумовуючи, констатуємо, що регламентація професійної підготовки й професійної діяльності психологів у різних країнах світу має відмінні організаційні моделі, що відображають особливості їхніх правових систем та підходів до забезпечення якості надання послуг. Аналіз різних моделей підготовки (централізованих і децентралізованих) засвідчує, що інституціоналізація психологічної професії має універсальний вектор: ліцензування, контроль якості підготовки та захист громадян від непрофесійного втручання.

Держави, які мають тривалий досвід реагування на воєнні конфлікти чи природні катастрофи, уже виробили дієві стратегії підготовки психологів до роботи в надзвичайно складних умовах підвищеного ризику. Вивчення цього процесу на національному, загальноєвропейському та міжнародному рівнях дало змогу окреслити такі змістовні й організаційні заходи, які виявилися ефективними:

- прийняття спеціалізованих законів, які стосуються підготовки психологів та надання ними послуг;
- забезпечення академічної мобільності студентів і викладачів;
- створення національних професійних організацій психологів, що об'єднують науковців і практиків;
- запровадження компетентісного підходу в систему вищої та середньої освіти;
- започаткування міжнародних освітніх програм щодо обміну студентами і викладачами ЗВО, взаємодії і співпраці у певних галузях;
- запровадження супервізованої інтернатури як окремого щабля практичної підготовки майбутніх психологів;
- періодичне оновлення навчальних програм з професійної підготовки і впровадження нових спеціалізованих курсів з кризової психології, психотерапії травми тощо;

- стажування магістрів і спеціалістів у центрах допомоги жертвам війни;
- інтеграція національної системи вищої освіти у загальноєвропейську.

Виключно важливим виявилось включення у програми підготовки майбутніх психологів таких позицій: розвиток практичних умінь консультування і психотерапевтичної роботи; формування етичної компетентності (дотримання професійного кодексу); набуття досвіду міжкультурної комунікації, що особливо важливо для сучасного глобалізованого суспільства; опанування методів дослідження та розвиток критичного мислення.

Таким чином, вивчення світової практики засвідчило, що вирішальною умовою ефективної підготовки майбутніх психологів для професійної діяльності, є комплексний підхід: баланс між фундаментальною академічною освітою й практичною підготовкою, чітка система етичних стандартів, обов'язковість професійної супервізії та післядипломного навчання. Інтеграція вказаного досвіду в українську систему підготовки майбутніх психологів дасть змогу не лише підвищити якість вищої психологічної освіти, а й забезпечити підготовку фахівців, здатних надавати професійну допомогу в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Отже, майбутнє психологічної освіти в Україні полягає не в простому відтворенні зарубіжного досвіду, а у створенні оригінальної інтегрованої моделі професійної підготовки, що одночасно відповідатиме міжнародним вимогам і враховуватиме унікальний український контекст. Саме такий шлях дасть змогу формувати психологів-практиків, які будуть не лише конкурентоспроможними на глобальному рівні, а й максимально корисними для українського суспільства у періоди криз і трансформацій.

1.3. Нормативно-правове забезпечення професійної підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти

У процесі дослідження встановлено, що після проголошення незалежності у 1991 році підготовка майбутніх фахівців за спеціальністю 020400 «Психологія» здійснювалась за рівнем «спеціаліст» на відділеннях «Соціологія» у межах розділу «Філософські науки». Підготовка велася на філософських факультетах класичних університетів (наприклад, Київського національного університету імені Тараса Шевченка), або в педагогічних інститутах (наприклад, Київський державний педагогічний інститут ім. М. П. Драгоманова, Харківський державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди, Луганський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка, Одеський державний педагогічний інститут ім. К. Д. Ушинського).

Хоча й було ухвалено Закони України «Про освіту» (1991) та «Про вищу освіту» (1993), Україна тимчасово використовувала радянські номенклатури спеціальностей як базові, доповнюючи їх власними наказами тодішнього Міністерства освіти України, зокрема щодо формування Державного класифікатора спеціальностей. У 1996 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 674 було схвалено «Положення про державну акредитацію вищих закладів освіти», в якому закріплювались рівні акредитації вищих навчальних закладів, вимоги до навчальних планів, матеріально-технічної бази та викладацького складу [143]. Відтепер кожен факультет і кафедра розробляли та затверджували навчальні плани для кожної спеціальності. Ці плани включали перелік обов'язкових дисциплін, кількість годин, форми контролю знань, а також описували очікувані знання, вміння та навички, які повинен був отримати випускник (наприклад, для спеціальності «Психологія» в КНУ ім. Т. Г. Шевченка навчальні плани включали такі дисципліни, як «загальна психологія», «вікова психологія», «педагогічна психологія» та «психологія праці» [53]).

У 1997 році Україна приєдналася до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій у європейському регіоні, тобто було зроблено перший крок до визнання українських дипломів за кордоном. Того року було ухвалено нову редакцію закону «Про освіту», яка закріплювала багаторівневу структуру вищої освіти: молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр, а Постановою КМУ № 507 «Про перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» було визначено освітньо-кваліфікаційні рівні підготовки майбутніх фахівців, зокрема зі спеціальності «Психологія».

Стратегічно важливою для подальшої трансформації системи освіти в країні вважаємо Постанову КМУ № 1247 «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» (1998), в якій було визначено умови розробки і впровадження державних та галузевих стандартів, а також порядок взаємодії МОН з органами влади та навчальними закладами [163].

Важливим, з огляду на предмет нашого дослідження, є наказ МОН України № 127 «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» (1999 року зі змінами від 2000 р.), який фактично інституціоналізував професію практичного психолога та регламентував його діяльність у закладах освіти. У документі вказано на важливість і необхідність створення психологічної служби саме у системі освіти задля забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу, сприяння гармонійному розвитку особистості учнів і студентів, підтримки психічного благополуччя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Відтоді усі заклади освіти (школи, дитячі садки, ПТУ, ЗВО) потребували кваліфікованих спеціалістів для виконання визначених положенням професійних завдань, а саме: діагностики психічного розвитку, здібностей та індивідуальних особливостей учнів; консультування учнів, батьків і педагогів; здійснення психопрофілактики девіантної поведінки та дезадаптації; проведення психокорекційної професійної діяльності та підлітками; реалізації психологічної просвіти педагогічних колективів та батьків; сприяння профорієнтації та соціалізації учнів [146]. Затвердження цього положення

актуалізувало масову потребу в освітніх психологах та модернізацію змісту їхньої підготовки, насамперед у педагогічних інститутах та університетах.

Як бачимо, до 2002 року існувала певна законодавчо-нормативна база вищої освіти, зокрема й щодо підготовки майбутніх психологів. Проте за змістом вона була переважно спадковою від попередніх часів. Тому першим фундаментальним документом (10 розділів, 64 статті), що унормував сферу вищої освіти, вважаємо Закон України «Про вищу освіту», ухвалений у 2002 р. Вперше на державному рівні офіційно було проголошено курс на приєднання до Болонського процесу і введено поняття «Державний стандарт вищої освіти» [134]. Того року указом Президента України було затверджено Національну доктрину розвитку освіти – стратегічний документ, що визначив головні завдання освітньої галузі на найближчі 10–15 років. Саме з цими ключовими подіями ми пов’язуємо старт модернізації змісту і структури підготовки майбутніх психологів і тому цей рік у нашому дослідженні обрано початком періодизації.

Вивчення практики функціонування закладів вищої освіти засвідчило, що цей закон виконував функцію рамкового документа, який визначав систему вищої освіти загалом. Він закріпив структуру ступенів освіти, трирівневу систему стандартів (державний, галузевий та рівень закладу освіти), вимоги до ЗВО (зокрема щодо типів та меж автономії) та правові засади підготовки фахівців. У законі було визначено терміни й форми навчання, вимоги до освітніх (система навчальних дисциплін, інших видів навчальної діяльності та методів їх реалізації, спрямована на досягнення цілей підготовки відповідно до обраного напрямку чи спеціальності) та освітньо-кваліфікаційних (система освітніх і професійних завдань, яка визначає вимоги до змісту, обсягу та рівня підготовки фахівця певної кваліфікації) програм, сформульовано мету та принципи вищої освіти, закріплено багаторівневу систему підготовки [134].

Слід зауважити, що у 2002–2014 роках в Україні юридично використовували подвійну систему: освітні програми та освітньо-професійні програми. Лише після ухвалення закону «Про вищу освіту» у 2014 р. поступово

відмовились від освітньо-кваліфікаційних рівнів і залишили освітні програми, орієнтовані на результати навчання та сформовані компетентності. Психологію було визнано окремою спеціальністю й здійснено розмежування стандартів підготовки на рівнях бакалавра, спеціаліста та магістра. Аналіз тексту закону надає підстави для визнання факту першості здійснення імплементації європейських освітніх стандартів у систему вищої освіти України на законодавчому рівні.

І хоча прямого посилання на модернізацію змісту навчання майбутніх психологів у «Національній доктрині розвитку освіти» немає, проте у тексті документа знаходимо низку положень, які засвідчують зростання потреби держави у фахівцях такої спеціальності та безпосередньо зачіпають підготовку майбутніх психологів. Зокрема, у Доктрині визначено, що «для забезпечення демократичного розвитку України потрібні кадри, здатні працювати з людьми, розуміти соціальні процеси, підтримувати громадянське суспільство», а система освіти, яка має «забезпечувати особистісний розвиток учнів і студентів», потребуватиме психолого-педагогічного супроводу [156]. Реалізація цього стратегічного завдання передбачала розширення практики налагодження діяльності психологічних служб у школах та інших закладах, що працюють з дітьми, а отже – і зростання потреби у кваліфікованих психологах. У документі наголошено й на важливості збереження здоров'я учасників освітнього процесу, включно із психічним: у цьому ракурсі психологи розглядалися як фахівці, потрібні для здійснення профілактики стресів, девіацій та соціальних ризиків.

Після ухвалення Закону України «Про вищу освіту» Міністерство освіти України разом з Інститутом психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Науково-методичним центром вищої освіти, який здійснював організаційно-методичний супровід вищої освіти, та галузевими експертними радами, створеними при МОН (факультет психології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, факультет практичної

психології Київського національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова) розробили Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які були та затверджені наказом МОН № 563 від 04.07.2002.

Для спеціальності «Психологія» (галузь знань «Соціальні та поведінкові науки»), стандарти склалися з трьох основних частин:

1) освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника (ОКХ) – документ, що визначав професійні функції та типові завдання, які має виконувати психолог після закінчення навчання (наприклад, для бакалавра психології спеціальності «Практична психологія» до таких функцій належали: психологічна діагностика особистості та груп, проведення психокорекційної, реабілітаційної та профілактичної роботи, здійснення психологічного консультування, надання психологічної допомоги, проведення психологічної просвіти; для магістрів – підготовка до науково-дослідної діяльності, викладання у закладах вищої освіти);

2) освітньо-професійна програма підготовки (ОПП) – частина стандарту, яка містила нормативний зміст навчання – визначала перелік та обсяг навчальних дисциплін, а також вимоги до державної атестації випускників і містила обов'язкові дисципліни, зокрема: загальну, вікову, соціальну, педагогічну, військову та юридичну психологію, психодіагностику, психологічне консультування, психокорекцію, спеціальні розділи психології (психологія праці, інженерна психологія тощо);

3) засоби діагностики якості вищої освіти – перелік засобів діагностики якості: тести, модульний контроль, державна атестація (державний іспит чи захист дипломної роботи/магістерської дисертації) [151].

Тобто ОКХ визначала ким має бути випускник (професійний статус та функції) і містила опис соціально-виробничих функцій, які має виконувати психолог (діагностика, консультування, психокорекція, наукова діяльність тощо), типових задач професійної діяльності, а також перелік умінь та знань. ОПП, своєю чергою, визначала як саме готують фахівця, і містила нормативну частину (обов'язкові дисципліни: загальнонаукові, гуманітарні, професійні,

практична підготовка, державна атестація), варіативну частину (дисципліни за вибором ЗВО чи студента – напрями спеціалізації: клінічна психологія, освітня психологія, організаційна психологія тощо), а також обсяг навчального навантаження (у кредитах / годинах).

У 2004 році МОН України видало методичні рекомендації (укладали науково-методичні комісії, створені зокрема при НПУ ім. М. Драгоманова, ХНПУ ім. Сковороди, КНУ ім. Шевченка), які затвердили трициклічну модель розподілу навчального навантаження:

- гуманітарна та соціально-економічна підготовка (20–25% кредитів);
- природничо-наукова підготовка (15–20%);
- професійна та практична підготовка (50–60%) [160].

У рекомендаціях було визначено обов'язкові цикли психологічних дисциплін, а саме: загальна психологія, історія психології, вікова та педагогічна психологія, соціальна психологія, експериментальна психологія, психологічне консультування, психодіагностика, спеціальні дисципліни (клінічна, юридична, інженерна, організаційна психологія) та зміст практичної підготовки:

- навчальна психологічна практика (II-III курси);
- виробнича практика (IV курс);
- курсова та дипломна робота (у магістратурі – обов'язкове наукове дослідження).

Документ також визначав основні компетентності випускників для:

- бакалавра: базові знання з психології, уміння застосовувати методики психодіагностики, працювати у закладах освіти як помічник практичного психолога;
- спеціаліста: здатність здійснювати самостійну психодіагностичну та корекційну роботу в освітніх і соціальних установах;
- магістра: готовність до дослідницької діяльності, викладацької роботи у ЗВО, організації психологічних служб.

У рекомендаціях вперше вводилися посилання на кредитно-модульну систему (ECTS), хоча офіційне приєднання України до Болонського процесу

відбулося лише у 2005 році. Встановлено такий обсяг навчання (нормативи годин/кредитів): бакалавр – 4 роки (240 кредитів ECTS), спеціаліст – 1 рік (300 кредитів ECTS сумарно), магістр – 1,5–2 роки (360 кредитів ECTS сумарно). Рекомендації також містили вказівки щодо забезпечення психологічних лабораторій і кабінетів та доступу до діагностичних методик [160].

Здійснена історична ретроспекція надає підстави стверджувати, що методичні рекомендації виявились не лише практичним містком між галузевими стандартами (ОКХ і ОПП) і реальними навчальними планами ЗВО, а й вперше декларували модель підготовки психологів в Україні та забезпечували певну уніфікацію підготовки майбутніх психологів, яка мала бути практико-орієнтованою.

Наступний документ – Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення вищої освіти» 2004 року затверджував Державну програму розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки і декларував завдання інтегрувати національну систему у Європейський простір вищої освіти [155]. Указ став ключовим нормативним актом, який заклав основу для реформ у вищій освіті України, і ознаменував початок адаптації законодавства та практики до стандартів Болонського процесу.

Важливим кроком у модернізації змісту та організації системи підготовки майбутніх психологів стало приєднання України до Болонського процесу у 2005 році. Наказ МОН № 774 «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» передбачив не лише системне впровадження кредитно-модульної системи в організацію навчального процесу у ЗВО, а й єдиних підходів до формування структури навчальних програм, системи акредитації та забезпечення якості вищої освіти на основі Європейської кредитно-трансферної системи [137]. Для спеціальності «Психологія» це означало перехід до обліку навчального навантаження у кредитах, прозорість навчальних програм та можливість академічної мобільності студентів. Саме у цей період українські університети почали пропонувати студентам окремі курси

та модулі, які мали свої навчальні цілі, теми, обсяг годин і види контролю та були співмірними з європейськими програмами.

Наприклад, КНУ ім. Т. Шевченка, ХНУ ім. В. Каразіна, ЛНУ ім. І. Франка, КНПУ ім. М. Драгоманова фундаментальними дисциплінами з психології вважалися: загальна психологія, вікова та педагогічна психологія, соціальна психологія, історія психології, експериментальна психологія, психодіагностика та основи психологічного консультування; до спеціальних курсів були віднесені такі: методологія та методи психології, кількісні та якісні методи аналізу, інформатика та математичні методи в психології. Найпоширенішими у варіативній частині навчальних планів були такі курси і модулі: клінічна психологія (психіатрія, психосоматика, патопсихологія, психотерапія), психологія освіти (шкільна психологія, психологія навчання, корекційна педагогіка), організаційна психологія (психологія праці, управління персоналом, економічна психологія), юридична психологія (кримінальна психологія, психологія свідчень, психологія девіантної поведінки), психологія розвитку та сім'ї (дитяча психологія, сімейне консультування, гендерна психологія). Практична складова підготовки включала психодіагностичну та консультативну практику (у школах, лікарнях, соціальних службах) [7]. Тобто, починаючи з 2005 року майбутні психологи мали широку фундаментальну підготовку і можливість спеціалізуватися через змістовні тематичні модулі.

Отже, у 2002 році в Україні розпочався процес трансформації системи вищої освіти, зумовлений переходом до ринкової економіки та обранням курсу на інтеграцією в європейський освітній простір. Важливим кроком стало ухвалення нових нормативно-правових актів, що регулювали різні аспекти діяльності ЗВО. Однією з ключових подій була активізація дискусій щодо адаптації українського законодавства до вимог Болонського процесу, до якого Україна офіційно приєдналася у 2005 році. З огляду на принципову зміну вектору подальшого розвитку системи вищої освіти в Україні, часовий відрізок 2002–2005 роки (перший етап першого періоду нашого дослідження) ми визначаємо як початковий етап першого періоду трансформації змісту

підготовки майбутніх психологів. Саме в цей час відбулося виокремлення «Психології» в самостійну галузь знань з кодом 0201.

Аналізуючи прийняті документи, можна виділити найбільш суттєві зміни у підготовці майбутніх психологів, що відбулись упродовж 2002–2005 років:

1) перехід від радянської моделі підготовки спеціаліста (упродовж 5–ти років) до європейської двоступеневої структури: бакалавр – 4 роки та магістр – 1–2 роки (українські студенти отримали можливість продовжувати навчання у магістратурі за кордоном);

2) запровадження європейської системи кредитів, що забезпечило: прозорість освітніх програм, можливість перезарахування предметів під час навчання за кордоном, співмірність дисциплін із програмами країн ЄС через перерахунки навчального навантаження у стандартних одиницях (для спеціальності «Психологія» це означало узгодження змісту окремих курсів через внесення нових модулів, наприклад «арт-терапія», «кризова психологія»);

3) створення внутрішньої система забезпечення якості – оновлення вимог до ліцензування та акредитації освітніх програм, орієнтованих на європейські принципи.

Для спеціальності «Психологія» у вказані роки були визначені обов’язкові стандарти підготовки, у яких зазначалося:

- обсяг і структура практики (навчальної, виробничої, клінічної),
- перелік ключових дисциплін («психодіагностика», «консультативна психологія», «етика психолога»),
- включення етичних норм до змісту навчальних програм [29].

У процесі дослідження встановлено, що з 2006 р. спостерігається суттєве збільшення кількості ЗВО, розширення спектра спеціальностей, збільшення державного замовлення та зростання контингенту студентів. Того року починається робота над новою Національною рамкою кваліфікацій у контексті європейських підходів, створюється проєкт нового Переліку галузей знань та бакалаврських програм. Спеціальність «Психологія» відтепер входить до галузі знань «Гуманітарні науки», пізніше – у «Соціальні та поведінкові науки»,

відбувається її чітке розмежування з педагогікою, соціальною роботою та філософією.

Постановою КМУ «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста та магістра» було визначено напрями підготовки бакалаврів у межах галузі 0301 «Соціально-політичні науки», у тому числі із спеціальностей 6.030102 «Психологія» – базового академічного напрямку, орієнтованого на загальнонаукову та теоретичну підготовку та 6.030103 «Практична психологія» – окремого професійно орієнтованого напрямку з акцентом на прикладні компетентності, психологічну допомогу, консультування, роботу в освіті й соціальних службах [159]. Прийняття цього документа можна вважати першим нормативним кроком, який на державному рівні визнав двовекторність підготовки психологів: науково-теоретичну та прикладну. Відповідний наказ МОНУ від 27.01.2007 № 58 «Про введення в дію Переліку–2006» фактично регламентував перехід на нову класифікацію. Він зобов'язав ЗВО оновити освітні програми відповідно до нових напрямів, передбачав ліцензування і акредитацію спеціальностей уже за новим Переліком, унормував порядок зарахування студентів і ведення документації (залікових книжок, дипломів) за новими шифрами й назвами спеціальностей [159].

Отже, названа Постанова КМУ, як стратегічний документ, установила новий перелік напрямів підготовки, фактично закріпивши розподіл «Психологія» і «Практична психологія», а наказ МОНУ № 58, як процедурний документ, увів у дію цей перелік і визначив механізми його реалізації у практиці ЗВО.

У процесі дослідження з'ясовано, що у 2008 році в університетах, які брали участь у міжнародних проєктах Tempus, почали формуватися програми з орієнтацією на інклюзивну освіту та психолого-педагогічний супровід навчання. Наприклад, спільні курси з університетами Фінляндії та Великої Британії, присвячені методам психолого-педагогічної підтримки учнів, введення з європейських практик модулів про розвиток креативності та критичного

мислення у дітей та підлітків, підготовки психологів, здатних працювати в адміністративних структурах системи освіти. Саме ці події вважаємо першими кроками до європеїзації психологічної освіти в Україні, оскільки у такий спосіб відбувалось поширення поняття «компетентності», акцентувалась увага на етичних кодексах психолога та міждисциплінарності його підготовки.

У 2009 році наказом МОН № 642 було затверджено нову редакцію «Переліку напрямів підготовки бакалаврів», де вперше системно впорядковано й скорочено перелік напрямів підготовки (замість понад 600 спеціальностей було залишено 145 напрямів) та визначено відповідність кожного з них певній галузі знань. Напрямок підготовки «Психологія» за міжнародною класифікацією отримав код 6.030102 і був віднесений до галузі знань «Гуманітарні науки» [157].

У звіті МОН України до конференції міністрів європейських країн у межах Болонського процесу «Національний звіт – 2007–2009» знаходимо важливу інформацію про початок робіт над Національною рамкою кваліфікацій (НРК): формування концепції, міжвідомчої координації та терміни підготовки. При цьому НРК розглядалася як фундамент для зіставлення національних ступенів із європейською рамкою (EQF) [108].

У 2010–2011 роках розпочався перехід університетів на навчання за новими освітньо-професійними програмами та продовжився розвиток нормативної бази підготовки майбутніх психологів, що відтепер був пов'язаний із запровадженням компетентнісного підходу. Так, у 2010 році Постановою КМУ № 787 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» було визначено структуру та коди спеціальностей для підготовки фахівців за цими рівнями.

У межах цієї постанови спеціальність «Психологія» була віднесена до галузі знань 0301 «Психологія», зокрема для рівня спеціаліста: спеціальність 7.030102 «Психологія», 7.03010301 «Практична психологія (за видами)»; для рівня магістра: спеціальність 8.030102 «Психологія» [144].

У 2010 році було ухвалено нову редакцію «Класифікатора професій ДК 003:2010», яка відіграла суттєву роль у впорядкуванні професійних назв робіт у різних галузях, зокрема й у сфері психології. У цьому класифікаторі для психологів було передбачено окремий блок кодувань у групі 2445 «Психологи», що деталізувала напрями професійної діяльності та дозволяла офіційно застосовувати у документах уніфіковані назви посад і професій. Зокрема, у класифікаторі чітко закріплено позицію 2445.2 «Психолог», яка охоплювала загальний профіль фахівця з психології, здатного працювати у сфері освіти, медицини, організаційного розвитку, соціальної роботи тощо. Окремо виокремлювалася позиція «Практичний психолог», яка належала до тієї ж групи, але акцентувала прикладну сферу діяльності – роботу в освітніх закладах, соціальних службах, установах, де потрібна психологічна підтримка та корекційна допомога [78]. Така деталізація відображала зростаюче усвідомлення різниці між академічною підготовкою психолога-дослідника та практичною підготовкою фахівця, який безпосередньо працює з клієнтами.

Вказані коди фіксувалися у дипломах та кваліфікаційних документах як орієнтир для запису назви спеціальності чи напрямку підготовки. Наприклад, випускник, що завершив навчання за спеціальністю «Психологія», у дипломі отримував кваліфікацію «Психолог» (код 2445.2); той, хто навчався за освітніми програмами практичної психології, отримував уточнення «Практичний психолог». Це забезпечувало узгодженість між освітньою сферою та ринком праці: університети формували результати навчання так, щоб вони відповідали офіційним назвам у класифікаторі, а роботодавці при цьому мали орієнтир на єдину систему кодів.

Отже, «Класифікатор професій ДК 003:2010» не лише унормовував термінологію, а й виконував функцію інституційного містка між підготовкою у закладах вищої освіти та реальними вимогами ринку праці. Він закріплював професійний статус психолога в офіційних документах і визначав єдину систему кодування, яку використовували під час формування штатних розписів, складання кваліфікаційних характеристик, а також акредитації освітніх програм.

У 2011 році Постанова КМУ № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» ввела дескриптори рівнів освіти, що лягли в основу оновлених стандартів освіти. Для психологів це означало чітке структурування очікуваних результатів навчання, зокрема у сфері практичних умінь, психодіагностики, консультування та етичних компетентностей. Саме ця подія обрана межею другого і третього етапів першого періоду нашого дослідження[141].

Цей документ встановлював зрозумілу ієрархію освітніх та професійних кваліфікацій і створював основу для визнання українських дипломів у Європі. НРК складається з 10 рівнів (від початкових умінь до найвищих академічних і професійних кваліфікацій), для кожного з яких визначено: знання, уміння (когнітивні, практичні, комунікативні); автономність та відповідальність у професійній діяльності [141]. Відтепер національні стандарти вищої освіти мали розроблятися з урахуванням НРК, а університети мали формувати результати навчання у категоріях знань, умінь і компетентностей, зазначених у цьому документі. Для психології цей документ виступив своєрідним «каркасом», який уніфікував вимоги до освітніх результатів та забезпечив узгодженість із Європейською рамкою кваліфікацій. Відтепер підготовка психологів передбачає здобуття вищої освіти у ЗВО за спеціальністю 053 «Психологія». Після отримання диплома, додаткове проходження сертифікаційних курсів надає можливість здобути спеціалізацію у певних напрямках: клінічна, юридична чи практична психологія.

Вимоги до змісту підготовки майбутніх психологів відповідно до вимог Національної рамки кваліфікацій представлено у таблиці 1.3.

Вивчення джерельної бази дослідження засвідчило, що упродовж 2010–2011 років у науково-педагогічних виданнях активно обговорювалися проекти нового закону «Про вищу освіту». Оглядовий аналіз публікацій надав можливість встановити факт опротестування академічними спільнотами, університетами та студентськими організаціями нових проєктів, які вони вважали такими, що не відповідають європейським стандартам.

**Відповідність рівнів НРК освітнім ступеням підготовки
за спеціальністю «Психологія»**

Рівень НРК	Освітній ступінь	Типові результати навчання (знання, уміння, компетентності)	Зміст підготовки
5	Молодший спеціаліст	Базові знання фундаментальних дисциплін; навички виконання простих завдань; обмежена автономність	Основи психології, психологічна діагностика на базовому рівні, робота під керівництвом
6	Бакалавр	Спеціалізовані знання; здатність застосовувати теорію на практиці; здатність до самостійного навчання	Загальна психологія, освітня і соціальна психологія, проведення простих психологічних досліджень, консультації під керівництвом
7	Магістр	Глибокі спеціалізовані знання; здатність до проведення досліджень і розв'язання складних задач; критичне мислення; управління процесами	Клінічна психологія, психотерапевтичні методики, управління психологічною службою, науково-дослідницька діяльність, розробка освітніх програм з психології
8	Доктор філософії (PhD)	Нові знання на основі досліджень; здатність генерувати інноваційні рішення; високий рівень автономії	Науково-дослідна робота, розробка нових методик психодіагностики та психотерапії, керівництво науковими групами
9	Доктор наук	Провідна роль у розвитку дисципліни; високий рівень управління науковою діяльністю; формування стратегій розвитку галузі	Провідні наукові дослідження у психології, створення наукових шкіл, участь у національних і міжнародних програмах підготовки кадрів

Завершенням першого періоду модернізації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності обрано ухвалення нового Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році, який інтегрував попередні напрацювання з вимогами Європейського простору вищої освіти. Він закріпив автономію ЗВО, посилив вимоги до системи забезпечення якості та заклав основу для розроблення нових стандартів спеціальності «Психологія». Закон скасував освітньо-кваліфікаційні рівні, стару систему «молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр». Офіційно було визнано перехід від «знаннєвої моделі» (від «знати» до «вміти») до компетентнісної (знати – вміти – бути здатним застосувати). Для психологів це означало оновлення структури освітніх програм

та перехід на дворівневу модель (бакалавр – магістр), появу сучасних магістерських програм з акцентом на практику та стажування.

Новий Закон України «Про вищу освіту» (2014) заклав підґрунтя для інтеграції української системи у Європейський простір вищої освіти (ЕНЕА) та розпочав новий етап модернізації змісту підготовки майбутніх фахівців, зокрема психологів.

1.4. Особливості змісту і форм підготовки майбутніх психологів у 2002–2013 роках

Виокремлення та аналіз періоду 2002–2014 років як першого етапу трансформації змісту підготовки психологів зумовлено початком кардинальних нормативно-правових та структурних змін у системі вищої освіти України, пов'язаних із підписанням Болонської декларації та переходом на європейські стандарти підготовки фахівців. Дослідження особливостей змісту і форм навчання майбутніх психологів у цей проміжок часу є необхідним для розуміння витоків стандартизації та євроінтеграції фахової підготовки, а також процесу становлення компетентнісної парадигми у цей час. Вивчення особливостей змісту і форм підготовки майбутніх психологів у цей період дозволяє простежити, як відбувався перехід від традиційних академічних моделей до гнучких освітньо-професійних програм на сучасному етапі розвитку психологічної освіти.

З метою об'єктивного аналізу трансформаційних процесів у вищій школі в цей період, постає необхідність попередньої характеристики нормативних інструментів фіксації змісту освіти, зокрема таких фундаментальних дефініцій як «освітньо-професійна програма» (ОПП), «навчальний план» та ін. Оскільки саме ці документи виступають нормативною формою втілення змісту навчання та регламентують структуру підготовки фахівців, їхнє наукове розкриття дозволить закласти методологічну базу для подальшого вивчення якісних змін у фаховій підготовці психологів упродовж 2002–2025 років.

Так, у процесі дослідження встановлено, що у педагогічній науці існує декілька підходів до визначення загального поняття «зміст освіти», які відображають різні філософські та соціальні погляди на мету навчання.

Згідно із системним підходом (представники В. Галузинський, М. Євтух та інші [30]) зміст освіти визначається як «система наукових знань, умінь і навичок, досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісних відношень» [96, с. 127], «система наукових знань, практичних умінь і навичок, якими необхідно оволодіти здобувачам освіти у процесі навчання» [48, с. 95] або «педагогічно адаптована система наукових знань і пов'язаних з ними практичних умінь та навичок, що необхідні для формування особистості» [47]. Відповідно до особистісно-орієнтованого підходу трактування поняття «зміст освіти» включає не лише знання, а й досвід діяльності та ціннісне ставлення. Так, Н. Мойсеюк вважає, що «зміст освіти – це система наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь та навичок; досвід здійснення способів творчої діяльності, пошукової роботи; досвід емоційно-ціннісних ставлень» [104, с. 307]. Л. Онищук під змістом освіти розуміє «педагогічно адаптований соціальний досвід у всій його структурній повноті, що складається з чотирьох елементів і представляє собою досвід: пізнавальної діяльності (знання); здійснення відомих способів діяльності (уміння та навички за зразком); творчої діяльності (уміння приймати нестандартні рішення); емоційно-ціннісного ставлення до світу, діяльності та об'єктів» [117, с. 89]. З точки зору функціонального підходу зміст освіти розглядається як «соціально й особистісно детерміноване, фіксоване в педагогічній науці уявлення про соціальний досвід, який повинно засвоїти підростаюче покоління» [171, с. 46]. У вузькому розумінні зміст освіти це «науково-обґрунтована система дидактично і методично сформованого навчального матеріалу» [130].

Як бачимо, в українському науковому просторі у період 2002–2014 рр. не існувало єдиного формально затвердженого універсального визначення поняття «зміст освіти», педагогічна теорія розглядала його як певну систему знань, вмінь

і навичок, пізніше – компетентностей, що були необхідні для повноцінної життєдіяльності людини в особистісному й професійному вимірі.

Узагальнюючи зміст різних підходів, виділено такі ключові компоненти змісту освіти:

- когнітивний – знання про наукові основи, факти, теорії, а також способи пізнання;

- практичний – уміння і навички, необхідні для життєдіяльності та професійної діяльності;

- творчий – здібності та вміння знаходити нові рішення та діяти в нестандартних ситуаціях;

- ціннісний – система цінностей, ставлень до життя, суспільства, культури та самопізнання.

В офіційних нормативних документах поняття «зміст освіти» визначалось через конкретні складові: державні стандарти, що встановлювали результати навчання та обов'язкові освітні галузі; освітньо-професійні програми і робочі навчальні програми, у яких деталізувались окремі параметри освітнього процесу; норми, що регламентували структуру навчального плану (обов'язкова/вибіркова частина, практичні/лабораторні заняття, практики, атестаційні процедури) [139].

З огляду на предмет нашого дослідження здійснено аналіз тлумачень змісту поняття «вища освіта», яка з процесуальної точки зору виступає рівнем освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, що ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації [134].

Визначення поняття «зміст вищої освіти» знаходимо у доробках О. Овчарук: «сукупність знань, умінь і ключових компетентностей, що відповідають вимогам сучасного суспільства і забезпечують готовність до практичної діяльності» [115, с. 19]; Н. Батечко: «система наукових знань про природу, суспільство, людське суспільство, формування світогляду, мислення та

практичних умінь, що забезпечують професійну діяльність випускника» [8, с. 11], В. Кизенка: «педагогічно адаптований соціальний досвід; він має містити відповідні структурні складові, кожна з яких є певним специфічним досвідом» [73, с. 201] або «педагогічно упорядкована сукупність знань, умінь, навичок, досвіду діяльності й ціннісних орієнтирів, що забезпечують соціалізацію особистості та її професійну придатність» [74, с. 123]. Підтримуємо думку згаданих вище науковців про те, що зміст вищої освіти слід трактувати як дидактично структуровану систему, що поєднує: предметні знання, операційні вміння, діяльнісні навички і ціннісно-мотиваційні установки.

У методичних рекомендаціях НаУКМА зміст вищої освіти розглядається як «педагогічно упорядкована сукупність знань, умінь, навичок і компетентностей, які відповідають вимогам галузі знань і професії, визначеними в освітньо-кваліфікаційній характеристиці» [109, с. 25]. Тобто, зміст вищої освіти – це структурований (дидактично оформлений) навчальний матеріал, систематизований у навчальні дисципліни, модулі та програми, зорієнтований на формування результатів навчання (компетенцій) конкретного рівня вищої освіти.

У Законі України «Про вищу освіту» 2002 року поняття «зміст вищої освіти» тлумачиться так: «обумовлена цілями та потребами суспільства система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва» [134]. Аналогічне визначення знаходимо й у стандартах вищої освіти – сукупності норм, що визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання. У статті 3 закону також зазначено, що зміст вищої освіти визначається через освітньо-професійні програми, які включають освітні стандарти, навчальні плани, програми навчальних дисциплін та інші документи, що регламентують освітній процес [134].

Слід наголосити, що у Законі України «Про вищу освіту» 2014 року визначення цього поняття вже відсутнє, хоча тлумачення інших базових понять збережено [133].

Підсумовуючи, можна констатувати, що зміст вищої освіти – це цілеспрямована сукупність знань, умінь і навичок (з 2005 року у формі компетентностей), а також професійних і громадянських якостей, які у майбутніх психологів має сформувати заклад вищої освіти з урахуванням розвитку науки, техніки, культури та потреб суспільства.

Встановлено, що зміст вищої освіти, як нормативно визначена структура навчального матеріалу і результатів навчання, визначається і закріплюється у державних документах (перш за все, навчальних планах закладів вищої освіти) і відтворюється у навчально-методичних комплексах, до яких входять навчальні програми, підручники та посібники. Разом з цим визнається, що зміст вищої освіти є динамічною системою навчального матеріалу і компетентностей, яка повинна оновлюватись відповідно до науково-технічного прогресу й соціальних потреб.

Навчальний план – основний нормативний документ ЗВО, що складається на підставі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки фахівців та визначає організацію їх навчальної діяльності. У навчальному плані визначено: графік процесу навчання; перелік та обсяг навчальних дисциплін; послідовність їх вивчення; конкретні форми проведення занять (лекції, семінари, лабораторні тощо) та їх обсяг; форми проведення підсумкового контролю (екзамен, залік, диференційований залік); порядок проведення практик та їх види; обсяг часу, відведеного на самостійну роботу студентів; кількість курсових робіт, які виконує студент за період навчання; зміст і форми державної атестації. Навчальний план складають, як правило, декани факультетів за участю завідувачів провідних кафедр. Затверджується навчальний план ректором ЗВО, погоджується в МОН України.

Окрім освітньо-професійної програми (ОПП) у 2002–2014 роках зміст вищої освіти визначався структурно-логічною схемою підготовки, навчальними

програмами нормативних дисциплін та іншими зовнішніми і внутрішніми нормативними актами. Упродовж вказаного хронологічного періоду ОПП складалась відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця (ОКХ), створеної на основі галузевих стандартів, затверджувалася Вченою радою і вводилась у дію наказом керівника конкретного ЗВО. Освітньо-професійна програма визначала нормативний зміст навчання, перелік навчальних нормативних дисциплін, обсяги навчального часу у годинах на їх вивчення, форми підсумкового контролю; перелік навчальних і виробничих практик, строки та вимоги до їх проведення; програми нормативних навчальних дисциплін; строки навчання.

У 2002–2014 роках зміст ОПП був жорстко стандартизований і поділявся на три основні цикли підготовки:

1) гуманітарної та соціально-економічної підготовки, спрямованої на формування у майбутніх психологів світогляду, культури та базових соціальних знань (нормативними дисциплінами виступали: історія України, філософія, політологія, основи економічної теорії, іноземна мова, українська мова);

2) природничо-наукової підготовки, що мала забезпечити опанування студентами природничо-наукових основ психології (до нормативних дисциплін входили: анатомія та фізіологія ЦНС, вища нервова діяльність, психофізіологія, математичні методи в психології, екологія, статистика);

3) професійно-практичної підготовки, призначеної для формування фахових знань, умінь та навичок (цей блок включав такі нормативні дисципліни: загальна психологія, психологія особистості, соціальна психологія, вікова психологія, педагогічна психологія, психодіагностика, патопсихологія, експериментальна психологія, психологічне консультування) [134].

В ОПП зазначався й перелік дисциплін за вибором (вибірковий компонент змісту освіти), які визначав безпосередньо ЗВО для здійснення спеціалізації підготовки (наприклад, основи сімейного консультування, основи НЛП, психологія бізнесу тощо). Освітньо-професійна програма містила регламентацію навчальної, виробничої та переддипломної практики, а також

перелік курсових робіт і державної атестації (державних іспитів/захисту дипломної роботи).

Освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) описувала вимоги до фахівця, його місце у структурі суспільства та перелік професійних завдань, які він був повинен виконувати у майбутній професійній діяльності. Можна сказати, що це був прототип моделі фахівця, яка з'явилась роками пізніше. ОКХ визначала наступні параметри змісту підготовки майбутніх психологів:

1) сферу професійної діяльності: галузь знань (0401 «Соціально-політичні науки») та спеціальність (7.040101 «Психологія»);

2) об'єкти діяльності (для психолога): психічні процеси, стани, властивості людини; індивідуальна та групова поведінка; взаємодія у соціальних системах; діяльність психологічної служби.

3) цілі професійної діяльності (основна мета): надання психологічної допомоги, психологічне забезпечення навчально-виховного процесу, науково-дослідницька діяльність, соціально-психологічний супровід.

4) типові задачі професійної діяльності (функції): діагностування (проведення тестування, обстеження), корекція/консультування (проведення індивідуальних і групових консультацій, корекційних програм), просвітництво, організаційна робота у психологічній службі;

5) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання (наявність повної загальної середньої освіти);

6) вимоги до здатності фахівця продовжувати навчання – здатність до здобуття наступного освітньо-кваліфікаційного рівня (наприклад, із спеціаліста до магістра).

Для конкретизації організації освітнього процесу на кожний навчальний рік заклади вищої освіти складали робочий навчальний план, який розробляли відповідно до освітньо-професійних програм підготовки. Як показало дослідження, навчальні плани ЗВО вказаного періоду вирізнялись змістовним наповненням, проте за структурою були схожі й містили такі цикли:

– гуманітарної та соціально-економічної підготовки (1560 годин – від 35% до 67% аудиторного часу на вивчення 11–13 дисциплін, включаючи українську та іноземну мови, історію та культурологію, філософію і соціологію, фізичну культуру);

– природничо-наукової підготовки (700 годин – від 33% до 59% аудиторного часу на 7–8 дисциплін, включаючи екологію, вікову фізіологію, безпеку життєдіяльності та математичні методи у психології);

– професійної підготовки (2970 год – від 33% до 67% аудиторного часу на 22–25 дисциплін, включає різні види психології, методологічні та педагогічні дисципліни та практикуми, наприклад арт-терапія) [140].

У робочому навчальному плані дисципліни і спецкурси поділялись на нормативні та вибіркові (за паритетним вибором навчального закладу і студентів) у співвідношенні 2 : 1. На цикл варіативних дисциплін відводилось 1930 годин – від 33% до 50% аудиторного часу на 22–24 дисципліни.

Порівняльний аналіз навчальних планів окремих університетів надав підстави для констатації, що всі вони містять розподіл на цикли, до яких входять:

1) загальне ядро дисциплін: вступ до професії, загальна психологія (120–180 годин лекцій і семінарів), психологія розвитку/вікова психологія (120–160 годин), психологія особистості (90–120 годин), соціальна психологія (90–120 годин);

2) педагогічні та супутні дисципліни 60–90 годин;

3) профільні курси: психодіагностика (90–120 годин), консультування (90–120 годин), психологія праці (90 годин);

4) практики, до яких входили лабораторні практикуми (біля 200 годин) та стажування в школі (майже 300 годин).

З'ясовано, що у вказаний історичний період існувала наступна класифікація практик у підготовці майбутніх психологів: навчальні практики, виробничі, переддипломні. Мета і завдання практик визначалися для кожного виду, проте у

загальному призначенні передбачали закріплення теорії, набуття майбутніми психологами практичних навичок, формування професійної компетентності.

У навчальних планах ЗВО зазначались види практик по семестрах і курсах. Для кожної практики затверджувалось завдання і програма (тематичні модулі, інструкція для студентів, критерії оцінювання), у якій зазначалася тривалість і облік годин (наприклад, журнал проходження практики, звіт студента, висновок керівника практики, відгук від бази практики). У процесі дослідження встановлено, що заклади вищої освіти на основі «Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженого наказом Міносвіти від 08.04.1993 № 93 [148], розробляли і затверджували власні Положення про проходження практики студентами та методичні рекомендації щодо організації різного виду практик, у яких уточнювали зміст певних параметрів цієї складової підготовки фахівців певних спеціальностей (наприклад, призначення кожного виду практик: встановлювали перелік практичних умінь по предметах; додаткові завдання від провідних кафедр, які здійснювали супровід і оцінку практики).

Встановлено, що переддипломна практика серед інших часто мала найбільш індивідуалізований план і була зв'язана з темою кваліфікаційної роботи. Її тривалість зазвичай була довшою, а вимоги до звіту більш детальніші, через те, що цей вид практики виступав обов'язковим елементом для допуску до захисту випускної роботи.

Наступним документом, в якому відтворювався зміст вищої освіти, є програма нормативної навчальної дисципліни. Вона містить виклад змісту навчальної дисципліни, послідовність її вивчення, перелік знань та вмінь студентів, критерії підсумкового контролю, перелік рекомендованих підручників та інших дидактичних матеріалів.

У історичній ретроспекції встановлено, що упродовж 2002–2005 років почалось руйнування традиційної системи підготовки майбутніх психологів. Навчальні плани закладів вищої освіти цього часу відзначалися орієнтацією на академічну, переважно фундаментальну освіту. Перелік дисциплін був

уніфікованим для більшості ЗВО, що створювало своєрідну єдність у підготовці кадрів по всій країні, з іншого боку – обмежувало можливість здійснювати спеціалізацію. Центральне місце у змісті підготовки майбутніх психологів відводилось теоретичному блоку курсів із загальної психології, історії психології, соціальної психології, вікової та педагогічної психології, а також психології особистості. Саме ці дисципліни формували базовий науковий світогляд майбутніх психологів, закладали основи розуміння закономірностей розвитку і функціонування психіки людини. Доповненням виступав методологічний блок, у межах якого студенти опановували психодіагностичні методики та проходили психологічні практикуми. Аналіз навчальних планів підготовки майбутніх психологів окремих ЗВО показав, що у поодиноких випадках вони містили й медичний блок – анатомію та фізіологію центральної нервової системи, психопатологію, що дозволяло інтегрувати біологічні знання у розуміння психологічних процесів.

З 2005 року розпочався перехід на двоступеневу систему підготовки (бакалаврат і магістратура) фахівців, що спричинило відчутні зміни у змісті навчальних програм, які стали більш гнучкими та практико орієнтованими. На бакалаврському рівні з'явилися нові предмети, що відповідали вимогам ринку праці та відображали соціально-економічні трансформації. Наприклад, курс «Психологія маркетингу та реклами» став відповіддю на зростання ринкової економіки та комунікаційних технологій, тоді як «Психологія менеджменту» готувала майбутніх психологів до роботи у сфері бізнесу та управління персоналом. Курс «Психологія сім'ї», відображав суспільний попит на сімейне консультування та підтримку у сфері міжособистісних стосунків.

На магістерському рівні відбулася більша спеціалізація: з'явилися нові дисципліни, такі як: «Клінічна психодіагностика», «Основи психотерапії», «Психологічне консультування», що поглиблювали знання й формували практичні навички, орієнтували студентів на реальну професійну діяльність у різних напрямках.

До варіативної частини навчальних планів у різних ЗВО входили:

- спецкурси з кризової психології, інклюзивної освіти, психології творчості, психології сім'ї;
- тренінгові дисципліни («Тренінг особистісного зростання», «Тренінг комунікативних навичок», «Психологія міжособистісних відносин»);
- курси, орієнтовані на дитячий розвиток: «Дитяча психотерапія», «Психологія обдарованої дитини», «Психологія девіантної поведінки».

Загалом період 2005–2014 роки у підготовці майбутніх психологів можна схарактеризувати як етап початку впровадження компетентнісної парадигми та європейських моделей підготовки. У контексті підготовки спеціалістів, які працюватимуть із дітьми (освітні психологи, шкільні психологи), ці зміни мали кілька взаємопов'язаних напрямів: трансформація змісту навчальних програм та посилення практичної підготовки.

Аналіз змісту освітніх програм підготовки майбутніх психологів на цьому етапі показав, що вони містили кілька базових блоків:

- 1) курси, що забезпечували фундаментальну теоретичну підготовку, – загальна психологія, історія психології, психологія розвитку (вікова психологія), соціальна психологія, психологія освіти;
- 2) спеціальні дисципліни – психологія професійної діяльності з особливими освітніми потребами, педагогічна діагностика, етика професійної діяльності;
- 3) науково-дослідна підготовка – різні курси з методики психологічного дослідження;
- 4) практична підготовка.

Практична підготовка складалась переважно з:

- практикумів у межах навчальних курсів, де студенти набували навичок психодіагностики, проведення інтерв'ю, роботи в малих групах, проведення рольових ігор;
- базова навчальна та виробнича практика у школі чи психологічній службі за схемою: студент-спостерігач – асистент викладача – самостійна робота під наглядом (різні види практик мали встановлений обсяг годин, який варіювався у різних ЗВО, і були обов'язковою складовою навчального плану);

- переддипломна практика – концентрована форма підготовки, під час якої студенти виконували комплексні завдання повноцінної професійної діяльності;
- психологічні тренінги у межах навчальних курсів – форма навчального процесу, яка є у наявності багатьох ЗВО (у деяких навіть включені навчальні плани);
- наставництво [148; 161].

У процесі дослідження встановлено, що в усіх ЗВО практика є обов'язковим елементом підготовки майбутніх психологів, має чітко визначений обсяг годин. Вивчення внутрішніх документів ЗВО надало підстави для виокремлення таких форм практики:

- навчальна (2–3 курс) – спостереження, виконання простих діагностичних завдань у школах, дитсадках, центрах психологічної служби;
- виробнича (3–4 курс) – самостійна робота з дітьми, консультування батьків, участь у корекційних заходах;
- переддипломна – комплексна діяльність у школах або соціальних установах із підготовкою звіту та кейсів.

Порівняння Галузових стандартів вищої освіти за спеціальністю «Психологія» за 2002, 2007 та 2011 роки щодо видів та обсягів практики засвідчило зростання кількості годин на:

- навчальну практику від 2–4 тижнів (80–160 годин) до 3–4 тижнів у 2007 році і повернення до 80–120 годин у 2011;
- виробничу практику від 4–6 тижнів (160–240 годин) до 6–8 тижнів у 2007 році і повернення до 160–240 годин у 2011;
- переддипломну практику від 6 тижнів (240 годин) до терміну у 6–8 тижнів у 2007 році та 240–300 годин у 2011.

За стандартами 2007 року практики включали спостереження, участь у психологічних консультаціях, виконання завдань під керівництвом наставника, обов'язкове наставництво, за стандартами 2011 року – складання звітів за практику. Відповідно до наказу МОН України № 774 (2005) «Про впровадження кредитно-рейтингової системи...», практика розподілялась за кредитами ECTS

так: навчальна – 1–2 кредити, виробнича – 4–6 кредитів, переддипломна – 6–8 кредитів (1 кредит – 30 годин) [137]. При цьому практичні тренінги та супервізія передбачались у складі навчальної практики. Після уведення в дію цього наказу практики стали більш структуровані й конкретизовані: обов’язкові завдання, звіти, наставництво, індивідуальні консультації.

У Законі України «Про професійний розвиток працівників» (2012) зазначено, що роботодавець або ЗВО могли запроваджувати наставництво як одну з форм професійного навчання (індивідуальний супровід, стажування, менторинг у межах підвищення кваліфікації). У Положенні про психологічну службу (2009) описано можливі форми роботи, серед яких є супровід практикантів, організація груп, що дає підґрунтя для формалізації ролі керівника практики або наставника.

Ще одним нормованим параметром, у якому відтворюється зміст вищої освіти, є оцінювання. Оцінювання результатів підготовки майбутніх психологів у 2002–2014 роках поєднувало традиційні форми: екзамени, заліки, захист кваліфікаційної роботи та інноваційні для тих років: представлення кейсів, портфоліо практичних завдань. У рамках Болонської реформи з 2005 року поступово відбувався перехід до формулювання результатів навчання в термінах компетентностей, але імплементація цієї практики була дуже нерівномірною по університетах. Деякі провідні університети почали формулювати результати навчання для модулів і дисциплін, розробляли рубрики оцінювання і включали практичні завдання. Проте більшість закладів вищої освіти обмежувалася формальним перетворенням старих робочих програм, залишаючи традиційні екзамени основним інструментом оцінки.

Серед форм контролю, передбачених ОПП, зафіксовано: курсові роботи (починаючи з 2–3 курсу), кваліфікаційна робота бакалавра / дипломна робота спеціаліста, іспити з базових дисциплін (загальна, вікова, педагогічна психологія, психодіагностика), захист звіту з практики. В окремих ЗВО була передбачена науково-дослідна діяльність студентів, зокрема через участь у студентських конференціях та підготовку публікацій.

Відповідно до наказів МОН України (№774/2005, №943/2009) у ЗВО вводилась ECTS та кредитно-модульна система, проте реально студенти часто отримували кредити формально, без коректного обчислення робочого навантаження. Це призводило до дисбалансу між теоретичною нормою і практичною реалізацією.

Ретроспективний аналіз змісту навчальних планів ЗВО дозволив констатувати такі тенденції:

- упродовж 2002–2005 років акцент робився на фундаментальній теоретичній підготовці, що зумовило пріоритетність загальногуманітарних та теоретико-методологічних дисциплін у структурі підготовки;

- упродовж 2006–2010 років відбулася диференціація змісту освіти, що виявилось у виокремленні самостійних напрямів підготовки – «Психологія» та «Практична психологія» – з відповідним уточненням їхніх варіативних складників;

- у 2011–2013 роках вектор трансформацій змістився у бік результативно-цільової парадигми, що характеризувалася конкретизацією програмних результатів навчання, розширенням компетентнісного підходу та активною інтеграцією деонтологічних (етичних) норм у зміст освітніх програм.

В узагальненому вигляді результати порівняння змісту вищої освіти, відтвореного у навчальних планах ЗВО, представлено у таблиці 1.4. З таблиці можна побачити, що типові навчальні плани упродовж 2002–2014 років поступово трансформувалися від академічно-теоретичної моделі до більш практико-орієнтованої та компетентнісної.

Поділяючи наукові позиції провідних дослідників проблеми [97; 88], вважаємо за доцільне виокремити низку характерних особливостей змістово-процесуального складника підготовки майбутніх психологів у межах окресленого хронологічного періоду:

- різні види та кількість годин практичної підготовки;

– недостатність кадрового і матеріально-технічного забезпечення, зокрема відсутність достатньої кількості баз для практики, недостатній рівень оснащення кабінетів, обмежений доступ до ліцензованих тестів;

– фрагментарність міждисциплінарних підходів – недостатня інтеграція медичних, соціальних і освітніх компонентів, що є критично важливим у роботі з дітьми.

Таблиця 1.4.

Порівняння змісту навчальних планів спеціальності «Психологія» (2002–2013 рр.)

Рік	Гуманітарна та соціально-економічна підготовка	Фундаментальна підготовка (базові дисципліни психології)	Професійна спеціалізація	Практична підготовка (практики, тренінги)	Характерні риси
2002–2005	Філософія, культурологія, іноземна мова, історія України	Загальна психологія, вікова психологія, психофізіологія, методологія психології	Обмежена кількість курсів (наприклад, соціальна та педагогічна психології)	Короткострокові навчальні практики (2–3 тижні), обмежений набір тренінгів	Теоретико-орієнтована підготовка, значний акцент на гуманітарному ядрі
2006–2010	Збережено гуманітарний блок, розширено соціально-економічні дисципліни (право, соціологія)	Психодіагностика, консультативна психологія, психологія праці, експериментальна психологія	З'явилися курси з психотерапевтичних напрямів, розширено освітню психологію	Передбачено виробничу практику (4–6 тижнів), поява курсів тренінгового типу	Посилення практичного компонента, впровадження нових стандартів підготовки
2011–2013	Зменшення обсягу гуманітарних дисциплін, більший акцент на професійні предмети	Психологія особистості, клінічна психологія, патопсихологія, організаційна психологія	Виокремлено спеціалізації (освітня, практична, клінічна)	Повноцінні практики: навчальна, виробнича, клінічна; значний обсяг тренінгів, супервізія	Практико-орієнтована модель, структуровані спеціалізації, наближення до європейських стандартів

Підсумовуючи, стверджуємо що у період з 2002 по 2014 рік навчальні плани ЗВО зі спеціальності «Психологія» в Україні зазнали суттєвої трансформації. Якщо у 2002 році у змісті підготовки майбутніх психологів ключову роль відігравали гуманітарний та соціально-економічний блоки і психологія розглядалася переважно як академічна дисципліна, то з 2006 року, система

підготовки почала набувати більш прикладного спрямування. У навчальних планах з'явилися дисципліни, безпосередньо орієнтовані на практичну складову – психодіагностика, консультативна та експериментальна психологія, психологія праці. З 2011 року посилилася тенденція до практико-орієнтованості: зменшено обсяг гуманітарних дисциплін і суттєво розширено професійні модулі. У навчальних планах було чітко виокремлено спеціалізації: освітня, практична та клінічна психологія. Додатково були закріплені нові види практик – навчальна, виробнича та клінічна, що дозволяло майбутнім психологам поступово занурюватися у професійне середовище. Зросла роль тренінгів як елемента формування компетентностей.

Таким чином, у 2002–2013 роках відбулася поступова модернізація підготовки психологів: від переважно теоретичної моделі до системи з виразним практичним спрямуванням та спеціалізацією. Цей перехід забезпечив основу для подальшої інтеграції української психологічної освіти у європейський освітній простір.

Висновки до I розділу

Узагальнення результатів ретроспективного аналізу, представленого у першому розділі, дозволило розкрити еволюцію змісту підготовки майбутніх психологів в Україні та виявити ключові вектори її трансформацій упродовж 2002–2025 років. Встановлено, що розвиток підготовки фахівців-психологів у цей період мав чітко виражений структурно-адміністративний контекст: на початку 2000-х відбулося прийняття Законів України «Про освіту» і «Про вищу освіту» (з подальшими редакціями і змінами 2014 р.), типових організаційно-методичних документів (зокрема, типових положень про центри практичної психології і соціальної роботи). З'ясовано, що правове поле системи вищої освіти та вимоги до освітніх програм підготовки майбутніх психологів у 2002–2013 рр. формувалися під впливом загальнодержавних законодавчих актів, які визначили для ЗВО широку автономію щодо структури освітніх програм, але водночас й потребу узгодження навчальних планів із галузевими стандартами та

кваліфікаційними характеристиками. Тому трансформація нормативної бази означала перехід від доволі фрагментованих програм до більш структурованих освітніх стандартів і процедур акредитації професійних освітніх програм.

На підставі змістовно-порівняльного аналізу наукових джерел та нормативної бази теоретично обґрунтовано поняттєво-категоріальний апарат наукового пошуку, зокрема розкрито змістове наповнення дефініцій «зміст освіти», «професійна підготовка», «професійна діяльність» та уточнено сутнісні характеристики процесу трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності», яке трактуємо як цілеспрямований, організований і безперервний процес формування і розвитку у майбутніх психологів системи спеціалізованих знань, умінь, навичок, цінностей і особистісних якостей, що забезпечують готовність до ефективного виконання професійних функцій у різних соціокультурних і кризових умовах, відповідно до етичних та правових стандартів. У процесі дослідження встановлено, що підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності через низку об'єктивних причин і факторів впливу змістовно та організаційно змінювалась на певних історичних проміжках, які ми об'єднали у такі історичні періоди трансформації й змісті підготовки фахівців:

I. 2002–2013 роки – стандартизація та євроінтеграція змісту підготовки психологів в системі вищої освіти України. У межах цього періоду виокремлено наступні етапи: 1) 2002–2005 роки – експериментально-дискусійний; 2) 2006–2010 роки – регулятивно-стандартизаційний; 3) 2011–2013 роки – адаптивно-реформаторський.

II. 2014–2021 роки – системна модернізація та інституційна автономізація закладів вищої освіти. У межах цього періоду також було виділено два етапи: 1) 2014–2019 роки – нормативно-компетентнісний; 2) 2020–2021 – технологічно-адаптивний.

III. 2022–2025 роки – професійна адаптація до воєнних умов.

Вивчення світового досвіду підготовки психологів у країнах, що пройшли через воєнні конфлікти, засвідчило необхідність комплексного підходу, що

базується на балансі академічної освіти, практичної підготовки, супервізії та дотриманні етичних стандартів. Інтеграція міжнародних практик — зокрема законодавчого регулювання професії, впровадження супервізованої інтернатури, розвитку академічної мобільності та спеціалізації навчальних програм на кризовій психології й травма-терапії — дозволить суттєво підвищити якість української освіти та забезпечити підготовку фахівців, здатних до ефективної роботи в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Оцінюючи зміст підготовки майбутніх психологів у 2002–2013 рр., констатуємо що навчальні плани ЗВО зі спеціальності «Психологія» в Україні зазнали суттєвої трансформації у вказаний період. Якщо у 2002 році у змісті підготовки майбутніх психологів ключову роль відігравали гуманітарний та соціально-економічний блоки і психологія розглядалася переважно як академічна дисципліна, то з 2006 року, система підготовки почала набувати більш прикладного спрямування. У навчальних планах з'явилися дисципліни, безпосередньо орієнтовані на практичну складову: психодіагностика, психологія праці, консультативна та експериментальна психологія. З 2011 року посилилася тенденція до практико-орієнтованості: зменшено обсяг гуманітарних дисциплін і суттєво розширено професійні модулі. У навчальних планах ЗВО чітко виокремлюється спеціалізація: освітня, практична та клінічна психологія. Додатково були закріплені нові види практик – навчальна, виробнича та клінічна, що дозволяло майбутнім психологам поступово занурюватися у професійне середовище. Зросла роль тренінгів як елемента формування компетентностей.

Таким чином, у 2002–2013 рр. відбулася поступова модернізація підготовки майбутніх психологів: від переважно теоретичної моделі до системи з виразним практичним спрямуванням та спеціалізацією. Цей перехід забезпечив основу для подальшої інтеграції української психологічної освіти у європейський освітній простір.

Основні наукові положення розділу 1 висвітлено в опублікованих працях автора [66;71;58;63;72;57;59;62;68].

РОЗДІЛ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (2014–2022 рр.)

У розділі проаналізовано практику підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в означений історичний період; схарактеризовано законодавче підґрунтя функціонування системи вищої освіти загалом та підготовки майбутніх психологів зокрема; окреслено підходи до цифровізації підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, в надзвичайних умовах зокрема.

2.1. Законодавчі чинники трансформації системи вищої психологічної освіти в Україні

Вивчення у процесі дослідження масиву документів засвідчило, що від другої половини 2010–х років, система підготовки майбутніх психологів в Україні зазнала суттєвих трансформацій, які були пов'язані з узгодженням національної системи вищої освіти з вимогами Європейського простору. На цьому етапі відбулось розширення нормативно-законодавчої бази, що вже містила рамкові документи, зокрема Закон України «Про вищу освіту» (2014) та Національну рамку кваліфікацій (2011), які визначали засади освітньої політики, більш деталізованими: Стандартом вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» [29] та Професійний стандартом «Психолог» [150].

Як було зазначено у першому розділі дисертації, ухвалення Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році, зумовлене сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, пов'язаних перш за все із суспільно-політичними змінами (демократизація суспільства після Революції гідності) та євроінтеграційним курсом, стало не лише переломним моментом у розвитку змісту освіти, а й каталізатором системних трансформацій в освітньому просторі. Хоча документ не містив вузькоспеціалізованих положень, спрямованих виключно на регламентацію підготовки майбутніх психологів, його норми ініціювали

докорінну перебудову інституційних, структурних та змістовних аспектів підготовки.

Вважаємо за потрібне наголосити, що прийнятий у 2014 році закон має нову структуру, нову нумерацію статей (кількість яких зростає від 61 до 80, а кількість розділів – збільшилась вдвічі) і абсолютно іншу концепцію. Тому цей документ можна вважати новим законом, а не оновленою редакцією закону 2002 року. Було уведено в обіг широкий пласт нової термінології, яка відображала перехід до компетентнісної, європейської та якісно орієнтованої моделі освіти. У законі пострадянське ВНЗ було замінено на ЗВО (заклад вищої освіти), а серед низки визначень нових понять з'явилися такі, що відображали європейський підхід до освіти:

- освітня програма – «сукупність освітніх компонентів, спланованих і організованих для досягнення результатів навчання»;
- освітньо-наукова (для докторів філософії) та освітньо-професійна програма (для бакалаврів і магістрів) [152].

Уперше у цьому законі було введено поняття, пов'язані із демократизацією освіти, зокрема: «академічна свобода», «академічна доброчесність», «академічна мобільність», «академічна спільнота»; розширився перелік і оновився зміст понять, пов'язаних з управлінням ЗВО: «ліцензування освітньої діяльності» та «акредитація освітніх програм», «зовнішня і внутрішня системи забезпечення якості освіти».

Структурно-змістовний аналіз змісту документа дозволяє ідентифікувати чотири ключові вектори змін, що мали безпосередній вплив на зміст підготовки фахівців за спеціальністю 053 «Психологія».

Перший вектор модернізації змісту і структури підготовки майбутніх психологів пов'язаний з імплементацією трициклової системи: бакалавр – магістр – доктор філософії, що було прописано у статті 5 і призвело до ліквідації освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст». Для професійної спільноти психологів це означало, що повноцінна професійна кваліфікація, яка надає право на ведення практичної діяльності (наприклад, у закладах освіти), остаточно

закріпилася за другим (магістерським) рівнем. Водночас Розділ XV закону («Прикінцеві та перехідні положення») [134] забезпечив юридичну тяглість, прирівнявши раніше здобуту освіту рівня «спеціаліст» до магістерського ступеня.

Про фундаментальну зміну філософії освітніх стандартів зазначено у статті 10 Закону України «Про вищу освіту». Це другий вектор модернізації вищої освіти, який пов'язаний із переходом від деталізованого переліку нормативних дисциплін та обсягу аудиторних годин до фокусування на результатах навчання, передбачених компетентнісним підходом. У законі оновлено зміст поняття «результати навчання»: «знання, уміння, навички, способи мислення, цінності, які особа здобула після завершення програми» і зазначено механізм оцінювання й визнання результатів навчання в кредитах європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи [134]. Стандарти вищої освіти для спеціальності «Психологія» тепер мали описувати інтегральну, загальні та фахові компетентності випускника. Це змусило заклади вищої освіти переглянути зміст програм, акцентувати увагу не на обсязі засвоєних теоретичних знань, а на здатності випускників застосовувати їх для вирішення практичних завдань, наприклад, здійснювати психодіагностику, надавати психологічну допомогу, проводити психокорекційну роботу.

Третій вектор модернізації пов'язаний із розширенням академічної автономії закладів вищої освіти, про що записано у статті 32. ЗВО зокрема отримали право самостійно розробляти, затверджувати та впроваджувати освітні програми, проходячи при цьому чітко визначені законом процедури (для факультетів психології це відкрило можливість гнучкого реагування на запити ринку праці та динамічні суспільні потреби). Також заклади отримали інструментарій для створення унікальних та варіативних освітніх траєкторій, зокрема вузькоспеціалізованих магістерських програм (наприклад, у сферах клінічної психології, психотерапевтичних практик, медіації), посилюючи практичну або дослідницьку компоненту на власний розсуд.

Четвертий вектор модернізації вищої освіти пов'язаний із збільшенням академічної та фінансової автономії ЗВО. Як механізм балансування розширеної автономії та забезпечення якості, у статтях 18–25 Закону було ініційовано зовнішню акредитацію усіх освітніх програм у новоствореній незалежній інституції – Національному агентстві із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО). Цей механізм був покликаний верифікувати відповідність програм затвердженим стандартам, гарантувати здатність досягати заявлених результатів навчання, стимулювати здорову конкуренцію між ЗВО і у кінцевому рахунку – підвищити якість освіти.

Однією з ключових інновацій Закону можна вважати нормативне закріплення компетентнісного підходу, про що зазначено у статті 12. Закон визначив «компетентність» як «динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну діяльність» [134]. Ця норма стала директивною для розробників стандартів вищої освіти, оскільки вимагала, щоб стандарт 053 «Психологія» описував профіль випускника не через перелік навчальних дисциплін, а через набір інтегральної, загальних та фахових компетентностей, а також результатів навчання.

У статті 20 Закону «Про вищу освіту» інклюзію оголошено одним з ключових пріоритетів державної політики і передбачено створення державних Інклюзивно-ресурсних центрів, введення посад асистентів вчителів/вихователів [158]. Це рішення сформувало масовий державний запит на практичних психологів, здатних здійснювати психолого-педагогічний супровід, діагностику та корекційну роботу в умовах інклюзії. З огляду на це, заклади вищої освіти були змушені модернізувати свої освітні програми, посилюючи підготовку фахівців саме для цієї сфери.

Ключову роль для модернізації освітніх програм підготовки майбутніх психологів відіграла Постанова КМУ № 266 від 29.04.2015, якою було закріплено галузь знань «Соціальні та поведінкові науки» та спеціальність 053 «Психологія» [142]. Вперше підготовка психологів отримала чітко

окреслене місце у загальнодержавній класифікації спеціальностей, що створило методологічну базу для розробки індивідуальних освітніх програм у різних закладах вищої освіти. Постанова стала важливим кроком у реформуванні системи вищої освіти України – зокрема у спрощенні та уніфікації структури спеціальностей і встановила основу для подальшого приведення спеціальностей у відповідність до міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED).

Узагальнюючи, можна стверджувати наступне. Закон України «Про освіту», ухвалений у 2017 році, став системотвірним рамковим документом, що визначив нові пріоритети, структуру та принципи функціонування національної системи вищої освіти. І хоча він не містив прямих норм щодо підготовки фахівців за спеціальністю 053 «Психологія», він інституціоналізував ключові концепти, які стали ідеологічним підґрунтям для подальшої розробки та оновлення стандартів вищої освіти.

Закон «Про освіту» надав Національній рамці кваліфікацій вищого юридичного статусу, інтегрувавши її в освітнє поле (ст.6): у документі чітко зазначено, що освітні програми та стандарти мають відповідати рівням НРК. Це остаточно закріпило 7-й рівень НРК (магістерський) як цільовий рівень для повноцінної кваліфікації психолога, що узгоджується з Професійним стандартом 2022 року. Стаття 8 Закону запровадила механізми валідації результатів навчання, здобутих шляхом неформальної (курси, тренінги) та інформальної освіти. Для сфери психології, де значна частина професійного розвитку відбувається поза стінами університетів, ця норма стала інноваційною. Вона створила правові передумови для майбутньої сертифікації психологів, дозволяючи інтегрувати їхню вузькоспеціалізовану підготовку у загальну систему кваліфікацій.

У вказаний період було ухвалено Постанову КМУ № 1187 від 30.12.2015, яка визначила ліцензійні умови провадження освітньої діяльності закладів вищої освіти. Ліцензійні умови – єдиний нормативний документ для всіх рівнів освіти: дошкільної, загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої і стала частиною великої реформи освітнього простору, що спрямована на

підвищення якості, прозорості та стандартизації освітньої діяльності. Ліцензійні умови вводили системні вимоги до:

- організації навчання, зокрема наявність кафедр, факультетів і структурних підрозділів, обов'язковість мінімальної кількості основних працівників на одну освітню програму;
- кадрового потенціалу, зокрема щодо кількості педагогічних і науково-педагогічних працівників із науковими ступенями у відповідних галузях;
- матеріально-технічної бази, зокрема лабораторій психодіагностики, ресурсних центрів, спеціалізованих кабінетів відповідно до специфіки спеціальності (вперше на нормативному рівні було закріплено ідею, що підготовка психологів потребує спеціальних ресурсів, відмінних від загально-педагогічних);
- навчально-методичного забезпечення – навчальних і робочих програм дисциплін, силабусів, практичних завдань, методичних матеріалів.

Аналіз практики функціонування окремих ЗВО показав, що запровадження ліцензування стало інструментом, покликаним підвищити якість освіти, а не лише формальним дозволом та елементом контролю за діяльністю.

Важливим документом обраного у розділі історичного періоду стало «Положення про психологічну службу в системі освіти України», затверджене наказом МОН № 509 від 22.05.2018, у якому було чітко визначено, що саме має робити психологічна служба, на яких рівнях, з якими суб'єктами і за якими принципами. У цьому документі вперше наведено визначення поняття «практичний психолог»: «фахівець, який забезпечує психологічний супровід освітнього процесу у закладах освіти, спрямований на:

- збереження психічного здоров'я і психологічного благополуччя здобувачів освіти;
- оптимізацію освітнього середовища;
- розвиток особистості, здібностей, соціальної компетентності» [149].

У положенні чітко структуровано діяльність практичного психолога за основними напрямками, які стали де-факто стандартом для роботодавця (закладу освіти), а саме:

- діагностика – психолого-педагогічне вивчення учасників освітнього процесу;
- профілактика – запобігання труднощам у адаптації, девіантній поведінці, конфліктам;
- корекція – здійснення корекційно-розвивальної роботи;
- просвіта – підвищення психологічної культури вчителів, батьків та учнів;
- консультування – надання консультативної допомоги всім учасникам освітнього процесу.

Окрім стандартних професійних функцій і завдань практичних психологів у закладах освіти було зазначено, що вони можуть «обирати й розробляти власні програми, методики і форми роботи; ініціювати зміни в освітньому середовищі для поліпшення психологічного клімату; отримувати інформацію, необхідну для виконання своїх завдань; брати участь у методичних об'єднаннях, конференціях, підвищенні кваліфікації; відмовитись від роботи, якщо вона суперечить етичним принципам професії» [149].

Вивчення практики роботи психологічних служб закладів освіти засвідчило, що Положення було розроблене синхронно зі створенням мережі ІРЦ та впровадженням інклюзивної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах. Відповідно психолог закладу освіти набув статусу ключового фахівця у команді психолого-педагогічного супроводу дітей, зокрема з особливими освітніми потребами. Університети, готуючи бакалаврів та магістрів за спеціальністю 053 «Психологія» (особливо за освітніми програмами «Практична психологія» чи «Вікова та педагогічна психологія»), змушені були оновити зміст програм підготовки майбутніх психологів з огляду на функції професійної діяльності, визначені цим Положенням.

З урахуванням зазначеного вище, можна констатувати, що Положення сформувало соціальне замовлення на підготовку психологів для системи освіти та фактично узгодило вектор освітньої політики із запитами ринку праці.

Затвердження оновленої редакції Національної рамки кваліфікацій Постановою Кабінету Міністрів України № 66 від 14 лютого 2018 року стало наступним кроком у модернізації національної системи вищої освіти та її синхронізації з європейським освітнім простором. Даний нормативний акт мав за мету створення єдиної системи кваліфікацій, що охоплює формальну, неформальну та інформальну освіту і забезпечує прозорість та порівнюваність кваліфікацій, що здобуваються в Україні. НРК 2018 року вперше формалізував зв'язок між освітою, кваліфікацією та ринком праці.

Ключовим завданням Національної рамки кваліфікацій було створення наскрізної системи одинадцяти рівнів (замість попередніх 8), що охоплюють усі форми освіти і будуються за рівнями кваліфікацій, що визнаються через систему Національного реєстру кваліфікацій, а не за освітніми рівнями. Найважливішою функцією НРК стало чітке співвіднесення освітніх ступенів, запроваджених Законом «Про вищу освіту», з рівнями, встановленими рамкою кваліфікацій. Це забезпечило міжнародну зіставність дипломів, виданих українськими ЗВО, шляхом їх прив'язки до Європейської рамки кваліфікацій (ЄРК/EQF).

Структура та дескриптори рівнів НРК 2018 року, наслідуючи структуру Європейської рамки кваліфікацій, описує кожен кваліфікаційний рівень через систему дескрипторів – узагальнені характеристики кожного освітнього чи професійного рівня кваліфікації. Ці дескриптори являють собою словесний опис рівня компетентностей, притаманних людині, що завершила навчання, і визначають очікувані результати незалежно від конкретної спеціальності. Це якісні індикатори рівнів кваліфікацій, які вимірюють освітні результати не кількісно, а змістовно. У НРК 2018 року дескриптори об'єднані у такі групи:

1) знання – сукупність відомостей, уявлень та понять, включаючи базові та спеціалізовані факти і систематизовані результати пізнавальної діяльності, яка допомагає розуміти реальність та успішно у ній діяти;

2) уміння (когнітивні та практичні) – здатність застосовувати знання для виконання завдань професійної діяльності, вирішення проблем, використання сучасних технологій;

3) комунікація (соціальні навички) – уміння взаємодіяти, аргументувати, передавати знання, працювати в команді чи самостійно;

4) автономія і відповідальність – здатність до самостійності у прийнятті рішень, оцінювання ризиків і відповідальності за результати;

5) інтеграція діяльності – здатність об'єднувати знання, уміння, цінності у цілісну професійну чи наукову діяльність [141].

Оновлена НРК виконувала функцію еталонного інструмента для розробки стандартів вищої освіти. Вона стала обов'язковою матрицею, яку мали використовувати ЗВО при формуванні освітніх програм (реалізуючи свою академічну автономію), та Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти при їх акредитації. Саме НАЗЯВО верифікує, чи відповідають заявлені у програмі результати навчання дескрипторам НРК відповідного рівня.

Одним із завдань НРК було полегшення розробки стандартів вищої освіти на основі результатів навчання. Стандарти вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія», затверджені наказами Міністерства освіти і науки України № 565 від 24.04.2019 для рівня бакалавр та № 564 від 24.04.2019 для рівня магістр (уведено в дію з 2019/2020 н.р.), є ключовими регуляторними документами, що операціоналізують норми Закону «Про вищу освіту» і виступають нормативною базою для розробки та акредитації освітніх програм.

Оглядовий аналіз документів засвідчує, що вони визначають ключові аспекти професійної підготовки майбутніх психологів (рівня бакалавр і магістр): цілі підготовки, результати навчання, вимоги до змісту, обсягу, форм і методів навчання, вимоги до кваліфікації. Для унаочнення і систематизації змін у змісті підготовки майбутніх психологів її цілі і результати на різних освітніх рівнях представлено відповідно у таблицях 2.1 і 2.2.

Таблиця 2.1

Цілі професійної підготовки майбутніх психологів

Аспект	Бакалавр	Магістр	Відмінності
Загальна мета	Формування у здобувачів базових знань із теорії та методології психології, розвиток умінь досліджувати, діагностувати та корегувати психічні процеси.	Підготовка фахівців, здатних до самостійно проводити наукові дослідження, розробляти психологічні програми та застосовувати складні методи психологічного впливу.	Магістерська мета зосереджена на дослідницькій і проєктній автономії, а бакалаврська – на оволодінні базовими компетентностями.
Орієнтація на сферу діяльності	Практична діяльність у соціальних, освітніх, медичних, організаційних установах під супервізією.	Самостійна професійна, консультативна, наукова діяльність у сфері психологічних послуг.	Магістр готується до самостійної практики та наукової роботи.

Таблиця 2.2

Результати професійної підготовки майбутніх психологів

Категорія	Бакалавр	Магістр	Ключові відмінності
Знання	Знання основних теорій, понять і методів психології, суміжних наук; розуміння закономірностей психічних процесів.	Поглиблене знання сучасних наукових шкіл, методології досліджень, принципів психодіагностики, консультування, супервізії.	Магістр – аналітичний і міждисциплінарний рівень знань.
Уміння	Застосування методів психологічного дослідження; проведення діагностики; інтерпретація результатів.	Розробка та реалізація психологічних інтервенцій, програм тренінгів; планування наукових експериментів; критичний аналіз даних.	Магістр – планує і створює, бакалавр – виконує і використовує.

Продовження таблиці 2.2

Комунікація	Уміння працювати в команді, передавати психологічну інформацію доступно.	Навички професійної комунікації в мультидисциплінарних і наукових середовищах, володіння академічною мовою.	Вищий рівень академічної і професійної комунікації.
Аналіз і мислення	Аналіз поведінки та психічних явищ на основі типових методів.	Критичне осмислення сучасних концепцій, побудова власних наукових аргументів.	Магістр демонструє критичність і новаторство мислення.
Цінності і професійна етика	Дотримання етичних норм, повага до різноманітності.	Етичне лідерство, розроблення етичних принципів у власній практиці.	Поглиблення від дотримання норм до творення етичних стандартів.

Змістовно-порівняльний аналіз текстів стандартів 2019 року і попередніх галузевих стандартів дозволяє констатувати, що відбувся змістовний зсув від знаннєво-орієнтованої до компетентнісної моделі підготовки фахівців. Можна констатувати, що відбулась імплементація компетентнісного підходу у систему підготовки майбутніх психологів, що означало відмову від моделі простої трансляції теоретичних знань. Новий стандарт перш за все вимагав формування у випускника здатності до практичної діяльності.

На відміну від галузевих стандартів, які жорстко регламентували перелік нормативних дисциплін та їх обсяг, новий Стандарт носить рамковий характер. Тобто він встановлює загальний обсяг освітньої програми в кредитах ЄКТС та фокусується на трьох ключових компонентах:

– інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікації, що виражає здатність особи розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі психології;

– загальні та фахові компетентності – необхідні когнітивні, практичні, комунікативні та ціннісні навички, що узгоджуються з дескрипторами Національної рамки кваліфікацій для відповідних рівнів (6–го для бакалавра, 7–го для магістра);

– результати навчання – чітко сформульовані та вимірювані твердження про те, що студент повинен знати, розуміти та бути здатним продемонструвати після успішного завершення освітньої програми [152].

Як бачимо з таблиці 2.2, на бакалаврському рівні акцент робиться на формуванні здатності асистувати у професійній діяльності, застосовувати валідний психодіагностичний інструментарій під супервізію, розуміти базові механізми психіки та поведінки. На магістерському рівні вимоги є значно вищими і передбачають автономність та відповідальність. Стандарт вимагає сформованості компетентностей для самостійного здійснення психологічного консультування, психокорекції, психотерапевтичного втручання (у відповідних методах), проведення наукових досліджень та психологічної експертизи [152].

У системі забезпечення якості вищої освіти стандарт постає еталоном, який використовує створена державна установа – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти під час процедури акредитації. Заклади вищої освіти, реалізуючи свою академічну автономію, гарантовану ст. 32 Закону «Про вищу освіту», проєктують власні унікальні освітні програми. Водночас, НАЗЯВО верифікує, чи забезпечує конкретна програма досягнення здобувачами всіх компетентностей та програмних результатів навчання, передбачених відповідним стандартом.

У 2022 році наказом Міністерства економіки України № 2408 було затверджено професійний стандарт «Психолог» [150]. Цю подію можна вважати етапним кроком у формалізації та інституціоналізації професійної психологічної діяльності в Україні. Цей документ був розроблений Національним агентством кваліфікацій і був спрямований на встановлення взаємовідповідності між системою освіти та реальним сектором ринку праці. Якщо стандарти вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» регламентували освітній процес, то професійний стандарт описував вимоги роботодавців до фахівця на конкретній посаді.

Професійний стандарт був первинним документом, який слугував еталоном для розробки стандартів вищої освіти, тобто усі нові редакції мають бути

узгоджені з трудовими функціями, описаними у цьому стандарті. Зазначений документ став основою для валідації неформальної освіти та сертифікації фахівців. Його положення застосовуються роботодавцями для розробки змісту посадових інструкцій, оцінювання діяльності персоналу та формування стратегії кадрової політики.

Професійний стандарт був орієнтований на професійні функції, на відміну від стандарту вищої освіти, орієнтованого на академічні компетентності. У ньому чітко виділено п'ять ключових функцій для психолога: психодіагностична робота, психологічне консультування, психокорекційна робота, психологічна просвіта та профілактика, організаційно-методична робота [150]. Для кожної з цих функцій детально описано необхідні професійні компетентності, а також конкретний перелік знань, умінь та навичок, необхідних для її виконання.

Впровадження професійного стандарту передбачало формалізацію вимог до професії психолога й мало такі прямі наслідки:

1) ЗВО під час акредитації освітніх програм у НАЗЯВО мали демонструвати, що їхні програми формують не лише академічні знання, але й здатність випускника виконувати конкретні професійні функції, зазначені у професійному стандарті;

2) роботодавці отримали уніфікований інструмент для оцінки кандидатів та чинних співробітників, підвищуючи стандарти якості надання психологічних послуг;

3) для психологів-практиків було встановлено чіткі кваліфікаційні вимоги (для доступу до професії вимагався магістерський рівень, 7-й рівень НРК) і створено підґрунтя для майбутніх механізмів сертифікації або ліцензування [150].

У 2022 році наказом МОН № 646 було ухвалено стандарт третього (освітньо-наукового) рівня зі спеціальності 053 «Психологія» [153]. Уперше унормовано вимоги до підготовки докторів філософії у галузі психології, чітко визначено наукові компетентності, очікувані результати навчання та критерії

оцінювання. Цей крок ознаменував завершення формування повного циклу нормативного забезпечення підготовки майбутніх психологів: від бакалаврського рівня до докторського.

Таким чином, нові стандарти підготовки майбутніх психологів, прийняті у 2017 та 2020 роках, значно посилили практичну складову: у програмах з'явилося більше клінічної та кризової психології, психодіагностичних методик, навчальних курсів із супервізії. У таблиці 2.3 відтворена динаміка модернізації змісту та організації професійної підготовки майбутніх психологів упродовж 2014–2021 років.

Таблиця 2.3

**Порівняльна таблиця навчальних планів спеціальності «Психологія»
(2014–2021 роки)**

Рік	Контекст	Гуманітарна та загальна підготовка	Професійна підготовка	Практична підготовка	Характерні риси
2014	Новий Закон «Про вищу освіту» (06.09.2014)	Скорочено гуманітарний блок, акцент на вибіркових дисциплінах	Загальна, вікова, соціальна психологія; початки нових курсів з консультування	Навчальна і виробнича практика, але ще без системної супервізії	Академічна автономія дозволила ЗВО варіювати зміст, єдині стандарти були ще у розробці
2015	Перелік спеціальностей (Постанова КМУ № 266)	Приведення дисциплін у відповідність до нової галузевої структури	Виокремлення коду 053 «Психологія», розширення дисциплін з поведінкових наук	Практики стають структурованішими, але контроль якості ще слабкий	Встановлення основ для європейського узгодження програм
2017	Закон «Про освіту»	Формування програм за компетентнісним підходом	Введення вимог до результатів навчання (soft skills + професійні компетентності)	Зростання обсягу практики, але нерівномірно між ЗВО	Посилення орієнтації на якість та академічну автономію
2019	стандарти вищої освіти (бакалавр і магістр)	Формування програм з орієнтацією на результати навчання	Обов'язкові дисципліни: психодіагностика, етика, консультативна психологія, наукові методи	Чіткі вимоги: практики 15–20% від загального обсягу, тренінги, курсові та дипломні проекти	Вперше створено єдиний стандарт підготовки для психологів у межах Болонської системи

Продовження таблиці 2.3

2020	Професійні стандарти	Загальна підготовка мінімізована, акцент на профільних курсах	Поява стандартів «Практичний психолог закладу освіти» та «Практичний психолог (соціальна сфера)»	Закріплено практики у закладах освіти, соціальних службах, НГО	Зближення освітніх програм із реальними потребами ринку праці
2021	стандарт PhD	Підготовка до наукової діяльності, курс «Філософія науки», академічна доброчесність	Акцент на дослідницькій методології, психології науки, спеціалізованих темах	Дослідницька практика, стажування, публікаційна активність	Становлення системи підготовки дослідників у психології на європейському рівні

Аналізуючи елементи, наведені у таблиці, можна зробити такі висновки. Період 2014–2021 років став вирішальним для переходу української психологічної освіти від розпорошених підходів до системної інтеграції у європейський освітній простір. Ухвалення у 2014 році нового Закону «Про вищу освіту» започаткувало процес глибоких трансформацій; зокрема, було зменшено обсяг гуманітарного блоку, натомість університети отримали ширші повноваження у формуванні власних програм. Однак на цьому етапі залишалася проблема відсутності єдиних стандартів, що призводило до суттєвих відмінностей між закладами.

У 2015 році, з ухваленням Постанови КМУ № 266, психологія отримала чітке місце у новій системі класифікації спеціальностей – код 053 «Психологія». Це забезпечило стабільність галузевої приналежності та стало основою для подальшого впровадження єдиних стандартів. Зміни супроводжувалися поступовим скороченням «загальноосвітніх» курсів на користь більшої кількості спеціалізованих дисциплін, що відповідало логіці компетентнісного підходу.

Вагомим кроком стало ухвалення у 2017 році Закону «Про освіту», який закріпив компетентнісну парадигму та запровадив нові механізми забезпечення якості. Це зумовило появу чітких орієнтирів для освітніх програм психології: від

результатів навчання очікувалося не лише знання, а й здатність застосовувати їх у практичній діяльності, дотримуючись професійних та етичних норм.

Кульмінаційним моментом стали стандарти вищої освіти 2019 року, які вперше уніфікували підготовку бакалаврів і магістрів зі спеціальності 053 «Психологія». Вони визначили не лише обов'язкові дисципліни, але й мінімальний обсяг практик, тренінгів та дослідницьких компонентів. Таким чином, у підготовці майбутніх психологів уперше було досягнуто баланс між теоретичними знаннями та практичними навичками.

У 2020–2021 роках відбувся перехід від академічних до професійних стандартів. Було затверджено стандарти «Практичний психолог закладу освіти» та «Практичний психолог (соціальна сфера)», які визначали перелік професійних функцій, компетентностей і сфер діяльності. Це дозволило наблизити зміст програм до реальних потреб ринку праці та суспільних запитів, зокрема у сфері освіти та соціальних послуг.

Нарешті, у 2021 році було ухвалено стандарт для третього (освітньо-наукового) рівня підготовки. Він закріпив вимоги до PhD-програм з психології, включно з академічною доброчесністю, дослідницькою етикою, розвитком навичок наукового аналізу та міжнародної публікаційної активності. Це стало кроком до формування в Україні повноцінної системи підготовки науковців у галузі психології на рівні європейських стандартів.

Узагальнюючи викладене, констатуємо, що підготовка майбутніх психологів в Україні на обраному історичному проміжку пройшла шлях від академічно-уніфікованої моделі (до 2005 року), через етап адаптації до європейських стандартів і вимог ринку праці (2006–2013 рр.), до сучасної практико-орієнтованої та соціально-релевантної моделі (після 2014 року).

Цей процес свідчить про поступову інституціоналізацію галузі, підвищення її гнучкості та здатності відповідати викликам часу. Таким чином, у 2014–2021 роках відбулася системна перебудова підготовки майбутніх психологів: від розмитих рамок (2014) до чітко визначених освітніх і професійних стандартів (з

2022)). Це створило умови для поєднання академічної автономії ЗВО з єдиними державними та європейськими вимогами до якості фахової підготовки.

2.2. Пріоритетні напрями оновлення змісту професійної підготовки майбутніх психологів у вищій школі

Починаючи з 2014 року, система професійної підготовки психологів в Україні вступила у фазу фундаментальної трансформації, що стала відповіддю на кардинальні соціально-політичні зміни. Представлений у першому розділі дисертації аналіз документів 2002–2013 років засвідчив, що професійна підготовка майбутніх психологів у цей період орієнтувалася переважно на класичні напрями діяльності – консультативну, психодіагностичну, освітню та корекційну роботу у відносно стабільному соціальному середовищі. Анексія Автономної Республіки Крим та початок збройного конфлікту на сході України, призвели до значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та сімей, які зазнали прямої або опосередкованої травматизації. У зв'язку з цим відбулося різке зростання запитів про необхідність надання психологічної допомоги. Таким чином, 2014 рік слугує хронологічною точкою відліку початку системних оновлень у змісті підготовки майбутніх психологів – від фрагментарної адаптації програм до умов надзвичайних ситуацій до цілеспрямованого впровадження травмо-фокусованих методик та технологій кризової інтервенції, зокрема у роботі з дітьми й сім'ями, які зазнали впливу психотравмувальних чинників, перебувають у кризових станах або пережили травматичні події.

З огляду на це, система підготовки майбутніх психологів, яка до того орієнтувалася переважно на консультаційно-корекційну роботу, опинилася перед викликом: підготувати фахівців, здатних здійснювати скринінг, інтервенцію та супровід дітей і сімей із кризою та травмою, пов'язаними перш за все, з військовими діями та переміщенням. Одночасно виникла підвищена потреба у психосоціальній підтримці на рівні громад, навчальних закладів та

мобільних груп – що вимагало зміну змісту навчання, введення відповідних навчальних модулів, методичних матеріалів та міждисциплінарної координації. Отже, мала змінитись мета і форми підготовки, щоб забезпечити: функціональне вдосконалення розумової і фізичної діяльності; формування високого рівня підготовленості до професійної діяльності; набуття знань, умінь і навичок з управління актуальними психічними станами людей, які побували у зоні ризику; розвиток комунікативних умінь для побудови процесів взаємодії з навколишнім соціумом; набуття знань з психотерапії, безпеки життєдіяльності, медичної підготовки. З цього ракурсу трансформації підлягають й види підготовки, які окремі автори поділяють на:

- базову, контекстно-екстремальну, постекстремальну;
- загально професійну, спеціально професійну, оперативно екстремальну;
- спеціальну екстремально психологічну, морально психологічну, спеціально медичну, спеціально психологічну [82].

У згаданих у попередньому параграфі розділу наказах МОН України (2013–2015 рр.) було визначено обов'язкові компетентності психологів щодо професійної діяльності, зокрема у кризових ситуаціях. Аналіз наукових публікацій та внутрішніх документів ЗВО, виданих до 2014 року, засвідчив, що під кризовою ситуацією у цей період розумілось «ситуація емоційного та інтелектуального стресу, що вимагає значної зміни уявлень людини про світ і про себе за короткий проміжок часу» [166, с. 38]. У науковій літературі частіше використовується поняття «криза», яке трактується як «гострий емоційний стан, що виникає під впливом або внаслідок несподіваної, екстремальної з точки зору індивіда, ситуації, що блокує цілеспрямовану життєдіяльність людини і вимагає нових способів подолання та адаптації» [91, с. 47]; «сприйняття або переживання події чи ситуації, тобто нестерпні труднощі, які виходять за межі поточних ресурсів людини і механізмів їх подолання» [40, с. 71].

У межах другого періоду трансформацій змісту підготовки психологів, актуалізацією безпекових викликів та необхідністю підготовки психологів до розв'язання складних соціальних і міжособистісних зіткнень, що виникають в

умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану, постає необхідність розкриття сутності поняття «конфлікт», – відкрите або приховане зіткнення, протиборство між двома або більше сторонами (особами, групами, внутрішніми установками) на ґрунті протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів, яке супроводжується гострими негативними емоційними переживаннями» [55, с. 86]. У методичних посібниках МОН України, присвячених впровадженню медіації (служб порозуміння) у закладах освіти, термін «конфліктна ситуація» використовується як робоче поняття, що потребує втручання [164].

У «Положенні про психологічну службу в Україні» наведено компетенції та алгоритми взаємодії психологів із працівниками соціальних служб та іншими фахівцями, відповідно до яких передбачено включення у систему підготовки майбутніх фахівців навчальних модулів з кризової психології та психосоціальної підтримки [149]. Аналіз змісту компетентностей та компетенцій психологів, які мають працювати з сім'ями, дітьми, які пережили травматичні події, або перебувають у надзвичайних ситуаціях, надає підстави для виокремлення змін, що мали відбутись у змісті підготовки майбутніх психологів. По-перше, формування нормативних вимог до переліку компетентностей; по-друге, розширення навчальних програм із кризової психології та роботи з травмою; по-третє, запровадження нових підходів практичної складової підготовки. З метою врахування вимог прийнятого положення до професійної діяльності психолога, університети акцентували увагу на важливості мультидисциплінарної взаємодії, навчаючи студентів ефективно співпрацювати з психіатрами, соціальними працівниками та представниками неурядових організацій для надання комплексної допомоги.

У дослідженні здійснено спробу віднайти підтвердження реалізації сучасних підходів до модернізації змісту вищої освіти у навчальних процесах окремих ЗВО, виокремлених у класифікації Г. Бергера: мультидисциплінарність, інтердисциплінарність, плюродисциплінарність та трансдисциплінарність. На думку автора, мультидисциплінарність передбачає поєднання не суміжних за змістом дисциплін, тобто таких, у яких не

простежуються явні зв'язки; плюродисциплінарність ґрунтується на поєднаннях дисциплін, між якими існують певні змістові відношення; міждисциплінарність містить взаємодію двох чи декількох різноманітних дисциплін, яка може варіюватися від простого обміну ідеями до взаємного інтегрування концепцій, методологій; трансдисциплінарність демонструє створення загальної системи аксіом для певного набору дисциплін [13]. При цьому, транс- та міждисциплінарний підходи передбачають інтеграцію як зовнішню, так і внутрішню, як змістову, так і процесуальну.

Як засвідчує вивчення джерельного масиву дослідження, на початку ХХІ століття при підготовці майбутніх психологів зростає потреба у тісних зв'язках між різними науковими галузями і навчальними предметами, що й спричинило виникнення мультидисциплінарності та міждисциплінарності як визначальних стратегій розвитку вищої освіти. Мультидисциплінарний підхід передбачає залучення знань та інструментів із різних, незалежних дисциплін і розширює межі традиційного за рахунок застосування знань з інших галузей наукового знання. Міждисциплінарність у сучасній науці розуміють як систему взаємодії декількох дисциплін, коли методи однієї науки переносяться в іншу, створюючи щось нове на стику [192]. При цьому взаємодія відбувається у широкому діапазоні: від простого обміну ідеями до взаємної інтеграції концепцій, методологій, досліджуваних процедур.

Аналіз освітніх програм показав, що міждисциплінарність впливає на відбір та структуру навчального матеріалу для цілої низки предметів навчального плану ЗВО, посилює системність знань, активізує методи навчання, орієнтує на застосування комплексних форм організації освітнього процесу, забезпечує його інтегративність. У науковій літературі зазначено, що найвищим проявом інтегрованого навчання є трансдисциплінарність. Префікс «транс» передбачає злиття навчальних дисциплін з метою повноцінного розуміння сучасного світу або людини, цілісність якої не може бути поділена для розуміння на частини, які є предметом вивчення окремих дисциплін [110]. Встановлено, що ці два підходи

до модернізації змісту підготовки майбутніх психологів станом на 2022 рік реалізовані лише у поодиноких ЗВО.

Як засвідчує аналіз практики діяльності ЗВО, знання, уміння й навички, професійні та особистісні якості майбутнього психолога, не можуть бути сформовані на достатньому рівні, якщо у змісті навчання не буде закладена єдина інтегруюча основа. Оскільки психолог завжди працює в контексті: або освітньому (школа, позашкільний чи дошкільний заклад), або в організаційному (цент психологічної допомоги, консультпункт), в якості такої основи виступають інтегровані спецкурси дисциплін психолого-педагогічного й управлінського циклів нормативного та варіативного блоків навчального плану. Сучасна терапія (особливо КПТ) включає елемент навчання: психолог повинен вміти доступно пояснити дитині, як працює її мозок, що таке емоції та як формуються звички (це суто педагогічна навичка – пояснювати складне простими словами). Без знання педагогіки психолог не зможе надати рекомендації щодо інклюзії або корекції поведінки учня під час уроку. Психолог часто виступає медіатором у конфліктах – управлінський цикл дає розуміння ієрархії, структури влади та алгоритмів вирішення конфліктів на рівні класу чи школи.

Встановлено, що у більшості ЗВО, які здійснюють підготовку майбутніх психологів, в освітніх програмах присутні такі спецкурси з вказаних напрямів: «Психологія конфлікту», «Конфліктологія», «Основи медіації», «Психологія міжособистісної взаємодії», «Теорія і практика психологічного тренінгу», «Психологія інклюзивної освіти», «Психологія управління», «Менеджмент – складова професійної підготовки психологів» та інші. З'ясовано, що у магістратурі з 90–120 кредитів ECTS близько 25–30% відводиться саме на такі спецкурси.

У процесі дослідження також з'ясовано, що спецкурси з кризової або екстремальної психології є лише в університетах, які здійснюють спеціалізовану підготовку фахівців (ДСНС, військова та медична психологія). Лише у другій половині 2010–х років у навчальних планах багатьох ЗВО (як на

бакалаврському, так і на магістерському рівнях) почали з'являтися окремі спеціалізовані вибіркові або обов'язкові курси (наприклад, «Психологія екстремальних ситуацій», «Кризове консультування», «Травмотерапія» тощо), присвячені безпосередньо кризі та травмі, а також у змісті традиційних курсів («Основи психологічного консультування», «Психодіагностика») стали активніше вивчати специфіку роботи з клієнтами, які пережили психотравмуючі події, включаючи ПТСР. Спостерігалось активне включення у зміст навчання майбутніх психологів практичних тренінгів із кризової психології, розпочалась робота із створення навчальних матеріалів для роботи в школах, громадах і мобільних кризових бригадах. По навчальних планах ЗВО та силабусах фахових навчальних дисциплін відстежено й зростання уваги до розширення у студентів практичних навичок, що є критично важливими для роботи в надзвичайних ситуаціях, зокрема щодо першої психологічної допомоги (ППД).

Встановлено, що з 2015–2016 років у науковому просторі починають з'являтися доробки щодо змісту, форм і методів роботи психологів в надзвичайних умовах та підготовки студентів до виконання такої професійної діяльності. У науковому обігу професійної підготовки психологів у цей час з'являються поняття «екстремальні умови» / «екстремальна ситуація». У більшості випадків екстремальну ситуацію розуміють як «ситуацію, що виникла раптово і загрожує або суб'єктивно сприймається людиною як загрозна для життя, здоров'я, особистісної цілісності та благополуччя» [19, с. 38], екстремальні умови – як «виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість і створюють психотравмуючий вплив на психіку людини» [105, с. 136].

Знайдено у наукових розвідках вказаного періоду й перші класифікації екстремальних ситуацій (наприклад, М. Козаря):

– техногенного характеру (пожежі, транспортні аварії, аварії з викидами радіоактивних речовин, аварії на промисловості тощо);

- природного походження (природні пожежі, небезпечні гідрологічні, геологічні, метеорологічні, географічні явища);
- біолого-соціального характеру (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, різні акти насилля, голод, тероризм тощо);
- пов'язані зі зміною хімічного стану води, ґрунту, інфекційними захворюваннями тварин, рослин і людей [82, с. 112].

У цей час українські науковці розпочали активно розробляти практичні рекомендації щодо професійної діяльності, які пережили травму. Так, колектив авторів О. Пагава, С. Гарькавець, Є. Харченко та О. Рачок, запропонували методичні матеріали, що включають алгоритми оцінки психоемоційного стану, інструменти для групової та індивідуальної роботи, арт-терапевтичні та інтерактивні методики, а також рекомендації щодо роботи з родинами та мультидисциплінарними командами [121]. Виходить з друку низка навчальних посібників для студентів ЗВО, таких як:

- «Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях» В. Зливкова, С. Лукомської та О. Федан [49] з навчальною інформацією щодо правильного обрання адекватних діагностичних методик роботи в умовах, спричинених військовим конфліктом;
- «Психологія травмуючих ситуацій» О. Туриніної [181] – з основами психології травми, типологією травмуючих ситуацій, фаз переживання травми, впливом на особистість та основами надання психологічної допомоги.

Встановлено, що викладачами кафедр психології університетів були розроблені та інтегровані в навчальні програми тематичні модулі з кризової психології та інтервенції. Вони включали відпрацювання технік надання першої психологічної допомоги при паніці, агресивній поведінці, втраті близьких та інших стресових ситуаціях. Особливу увагу приділялось алгоритмам оцінки ризику для дітей, що дозволяють своєчасно виявляти та реагувати на потенційно небезпечні стани.

З'явилися й спеціалізовані кейси та навчальні матеріали, що стосувалися роботи з внутрішньо переміщеними особами та дітьми, які пережили насильство

та втрати. Ці матеріали охоплювали правові аспекти, координацію із соціальними службами та іншими організаціями, що дозволяє психологам ефективно працювати в умовах кризових ситуацій. Багато прикладів таких кейсів знайдено у навчальній програмі курсу для освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» «Вступ до психологічної допомоги (екофасилітативний підхід)» авторів П. Лушина та Я. Сухенка [98]. У процесі дослідження з'ясовано, що в Україні було засновано цілу наукову школу «Екофасилітація», яка застосовувала інноваційні психолого-педагогічні практики надання психологічної допомоги. Саме програма з екофасилітативного підходу орієнтована на підготовку магістрів у галузі психології, зокрема для роботи в умовах кризових ситуацій та з особами, які пережили травматичні події [98].

Огляд офіційних сторінок у соціальних мережах окремих університетів надав можливість встановити, що більшість ЗВО оновили програму підготовки психологів, включивши курси з кризової психології, професійної діяльності, які пережили травму, та психосоціальної підтримки. У навчальні плани були введені дисципліни, що охоплюють психологічну допомогу дітям в умовах війни та кризових ситуацій, курси з психотерапії, включаючи методику TF-CBT, та аспектами роботи в умовах конфлікту, а також курси з професійної етики та самодопомоги. Наприклад, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника запровадили курси «Психологічна допомога у воєнний час», «Соціальна робота з дітьми та сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах», «Робота психолога з втратою і горем», «Психологічна допомога у надзвичайних ситуаціях». У вузько спеціалізованих ЗВО, наприклад, Академії МЧС та Академії Державної пенітенціарної служби у 2021 році для студентів спеціальності 053 «Психологія» було запроваджено курси «Екстремальна психологія» (автор Т. Кухар) та «Психологія кризових станів» (автор О. Мірошниченко); у

Донецькому національному університеті ім. Василя Стуса запроваджено курс «Психологічна допомога в подоланні наслідків кризи і втрати».

Зростаюча глобалізація потребує від психологів розуміння та поваги до різних культурних контекстів. У процесі дослідження встановлено, що освітні програми окремих ЗВО містять й спецкурси (наприклад, «Міжкультурна психологія», «Психологія міграції та біженців»), метою яких є розвиток міжкультурної компетентності, що допомагає майбутнім психологам ефективно працювати з різними клієнтами.

Державний освітній стандарт вищої освіти рівня «бакалавр» передбачає, що випускник ЗВО вміє «складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника», рівня «магістр» – «розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість» [152]. У професійному стандарті «Практичний психолог закладу освіти» серед професійних функцій знаходимо вимоги, релевантні до вказаних програмних результатів навчання. Відповідно до вимог Національного агентства забезпечення якості освіти, всі програмні результати навчання повинні бути забезпечені обов'язковими освітніми компонентами. Отже, в навчальних планах психологів – і бакалаврів, і магістрів – мають бути обов'язково наявні тренінги – форма інтерактивного соціально-психологічного навчання, метод запланованих змін психологічних феноменів окремої особистості та групи людей, засіб формування навичок виконання професійних операцій та прийомів професійної діяльності. Вивчення силабусів навчальних дисциплін засвідчило, що впровадження у процес професійної підготовки майбутніх психологів тренінгових занять здійснюється не лише з метою розвитку особистості й формування таких умінь і навичок, як корекція та розвиток системи відносин особистості, а й задля підготовки до адекватного сприйняття реальності і взаємодії з нею, формування вміння правильно поводитися в конфліктних і кризових ситуаціях.

У процесі дослідження встановлено, що окрім традиційних соціально-психологічних, у навчальні програми, активно інтегрувалися інтенсивні тренінги з кризового втручання, роботи з горем, ПТСР та психологічною травмою (наприклад, з відпрацювання технік стабілізації, регуляції емоцій, роботі з нав'язливими думками тощо, часто із залученням зовнішніх експертів). Водночас найбільш поширеним у ЗВО є соціально-психологічний тренінг, методи якого спрямовані на розвиток та корекцію норм поведінки, міжособистісної взаємодії, здатності гнучко реагувати на ситуацію, формування рефлексивних навичок (умінь аналізувати поведінку й стан членів групи та свій особистий психологічний стан тощо) та комунікативних здібностей. У практиці підготовки майбутніх психологів широко застосовуються й спеціальні тренінги, метою яких є особистісне зростання, навчання новим психологічним технологіям, набуття студентами знань, умінь і навичок ефективної соціальної взаємодії, організації продуктивної соціальної поведінки, співпраці з іншими людьми у соціально значимій діяльності та міжособистісній рефлексії.

Проте з'ясовано, що в окремих випадках має місце порушення методичних вимог щодо проведення психологічних тренінгів. Зокрема, щодо кількості учасників заняття (не більше 15 осіб, оптимальна – 12 осіб), безперервного часу проведення тренінгового заняття (не менше 4 академічних години). Вимога щодо кількості важлива для підтримки цілісності групи без активного втручання тренера (викладача). Вимога щодо часу проведення зумовлена наявністю в тренінговому занятті обов'язкових додаткових елементів – «психологічної розминки» та «шерінгу», які разом тривають до 30 хвилин, забираючи значну частину заняття від його основної частини.

Вивчення досвіду підготовки майбутніх психологів засвідчило, що серед форм групової роботи чільне місце посідають тематичні майстер-класи, зокрема проведення практичних занять провідними фахівцями (психологами ДСНС, військовими чи поліцейськими психологами, травмотерапевтами тощо) для демонстрації конкретних, перевірених на практиці технік. Іноді такі заходи проводять під час стажування студентів у клініках, психологічних центрах та

інших установах. Саме через таку форму навчання майбутні психологи опановують різні практики і методики (наприклад, травмо-фокусована когнітивно-поведінкова терапія та EMDR-терапія, техніки дебрифінгу – психологічного розбору ситуації та декомпресії – емоційного розвантаження), спрямованих на запобігання розвитку гострих стресових реакцій, надання психологічної допомоги особам, які опинились у надзвичайних умовах.

Вивчення річної динаміки навчальних планів окремих ЗВО, які здійснюють підготовку майбутніх психологів надає підстави для констатації збільшення кількості годин, відведених на різні види практики, зокрема у закладах, що працювали з наслідками конфлікту: центри соціальної підтримки, реабілітаційні центри для ветеранів та ВПО, медичні установи. Включення елементів супервізійного супроводу дозволяє студентам обговорювати складні випадки, отримувати підтримку та запобігати професійному вигоранню, яке є високим при роботі з травмою.

Встановлено, що виняткова роль у підготовці майбутніх психологів належить індивідуальній та самостійній формам організації навчання. Особливо відчутним це стало із масштабним запровадженням дистанційного навчання у 2020 році спостерігається використання інформаційних технологій та онлайн-ресурсів, що дозволяє студентам розширити практичний досвід. У вказаний період прослідковується запровадження таких прийомів індивідуалізації навчання, як: індивідуальне консультування, педагогічний коучинг (недирективна форма взаємодії), а також наукова діяльність (перш за все, магістрантів). Віртуальна реальність, квест-ігри, симуляції типу «робота на місці події» чи «спілкування з постраждалими особами», прикладне програмне забезпечення – все це дозволяє не лише навчатися віддалено, а й отримувати якісну професійну підготовку. З огляду на предмет нашого дослідження цікавим досвідом є використання арт-терапевтичних та ігрових методів, які є особливо ефективними для професійної діяльності, оскільки вони дозволяють виразити травматичний досвід невербально.

З'ясовано, що самостійна робота, паралельно з аудиторною, є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Вона призначена не тільки для оволодіння дисципліною, а й для формування навичок самостійної роботи взагалі, необхідної для психолого-педагогічної професії здатності приймати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення, вихід із проблемної ситуації.

Отже, внаслідок початку збройної агресії на сході України (2014 рік) навчальні програми підготовки майбутніх психологів зазнали суттєвих трансформацій. Тепер її основними видами виступають: гуманітарна, соціально-економічна, природничо-наукова, базова психологічна, спеціальна психологічна та медико-психологічна підготовка. Зміст базової підготовки, яка як правило, проводиться на перших двох курсах навчання, складає отримання основних базових загально психологічних знань. Основним завданням цього виду підготовки є формування у майбутніх психологів знань, умінь і навичок з психологічної науки та практики, а також професійних якостей та певної готовності до діяльності в ситуаціях, пов'язаних із загрозами і ризиком для життя людини. Спеціальна підготовка спрямована на засвоєння реабілітаційних заходів та методів корекції деструктивів особистості, що забезпечить більш досконалі дії при наданні допомоги у можливих кризових ситуаціях та у постекстремальний період. Спеціальна підготовка передбачає також засвоєння методів корекції негативних емоційних станів у самих психологів, та засобів запобігання емоційному вигоранню у осіб, які самі перебувають в екстремальних обставинах або зазнали впливу психо-травмуючих чинників. Медико-психологічна підготовка розрахована на отримання майбутнім психологом знань з психіатрії, вміння надавати долікарську медичну допомогу, діагностувати ознаки психічних порушень та посттравматичного стресового розладу у осіб, які перебували у зоні надзвичайних ситуацій.

Однією з найпомітніших тенденцій трансформації змісту підготовки майбутніх психологів стало введення та розширення спеціалізованих курсів, які

прямо адресують проблематику психотравми, посттравматичних розладів та надання психологічної допомоги в умовах воєнних і кризових ситуацій. Ці трансформації відображають не лише реакцію на зовнішні виклики, вони є відповіддю академічної спільноти на потребу у впровадженні сучасних практик діагностики, інтервенції та реабілітації, які відповідають міжнародним стандартам.

Уведення спеціалізованих курсів/дисциплін: «Посттравматичний стресовий розлад: діагностика та інтервенція», «Військова психологія», «Кризова та екстрена психологія», «Психологічна реабілітація ветеранів», орієнтованих на опанування теоретичних основ травматичної психології та оволодіння сучасними діагностичними інструментами і доказовими методиками терапії (наприклад, когнітивно-поведінкової, інтервенції) на початок 2022 року отримали статус обов'язкових модулів. Відбулося й розширення тематичних блоків у традиційних курсах з «Клінічної психології» чи «Консультативної практики», які поповнилися розділами, присвяченими особливостям роботи з травмою, етичним дилемам у роботі із постраждалими від насильства та судовою/медичною взаємодією. Суттєво оновилося й навчально-методичне забезпечення: програми стали інтегрувати сучасні стандарти оцінки психічного стану посттравматичних пацієнтів, стандартизовані шкали, протоколи кризової інтервенції та матеріали із суміжних дисциплін (нейропсихологія, психофармакологія у межах міждисциплінарної підтримки).

Однією з ключових рис трансформації змісту підготовки майбутніх психологів можна назвати зміщення акценту від суто теоретичного викладання до міждисциплінарної та трансдисциплінарної підготовки, коли:

– навчальні плани включають змістовні блоки, що поєднують психологію з медичними знаннями (соматичні прояви травми, основи реабілітації), соціальною роботою (координація у наданні допомоги, робота з родинами), кризовим менеджментом (планування психологічної допомоги у надзвичайних ситуаціях) і спрямовані на підвищення оперативної здатності фахівця діяти у мультидисциплінарних командах;

- значно збільшився обсяг клінічних стажувань у реабілітаційних центрах, установах для ветеранів, психологічних службах волонтерських та гуманітарних організацій (студенти проходять практику під супервізією, працюючи з реальними кейсами ПТСР, що сприяє формуванню клінічної компетентності та етичної чутливості);

- університети налагодили партнерство із громадськими організаціями, військовими медичними закладами, активно беруть участь у міжнародних проєктах, що дозволяє включати до навчання найактуальніші практики та модулі практичної підготовки.

У процесі дослідження встановлено, що програми підготовки майбутніх психологів вміщують такі методичні прийоми та дидактичні форми:

- симуляційні тренінги та ролеві ігри для відпрацювання інтервенцій у кризових ситуаціях;

- супервізія та рефлексивні групи як обов'язковий компонент практичної підготовки, спрямований на профілактику професійного вигорання та розвиток клінічної майстерності;

- кейси з інтеграцією дистанційних елементів для забезпечення безперервності навчання в умовах переміщень або небезпеки.

Багато змін відбувалися на рівні факультетів/кафедр і документувалися як локальні силабуси або внутрішні методички, тому не всі повні тексти збереглися у централізованих архівах. Це ускладнює повну ретроспекцію за 2014–2021 роки.

Підсумовуючи трансформаційні зміни, що відбулись у змісті підготовки майбутніх психологів, констатуємо наступне. Освітні програми на кінець 2021 року стали більш інтегрованими і такими, що об'єднують знання з різних галузей психології, таких як клінічна, когнітивна, соціальна, психологія розвитку. Це дозволяє студентам отримати більш повне уявлення про різноманітні аспекти психіки та поведінки людини. Суттєво розширився діапазон застосування методів активного навчання, зокрема проблемно-проєктного та колаборативного навчання, тренінгових технологій та методу

аналізу конкретних ситуацій. Значно зросла індивідуалізація освітньої траєкторії, яка стимулює самостійність здобувачів, розвиває їх критичне мислення та аналітичні спроможності.

Система професійної підготовки майбутніх психологів у закладі вищої освіти станом на кінець 2021 – початок 2022 року має певну ієрархію реалізації, що передбачає її організацію на рівні законодавчих актів, наказів і положень МОН України, контролюється з боку адміністрації ЗВО, яка вирішує такі завдання: визначає головні напрями циклів дисциплін професійної підготовки, цілі й пріоритетні завдання; визначає шляхи організації й здійснення початкової діяльності здобувачів освіти, забезпечує функціонування системи організаційних умов, наукових та педагогічних заходів. Процес професійної підготовки майбутніх психологів суттєво змінився як за змістом, так і за формами через формування професійно орієнтованої міждисциплінарної системності шляхом транс- та міждисциплінарного підходів, стимулювання самопізнання, рефлексії та прогнозування професійної діяльності як механізмів особистісного зростання майбутнього фахівця, що створює фундамент для безперервного самовдосконалення та професійної самореалізації.

Водночас варто визнати, що заклади вищої освіти об'єктивно обмежені у можливостях забезпечити всебічну підготовку фахівця до професійної діяльності в усьому спектрі надзвичайних ситуацій. Це зумовлено як варіативністю і масштабністю таких викликів, так і регіональною специфікою їх виникнення, що вимагає постійного оновлення змісту навчання. Це актуалізує появу нових, гнучких та адаптивних технологій, які могли б компенсувати дефіцит традиційних засобів підготовки майбутніх фахівців.

У контексті подолання цих викликів особливого значення набуває цифровізація освітнього простору, яка виступає потужним чинником трансформації форм і методів навчання майбутніх психологів. Використання цифрових ресурсів та симуляційних форматів дозволяє значно розширити можливості університетської освіти, забезпечуючи підготовку фахівців до роботи в умовах підвищеного ризику та надзвичайних ситуацій, незалежно від

географічних або часових обмежень. Саме аналізу цифровізації як стратегічного вектора модернізації вищої психологічної освіти та її впливу на результативність фахової підготовки майбутніх фахівців присвячено наступний підрозділ дисертаційної роботи.

2.3. Цифровізація освіти як чинник трансформації форм і методів підготовки фахівців-психологів

Вивчення практики діяльності закладів вищої освіти в Україні засвідчило, що перші елементи цифровізації в системі вищої освіти з'явилися з початком використання комп'ютерів ще у 1990-х роках. Науковці цей процес пов'язують із комп'ютеризацією робочих місць та впровадженням перших освітніх веб-ресурсів. З 2000 року розпочалося застосування в управлінському та освітньому процесах мережових технологій, було організовано доступ до Інтернету учасникам освітнього процесу. У контексті соціальних та професійних запитів, які виникли після приєднання України до Болонського процесу, спостерігається зростання ролі цифрових технологій у сфері професійної підготовки та професійної діяльності фахівців. Вже у 2010-х роках розпочинається активна цифрова трансформація вищої освіти, яка передбачала створення єдиного цифрового освітнього середовища, розробку електронних курсів, впровадження платформ для дистанційного навчання та використання мобільних пристроїв.

Оглядовий аналіз джерельного масиву дослідження засвідчив, що існує ряд досить відмінних між собою трактувань поняття «цифровізація», особливо з огляду на предмет його застосування. Спільним між цими трактуваннями є розуміння, що цифровізація є деяким процесом, пов'язаним із способом обробки і зберігання інформації через запровадження високотехнологічних пристроїв, що використовують цифрове представлення інформації.

Якщо говорити про цифровізацію галузі «освіта», то більшість дослідників сенс цього процесу пов'язують із «впровадженням цифрових сервісів та технологій у педагогічний процес» [173]. Щодо системи вищої освіти, науковці

роблять наголос на той факт, що впровадження цифрових технологій та інструментів змінює як саму освітню ситуацію, так і ролі основних учасників освітнього процесу, правила взаємодії між ними. Наприклад, В. Южакова та А. Єфремов стверджують, що «цифрова трансформація галузі освіти – це якісна зміна як самого освітнього процесу, так і освітньої діяльності на основі освоєння проривних інформаційних (цифрових) технологій» [36]. Деякі науковці стверджують, що цифровізація освіти «сприяє спрощенню освітнього процесу, роблячи його більш гнучким, пристосованим до реалій сучасного дня, що забезпечує формування конкурентоспроможних професіоналів» [186].

Встановлено, що у контексті цифровізації освіти найчастіше вживають поняття «діджиталізація освіти», «цифровий освітній простір/середовище» та «дистанційні технології навчання» / «дистанційна освіта». Діджиталізацію у педагогіці тлумачать як «створення нового формату освітнього середовища, який дозволяє максимально ефективно поєднувати та використовувати переваги он-лайн та оф-лайн освіти, а також впроваджувати новітні технології, способи та методи навчання» [37]. Під цифровим освітнім середовищем розуміють «штучно і цілеспрямовано побудований простір, де розгортається навчальний процес, і у якому створені необхідні й достатні умови для його учасників щодо ефективного досягнення цілей навчання і виховання» [51, с. 87]. Поняття «дистанційні технології навчання» найчастіше визначають як «індивідуалізований процес передання інформації і набуття компетентностей, способів пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, що відбувається опосередковано серед віддалених один від іншого учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, котре функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та комп'ютерно орієнтованих технологій навчання» [20].

У процесі дослідження з'ясовано, що принципи державної політики щодо цифрового розвитку країни затверджені постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання цифрового розвитку» від 30.01.2019 № 56, а пріоритетні напрями та завдання цифрової трансформації для галузі «освіта і наука» схвалені відповідним розпорядженням КМУ від 17.02.2021 № 365–р. У 2021 році було

схвалено й «Концепцію цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року» [85]. Як засвідчив аналіз внутрішньої нормативної бази ЗВО, що здійснюють підготовку майбутніх психологів, саме ці документи взято за основу розробки власних документів з реалізації цього напрямку.

Встановлено, що на практиці ЗВО у різний спосіб реалізують цифровізацію освітнього та управлінського процесів. Деякі системно підходять до реалізації цього напрямку діяльності й розробляють відповідну внутрішню нормативну базу. Наприклад, у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка схвалено Стратегію цифровізації, основною метою якої є створення «цифрового університету – закладу, який активно впроваджує інформаційно-цифрові технології та розвиває відповідні компетентності учасників освітнього процесу, має інноваційну структуру, що здатна забезпечити сучасні підходи в управлінні, освітній, науковій і методичній діяльності» [32]. Одним з провідних напрямів цифровізації університету визнано створення «е-системи навчання, яка включає: е-деканат, е-розклад, е-журнал, е-документообіг, е-вступ, е-конференція, персональні кабінети та е-портфоліо викладачів і студентів».

Цифровізація освіти передбачає суттєву трансформацію організаційно-педагогічних умов освітнього процесу, пов'язану перш за все, з інтерактивністю. Інтерактивність забезпечується швидкістю передачі інформації при роботі з електронним підручником, прикладним програмним забезпеченням, базою даних, а також у процесі взаємодії учасників. Інтерактивність, як опціональна можливість, дозволяє розв'язувати такі дидактичні завдання:

- диференціація навчання;
- активізація діяльності здобувачів освіти;
- автоматизація оцінювання навчальних досягнень;
- використання інформаційних ресурсів, зокрема мережевих;
- самостійна робота з текстами документів;
- ілюстрування базових теоретичних знань за допомогою мультимедійних засобів;

– формування культури розумової праці.

Вивчення практики функціонування ЗВО, які здійснюють підготовку майбутніх психологів, засвідчило, що системна цифровізація навчального процесу розпочалася у 2020 році через ситуацію зі всеукраїнським карантинном. Вимушений перехід на дистанційну форму навчання не лише пришвидшив цей процес, а й вивів його на якісно новий рівень. Оскільки така форма навчання не була зазначена у ліцензіях, виданих закладам раніше, постала проблема у правовому полі, рішення якої відбулось лише через певний час.

Потребував змін і зміст навчання, а саме:

- оновлення навчальних програм: включення дисциплін, пов'язаних із цифровою безпекою, кібергігієною та цифровими технологіями в цілому;
- створення електронних освітніх ресурсів (ЕОР): розробка та наповнення електронних навчальних курсів, підручників, методичних матеріалів, презентацій та відеолекцій для забезпечення цілодобового доступу;
- створення та підтримка широкосмужової мережевої інфраструктури для забезпечення доступу до Інтернет-платформ та освітніх ресурсів.

До владнання ситуації рішенням вчених рад ЗВО на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [145] та «Рекомендацій щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання», запропонованих у листі МОН від 14.05.2020 № 1/9–249 «Щодо організації поточного, семестрового контролю і атестації здобувачів освіти із застосуванням дистанційних технологій» [194], було затверджено внутрішні документи щодо організації дистанційного навчання: положення, накази, розпорядження та методичні рекомендації.

Наприклад, у Запорізькому національному університеті було затверджено «Положення про організацію освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання», у якому були наведені визначення понять, що увійшли у науковий обіг у зв'язку із запровадженням дистанційного навчання:

синхронний та асинхронний режими, технології дистанційного навчання, тощо. У положенні зазначалося, що «дистанційні технології навчання при організації освітнього процесу в університеті використовуються при здійсненні навчальних занять, практичної підготовки, для методичного та дидактичного забезпечення самостійної роботи здобувачів освіти, при отриманні консультаційної допомоги, при проведенні контрольних заходів (поточного та підсумкового семестрового контролю результатів навчання), а також підсумкової атестації. Відмічалось, що система електронного забезпечення навчання виступає головним елементом інформаційно-освітнього середовища ЗВО та є основним інструментом, що дозволяє організувати дистанційне навчання, самостійну аудиторну та позааудиторну роботу здобувачів освіти, а також здійснювати дистанційні комунікації під час навчання, контроль за організацією освітнього процесу [46].

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського розроблено «Положення про організацію та проведення освітнього процесу з використанням дистанційних технологій навчання» [26]. У цьому документі наголошено на створенні відповідного науково-методичного забезпечення дистанційного навчання, яке має включати: теоретичні вказівки та практичні рекомендації щодо розробки та використання технологій навчання; банк даних наповнення вебресурсів; критерії, засоби і системи контролю якості навчання; єдині вимоги до навчальних програм, робочих навчальних програм і силабусів.

На думку учасників освітнього процесу університетів, основою ефективного дистанційного навчання є вибір та використання відповідних технологій та платформ. Інтернет-пошук засвідчив, що для здійснення онлайн-навчання у період 2020–2022 роки використовувались платформи LMS Collaborator, G-suite for Education, Google Classroom, проте найбільш поширеною та популярною платформою в українських університетах стала Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment). Окремі ЗВО запровадили дистанційне навчання на платформах Dokeos чи ATutor. На цих платформах була реалізована модель «Відкритого університету», коли забезпечувався

широкий доступ до здобуття вищої освіти, незалежно від географії здобувачів освіти. Така система навчання характеризується інтенсивним використанням комп'ютерних технологій, дистанційних курсів, консультацій з викладачами (тьюторами) та оцінкою навчальних досягнень через системи е-тестування.

Дистанційне навчання за такою схемою організовувалося через створення віртуальних кабінетів для кожного здобувача освіти, в якому була присутня віртуальна дошка, на якій тьютор робив оголошення. Окремо передбачалась опція «матеріали», де розміщувались різні види рекомендацій та інструкцій (наприклад, вимоги до оформлення курсових або випускних робіт тощо). У віртуальному кабінеті обов'язково був чат, призначений для взаємодії на рівні «студент-тьютор». До послуг здобувачів освіти також пропонувались матеріали Web-бібліотеки, серед яких не лише підручники і навчальні посібники, а й презентації, відео- та аудіоматеріали окремих курсів.

У процесі дослідження встановлено, що в освітній практиці ЗВО у цей період було розпочато використання інтерактивних Web-інструментів, які створюються на інтернет-ресурсах, таких як Wikia, «Вавілон», Wikidot та інших. Вважалося, що ці інструменти здатні активізувати інтерес студентів до навчання, підвищити їх залученість в навчальний процес, а також поліпшити якість підготовки до майбутньої професійної діяльності.

За відгуками користувачів освітні платформи забезпечили особистий віртуальний простір для кожного студента; засоби для роботи, навчання та спілкування (форуми, чати, блоги); можливість розміщення різноманітних дистанційних курсів та матеріалів. Для синхронної комунікації в онлайн режимі використовувались теле- і відеоконференції (Zoom, Google Meet, BigBlueButton, Microsoft Teams), для асинхронної – електронна пошта та системи обміну повідомленнями.

Вивчення внутрішніх документів ЗВО засвідчило, що у підходах до організації процесу дистанційного навчання щодо видів робіт (лекції, семінари, лабораторні і практичні заняття, консультації, самостійна робота, практична підготовка) та видів контролю: поточний і підсумковий (з обов'язковим

використанням відео зв'язку та дотриманням алгоритму щодо виконання робіт) суттєвих змін не відбулося. У методичних рекомендаціях навіть передбачалося проведення для студентів інтерактивних занять у формі ділової гри, виконання проєктів у групах, розбір кейсів, а для контролю за перебігом навчання – написання есе, виконання тестів з відкритими завданнями, надання відео, аудіо, графічної та текстової інформації. Таким чином, обмежень у формах організації освітнього процесу чи видах навчальної діяльності студентів не виникло, навпаки – відбулося їх розширення завдяки цифровим інструментам.

Дистанційна форма проведення практичної частини підготовки майбутніх психологів здійснювалася в організаціях та установах, які мали можливість її організувати. В якості установ для проходження практики майбутніми психологами виступали навчальні заклади, ресурсні центри інклюзивної освіти, психологічні консультпункти. При цьому практична підготовка студентів здійснювалась в установах, які функціонують в зоні з високим рівнем небезпеки (за умови бажання та письмової згоди повнолітнього здобувача освіти та розташування бази практики максимально наближено до місця його проживання). У таких ситуаціях студенти за бажанням могли отримувати досвід виконання професійної діяльності в таких умовах.

Наголосимо, що у «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки», затвердженій у 2020 році, в якості однієї з операційних цілей зазначено «впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті», зокрема через «унормування дистанційного навчання як форми здобуття вищої освіти» [174]. Отже, у перспективі можна говорити не лише про дистанційну форму здобуття освіти як інструмент, а й про становлення дистанційної освіти, як цілісної освітньої системи.

Оглядовий аналіз джерельного масиву дослідження показав, що на початку 2010-х років, у контексті «цифровізації освіти» у науковий обіг увійшло поняття «власна/індивідуальна навчальна траєкторія». У статті 1 Закону України «Про освіту» цей термін визначено в такий спосіб: «індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти,

що ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» [158]. У доробках М. Утепова знаходимо інше тлумачення: «індивідуальна освітня траєкторія – цілеспрямована освітня програма, яка забезпечує позиції вибору, розробки, реалізації освітнього стандарту при здійсненні тьютором педагогічної підтримки». З точки зору організації освітнього процесу, С. Алексєєва описує індивідуальну траєкторію як структуровану послідовність елементів навчальної діяльності здобувачів освіти, з реалізації власних освітніх цілей, яка здійснюється при організації, консультуванні, педагогічній підтримці та корекції з боку викладача» [3, с. 294]. У контексті підготовки майбутніх психологів нам більше імponує співставлення індивідуальної траєкторії навчання із свідомим вибором студента за власним бажанням і під власну відповідальність рух до досягнення, визначеного стандартом вищої освіти, рівня професійної компетентності, що здійснюється за постійної організаційно-педагогічної підтримки.

У процесі дослідження з'ясовано, що проблемним питанням, пов'язаним із цифровізацією освітнього процесу загалом та запровадженням дистанційного навчання зокрема, є підготовка працівників ЗВО до використання відповідних технологій. Вивчення практики роботи університетів засвідчило, що від березня 2020 року, в Україні розпочалося масштабне опанування педагогічними працівниками цифровими сервісами та освітніми ресурсами, електронними платформами.

Окремим питанням у процесі цифровізації вищої освіти стало формування цифрової компетентності здобувачів освіти. У прийнятій «Концепції цифрової трансформації освіти і науки» підкреслено, що «набуття цифрових компетентностей стає базовою потребою для кожного, тому українська система освіти має забезпечувати формування цифрових компетентностей здобувачів освіти, педагогічних і науково-педагогічних працівників та розвиток цифрової інфраструктури та електронних сервісів у закладах освіти, в цілому» [85].

Впровадження вебінструментів породжує нові вимоги як до викладачів, так і до здобувачів, зокрема щодо оволодіння цифровими компетенціями. З огляду на це, на державному рівні було висунуто завдання розробити рамку цифрових компетентностей педагогічних працівників і забезпечити підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників з цього питання.

У більшості джерел цифрова компетентність трактується як «інтегроване поєднання знань, умінь і навичок, які дають змогу ефективно використовувати цифрові технології для навчання, досліджень і професійної діяльності» [186]. Рамка DigComp 2.1 визначає цифрову компетентність як «поєднання знань, умінь і ставлень, що забезпечують здатність ефективно та відповідально використовувати цифрові технології в навчанні, професійній діяльності та соціальній взаємодії» [203]. У контексті професійної підготовки психологів це передбачає формування навичок роботи з цифровими платформами для комунікації з дітьми, онлайн-збору та обробки даних, моделювання кризових ситуацій та надання психологічної підтримки дистанційно.

У «Концепції розвитку цифрових компетентностей громадян України до 2025 року» наголошено на формулюванні вимог до цифрової компетентності в професійних стандартах і підкреслено стратегічну важливість підвищення цифрової грамотності та інтеграції цифрових інструментів у навчальні програми. Для студентів психологічних спеціальностей це означає необхідність не лише освоєння базових цифрових навичок, а й розвиток умінь критичного оцінювання інформації, захисту персональних даних, етичного використання цифрових технологій та адаптації цифрових рішень до потреб дітей, що опинилися в кризових або небезпечних ситуаціях. Таким чином, цифровізація освіти сприяє підвищенню готовності майбутніх психологів до роботи в умовах підвищених ризиків, оскільки дозволяє моделювати різні сценарії, відпрацьовувати кризові втручання у безпечному середовищі та забезпечує доступ до актуальної наукової та методичної інформації у реальному часі.

Отже, цифровізація вищої освіти суттєво трансформує зміст підготовки майбутніх психологів. Використання цифрових технологій у навчальному

процесі дозволяє інтегрувати нові форми навчання, моделювати сценарії дистанційної роботи, консультування зокрема, віддалено здійснювати психодіагностику. У зв'язку з цифровізацією зазнала змін структура навчальних програм підготовки, що знайшло відображення в інтеграції дистанційних технологій та онлайн-практик у навчальний процес. Це сприяє формуванню у майбутніх психологів фахових компетентностей, необхідних для ефективної професійної діяльності. Крім того, цифрові ресурси дають змогу здійснювати міждисциплінарні дослідження, оцінювати ефективність психологічних втручань та забезпечувати супервізію і підтримку дистанційно, що особливо актуально в умовах обмеженого доступу до традиційних форм навчання та практичної підготовки.

Разом із тим, інтеграція цифрових компетентностей у підготовку майбутніх психологів потребує системного підходу та методичного забезпечення. Необхідно розробляти спеціалізовані навчальні модулі та практичні завдання, які враховують специфіку професійної діяльності, а також адаптувати методи оцінювання цифрових компетентностей до вимог професії. Відтак цифровізація освіти не лише розширює можливості формальної підготовки, але й забезпечує психологів необхідними навичками для роботи в умовах стресових та кризових ситуацій, підвищуючи їхню професійну готовність та ефективність втручань.

Концепція розвитку цифрових компетентностей громадян України до 2025 року, затверджена Кабінетом Міністрів України розпорядженням № 167-р від 03.03.2021, визначає державну політику у сфері формування цифрової грамотності та компетентностей населення. Метою документа є встановлення пріоритетних напрямів підвищення цифрових навичок громадян, створення умов для навчання, роботи та участі в цифровому суспільстві, а також забезпечення нормативно-організаційного та методичного супроводу цих процесів. У Концепції цифрова компетентність розглядається як «динамічне поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів та інших особистих якостей, що дозволяють громадянину успішно навчатися, працювати

та брати активну участь у суспільному житті, використовуючи цифрові технології» [165].

Документ окреслює існуючі проблеми, зокрема низький рівень цифрових навичок серед значної частини населення, цифровий розрив між різними соціальними групами та недостатню готовність працівників освітніх закладів до цифрової трансформації. Для подолання цих викликів Концепція передбачає впровадження системного підходу до розвитку цифрових компетентностей через створення нормативно визначених рамок, визначення моніторингових індикаторів та забезпечення доступу громадян до цифрової освіти. Вона також спрямована на підвищення обізнаності населення щодо можливостей і ризиків використання цифрових технологій та гармонізацію національних стандартів цифрових компетентностей із європейськими підходами.

З наукової точки зору Концепція представляє системне бачення державної політики в сфері цифровізації суспільства, інтегруючи технологічний, освітній та соціальний аспекти. Цифрова компетентність визначається не лише як володіння цифровими інструментами, але й як здатність критично мислити, аналізувати інформацію та приймати етичні рішення у цифровому середовищі. Документ створює основу для формування цифрових компетентностей у різних груп населення та забезпечує нормативне підґрунтя для інтеграції цифрових компонентів у освітні програми. Однак, на практиці ефективність імплементації залежить від розробки методичних рекомендацій, інструментів оцінювання та адаптації рамок до специфіки професійної діяльності, зокрема у підготовці фахівців у галузі психології.

У контексті підготовки майбутніх психологів Концепція створює рамкові умови для включення цифрових компетентностей у навчальні плани, сприяючи підвищенню рівня цифрової готовності студентів і формуванню навичок, необхідних для професійної діяльності у сучасному цифровому середовищі. Отже, цифрова компетентність психолога передбачає використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для професійної діяльності, створення, програмування та обміну цифровим змістом, а також для захисту

інформації. Психологи, які працюють з дітьми, повинні використовувати цифрові програми для спілкування, прийняття рішень та обробки результатів (месенджери, соціальні мережі, опитувальники). Вони також мають вміти використовувати соціальні медіа та мережу Інтернет для психологічної просвіти.

Встановлено, що освітніми програмами передбачено використання у підготовці психологів спеціалізованих цифрових засобів і технологій. Перш за все, психодіагностичні та психофізіологічні методики: комп'ютеризовані психофізіологічні методики та спеціалізоване програмне забезпечення для обробки даних.

Впровадження цифровізації в систему освіти має вирішальне значення для допомоги психологам у роботі з клієнтами, які перебувають в надзвичайних умовах (таких як війна, надзвичайні ситуації). Вона забезпечує гнучкість, доступність та високу якість спеціалізованої психологічної підтримки та професійної підготовки самих фахівців. Особливо доречною цифровізація є для моделювання та симуляції. У підготовці майбутніх психологів, зокрема тих, хто працює з кризовими ситуаціями, рекомендується використання інформаційних технологій, віртуальної реальності, квест-ігор та симуляцій. Ці інструменти дозволяють студентам отримувати практичний досвід та навчатися віддалено. Наприклад, у навчальному процесі можуть застосовуватися моделювання реальних ситуацій, групові дискусії та кейси.

Цифровізація сприяє розробці та впровадженню спеціалізованих навчальних курсів, орієнтованих на роботу в означених надскладних умовах. Для кризових психологів важливо мати курси, які знайомлять їх з особливостями поведінки людей у різноманітних ситуаціях, включаючи наслідки насильства, терористичні акти, техногенні та природні катастрофи. Цифрові інструменти та технології стають невід'ємною частиною надання психологічної допомоги дітям, які пережили травму. Психологи мають застосовувати ефективні технології та методи надання різних видів

психологічної допомоги з використанням засобів дистанційного спілкування або мобільних додатків.

У сучасних умовах цифровізації вищої освіти підготовка майбутніх психологів в Україні активно змінюється за рахунок інтеграції цифрових технологій у навчальний процес. Київський національний університет імені Тараса Шевченка демонструє використання онлайн-дискусій, вебінарів та цифрових засобів навчання в психологічних дисциплінах, що дозволяє студентам долучатися до інтерактивних форм навчання і відпрацьовувати практичні навички у віртуальному середовищі. Подібні практики спостерігаються й у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, де наукові дослідження та публікації підтверджують поступову інтеграцію цифрових інструментів у підготовку майбутніх психологів, зокрема у сфері практичної психології. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» застосовує спеціалізовані онлайн-курси, такі як «Психологія стресу та кризових станів», що ілюструє можливості дистанційного навчання та практичного відпрацювання навичок у кризових умовах. У Криворізькому державному педагогічному університеті запроваджено курс «Медіапсихологія та інформаційно-комунікаційні технології» [90].

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника інтегрує у навчальні програми дисципліни «Сучасні інформаційні технології», що забезпечує формування цифрових навичок у сфері психологічної практики та реабілітації. Кам'янець-Подільський державний інститут включає у свою освітню програму дисципліну «Інноваційні технології у психології», що безпосередньо орієнтована на цифрову підготовку майбутніх психологів [191].

Український католицький університет пропонує курс «Цифрові інструменти для комунікації», що дозволяє студентам ознайомитися із цифровими інструментами, які вони можуть використовувати в комунікаціях [38].

Цікавим у ракурсі нашого дослідження є досвід діяльності ІЛМ Академії онлайн-освіти. Це освітня платформа, яка спеціалізується на підготовці та підвищенні кваліфікації у сфері психології, коучингу, ментального здоров'я та суміжних практик. Навчання в ІЛМ Академії побудоване таким чином: матеріали викладено через спеціальну освітню платформу, де студенти мають доступ до відеолекцій, текстових матеріалів, слайдів, бібліотеки, тестів, практичних завдань та підтримки т'ютора/куратора 24/7. Курси мають гнучкий графік – слухачі можуть проходити навчання у зручний для себе час, організовуючи темп та час навчання самостійно. Для програми «Психологія – комплексна підготовка» наводиться обсяг 760 академічних годин + 120 годин практики (один рік). Для курсів-модулів, наприклад «Дитяча психологія», наводиться 120 академічних годин із нормативним терміном навчання 3 місяці.

З точки зору професійної підготовки психологів, ІЛМ Академія має важливу роль у кількох аспектах. По-перше, вона надає доступ до гнучких цифрових освітніх форматів, що особливо актуально для слухачів, які вже працюють або мають обмежений доступ до очного навчання. По-друге, спеціалізація на напрямках «кризова психологія», «дитяча психологія», «сімейна психологія» відповідає сучасним потребам суспільства та дає змогу майбутнім психологам бути більш підготовленими до викликів. По-третє, практична спрямованість – через онлайн-сесії, супервізії, кейси – підсилює професійні навички, а не лише пасивне засвоєння теорії.

ІЛМ Академія онлайн-освіти виступає сучасним інструментом підготовки та підвищення кваліфікації психологів через цифрові формати, що дозволяє навчатися гнучко, отримувати доступ до спеціалізованих програм, працювати практично з темами кризової психології, дитячої та сімейної психології. Для фахівців, які працюють або планують працювати з дітьми, такі формати можуть бути дуже корисними, оскільки надають специфічні навички й цифрову готовність. Водночас, для максимальної ефективності рекомендовано поєднувати такі онлайн-курси з практичною супервізією, інтеграцією в

національний контекст і чіткою акредитацією відповідно до українських і міжнародних стандартів [2].

Тобто українські університети застосовують комплекс цифрових форм і методів навчання – від онлайн-курсів і вебінарів до модульного навчання та інтеграції цифрових технологій у спеціалізовані дисципліни. Це дозволяє формувати у майбутніх психологів не лише професійні знання та навички, а й цифрову компетентність, необхідну для роботи в умовах дистанційного навчання, онлайн-консультування та психологічного супроводу дітей і дорослих.

Отже, до очевидних переваг цифровізації системи вищої освіти, можна віднести: якісний стрибок у розвитку умінь студентів навчатися самостійно; значне розширення діапазону мобільності особистості, зокрема у професійному розвитку; реальну індивідуалізацію навчання через персоналізацію освітнього контенту; навчання у найбільш зручних умовах, зокрема щодо тем та обсягів через запровадження індивідуальної освітньої траєкторії.

Проте результати нашого дослідження підтвердили висновки інших науковців щодо проблем у системі вищої освіти, які виникли через цифровізацію: зростання навантаження викладачів; загальне падіння рівня грамотності та культури через значне збільшення кількості дисциплін, пов'язаних із цифровими технологіями замість дисциплін гуманітарного циклу; виникнення негараздів у студентів із здатністю до емпатії та соціалізацією загалом [76]. Останній чинник є критичним для майбутніх психологів, професійна діяльність яких має чітко виражену соціо-гуманітарну спрямованість. Аналіз внутрішньої бази документів окремих ЗВО засвідчив і зниження рівня професійної підготовки майбутніх психологів через надмірне використання електронних освітніх ресурсів та режиму дистанційного навчання.

Підсумовуючи, зазначимо, що темпи насичення фізичного простору електронно-цифровими пристроями і засобами, як і налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, є нерівномірними. У різних закладах вищої освіти її темпи також не однакові, адже залежать як від техніко-технологічних

ресурсів, так й від психологічної готовності учасників освітнього процесу до впровадження нових моделей взаємодії.

Таким чином, узагальнюючи результати ретроспективного аналізу другого періоду (2014–2021 рр.), можна констатувати, що системна модернізація підготовки майбутніх психологів відбувалася в умовах інтенсивної, проте нерівномірної цифровізації освітнього простору. Темпи трансформації змісту, форм і методів навчання у цей час значною мірою визначалися не лише матеріально-технічними ресурсами конкретних ЗВО, а й рівнем психологічної готовності викладачів до впровадження інноваційних моделей цифрової взаємодії. Саме цей досвід інституційної автономії та поступового накопичення електронно-цифрового потенціалу став тим необхідним фундаментом, який забезпечив зміст психологічної освіти у цей час та її здатність до адаптації перед початком масштабних викликів наступного етапу.

Висновки до II розділу

У другому розділі дисертаційного дослідження здійснено цілісний аналіз трансформаційних процесів у змісті фахової підготовки майбутніх психологів в Україні упродовж 2014–2021 років. Доведено, що цей період став етапом активної системної модернізації та інституційної автономізації закладів вищої освіти та зростання їх здатності оперативно реагувати на складні соціокультурні виклики. Встановлено, що система підготовки психологів до професійної діяльності здійснила якісний перехід від академічно центрованої уніфікованої моделі до практико-орієнтованої парадигми навчання. Виявлено, що трансформації у змісті підготовки відбувалися шляхом подолання нормативної невизначеності на початку періоду та регламентацією освітніх і професійних стандартів у 2019–2021 рр. Це забезпечило поєднання академічної автономії ЗВО із державними та загальноєвропейськими критеріями якості вищої освіти.

Геополітичні виклики 2014 року, пов'язані з військовою агресією в країні та міграційними процесами, призвели до зростання кількості осіб, які зазнали травматичного впливу. В свою чергу, це спричинило системне оновлення фахової підготовки психологів на основі травмо-інформованого підходу. Оновлений зміст навчання інтегрує базову готовність до роботи в ризикових ситуаціях, спеціальні реабілітаційні методики та медико-психологічні компетентності щодо діагностики ПТСР і психічних порушень. Така трансформація дозволяє готувати фахівців, здатних надавати фахову допомогу в умовах надзвичайних подій.

Констатовано введення спеціалізованих курсів/дисциплін: «Посттравматичний стресовий розлад: діагностика та інтервенція», «Військова психологія», «Кризова та екстрена психологія», «Психологічна реабілітація ветеранів», орієнтованих на опанування теоретичних основ травматичної психології та оволодіння сучасними діагностичними інструментами і доказовими методиками терапії (наприклад, когнітивно-поведінкової, інтервенції) на початок 2022 року отримали статус обов'язкових модулів. Відбулося розширення тематичних блоків у традиційних курсах з «Клінічної психології» чи «Консультативної практики», які поповнилися розділами, присвяченими особливостям роботи з травмою, етичним дилемам у роботі із постраждалими від насильства та судовою/медичною взаємодією. Оновилося навчально-методичне забезпечення: програми стали інтегрувати сучасні стандарти оцінки психічного стану посттравматичних пацієнтів, стандартизовані шкали, протоколи кризової інтервенції та матеріали із суміжних дисциплін (нейропсихологія, психофармакологія у межах міждисциплінарної підтримки). Однією з ключових тенденцій трансформації змісту підготовки у цей період є зміщення педагогічного акценту від суто теоретичного викладання до міждисциплінарної та трансдисциплінарної підготовки.

Освітні програми на кінець 2021 року стали більш інтегрованими, об'єднують знання з різних галузей психології, таких як клінічна, когнітивна, соціальна, психологія розвитку. Це дозволяє студентам отримати більш повне

уявлення про різноманітні аспекти психіки та поведінки людини. Розширився діапазон використання методів активного навчання, таких як проблемне проєктне навчання та колаборативне навчання, навчання за технологією тренінга, проведення майстер-класів чи розбір кейсів. Значно зросла індивідуалізація навчання, яка стимулює самостійність студентів, розвиває їх критичне мислення та аналітичні навички. Університети застосовують широкий комплекс цифрових форм і методів навчання – від онлайн-курсів і вебінарів до модульного навчання та інтеграції цифрових технологій у спеціалізовані дисципліни. Це дозволяє формувати у майбутніх психологів не лише професійні знання та навички, а й цифрову компетентність, необхідну для роботи в умовах дистанційного навчання, онлайн-консультування та психологічного супроводу дітей і дорослих.

Система професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО станом на кінець 2021 – початок 2022 року має певну ієрархію реалізації, що передбачає її організацію на рівні законодавчих актів, наказів і положень МОН України і контролюється з боку адміністрації закладу. Процес професійної підготовки майбутніх психологів суттєво змінився як за змістом, так і за формами через формування професійно орієнтованої міждисциплінарної системності засобом транс- та міждисциплінарного підходів, стимулювання самопізнання, рефлексії та прогнозування професійної діяльності як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення та самореалізації.

До очевидних переваг цифровізації системи вищої освіти віднесено: якісний стрибок у розвитку умінь студентів навчатися самостійно; значне розширення діапазону мобільності особистості, зокрема у професійному розвитку; реальну індивідуалізацію навчання через персоналізацію освітнього контенту; навчання у найбільш зручних умовах, зокрема щодо тем та обсягів через запровадження індивідуальної освітньої траєкторії. Проте результати нашого дослідження підтвердили висновки інших науковців щодо проблем у системі вищої освіти, які виникли через цифровізацію: зростання навантаження викладачів; загальне падіння рівня грамотності та культури через значне

збільшення кількості дисциплін, пов'язаних із цифровими технологіями замість дисциплін гуманітарного циклу; виникнення негараздів у студентів із здатністю до емпатії та соціалізацією загалом. Останній чинник є критичним для майбутніх психологів, професійна діяльність яких має чітко виражену соціо-гуманітарну спрямованість.

Основні наукові положення розділу 2 висвітлено в опублікованих працях автора [69; 60; 61; 64; 65; 70].

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ВИКЛИКАХ СЬОГОДЕННЯ (2022– 2025 рр.)

У третьому розділі здійснено цілісний аналіз трансформацій професійної підготовки майбутніх психологів впродовж 2022–2025 рр., що розгортається під впливом екстремальних викликів воєнного стану в Україні. Обґрунтовано концептуальні засади у змісті освіти та обґрунтовано стратегічні напрями вдосконалення методико-дидактичного супроводу підготовки майбутніх психологів, що передбачають адаптацію дидактичного інструментарію до потреб сьогодення та запитів майбутнього повоєнного відновлення країни.

3.1. Концептуальні засади трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах воєнного стану

Аналіз джерельного масиву дослідження засвідчив, що розвиток історико-педагогічної науки позначений кількома підходами у визначенні концептуальних засад не лише наукових пошуків, а й перетворень у системі освіти. Встановлено, що системний, структурний, функціональний, історіографічний, хронологічний, синергетичний, культурологічний, аксіологічний, цивілізаційний підходи є основою визначення концептуальних засад вказаних процесів. Обґрунтовуючи концептуальні засади трансформації змісту підготовки майбутніх психологів у 2022–2025 роках, вважаємо за потрібне звернутися до таких підходів, як системний та аксіологічний. Окреслений підхід сприяв упорядкуванню накопичених знань про досліджуване явище і став засобом узагальнення результатів здійснених наукових розвідок та практики.

У застосуванні системного підходу ми спиралися на думку українського вченого В. Бондаря про те, що цей підхід сприяє розкриттю структури «виучуваних процесів і явищ», визначенню внутрішніх чинників і зовнішніх умов, які впливають на функціонування досліджуваної системи [14, с. 87].

Аксіологічний підхід надав можливість з'ясувати цінності, які спрямовують і мотивують діяльність студентів, і розкрити роль вищої освіти у формуванні системи цінностей у майбутніх психологів. На наш погляд, саме аксіологічний підхід, який виступає своєрідним мостом між теорією і практикою, і є основним механізмом зв'язку.

Аналіз сучасних досліджень надає можливість констатувати, що підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності має спиратися на розвиток студентів у двох базових напрямках: когнітивному та емоційно-ціннісному. Поділяючи наукові позиції та висновки, обґрунтовані попередніми дослідниками [102; 124; 129], вважаємо, що зміст підготовки і на рівні «бакалавр», і на рівні «магістр» має враховувати такі закономірності:

1) гносеологічні:

- продуктивність професійної підготовки психологів прямо пропорційна універсалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів;
- результати професійної підготовки є ефективнішими при включенні психологічних, медичних і педагогічних предметів до освітньої програми;
- розумовий розвиток студентів є ефективнішим при засвоєнні об'єму інтегративно взаємопов'язаних знань, умінь і досвіду;

2) аксіологічні:

- результати підготовки є кращими при засвоєнні студентами навчального матеріалу на основі інтеграції психологічних, медичних і педагогічних знань, розкритих через систему аксіологічних принципів;
- успішність підготовки залежить від рівня усвідомлення вищих цінностей суспільства;
- ціннісного становлення і ціннісної поведінки.

Відповідно до визначених завдань дослідження, нами було виявлено та проаналізовано низку фундаментальних протиріч, які виступають ключовими детермінантами проблем якості професійної підготовки майбутніх психологів у сучасних умовах. Так, розділяючи погляди В. Панка, ключовими з них вважаємо «протиріччя між формальними вимогами до змісту і процесу підготовки, які

постійно збільшуються та змінюються, і стандартами професійної етики (писаними й неписаними)» [124]. Останні 4 роки переважна більшість здобувачів професії психолога набувають її у формі дистанційного або змішаного навчання, по факту – шляхом самоосвіти. Цілком очевидно, що за таких умов неможливо повноцінно сформувати ні професійно важливі якості особистості, ні професійні компетентності.

У процесі дослідження встановлено, що у сучасних умовах розвитку вищої освіти, яка ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів, зміст освіти визначається як «гуманістично орієнтована та педагогічно адаптована система ЗУН, способів діяльності, досвіду творчої діяльності та досвіду ставлень до світу» [130]. Зміст вищої освіти визначається цілями та завданнями освіти в той чи інший період розвитку суспільства. На його формування впливає комплекс чинників (потреби суспільства, розвиток науки й техніки, що супроводжується появою нових ідей і теорій, державна освітня політика, методологічні позиції вчених) [125, с. 137].

Вивчення джерельного масиву дослідження засвідчило, що більшість науковців під змістом підготовки розуміють «систему спеціальних знань і досвіду, яку студенти опановують у процесі навчання у різних видах діяльності (аудиторній, позааудиторній, дослідницькій)» [185]. У попередніх розділах розкрито, що зміст підготовки майбутніх психологів визначається освітніми програмами ЗВО, має інваріантну та варіативну частини, включає теоретичну й практичну складові, ґрунтується на міждисциплінарному підході, розглядається у загальній, спеціальній, психолого-педагогічній, соціально-правовій та методичній площинах. Він має забезпечувати оптимальне співвідношення між теоретичним і практичним компонентами діяльності студентів, передбачати наступність у предметній підготовці й постійно доповнюватися з урахуванням досягнень науки і новітніх технологій.

На тлі повномасштабної військової агресії проти України, розпочатої 24 лютого 2022 року і масових внутрішніх переміщень населення та релокації освітніх закладів, спричинених війною, відбулось різке зростання потреби у

психосоціальної та емоційної підтримці учасників освітнього процесу. Це стало детермінантами дестабілізації освітнього процесу. Зазначені чинники зумовили стрімку актуалізацію суспільного запиту на фахову психосоціальну та емоційну підтримку всіх категорій учасників освітнього процесу, що вимагало від вищої школи оперативного реагування та докорінної трансформації змісту підготовки майбутніх психологів. З огляду на це, ключовим чинником якісного оновлення форм і методів фахової підготовки психологів стало їхнє орієнтування на роботу в екстремальних умовах воєнного стану та надзвичайних подій й ситуацій.

Саме ці поняття («екстремальні умови», «надзвичайні ситуації» та ін.) визначають специфіку підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності впродовж 3-ого періоду трансформацій у змісті освіти.

Розкриємо зміст означених понять. Екстремальні умови – це: «ситуації або обставини, які відрізняються від звичайних, нормальних умов і характеризуються високим рівнем небезпеки, несприятливості або надзвичайної складності» [43]; «виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес-факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні, безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини» [105, с. 137]; «умови, що вимагають від працівника напруження фізіологічних і психічних функцій, що виходять за межі норми» [92]. У сучасній психології термін «екстремальні умови» трактується як особливий тип життєвих ситуацій, які виходять за межі звичного досвіду людини, загрожують її життю, безпеці або добробуту й супроводжуються потужними деструктивними психоемоційними реакціями [170]. Такі умови викликають порушення звичних способів поведінки, змінюють сприйняття реальності, актуалізують первинні захисні механізми психіки. Їхня головна ознака – перевищення адаптаційних можливостей особистості, внаслідок чого виникає емоційне потрясіння, психічна дезорганізація або навіть розвиток психотравм. Особливо чутливими до впливу надзвичайних умов є діти та підлітки, психіка яких перебуває в процесі формування. До екстремальних

умов відносять також соціальні катастрофи: розпад родини, вимушене переселення, втрата домівки, голод, системне насильство. Ці стани є хронічно травматичними, оскільки не мають чіткого завершення. Вони формують у людини відчуття безсилля, втрати контролю, зневіри у справедливості, а у дітей змінюють уявлення про норму, призводять до втрати віри у стабільне майбутнє.

Надзвичайна ситуація – це «обстановка на окремій території чи об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті» [81].

Слід зазначити, що екстремальні умови можуть виникати у різних сферах життя, включаючи природні катастрофи, техногенні аварії, соціальні катастрофи, спортивні події, військові операції. Врахування цих аспектів стає характерним для трансформацій змісту професійної підготовки майбутніх психологів. Така підготовка представляє собою комплексний цілеспрямований процес, предметом якого виступають педагогічні закономірності та їх структурні частини.

Водночас, результати опрацювання джерельної бази дослідження засвідчили, що змістове наповнення дефініції «підготовка майбутніх психологів до роботи в екстремальних умовах» залишається дискусійним і на сьогодні не має єдиної теоретичної інтерпретації в межах психолого-педагогічного дискурсу. Є низка досліджень, присвячених підготовці психологів певної спеціалізації, наприклад військових психологів, психологів ДСНС, поліцейських психологів, разом із тим окремого цілісного дослідження і відповідно визначення сутності процесу підготовки психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах не знайдено. Отже, ґрунтуючись на аналізі наукових пошуків у галузі спеціалізованої підготовки, можна зробити висновок, що така підготовка має здійснюватися, враховуючи фізіологічний, психологічний, медичний та педагогічний аспекти.

У серпні 2022 року Міністерство освіти і науки України у листі № 1/8794–22 «Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році» оприлюднило рекомендації, які формалізували нові пріоритети роботи психологічної служби в умовах воєнного стану і відвели перше місце допомозі дітям, які зазнали травми [193]. Серед інших пріоритетів професійної діяльності практичних психологів у документі зазначено супровід внутрішньо переміщених осіб, підтримку педагогічних колективів закладів загальної середньої, дошкільної і позашкільної освіти, роботу з родинами у надзвичайних умовах.

У листі наголошується на необхідності «забезпечення закладів освіти, навчально-методичних центрів/кабінетів психологічної служби практичними психологами» [193]. Таким чином, підтверджується нестача фахівців, а отже – потреба у підготовці означених спеціалістів. Разом з цим, В. Панок наголошує [124], що за останні роки помітно зменшився обсяг державного замовлення. Це означає, що держава не бачить необхідності у наданні кваліфікованої психологічної допомоги своїм громадянам або не впевнена у спроможності викладацького персоналу ЗВО якісно готувати майбутніх спеціалістів. На користь другого аргументу свідчить той факт, що більшість психологів, з початком активних бойових дій та появою великої кількості біженців і постраждалих, виявились нездатними надати першу психологічну допомогу дітям і дорослим. Таке протиріччя позначається і на змісті підготовки психологів, і на її процесуальній стороні.

В аналітичних матеріалах у цьому листі вказано: «важливим стає питання підвищення професійної компетентності практичних психологів у напрямі оволодіння сучасними технологіями психологічної допомоги» – отже, можна зробити висновок про недостатність підготовки у ЗВО з відповідного напрямку. Більше того, знаходимо пряму рекомендацію «закладам вищої освіти збільшити обсяг викладання курсів кризової, екстремальної психології та курсів з надання першої психологічної допомоги» [193].

Уперше у цьому документі звернуто увагу на стан «... того, хто надає допомогу» і наголошено, що «Потрібно перш за все берегти себе, щоб краще піклуватися про інших» [193]. Тобто, у систему підготовки майбутніх психологів треба закладати спецкурси, спрямовані на оволодіння студентами методиками і технологіями (наприклад, «Save the children», SH+, Anywell) самодопомоги, механізмами формування стресостійкості та життєстійкості.

У документі знаходимо тлумачення поняття «кризова ситуація»: така, «в якій є загроза життю людини або її здоров'ю» [193]. У цьому контексті у рекомендації наведено перелік не лише стандартних функцій професійної діяльності практичного психолога (просвітницька та профілактична робота з усіма учасниками освітнього процесу, психологічна підтримка, корекційна робота, діагностування, консультування, профорієнтація учнів), а й конкретних форм діяльності практичного психолога, включно із такими новаціями:

- регулярні «години психолога» для учнів;
- проведення факультативних курсів з емоційної регуляції;
- організація груп підтримки;
- виїзні консультації [193].

Слід наголосити, що проведення факультативних занять передбачає отримання практичними психологами педагогічного навантаження, що свідчить про необхідність посилення педагогічної складової підготовки студентів. Більше того, на сайті Міністерства освіти і науки України немає у рекомендованому переліку факультативних курсів таких, які спрямовано на збереження і зміцнення психічного здоров'я та підвищення психологічної культури. Отже, розробка таких курсів є нагальним завданням та чинником подальших трансформацій змісту підготовки майбутніх психологів.

Важливою інновацією є офіційне визнання мобільних та дистанційних форм роботи практичного психолога, що відповідає потребі забезпечення клієнтам доступу до психологічної підтримки в умовах бойових дій або неможливості очного контакту. Отже, студенти під час навчання мають оволодіти інформаційними та цифровими компетентностями на рівні,

достатньому для здійснення цього завдання професійної діяльності. У рекомендаціях також наголошено на необхідності міжсекторної координації, а саме: залученні місцевих органів соціального захисту, медичних закладів та неприбуткових організацій для забезпечення комплексної допомоги, що формує практики інтеграції психологічних послуг у ширшу систему соціальної взаємодії. Це актуалізує завдання розширення тематики та обсягу тренінгів, що проводяться у ЗВО.

Підсумовуючи, робимо висновок, що стратегічна зміна, закладена у вказаному листі МОН, полягає у суттєвому зміщенні акценту діяльності практичних психологів з 2022/2023 н.р. із традиційно профілактичної та корекційної роботи на надання емоційної та психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу, які опинились у кризовій ситуації. І хоча документ має рекомендаційний характер і не є нормативним актом із обов'язковою імплементацією, він створив чітку орієнтацію не лише для діяльності практичних психологів, а й для ЗВО, які здійснюють підготовку фахівців із спеціальності «Психологія».

Отже, оприлюднення цього документа зумовило зміни у системі підготовки психологів. По-перше, спричинило підвищення вимог до кола компетентностей, умінь і навичок студентів, до якого мали додатись такі:

- володіння методиками кризової інтервенції («негайне надання психологічної допомоги людині, яка перебуває в стані гострої емоційної кризи, спричиненої стресовою чи травматичною подією» [193]), алгоритмами триажу («сортування постраждалих за пріоритетністю надання допомоги» [193]);

- навички роботи з травмованими дітьми і ВПО,

- здатність організовувати підтримку і надавати консультації дистанційно.

По-друге, вказана у листі МОН вимога документування наданої допомоги змушує включення до змісту підготовки майбутніх психологів відповідних юридичних та етичних спецкурсів. Наголошення на необхідності дотримання конфіденційності, чіткому визначенні меж компетенції психолога, зокрема щодо

випадків, які потребують направлення до медичної або психіатричної служби, також вимагає певної трансформації змісту підготовки.

З огляду на предмет нашого дослідження, серед численних документів означеного періоду привертає увагу наказ Міністерства освіти і науки України № 560 від 15.05.2023 «Про затвердження типової програми підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом» [154]. На відміну від попередніх методичних рекомендацій, цей наказ не лише окреслює пріоритети діяльності психологів, а й деталізує навчальні модулі та загальні і професійні компетентності, які мають бути сформовані у студентів. Отже, документ перетворив рекомендації у чітку освітню рамку, що може бути використана як нормативна основа не лише для організації курсів підвищення кваліфікації у закладах післядипломної освіти, а й для перегляду змісту підготовки майбутніх психологів у ЗВО.

Наказ відображає зміщення акцентів у підготовці психологів у бік роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом, що стало логічним продовженням рекомендацій вказаного вище листа МОН №1/8794–22. У наказі формалізовано вимоги до формування компетентностей, необхідних для професійної діяльності з клієнтами, які зазнали травматичних впливів, а також для організації психосоціальної підтримки педагогічних колективів навчальних закладів та родин учнів. Особлива увага приділяється кризовій інтервенції, триажу ризиків та алгоритмам направлення складних випадків, що відповідає сучасним стандартам психолого-педагогічної практики в умовах надзвичайних ситуацій. Документ також підкреслює важливість володіння практичними психологами сучасними дистанційними методиками та цифровими інструментами для надання психологічної підтримки в умовах обмеженого доступу до очного контакту.

Науково-практична цінність Наказу полягає в інтеграції теоретичних відомостей та практичних навичок, необхідних для роботи психолога в надзвичайних та екстремальних умовах. Тому формування компетентностей за

типовою програмою охоплює не лише психологічні аспекти травми та її наслідків, а й питання організації роботи психологічної служби, міжвідомчої координації, етичні й правові аспекти діяльності. У цьому сенсі Наказ став своєрідним «містком» між методичними рекомендаціями та змістом практичної підготовки психологів, забезпечив стандартизацію навчального процесу та упорядкування освітніх програм.

Таким чином, з 2022/2023 навчального року до змісту підготовки майбутніх психологів мали бути включені курси, спрямовані на вивчення практик кризових інтервенцій, супервізійних практик, а також практик підтримки психологічного благополуччя самих фахівців.

У 2024 році, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 842 від 13.06.2024, відбулася зміна в класифікації освітніх програм за спеціальністю «Психологія»: традиційний код спеціальності 053 «Психологія» було змінено на С4 «Психологія» у межах нової системи класифікації спеціальностей вищої освіти [136]. Слід зазначити, що ця зміна не стосувалася змісту програми підготовки майбутніх психологів і не означала корекції галузі знань, яка в межах Міжнародної стандартної класифікації має назву «Соціальні науки, журналістика та інформація». Перекодування мало на меті уніфікувати класифікацію спеціальностей відповідно до нових нормативних стандартів, забезпечення єдиної системи позначень для освітніх програм у всіх закладах вищої освіти.

Як засвідчує практика, впровадження нового коду спеціальності «Психологія» мало безпосередній вплив на організацію освітнього процесу. Університети та інші ЗВО були зобов'язані оновити всю документацію: від навчальних планів і робочих програм до опису компетентностей та результатів навчання, щоб вони відповідали новій класифікації та стандартам, передбаченим цим наказом МОН України. На практиці це означало, що освітні програми почали позначатися як «С4 Психологія / 053 Психологія», що забезпечувало одночасне збереження історичної ідентифікації спеціальності та відповідність новому кодуванню. Зміна коду також вплинула на підготовку документів для

вступу, акредитації та організації освітніх програм на бакалаврському та магістерському рівнях. Разом із новим кодом уточнювалися дескриптори компетентностей випускників, очікувані результати навчання та формулювання освітніх стандартів, що забезпечувало уніфікацію вимог і стандартизацію підготовки.

Отже, зміна класифікації з 053 на С4 не була суто формальною: вона закріпила стандартизацію спеціальностей та створила підґрунтя для приведення освітніх програм підготовки майбутніх психологів у відповідність до сучасних нормативних і міжнародних вимог, при цьому зберігаючи безперервність навчального процесу для студентів та інтеграцію попередніх програм підготовки у нову систему класифікації.

Наказ № 842 формально ініціює поправки до раніше затверджених стандартів вищої освіти, зокрема щодо змін у формулюванні загальних компетентностей. У 2022/2023 н.р. окремі університети вже вносять зміни у свої освітні програми. Так, в освітній програмі бакалавра психології Хмельницького національного економічного університету, знаходимо такі загальні компетентності: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, знання та розуміння предметної області та професійної діяльності, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій [120; 84].

В освітніх програмах магістрів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (див. додаток В.4) та Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (див. додаток В.3) знаходимо такі загальні компетентності: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (критично аналізувати інформаційну пропаганду, відрізнити фейки та приймати обґрунтовані рішення на основі перевірених джерел); навички використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, здатність вчитися та бути сучасним (швидко адаптуватися до змін та освоювати нові знання/навички, необхідні для виживання і роботи в екстремальних умовах); здатність працювати в команді та керувати людьми [75; 119]. У програмі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова до цього переліку додано й здатність

приймати обґрунтовані рішення (ефективно працювати в умовах обмежених ресурсів та високого психологічного навантаження) [116].

Для забезпечення якісної підготовки майбутніх психологів в умовах підвищеного ризику та стресу, у навчальний процес інтегруються змістовно-методичні інновації, зокрема через такі елементи, як нові навчальні дисципліни (наприклад, «Психологія безпеки» та «Психологія професійного ризику та прийняття рішень») та інноваційні технології і тренінги (наприклад, «Мотиваційний тренінг», «Тренінг особистісного зростання»). У навчальні плани активно інтегрувалися травма-інформовані дисципліни, такі як «Психологія кризових станів», «Основи травма-фокусованої терапії (TF-CBT)» та «Психологічна перша допомога». Окремим напрямом стало й включення у навчальні програми підготовки психологів дисциплін, пов'язаних із цифровою трансформацією суспільства. Кіберпсихологія та онлайн-консультування увійшли в систему підготовки як реакція на розвиток інформаційних технологій та зростання потреби у дистанційних формах професійної діяльності. Розширилася й підготовка у сфері військової та екстремальної психології. Наприклад, курси «Військова психологія» та «Психологія бойового стресу» забезпечують знання і практичні навички для роботи з військовослужбовцями, ветеранами та їхніми родинами.

Навчальні заклади, які готують психологів вузьких спеціалізації («медичні психологи», «юридичні психологи», «військові психологи», «психологи ДСНС», «шкільні психологи») адаптують освітньо-професійні програми для формування здатності до швидкої адаптації до екстремальних ситуацій та ефективного надання психологічної допомоги. Базовим у таких ЗВО є теоретико-практичний курс «Психологія професійного ризику та прийняття рішень», що відображає психологічний підхід до міждисциплінарної сфери психології і безпеки життєдіяльності. На курсі «Психологія діяльності в особливих умовах» акцент робиться на психічних процесах та індивідуально-психологічних властивостях особистості у надзвичайних ситуаціях.

Особливий акцент у змісті підготовки майбутніх психологів робиться на роботі з дітьми. Дослідження показують, що діти, які пережили кризові події, часто демонструють симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожність, депресію, порушення сну та поведінкові розлади. Зокрема, у дітей молодшого віку можуть спостерігатися регресивні поведінкові реакції, такі як енурез, страх темряви або розлуки з батьками. Підлітки можуть проявляти агресію, ізоляцію, зниження академічної успішності та ризиковану поведінку. Важливим аспектом є те, що діти часто не можуть вербалізувати свої емоції та переживання, що ускладнює діагностику та надання своєчасної допомоги. Тому до змісту підготовки фахівців має входити опанування спеціалізованими методиками, такими як: ігрова терапія, арт-терапія, казкотерапія тощо.

Психолог, який працює з дітьми у надзвичайних ситуаціях, повинен відповідати цілому комплексу професійних, етичних і особистісних вимог, що зумовлені надзвичайною чутливістю дитячої психіки та специфікою впливу надзвичайних подій на емоційний розвиток дитини. Надзвичайна ситуація – це завжди простір невизначеності, небезпеки та втрати опори. Для дитини вона може бути травматичною на всіх рівнях – фізичному, психологічному, соціальному. Відтак, психолог повинен не лише володіти фаховими знаннями, а й бути особистістю, яка здатна утримувати психічну рівновагу, створювати безпечний простір, діяти швидко, чітко і в той же час м'яко, з розумінням дитячої вразливості. Фахова компетентність психолога, який працює з дітьми, передбачає ґрунтовне знання вікової психології, дитячої нейропсихології, кризової психології та методик діагностики і терапії. Психолог має розуміти вікові особливості реагування на стрес: наприклад, дошкільники часто реагують через соматику або регресивну поведінку, тоді як підлітки можуть демонструвати агресію, замкненість або навіть аутоагресивні тенденції. Необхідно володіти знаннями про особливості формування посттравматичного стресового розладу, реакції горювання, втрати, страху смерті, тривожних розладів і розладів адаптації.

Не менш важливою у змісті підготовки стає формування здатності майбутнього психолога до емоційної саморегуляції, рефлексії, стресостійкості та готовності до роботи в умовах обмеженого часу, ресурсів або підвищеної загрози. Психолог має бути людиною з достатнім рівнем особистої зрілості, щоб утримувати свої емоції в процесі роботи з дитиною, яка демонструє горе, шок, страх або апатію. Часто саме внутрішня стійкість психолога є «опорою», за яку дитина чіпляється в момент дезорганізації свого світу. Саме тому до професійних вимог належить і обов'язкова супервізійна підтримка, готовність до постійного навчання, розвиток емпатійної компетентності та здатність до гуманістичного, але не поблажливого ставлення до дитини.

Контекстний аналіз освітніх програм і додатків до ліцензій окремих ЗВО (додаток В) надав можливість констатувати, що найбільш значущою трансформацією у змісті підготовки майбутніх психологів є фактичне (або пропоноване) включення нових комплексних компетентностей, таких як:

- здатність до цивільної стійкості та забезпечення національної безпеки, що передбачає усвідомлення національних цінностей та готовність їх захищати;
- здатність оцінювати ризики в умовах воєнного стану, що передбачає готовність діяти та приймати рішення в умовах підвищеної небезпеки.

Констатовано й посилення змісту освіти у частині безпекових та життєзабезпечувальних навичок, зокрема через впровадження обов'язкової дисципліни «Базова військова підготовка». В освітніх програмах знаходимо такі практичні навички та знання: безпечна діяльність – знання та вміння, пов'язані з особистою безпекою, поведінкою під час надзвичайних ситуацій, дотриманням норм цивільного захисту та екологічної безпеки; домедична допомога – вміння застосовувати базові навички психологічної саморегуляції та підтримки.

Наказом МОН України № 1583 від 29.12.2023 «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти» було запропоновано певні зміни до стандарту вищої освіти зі спеціальності «Психологія», зокрема щодо переліку та формулювання змісту спеціальних компетентностей та програмних результатів. Наприклад, читаємо таке: «СКЗ. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та

вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання)... СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову, в тому числі особам, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни)... СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психо-профілактичну роботу відповідно до запиту» [135]. Щодо програмних результатів було внесено зміни до ПР9 та ПР11: «ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання (зокрема, щодо організації заходів раннього втручання)... ПР. 11. Скласти та реалізувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в тому числі у роботі з особами, що отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни)» [135].

Значущими у ракурсі предмета нашого дослідження вважаємо результати Всеукраїнського круглого столу «Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання», організованого у квітні 2024 року Національною академією педагогічних наук України. Одним з підсумків цього заходу стало визначення стратегічного пріоритету: суттєве (щонайменше втричі) збільшення державного замовлення на підготовку бакалаврів із психології [123]. Це рішення нерозривно пов'язане з потребою вдосконалення змісту та організації професійної підготовки майбутніх психологів.

Цікавою у концептуальному аспекті вважаємо й пропозицію учасників круглого столу – представників психологічних громадських об'єднань, науковців та юристів, розробити проєкт Закону «Про професійну психологічну діяльність в Україні та психологічне благополуччя населення», яким передбачається відкриття інтернатури з психології та уведення інституту супервізорства, та оновити «Етичний кодекс психологів України», прийнятий ще у 1990 році. Наголошується, що відповідно до норм такого закону компетентності, які мають опанувати майбутні психологи, повинні уміщувати відповідний перелік професійних знань, умінь і навичок, сформульований з опорою на українську

теоретико-методологічну традицію, яка складалась упродовж багатьох років як науково-психологічний доробок, перш за все, українських класичних університетів (Київського, Харківського, Одеського).

Імплементуючи досвід провідних країн у простір підготовки психологів в Україні, учасники круглого столу сформулювали конкретні пропозиції та законодавчі ініціативи щодо ліцензування (або сертифікації) психологів, що є ключовим елементом у підвищенні якості та професійної відповідальності фахівців, особливо після завершення магістерського рівня освіти. Процедура ліцензування психологів розглядається як інституційне завершення фахового шляху та механізм забезпечення якості послуг. Учасники всеукраїнського круглого столу визначили стратегічний пріоритет: процедурі ліцензування (сертифікації) слід надати статус інституційного завершення способу підвищення кваліфікації. Це безпосередньо пов'язано з підвищенням якості психологічної освіти, реалізація завдань якої відкриває шлях до сертифікації українських психологів.

Інтернатура у проєкті закону визначається як фаза практичного навчання, що відбувається після завершення теоретичного курсу. Інтернатура повинна функціонувати як механізм, у межах якого молодий фахівець, завершивши теоретичний курс вивчення психології, зможе продовжувати практичне навчання на робочому місці. Це практичне навчання обов'язково має здійснюватися під керівництвом сертифікованого психолога-наставника. Концептуально, інтернатура (або «практика при супервізії») розглядається як третя фаза підготовки майбутнього психолога, яка слідує за бакалавратом і магістратурою. Ця третя фаза може бути або включена до університетського навчального плану, або відбуватися поза його межами. Наявність цієї фази (практики при супервізії) є гарантією «продовження здійснення якісної професійної практики та професійного розвитку» [123].

З огляду на актуальні потреби суспільства та виклики сьогодення, учасники круглого столу рекомендували МОН України фіксувати перелік освітніх програм магістерського рівня переважно за такими спеціалізованими напрямками:

- кризова психологія;
- реабілітаційна психологія;
- клінічна психологія;
- військова психологія;
- психологія конфлікту;
- консультативна психологія;
- психологія дитинства та сім'ї.

Головна вимога до цих програм полягає в тому, що їх наповнення (контент) має чітко відповідати назві та меті програми.

Верхня хронологічна межа нашого дослідження пов'язана із прийняттям у 2025 році Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я». Це комплексний нормативний акт, який формує сучасну систему охорони психічного здоров'я в державі, орієнтовану на європейські стандарти та доступність послуг для всіх громадян. Документ встановлює правила та принципи роботи системи, спрямовані на забезпечення якісних психологічних послуг, захист прав осіб із психічними розладами, профілактику психічних проблем та усунення шкідливих факторів, що впливають на психічне здоров'я.

Закон передбачає створення Національної комісії з питань психічного здоров'я – постійно діючого колегіального органу при Кабінеті Міністрів, який координує діяльність центральних і місцевих органів влади та неурядових організацій у сфері психічного здоров'я. Однією з ключових новацій є запровадження системи безперервного професійного розвитку та сертифікації психологів та психотерапевтів. Це забезпечує офіційне підтвердження кваліфікації спеціалістів і гарантію якості послуг для громадян.

Крім того, закон вводить чіткі юридичні визначення таких понять, як «психологічна допомога», «фахівець у сфері психічного здоров'я». Закон формує правові рамки, необхідні для ефективного управління системою, підвищення професійної відповідальності та забезпечення високого стандарту роботи психологів в Україні. Документ прописує вимоги до психологів, яким надано право здійснювати професійну діяльність із зазначенням кримінальної та адміністративної відповідальності за незаконно надані послуги; наявність у країні професійних

асоціацій, що об'єднують психологів у спільноти однодумців; наявність професійних періодичних видань та великі й інтенсивні контакти із закордонними колегами; регулярні конференції і науково-практичні семінари, присвячені різним аспектам професійної діяльності [164].

Завершення цілісного аналізу трьох ключових періодів трансформацій підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2013 рр.; 2014–2021 рр.; 2022–2025 рр.) зумовлює необхідність порівняльної характеристики змісту освіти. Зведена таблиця «Узагальнююча характеристика трансформацій змісту, форм та методів підготовки майбутніх психологів (2002–2025 рр.)» презентує концептуальні підсумки нашого дослідження, фокусуючи увагу на векторі змін від репродуктивних технологій навчання до інноваційних цифрових та симуляційних форматів, що забезпечують адаптивність майбутнього фахівця до сучасних умов (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

**Узагальнююча характеристика трансформацій змісту, форм та методів
підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.)**

Періоди та етапи	Зміст освіти (основний фокус)	Методи та форми навчання	Підходи	Принципи
I період. 2002–2013 рр. – стандартизація та євроінтеграція	Формування фундаментальної теоретичної бази; впровадження кредитно трансферно-накопичувальної системи (ECTS)	Форми: традиційні лекції, семінари. Методи: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, робота з першоджерелами, започаткування тренінгових форматів.	Системний, діяльнісний, знаннєво-орієнтований	Науковості, академізму, наступності
<i>1 етап. 2002–2005 рр. – експериментально-дискусійний</i>	Пошук оптимальних моделей підготовки; розробка перших стандартів вищої освіти	Форми: експериментальні майданчики, дискусійні групи, науково-теоретичні дискусії. Методи: наукові дискусії, метод теоретичного моделювання, аналітичний пошук варіативних моделей підготовки.	Пошуково-дослідницький	Варіативності, плюралізму

<i>2 етап. 2006–2010 рр. – регулятивно-стандартизаційний</i>	Уніфікація вимог до змісту; орієнтація на Болонські домовленості	Форми: практикуми, лабораторні заняття. Методи: спостереження, стандартизоване тестування (як основа лабораторних робіт з психодіагностики), пояснювально-ілюстративні методи.	Нормативно-директивний	Єдності освітнього простору
<i>3 етап. 2011–2013 рр. – адаптивно-реформаторський</i>	Коригування програм під потреби ринку праці; підготовка до компетентнісного переходу	Форми: лекції, семінари, академічні практикуми, майстер-класи практиків. Методи: ділові та рольові ігри, аналіз професійних ситуацій (case-study), проблемні лекції, соціально-психологічний тренінг, тренінги професійного зростання, методи самопізнання та саморегуляції	Особистісно-орієнтований	Гнучкості, професійної мобільності
II період. 2014–2021 рр. – системна модернізація та автономізація	Перехід до компетентнісної парадигми (формування soft skills); розширення вибіркової складової	Форми: змішане навчання, вебінари, впровадження платформ Moodle Classroom Методи: інтерактивні, кейс-методи, проектне навчання, майстер-класи.	Компетентнісний	Академічної свободи, студентоцентризованості спрямованості
<i>1 етап. 2014–2019 рр. – нормативно-компетентнісний</i>	Впровадження стандартів нового покоління (на основі результатів навчання)	Форми: змішане навчання, вебінари, професійні студії, бінарні лекції, участь у волонтерських ініціативах та громадських платформах. Методи: проектне навчання, кейс-методи (case-study), професійні симуляції, рольові та квест-ігри, інтерактивні методи, цифрові та симуляційні формати.	Результативно-орієнтований	Академічної доброчесності автономії ЗВО

2 етап. 2020–2021 рр. – технологічно-адаптивний.	Цифровізація змісту (дистанційна освіта через пандемію); акцент на психогігієні	Форми: дистанційне навчання, змішане навчання, вебінари, віртуальні класи та аудиторії. Методи: використання хмарних сервісів, онлайн-супервізії, відеолекції, робота в системах управління навчанням (LMS Moodle, Google Classroom), використання інтерактивних онлайн-платформ.	Цифровий, середовищний	Безперервності, технологічності
III період. 2022–2025 рр. – професійна адаптація до воєнних умов	Спеціалізація на кризовій психології, травма-терапії, наданні першої психологічної допомоги.	Форми: цифрові, дистанційні, онлайн-інтенсиви, воркшопи з іноземними фахівцями, волонтерська практика. Методи: тренінги резильєнтності (життєстійкості), техніки психологічної стабілізації, дебрифінг, супервізійний супровід, кейс-методи, симуляційні техніки, методи саморегуляції.	Травма-інформований, праксеологічний	Психологічної безпеки, життєстійкості (resilience), мобільності

Джерело: розроблено та систематизовано автором самостійно.

Підсумовуючи, можна зробити висновок щодо сучасних освітніх концепцій та технологій підготовки майбутніх психологів. Щодо інтегрованого навчання – освітні програми стають більш інтегрованими, об'єднують знання з різних галузей психології, таких як клінічна, когнітивна, соціальна, психологія розвитку тощо. Це дозволяє студентам отримати більш повне уявлення про різноманітні аспекти психіки та поведінки людини. Щодо активності навчання – використання таких методів як проєктне навчання та колаборативне навчання стимулює самостійність студентів, розвиває їхнє критичне мислення та аналітичні навички. Щодо використання технологій – інформаційні технології, віртуальна реальність, квест-ігри, симуляції та онлайн-ресурси дозволяють студентам отримувати практичний досвід та навчатися віддалено. Щодо практичного досвіду – стажування в клініках, психологічних центрах, школах, організаціях та інших установах допомагає студентам застосовувати теоретичні знання на практиці. Окрему роль у набутті досвіду відіграє волонтерська

діяльність. Участь студентів у волонтерських ініціативах, соціальних акціях, громадських платформах сприяє розвитку соціальної відповідальності, емпатії, рефлексивного ставлення до себе та інших. Освітні програми ЗВО значну увагу приділяють розвитку міжкультурної компетентності, що допомагає майбутнім психологам ефективно працювати з різноманітними клієнтами. Більше того, освітні програми часто пропонують студентам можливість обирати спеціалізації в межах психології, такі як клінічна психологія, шкільна психологія, організаційна психологія, спортивна психологія та інші, що дозволяє їм глибше вивчати конкретні галузі свого інтересу.

3.2. Напрями вдосконалення методико-дидактичного супроводу підготовки психологів до професійної діяльності

Важливими складовими освітнього процесу, що забезпечують його якість та безпосередньо пов'язані із змістом підготовки майбутніх психологів, є наукове, методичне та дидактичне забезпечення. У процесі дослідження встановлено, що ці компоненти не регламентовані законами чи стандартами освіти, а визначаються внутрішніми нормативними документами ЗВО, зокрема такими як: «Положення про організацію освітнього процесу» або «Положення про навчально-методичне забезпечення». З'ясовано, що основними функціями науково-методично-дидактичного забезпечення є: розробка (проектування) освітнього процесу відповідно до стандартів; забезпечення студентів та викладачів необхідною інформацією; регламентація форм, методів, засобів навчання та контролю; надання інструментів для управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів і можливість внесення коректив; упорядкування змісту й послідовності вивчення навчальних матеріалів.

Науковці Інституту професійно-технічної освіти НАПН України акцентують увагу на практико-зорієнтованому аспекті науково-методичного і дидактичного забезпечення освітнього процесу ЗВО і наголошують на його спрямованості на формування не лише знань, а й компетентностей. Це вимагає

розробки специфічних методів навчання та критеріїв оцінювання. Відповідно до концепції забезпечення якості вищої освіти НМЗ є невід’ємною частиною внутрішньої системи забезпечення якості ЗВО, оскільки якість матеріалів прямо впливає на якість результатів навчання.

У процесі дослідження встановлено, що на початок 2023/2024 н.р. в Україні близько 90 закладів вищої освіти здійснюють підготовку майбутніх психологів різної спеціалізації, відповідно до освітніх програм, акредитованих НАЗЯВО. З початком 2020-х років підготовка майбутніх психологів стала невід’ємною частиною діяльності практично всіх класичних університетів. Сучасні освітні програми пропонують студентам можливість обирати спеціалізації у межах психології, такі як: клінічна психологія, шкільна психологія, організаційна психологія, спортивна психологія та інші. До професійної діяльності психологів готують майже всі з них, оскільки і юридичні, і медичні, і навіть військові психологи в умовах війни у певних ситуаціях працюють з дітьми.

Враховуючи предмет наукового пошуку та нагальну суспільну потребу у фахівцях, здатних забезпечити психологічний супровід в кризових умовах сьогодення, особливу увагу було зосереджено на аналізі діяльності тих закладів вищої освіти, освітньо-професійні програми яких орієнтовані на підготовку за кваліфікацією «Практичний психолог» (із відповідною специфікацією у профілі програми щодо придатності до працевлаштування в закладах освіти). Згідно з типовою посадовою інструкцією об’єктом їх діяльності може виступати окрема особа (здобувач освіти, один з батьків, педагог, член адміністрації) та групи (клас, колектив). Основним предметом діяльності практичного психолога є дитяча психіка, яка не є усталеною і сформованою, вона постійно знаходиться у процесі розвитку і перебуває під впливом індивідуальних умов життєдіяльності, які самостійно вона змінити не може. Крім того, на психічний стан дітей впливає психологічний стан їхніх батьків. Стрес і тривожність у дорослих можуть передаватися дітям, погіршуючи їхнє самопочуття і здатність справлятися з кризовими ситуаціями.

Як було зазначено у попередньому параграфі, надзвичайна ситуація – це завжди простір невизначеності, небезпеки та втрати опори, тому психолог повинен не лише володіти фаховими знаннями, а й бути особистістю, яка здатна утримувати психічну рівновагу, діяти швидко, чітко і в той же час – м'яко, із розумінням дитячої вразливості. Психолог, який працює з клієнтами у надзвичайних ситуаціях, – це не просто спеціаліст з освітою. Це – інтегрована особистість із високим рівнем відповідальності, компетентності, емоційної стабільності, яка вміє діяти з повагою до людського болю й водночас із готовністю взяти на себе роль тимчасової опори, доки людина не зможе відновити власний внутрішній баланс. Отже, практичний психолог стикається зі значно більшим спектром завдань, ніж, наприклад, психолог-консультант, тому йому потрібно володіти не лише базовими психологічними знаннями, а й спеціальними, а також спеціалізованими техніками і методиками.

Практичний психолог не має права відмовитися від професійної діяльності з огляду на будь-які обставини. Якщо дитина потребує емоційної підтримки або психологічної допомоги, він зобов'язаний вжити усіх заходів, щоб виконати завдання своєї професійної діяльності. Робота з дітьми у кризових ситуаціях має бути комплексною, включати індивідуальну і групову терапію, роботу із сім'єю та створення безпечного й підтримуючого середовища у школах і громадах.

Сутність та особливості професійної підготовки майбутні психологів розкрито у фундаментальних положеннях і концепціях С. Максименка, Е. Нероби (англ), В. Панка, Н. Чепелевої, Л. Хоружої [99; 124; 185; 189; 215] та ін. Зокрема вчені наголошують, що у контексті сучасних підходів зміст професійної підготовки – це не лише дидактично перероблений соціокультурний досвід, який існує незалежно від процесу навчання у вигляді навчально-програмних матеріалів, а й особистісний досвід студента, який він набуває на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії та саморозвитку і виявляє у формі переживання та рефлексії.

Спираючись на розкриту українськими науковцями структуру змісту освіти (вищої зокрема), відзначаємо, що зміст підготовки майбутніх психологів до

професійної діяльності в умовах сьогодення має включати такі складники, що відображають її особливості: методологічно-цільовий (мета, підходи, принципи), операційний (форми, методи, технології), оцінний (діагностичний інструментарій, види оцінювання), результативний (програмні результати навчання). Більшість з цих позицій відображені в освітніх програмах підготовки майбутніх фахівців. У попередньому параграфі було продемонстровано, що зміст освітніх програм після 2005 року стає більш орієнтованим саме на компетентнісний підхід і передбачає формування вмінь застосувати свої знання у конкретних ситуаціях, оцінювати, аналізувати та діяти у надскладних і непередбачуваних умовах.

Сутність підготовки майбутніх психологів більшість науковців розглядають як процес формування у студентів цілісної системи знань, умінь, переконань і ставлень, які дозволяють ефективно діяти в межах фахової ролі. Отже це не лише «про психіку», це про розвиток здатності до емпатії, саморефлексії, відповідальності, етичного ставлення до клієнта, адаптивного реагування на нестандартні ситуації. У процесі дослідження встановлено, що в якості мети у більшості освітніх програм ЗВО вказано таке: підготовка фахівців, здатних практично використовувати наукові знання про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; мати розвинену здатність до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності (додаток В).

У пояснювальній записці до освітніх програм зазначено, що фахова компетентність, яку ЗВО формують у майбутніх психологів, передбачає ґрунтовне знання вікової психології, дитячої нейропсихології, кризової психології, психотравматології, методик діагностики і терапії для дітей, які перебувають у стані гострого або хронічного стресу. Важливою також є здатність до емоційної саморегуляції, рефлексії, стресостійкості та готовності до роботи в умовах обмеженого часу, ресурсів або підвищеної загрози. Студентам необхідно оволодіти знаннями про особливості формування посттравматичного стресового розладу, реакції горювання, втрати, страху смерті, тривожних розладів і розладів адаптації.

Отже, трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в сучасних умовах, зумовлених екстремальністю та надзвичайністю ситуацій, спричинених масштабною воєнною агресією, виступає об'єктивною необхідністю формування нової генерації фахівців, здатних до здійснення кризового менеджменту та забезпечення тривалого психосоціального супроводу в період повоєнного відновлення країни. Означене знаходить вираження в оновленні підходів і принципів, розширенні мети і переліку фахових дисциплін, підсиленні освітньої програми спецкурсами, інтерактивними технологіями і формами навчання, тренінгами зокрема.

Узагальнюючи різні підходи до професійної підготовки, концептуалізовані в освітньо-професійних програмах як загальні стратегії її організації, виокремимо ключові з них: компетентнісний, індивідуально-творчий, праксеологічний, міждисциплінарний, особистісно-орієнтований, технологічний. Аналіз практики функціонування провідних українських ЗВО дозволяє констатувати, що з 2022 року сталися принципові зміни у підходах до підготовки майбутніх психологів зокрема через перехід до діджиталізації та переформатування освітнього процесу з традиційного в онлайн та гібридний формат.

Вивчення внутрішньої нормативної бази вишів засвідчило, що провідними принципами освітнього процесу ЗВО обирають такі: науковості – ґрунтування виключно на достовірних, емпірично підтверджених наукових даних, теоріях і дослідженнях; системності – дотримання логічного взаємозв'язку між навчальними дисциплінами (прикладними методологічними, фундаментальними) задля забезпечення формування єдиної, цілісної картини психічного; цілісності – забезпечення послідовності, паралельності і взаємозв'язку форм, методів та технологій різних видів підготовки; фундаменталізації – звернення особливої уваги на філософсько-світоглядну складову підготовки майбутнього фахівця; гуманізації – формування повноцінної, морально відповідальної та соціально активної особистості; інтеграції теорії і практики – забезпечення єдності освітнього, професійного й

особистісного розвитку студента, подолання відриву між академічними знаннями та реальними викликами професійної діяльності; професійної етики – формування глибокого розуміння та дотримання етичних стандартів, конфіденційності та відповідальності; активності та самостійності – стимулювання до активного здобуття знань, а не пасивного їх споживання; відповідальності – формування реалістичного ставлення до труднощів психологічної діяльності та позитивної мотивації до неї, почуття обов’язку, у вихованні віри у себе, розвитку вольових якостей, емоційної стійкості; наступності та перспективності – забезпечення поступового переходу від однієї стадії навчання до іншої. В останні три роки у деяких ЗВО з’явився принцип доказовості – використання лише науково обґрунтованих втручань, принцип адекватної оцінки, придатності і підготовленості до дій в сучасних умовах та принцип орієнтації на майбутні тренди розвитку психологічної науки і практики.

Аналіз внутрішньої нормативної бази функціонування ЗВО та практики їх діяльності засвідчує, що з 2005 року принцип гуманізації освітнього процесу є конкретним вектором трансформації традиційної системи навчання у напрямку формування повноцінної, морально відповідальної та соціально активної особистості. Цей принцип відображає загальноєвропейську тенденцію переходу від знаннєво-інформаційної парадигми освіти до компетентнісної й особистісно-орієнтованої, де в центрі уваги знаходиться не абстрактна «освітня програма», а жива, конкретна людина – студент із власними потребами, мотиваціями, цінностями та внутрішнім потенціалом. Встановлено, що з 2022 року принцип гуманізації освіти виступає цілісною стратегією оновлення освітнього середовища ЗВО, спрямованою на всебічний розвиток студента як активного, творчого, морального учасника соціального життя, відповідального громадянина демократичного суспільства, здатного не лише ефективно реалізовуватись у професії, а й бути людиною з високими моральними стандартами, емпатією та здатністю до співчуття. Саме тому більшість закладів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний

педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Полтавський національний університет імені В. Г. Короленка, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Державний заклад «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка) процес навчання називають «студентоцентрованим», оскільки студент є суб'єктом, який має право на вибір форм і методів навчання, а викладач виступає як ментор, фасилітатор і партнер у забезпеченні професійного розвитку.

З'ясовано, що принцип міждисциплінарності у сучасному освітньому середовищі є не просто умовою для інновацій, а й необхідністю, яка зумовлена складністю соціальних викликів сьогодення. Міждисциплінарність – це не лише поєднання предметів, а глибинне злиття підходів, знань, інструментів та цінностей з різних предметних галузей для кращого розуміння реальності. У контексті підготовки майбутніх психологів, зокрема тих, хто працюватиме з дітьми в кризових і надзвичайних ситуаціях, міждисциплінарний підхід відкриває нову якість фаховості: він дозволяє майбутньому спеціалісту побачити не лише індивідуальну психіку дитини, а й її соціальне середовище, освітній контекст, фізичний і медичний стан, особливості родинного виховання та культурні особливості розвитку. Таке поєднання дозволяє будувати цілісні програми втручання, в яких психолог виступає не як автономний консультант, а як частина міжвідомчої команди підтримки. З цього ракурсу принцип інтеграції теорії та практики у сучасному освітньому процесі ЗВО – це не механічне додавання «практики» до «лекцій», а глибока трансформація логіки навчання: від знання до досвіду, від розуміння до дії, від пасивності до залученості.

Серед переліку технологій, які використовують ЗВО для підготовки майбутніх психологів знаходимо такі: інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивні та інтегративні технології та технології контекстного навчання.

Слід наголосити, що використання технологій контекстного навчання у підготовці психологів на сьогодні є ключовим напрямом інновацій. Контекстне навчання спрямоване на максимальне моделювання предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності. Одним із найефективніших прикладів такого навчання є використання симуляторів – спеціалізованого програмного забезпечення або віртуальної платформи (наприклад, віртуальні пацієнти або чатботи-клієнти), які імітують реальну консультаційну взаємодію.

У попередньому параграфі розділу було наголошено, що повномасштабна війна стала каталізатором суттєвого перегляду освітньо-професійних програм підготовки майбутніх фахівців із спеціальності «Психологія». Аналіз навчальних планів ЗВО дозволяє констатувати перехід від узагальнених курсів з кризової психології до вузькоспеціалізованих дисциплін, спрямованих на роботу з конкретними категоріями населення та специфічними видами травматизації. Аналіз навчальних планів ЗВО засвідчив, що зміст підготовки майбутніх психологів з моменту переходу на змішану форму навчання включає навчальні дисципліни, на вивчення яких відводиться 2308 аудиторних годин і самостійну роботу обсягом 4712 год., тобто понад 70 % навчального часу. Переважно він відтворений у циклах дисциплін загальної підготовки («Загальна психологія», «Психологія спілкування», «Теорія і практика психокорекції»), професійної підготовки («Вікова психологія», «Психологія професійної діяльності», «Психологія сім'ї», «Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості», «Психологія девіантної поведінки», «Психологія особистості», «Основи психологічного консультування» тощо), дисциплін вільного вибору («Психологія праці», «Організаційна психологія», «Педагогічна психологія»), виконанні навчально-наукових досліджень, самостійній роботі та контрольно-атестаційних заходах.

Слід відміти розширення бази практик підготовки майбутніх психологів. Наприклад, в освітній програмі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (див. додаток В.1) окрім закладів освіти вказано органи державної влади та управління, підрозділи Міністерства оборони

України, центри соціально-психологічної реабілітації. Цікавим є досвід окремих ЗВО з використання онлайн платформ для створення віртуальної реальності для проходження практики.

У процесі дослідження встановлено, що основною тенденцією у системі підготовки майбутніх психологів з 2022/2023 н.р. є сегментація варіативної складової навчального плану. Наприклад, у Державному університеті економіки та технологій до освітньої програми уведено блок дисциплін, що відображає мультифакторний підхід до подолання наслідків війни:

- «Психологічна допомога постраждалим під час війни» – базова дисципліна, що формує у майбутніх психологів загальні компетентності щодо діагностики та корекції гострих стресових розладів та ПТСР;

- «Організація психологічної допомоги людям на деокупованих територіях» – унікальний спецкурс, що розглядає специфіку роботи з травмою окупації (феномени вивченої безпорадності, стокгольмського синдрому, наслідки перебування у фільтраційних таборах);

- «Психологія переходу від військового до цивільного життя» – дисципліна, спрямована на вивчення процесів ресоціалізації та реадаптації комбатантів, що є критично важливим для мінімізації соціальних ризиків у післявоєнний період;

- «Психологічна допомога біженцям» – курси, що акцентують увагу на гендерних та міграційних аспектах травми, зокрема роботі з тривогою очікування, втратою дому та розривом родинних зв'язків.

В освітніх програмах Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (рівень магістратури) у навчальних планах простежується посилення військово-професійного компоненту. Так, спецкурс «Психологічна допомога у надзвичайних ситуаціях» розширює спектр підготовки майбутніх психологів до роботи у зонах техногенних катастроф та наслідків ракетних обстрілів, фокусуючись на протоколах екстреної психологічної допомоги [191].

У Донецькому національному університеті імені Василя Стуса запроваджено повну освітню програму для бакалаврів «Кризова психологія» (див. додаток В.5), спрямовану на отримання знань, умінь та практичних

навичок у сферах екстремальної та кризової психології, наданні екстреної психологічної допомоги як у повсякденних, так і в екстремальних умовах. Акцент підготовки при цьому робиться на знаннях, уміннях та практичних навичках у сфері кризової психології; діяльності особистості в надзвичайних умовах, проведенні заходів психологічної декомпресії; формуванні психологічної стійкості; психокорекції, пов'язану з проведенням посттравматичних реабілітаційних та реадaptaційних заходів. Серед магістерських програм увагу привертає «Реадaptaційна психологія», яка готує фахівців до надання психологічної допомоги різним верствам населення, зокрема особам, що пережили надзвичайні ситуації та психотравми як військового, так і мирного часу; особам із прогнозованою та наявною інвалідністю; особам із девіантною поведінкою або людям, що опинились у ситуації життєвих криз.

У Запорізькому Національному університеті з 2023 року запроваджено спецкурси «Технології надання соціально-психологічної допомоги», «Клінічна психологія», «Психологія розвитку в нормі і патології», оновлювати плани і завдання для проходження корекційно-реабілітаційної практики на базі спеціально створеного при університеті центру допомоги [46].

Спецкурси є поглибленими навчальними модулями, присвяченими окремим аспектам майбутньої професійної діяльності психолога. У контексті підготовки до роботи у надзвичайних ситуаціях це можуть бути дисципліни з психотравматології, кризової інтервенції, психології катастроф або роботи з особами, які пережили втрати. Їхнє завдання – надати студентам вузькоспеціалізовані знання й ознайомити з найсучаснішими підходами та методами допомоги в особливих умовах. У навчально-науковому гуманітарному інституті Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова запроваджено дисципліни обов'язкового компоненту освітньої програми «Психологія екстремальних ситуацій», «Реабілітаційна психологія» (див. додаток В.2)[118].

Вивчення внутрішньої нормативної бази згаданих вище та інших ЗВО дозволяє констатувати, що найбільш поширеними засобами навчання є онлайн-платформи, про які зазначено у попередньому розділі дисертації. Проте, базовою формою подачі теоретичного матеріалу залишаються лекції у дистанційному або очному форматах. Вони спрямовані на формування системного бачення предмета, розкриття ключових понять, наукових концепцій, підходів і тенденцій розвитку психологічної науки. Наступною найпоширенішою формою навчання є семінари, які на відміну від лекцій передбачають активну участь студентів у навчальному процесі. Вони спрямовані на закріплення і практичне осмислення лекційного матеріалу через дискусійні обговорення, аналіз ситуацій, підготовку презентацій, дебати. Така форма дає змогу розвивати критичне мислення, навички комунікації та професійного діалогу, а також здатність до аргументації й відстоювання власної позиції.

Одним із найефективніших інструментів поєднання знань і дій є психолого-педагогічні та професійні тренінги. Вони дозволяють не просто повторити або закріпити матеріал, а й сформувати у студентів ключові навички: комунікаційні, емоційно-інтелектуальні, управлінські, психотерапевтичні. Тренінговий формат навчання орієнтований на дію: студент не пасивно сприймає інформацію, а активно її продукує, проживає, застосовує в умовах, максимально наближених до реальності. Це сприяє розвитку практичного мислення, саморегуляції, здатності до швидкого прийняття рішень і роботи в команді. Тренінги – це форма інтенсивного групового навчання, яка має на меті розвиток специфічних навичок і моделей поведінки. У процесі тренінгових занять майбутні психологи набувають умінь самоусвідомлення, саморегуляції, подолання стресових станів, розвитку емоційного інтелекту та емпатії.

Встановлено, що тренінги проводяться у форматі практико-орієнтованих занять і ґрунтуються на принципах активного навчання: тут студенти не просто слухачі, а активні учасники процесу, які взаємодіють одне з одним та з тренером. Завдяки цьому розвиваються такі компетентності, як адаптивність,

стресостійкість, емоційна чутливість та здатність до конструктивної взаємодії в умовах напруги чи небезпеки. Як приклад, у тренінгах з психологічної готовності до професійної психологічної роботи використовуються вправи на побудову довіри в групі, розвиток навичок кризової комунікації, опрацювання внутрішньої тривоги через тілесні практики або символічне моделювання. Особливо ефективними є «Тренінги особистісного зростання», які використовують у деяких ЗВО, де студенти відпрацьовують свої особистісні проблеми та внутрішні конфлікти, а також підвищують рівень розвитку когнітивних процесів: уваги, пам'яті, мислення, сприймання.

Рольові ігри – наступний ефективний метод навчання, який моделює реальні професійні ситуації в безпечному навчальному середовищі. Учасники беруть на себе певні соціальні ролі, наприклад: «психолог-консультант», «постраждалий у кризі», «спостерігач». Це дозволяє практично опрацювати складні моменти: наприклад, першу розмову з дитиною після втрати, або супровід людини, що пережила травматичну подію. Рольова гра змушує не лише «розігрувати» ситуацію, а й глибоко проживати її, що посилює емоційну компетентність і розуміння психологічних процесів. У процесі гри майбутній психолог навчається управляти власною поведінкою, формує навички етичної комунікації, а також отримує досвід дій у контекстах, які неможливо повністю змоделювати в аудиторних умовах.

Моделювання професійних ситуацій – ще одна надзвичайно ефективна форма навчання. Під час моделювання студент занурюється в симульоване середовище, що відтворює типові або критичні ситуації професійної діяльності. Це можуть бути рольові ігри, психодраматичні постановки, сценарії кризових втручань. Такі формати сприяють не лише формуванню когнітивних навичок, а й дають змогу практикувати етичні рішення, вміння приймати відповідальність, а також усвідомлювати складність професійних виборів. Моделювання ситуацій – метод, який тісно пов'язаний із рольовими іграми, але з більшим акцентом на аналізі варіантів поведінки, оцінці ризиків і прийнятті рішень. Його метою є створення умов, максимально наближених до реальних обставин, у яких

студенти повинні діяти як справжні фахівці. Наприклад, моделюється ситуація евакуації дітей з умовно небезпечної зони, надання першої психологічної допомоги чи організація кризової інтервенції після втрати. Цей метод дозволяє «відчути» себе в професійній ролі, проаналізувати труднощі, зіткнутись із моральними дилемами та навчитися критично оцінювати власну поведінку. Важливою частиною моделювання є обговорення дій, аналіз помилок, порівняння з альтернативними стратегіями, що формує цілісне розуміння ситуаційного мислення.

Вивчення практики функціонування ЗВО надало можливість констатувати, що застосування тренінгів, рольових ігор та ситуаційного моделювання доводить свою ефективність у формуванні психологічної готовності до професійної діяльності. Завдяки їм майбутні психологи набувають досвіду реагування в умовах високої невизначеності, формують власний стиль взаємодії з клієнтами та колегами, вчаться не лише допомагати, а й зберігати власний психоемоційний ресурс.

Використання кейс-методу в підготовці майбутніх психологів до професійної діяльності в сучасних умовах є одним із найбільш ефективних і науково обґрунтованих підходів, що забезпечує формування глибокого професійного мислення, розвиток аналітичних навичок, прийняття рішень у нестандартних умовах та формування стійких поведінкових моделей у складних психологічних контекстах. Кейс-метод, або метод ситуаційного аналізу, базується на розгляді реальних або умовно змодельованих ситуацій, які потребують вивчення, аналізу, ухвалення рішення або розробки стратегії дій. У контексті підготовки до професійної діяльності цей метод дає змогу студентам-психологам навчатися на прикладах реальних кризових сценаріїв: від випадків психологічної травматизації дітей до масових катастроф, надзвичайних ситуацій, військових дій, втрати близьких або посттравматичних розладів. Завдяки цьому методу майбутні психологи не лише отримують когнітивні знання про те, як слід діяти, а й вчаться мислити системно, бачити альтернативи,

оцінювати етичні ризики, прогнозувати наслідки дій і розуміти особливості емоційного стану клієнта в момент травмування.

Однією з головних переваг кейс-методу є його інтегративність. Він поєднує в собі елементи теорії, аналіз практики, групової дискусії, рефлексії та вироблення конкретних навичок дій. Студенти мають можливість спільно з викладачем або фасилітатором зануритися в деталі конкретної ситуації, розглянути її з різних точок зору, обговорити емоційні аспекти переживань учасників, юридичні нюанси, етичні дилеми, а також продумати поетапний план дій психолога. Наприклад, кейс може містити опис ситуації, де дитина пережила втрату батьків унаслідок воєнних дій, або ж ситуацію суїцидальних намірів у підлітка після евакуації з гарячої точки. Аналізуючи такий кейс, учасники тренінгу не просто розвивають теоретичне уявлення про психологічну першу допомогу, а й практикують комунікативні фрази, способи встановлення контакту, варіанти підтримки, визначають, на якому рівні потрібне втручання – кризове консультування, психотерапія чи психіатрична допомога.

Кейс-метод має величезне значення для формування навичок командної взаємодії. У процесі розбору складних кейсів, учасники навчаються працювати в умовах обмеженого часу, розподіляти ролі в групі, слухати інші точки зору, аргументувати власні рішення, приймати спільні рішення. Це імітує роботу кризових груп допомоги, які діють у реальному житті в межах шкіл, центрів соціальної підтримки, мобільних бригад психологічної допомоги. Ключовою особливістю кейс-методу є створення умов для безпечного навчального експерименту. Майбутні психологи можуть помилятися, аналізувати свої хибні судження, відчувати емоційний резонанс, проте все це відбувається у контрольованому середовищі навчання, де помилка не несе фатальних наслідків. Це створює основу для справжнього професійного зростання, заснованого не на страху, а на свідомій рефлексії та глибокому осмисленні дій.

Крім того, кейс-метод у підготовці до реалізації професійної діяльності дозволяє інтегрувати міждисциплінарні знання: юриспруденцію, педагогіку, медицину, соціологію, комунікаційні технології. У реальних кризах психолог

часто працює не самостійно, а в міждисциплінарній команді, тому здатність враховувати багато факторів і бачити загальну картину – це критично важлива професійна компетенція. Підсумовуючи, можна сказати, що кейс-метод – це не просто дидактичний прийом, а потужний інструмент професійної підготовки майбутнього психолога.

Встановлено, що використання елементів психодрами та арттерапії у навчальному процесі майбутніх психологів є не лише інноваційним, але й надзвичайно ефективним методом, який дозволяє поєднати емоційне, когнітивне та практичне освоєння навчального матеріалу. Він сприяє не лише глибшому засвоєнню психологічних концепцій, але й формуванню цілісної особистості, здатної до емпатії, рефлексії, адаптації до стресових ситуацій та етичної професійної взаємодії. Психодрама, як один із провідних методів гуманістичної психотерапії, була адаптована до навчального процесу завдяки своїй унікальній здатності «оживляти» теоретичний матеріал через досвід особистого переживання. У психодраматичній сцені студенти беруть участь у рольових імпровізаціях, у яких можуть досліджувати свої внутрішні конфлікти, проєктувати психологічні стани інших людей або моделювати професійні ситуації – наприклад, роботу з дитиною, яка зазнала насильства, або потрапила у конфліктну ситуацію. Усе це відбувається у форматі спонтанної театральної взаємодії, яка водночас активує уяву, тілесну пам'ять, вербальні й невербальні ресурси особистості. Такі вправи суттєво підвищують емоційну чутливість студентів, вчать їх швидко орієнтуватися в нових ситуаціях, а також дають досвід безпечного переживання сильних емоцій.

У навчальному середовищі ЗВО психодрама дозволяє не лише відтворювати життєві ситуації, а й трансформувати їх, змінюючи кут зору на події, перевтілюючись у різні ролі, включаючи «Я-психолога», «Я-клієнта», «Я-спостерігача». Це дозволяє краще зрозуміти механізми захисту, типові емоційні реакції, а також налагодити контакт із власними почуттями – що є основою психотерапевтичної роботи. З'ясовано, що заняття з елементами психодрами сприяють груповій динаміці, формуванню довіри між його учасниками та

створенню атмосфери емоційної безпеки, яка є критично важливою для розвитку майбутнього психолога як емпатійного та стійкого фахівця.

Арттерапія, у свою чергу, відкриває доступ до глибинних емоцій і несвідомих процесів через метафоричне, символічне та творчо-інтуїтивне самовираження. Малювання, ліплення, колажі, рух, музика, написання асоціативних текстів або створення власних символічних образів – усе це не лише дозволяє студентам опрацювати власні внутрішні конфлікти, а й краще зрозуміти клієнтів, які можуть не мати змоги вербалізувати свій стан. На думку науково-педагогічних працівників ЗВО арттерапевтичні техніки особливо корисні у підготовці майбутніх психологів до професійної діяльності, що пережили травму. Наприклад, вправа зі створення «кола безпеки» або «внутрішнього пейзажу» дозволяє студенту не лише відчувати власні емоційні межі, а й побачити, як проявляється стан тривоги, страху, довіри чи радості через колір, лінію, форму. У навчальних курсах арттерапія може виступати як метод само-дослідження, як форма колективної рефлексії, як інструмент розвитку критичного мислення (через інтерпретацію образів) або як засіб подолання навчального стресу. Наприклад, короткі практики «кольорової паузи» або «візуального щоденника» допомагають студентам емоційно перезавантажитися.

Психолого-педагогічна практика є невід’ємною складовою професійної підготовки майбутніх психологів. Вона виступає своєрідним містком між теоретичними знаннями, отриманими в університеті, та реальними умовами професійної діяльності, в яких формується справжня фахова ідентичність. У ході практики студенти вперше стикаються з потребою застосовувати теоретичні знання у взаємодії з учнями, педагогічним колективом і адміністрацією закладу освіти. Це забезпечує розвиток практичних навичок, формує вміння проводити психолого-педагогічне спостереження, аналізувати поведінку та емоційні стани дітей, розробляти рекомендації, адаптовані до індивідуальних особливостей учнів.

Особливістю психолого-педагогічної практики є її комплексний характер. Вона включає ознайомлення з нормативно-правовими документами закладу

освіти, спостереження за освітнім процесом, активну участь у підготовці й проведенні виховних заходів, а також здійснення психодіагностики, анкетування, проведення тренінгів, індивідуальних бесід тощо. Найважливішим результатом проходження практики є розвиток професійної самосвідомості та готовності до самостійної практичної діяльності. Студент навчається етично взаємодіяти з дітьми, розв'язувати педагогічні ситуації, проявляти ініціативу, відповідальність та критичне мислення. Саме завдяки цим формам залучення до професії, відбувається внутрішнє професійне становлення – перехід від абстрактного уявлення про діяльність до її реального, досвідного освоєння.

Окрему роль у формуванні професійної зрілості майбутнього психолога відіграє волонтерська діяльність. В Україні вона офіційно інтегрована в освітню політику, що підтверджено на нормативному рівні. Участь студентів у волонтерських ініціативах, соціальних акціях, громадських платформах сприяє розвитку соціальної відповідальності, емпатії, рефлексивного ставлення до себе та інших. Важливо, що волонтерство дає змогу побачити конкретний результат власної діяльності тут і зараз – допомогти дитині в реабілітаційному центрі, провести інклюзивний захід, організувати гуманітарну підтримку, супроводити літню людину в лікарню.

Вивчення науково-методичного забезпечення освітнього процесу ЗВО надає підстави констатувати створення кожним закладом власної бази наукових, науково-методичних та дидактичних розробок (підручники, посібники, методичні рекомендації тощо). Більшість матеріалів використовуються для вивчення спецкурсів, проведення практичних і лабораторних занять, різних видів практик. Наприклад, для вивчення вище названих спецкурсів використовують матеріали колективної монографії «Діти і війна: монографія» авторів В. Зливков, С. Лукомська, Н. Євдокимова, С. Ліпінська. У науковому доробку представлено фундаментальне узагальнення феноменології дитинства в умовах повномасштабної збройної агресії. У праці застосовано системний підхід до аналізу впливу війни на психічний розвиток дитини, де травматична подія розглядається не ізольовано, а в контексті соціального оточення (сім'я,

школа, громада). Досліджено вплив стресових чинників воєнного часу (вимушена міграція, втрата дому, розлука з батьками, перебування в укриттях) на онтогенез дитини та обґрунтовано відповідні методи психологічної допомоги [39].

Практичний психолог закладу освіти повинен вміти використовувати експериментальні методики та методи обробки результатів дослідження; діагностувати та корегувати негативні психічні стани; проводити навчальні заняття та психотренінги; користуватися методами психологічної експертизи, психологічними технологіями та техніками. Саме тому окремо слід виділити психодіагностичний інструментарій, більшість якого розроблено або адаптовано викладачами провідних кафедр ЗВО.

Обґрунтування перспективних напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності дозволяє визначити стратегічні вектори розвитку галузі, орієнтовані на виклики сьогодення та міжнародні стандарти якості освіти. Пріоритетним напрямом визначено системну цифровізацію освітнього процесу з поступовим переходом до використання технологій штучного інтелекту. Доцільність цього кроку зумовлена необхідністю забезпечення безперервності навчання в умовах воєнного стану та пандемій, а також зростанням вимог до цифрової компетентності фахівця. Сутність такої трансформації полягає в еволюції від стандартного дистанційного навчання до застосування інтелектуальних систем аналізу великих даних для психодіагностики та розробки персоналізованих стратегій психологічної допомоги постраждалим.

Важливим аспектом модернізації є узгодження змісту підготовки майбутніх психологів з європейськими стандартами, що диктується загальними євроінтеграційними процесами та потребою в уніфікації кваліфікаційних вимог. Це передбачає не лише оновлення контенту освітніх програм відповідно до міжнародних протоколів, а й впровадження інституту супервізованої інтернатури та процедур сертифікації фахівців після завершення магістерського рівня, що гарантуватиме високу якість і відповідальність практичної діяльності.

Окрему увагу в межах удосконалення підготовки вважаємо за необхідне приділити розвитку особистісних ресурсів майбутніх фахівців та підвищенню їхньої професійної стійкості (резильєнтності). Доцільність впровадження таких програм пояснюється високим ризиком вторинної травматизації психолога при роботі з дитячим горем та шоком. Сутність наряду полягає у формуванні в студентів навичок саморегуляції та емоційної стабільності, що дозволяє психологу виступати «тимчасовою опорою» для дитини в ситуації повної руйнації її звичного життєвого середовища.

Подальший розвиток методико-дидактичного супроводу має бути спрямований на активний пошук доказових методів роботи з травмою та формування навичок швидкого кризового втручання. Пряма кореляція між ефективністю допомоги та володінням специфічними алгоритмами (такими як психологічний триаж чи травма-фокусована терапія) вимагає насичення змісту навчання практико-орієнтованими модулями. Технологічне підкріплення цього процесу відбувається через інтеграцію цифрових інструментів у навчальний процес, зокрема використання VR-симуляторів та віртуальних платформ, які моделюють реальні ситуації життя. Це забезпечує створення умов для безпечного професійного експерименту, де студент може відпрацьовувати складні навички психологічної інтервенції та допомоги.

У сукупності ці напрями формують нову якість професійної підготовки – практико-орієнтовану міждисциплінарну системність, здатну забезпечити національну безпеку та психологічне благополуччя суспільства в довгостроковій перспективі.

Таким чином, підготовка майбутніх психологів до професійної діяльності здійснюється у різних традиційних та інноваційних організаційних формах за допомогою різноманітних форм і методів навчання. Встановлено, що їх вибір здійснюється у відповідності до мети підготовки, завдань та змістового наповнення конкретних освітніх компонентів. При цьому результативність фахової підготовки забезпечується завдяки синергії декількох чинників: стимулювання пізнавальної та творчої активності студентів, системного

впровадження сучасних адаптивних технологій, а також неперервного професійного розвитку викладачів ЗВО.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі дисертаційного дослідження здійснено цілісне наукове узагальнення особливостей останнього періоду трансформацій змісту професійної підготовки майбутніх психологів впродовж 2022–2025 рр. Доведено, що під впливом екстремальних викликів воєнного стану відбулася докорінна зміна освітньої парадигми: від стабільного розвитку та модернізації попередніх років до екстреної адаптації до воєнних умов та якісних трансформацій у змісті, формах і методах навчання. Ключовим вектором стає адаптація освітнього контенту до запитів суспільства щодо збереження ментального здоров'я населення, роботи з травмою та подолання наслідків кризових ситуацій.

Визначено, що зміст підготовки трансформувався від загальнотеоретичного до практико-орієнтованого із залученням міжнародних стандартів надання психологічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій.

З'ясовано, що провідною особливістю методико-дидактичного супроводу в цей період є його комплексна цифровізація та використання змішаних форм навчання. Встановлено, що трансформація методів навчання відбулася в напрямі посилення інтерактивності та практичної спрямованості: впровадження симуляційних технік, супервізійних звітів, тренінгів резильєнтності та методів саморегуляції. Виявлено, що дидактичний інструментарій став більш гнучким, орієнтованим на формування професійної мобільності та здатності психолога діяти в умовах високої невизначеності.

Встановлено, що класичні лекції та семінари, орієнтовані на просту передачу знань, не сприяють розвитку критичного мислення, навичок застосування знань на практиці, креативності та здатності до вирішення складних, нестандартних завдань, що є ключовим для психолога, який працює з дітьми. Широке, а не точкове впровадження інноваційних освітніх технологій

(інтерактивного, контекстного навчання) відкриває величезні можливості для якісної підготовки майбутніх психологів.

Аналіз педагогічної теорії і практики показав, що традиційні методи оцінки (іспити та заліки) часто зосереджені на перевірці теоретичних знань і недостатньо відображають рівень сформованості практичних навичок та особистісних якостей майбутніх психологів. У цьому контексті доречною є розробка та впровадження комплексних систем оцінки, що включають кейси, портфоліо, супервізійні звіти, а також самооцінки та взаємооцінки.

Виявлено провідні тенденції трансформації змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у період 2022–2025 років:

- системне реформування законодавства про освіту;
- розширення академічної та фінансової автономії ЗВО;
- зростання значущості роботи з різноманітністю та інклюзією, клієнтами з різних соціальних, етнічних, релігійних та гендерних груп;
- залучення до розробки змісту та науково-технологічної бази підготовки викладачів провідних кафедр ЗВО;
- модернізація системи оцінювання результатів професійної підготовки;
- розширення змісту підготовки у високоспеціалізованих та комерційно значущих напрямках, таких як психологія здоров'я, кризова психологія.

На особливу увагу заслуговує обґрунтування перспективних напрямків вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності:

- спрямованість на цифровізацію освітнього процесу, поступовий перехід до навчання з використанням штучного інтелекту;
- узгодження змісту підготовки психологів із європейськими стандартами;
- впровадження програм, спрямованих на розвиток особистісних ресурсів, підвищення психологічної стійкості (резильєнтності);
- пошук ефективних методів роботи з травмою, формування навичок кризового втручання.

– інтеграція цифрових технологій у навчальний процес.

Отже, виявлені нами тенденції трансформації змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності доводять, що сьогодення система підготовки стала більш гнучкою та практичною, що дозволяє фахівцям впевнено відповідати на складні виклики сучасного українського суспільства.

Основні наукові положення розділу 3 висвітлено в опублікованих працях автора [24; 67; 175; 176].

ВИСНОВКИ

Здійснене історико-педагогічне дослідження дозволило теоретично обґрунтувати генезу та виявити провідні тенденції трансформації змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у період 2002–2025 років. Узагальнення результатів наукового пошуку дає підстави сформулювати такі загальні висновки.

1. На основі історіографічного аналізу з'ясовано, що у педагогічній науці накопичено певний досвід щодо професійної підготовки майбутніх психологів, однак проблема трансформації змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025 рр.), як цілісний історико-педагогічний феномен, не була предметом спеціального дослідження. Встановлено, що розвиток підготовки фахівців-психологів у вказаний період мав чітко виражений структурно-адміністративний контекст, що відображалось у наукових розвідках українських дослідників і нормативно-правових документах, зокрема щодо визначення змісту понять «професійна підготовка», «професійна діяльність», «зміст освіти». Проте чіткого трактування сенсу поняття «трансформації змісту підготовки майбутнього психолога до професійної діяльності» в аспекті цілісного ретроспективного огляду періоду 2002–2025 років представлено не було.

Системний аналіз уможливив залучення значного масиву різнопланових джерел, які систематизовано та класифіковано та такими групами: законодавчі та нормативні документи (Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України; Накази і рекомендації Міністерства освіти і науки України), що детермінували стратегічні напрями розвитку вищої психологічної освіти та регламентували стандарти підготовки фахівців у галузі психології протягом 2002–2025 рр.; матеріали фахових періодичних видань («Педагогіка і психологія», «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України», «Вісник психології і педагогіки», «Габітус», «Актуальні проблеми психології» та ін.), що містять фактичний матеріал для вивчення розвитку вищої освіти в

окреслених хронологічних межах; теоретико-інтерпретаційні джерела – фундаментальні праці (монографії, дисертації, наукові статті) фахівців у галузі професійної підготовки майбутніх психологів (В. Каблаша, С. Максименка, О. Нежинської, В. Панка, І. Петухової, Р. Сірка, М. Чобітька, І. Цушка та ін.), у яких висвітлено генезу та концептуальні засади досліджуваної проблеми; а також програмно-методична документація закладів вищої освіти (освітньо-професійні програми, навчальні плани, робочі програми навчальних дисциплін за спеціальністю «Психологія») та матеріали архівних фондів, системний аналіз яких дозволив простежити динаміку трансформацій змісту, форм і методів підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності.

2. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження, які побудовано на поняттєво-категорійному апараті (професійна підготовка, професійна діяльність, зміст освіти, трансформації змісту підготовки до професійної діяльності); сукупності теоретичних підходів (системному, історіографічному, джерелознавчому, компетентнісному, діяльнісному, синергетичному), принципах історизму та об'єктивності, загальнонаукових та спеціальних (історико-структурному, порівняльно-зіставному, конструктивно-генетичному) методах дослідження.

На основі врахування комплексу соціально-політичних та нормативно-правових чинників (трансформація державної освітньої політики, оновлення законодавчої бази, безпекові виклики) обґрунтовано періодизацію розвитку змісту підготовки майбутніх психологів упродовж 2002–2025 років, у межах якої виокремлено такі періоди:

I період (2002–2013 рр.) – *стандартизація та євроінтеграція змісту*, що позначений переходом від академічної до практико-орієнтованої моделі навчання. У межах якого обґрунтовано етапи: *експериментально-дискусійний* (2002–2005 рр.), у якому психологія розглядалася переважно як фундаментальна академічна дисципліна з домінуванням гуманітарного та соціально-економічного блоків; *регулятивно-стандартизаційний* (2006–2010 рр.), під час якого розпочато впровадження прикладних дисциплін (психодіагностика,

консультативна психологія, психологія праці та ін.); *адаптивно-реформаторський* (2011–2013 рр.), що характеризується суттєвим розширенням професійних модулів та виокремленням спеціалізацій (освітня, клінічна, практична психологія).

Констатовано, що під час цього періоду відбулася трансформація навчальних планів, а саме зменшення частки загальногуманітарної підготовки на користь фахових тренінгів та нових видів практик (навчальної, виробничої, клінічної), що заклало фундамент для спеціалізації майбутніх фахівців.

II період (2014–2021 рр.) – *інституціоналізації та автономізації*, що характеризується посиленням здатності системи освіти відповідати соціальним викликам та таким етапами: *нормативно-компетентнісний* (2014–2019 рр.); *технологічно-адаптивний* (2020–2021 рр.).

Доведено, що в цей час відбулася системна перебудова підготовки. Відбувся відхід від уніфікованих радянських моделей до чітко визначених освітніх і професійних стандартів, гармонізованих із європейськими вимогами. Це забезпечило поєднання академічної автономії закладів вищої освіти з єдиними державними вимогами до якості фахової підготовки, зробивши її більш соціально чутливою та адаптивною.

III період (2022–2025 рр.) – *професійна адаптація до воєнних умов*, що зумовлений запровадженням змішаного формату підготовки, провідною ідеєю якого визначено формування готовності майбутніх психологів до діяльності в умовах екзистенційних криз та надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із ризиком для життя. З'ясовано, що сучасна структура підготовки охоплює взаємопов'язані блоки: гуманітарний, природничо-науковий, базовий психологічний, а також спеціалізований медико-психологічний. Ключовою рисою трансформацій змісту підготовки під час цього періоду є зміщення педагогічного акценту від лінійного викладання до міждисциплінарної та трансдисциплінарної підготовки, що дозволяє фахівцю працювати в умовах надвисокої невизначеності.

Виявлено та науково обґрунтовано детермінанти змін у системі підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. Встановлено, що трансформаційні процеси зумовлені синергією чотирьох чинників: динамікою державної освітньої стратегії, актуальними запитами суспільства, практичним досвідом закладів загальної середньої освіти та результатами новітніх психолого-педагогічних досліджень.

3. Розкрито особливості еволюції форм, методів і технологій професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. Встановлено, що вирішальною умовою ефективної підготовки фахівців-психологів у закладах вищої освіти є комплексний підхід: баланс між фундаментальною академічною освітою та практичною підготовкою.

З'ясовано, що через низку об'єктивних причин (пандемія, війна) широке застосування набуло дистанційне навчання з поступовим переходом у змішаний формат. Трансформацій зазнали й методи навчання: словесні (лекції), практичні (семінари, тренінги, дослідно-пошукові завдання), спостереження, інтерактивні (метод проєктів і тематичних кейсів) від модульно-блочного навчання до інтеграції цифрових технологій.

Еволюція методів і технологій професійної підготовки відбувалася за логікою переходу від домінування репродуктивних словесних методів до інтерактивних та цифрових симуляційних форматів. На першому етапі панувала класична академічна модель, де основними формами були теоретичні лекції та семінари, орієнтовані на трансляцію знань. У другому періоді відбулася трансформація у бік активізації навчання через широке впровадження соціально-психологічних тренінгів, майстер-класів фахівців ДСНС та військових психологів, а також методу кейсів, що дозволило формувати практичні навички кризового втручання.

На сучасному етапі ключовими інструментами стали технології контекстного навчання: цифрові симуляції, VR-технології («робота на місці події»), квест-ігри та чат-боти, які імітують реальну консультаційну взаємодію, забезпечуючи безпечне відпрацювання професійних дій в реальних умовах.

4. Виявлено провідні тенденції трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності: системне реформування законодавства про освіту; розширення академічної та фінансової автономії ЗВО; зростання значущості роботи з різноманітністю та інклюзією, клієнтами з різних соціальних, етнічних, релігійних та гендерних груп; залучення до розробки змісту та науково-технологічної бази підготовки викладачів провідних кафедр ЗВО; модернізація системи оцінювання результатів професійної підготовки; розширення змісту підготовки у високоспеціалізованих та комерційно значущих напрямках, таких як психологія здоров'я, кризова психологія.

Обґрунтовано перспективні напрямки вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності: спрямованість на цифровізацію освітнього процесу, поступовий перехід до навчання з використанням штучного інтелекту; узгодження змісту підготовки психологів із європейськими стандартами; впровадження програм, спрямованих на розвиток особистісних ресурсів, підвищення психологічної стійкості (резильєнтності); пошук ефективних методів роботи з травмою, формування навичок кризового втручання; інтеграція цифрових технологій у навчальний процес.

Проведене дослідження не вичерпує усі аспекти окресленої проблеми, відкриваючи простір для ґрунтовних розвідок з розвитку змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності у мовах повоєнного відновлення країни та надання комплексної психологічної допомоги шляхом трансформації змісту та організаційних форм навчання в закладах вищої освіти, що орієнтовані на формування готовності майбутніх психологів до кризового менеджменту в освітній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. 2013. Т. 15. С. 10–13.
2. Академія онлайн-освіти ILM : офіц. сайт. URL: <https://ilmacademy.com.ua/> (дата звернення: 04.09.2024).
3. Алексеева С. Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. *Scientific Collection «interconf»: Theory And Practice Of Science: Key Aspects*. 2021. № 42. С. 290–296.
4. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5–9.
5. Антонова Н. О. Психологічні основи розвитку готовності до професійної діяльності психолога: монографія. Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І., 2010. 561 с.
6. Арешонков В. Розвиток теоретичних основ змісту середньої освіти у вітчизняній педагогіці в першому двадцятиріччі XX століття. *Історико-педагогічний альманах*. 2013. № 1. С. 66–70.
7. Балл Г. О. Нормативно–правове забезпечення підготовки психологів і Болонський процес. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 10. С. 1–6.
8. Батечко Н. Г. Якість вищої освіти в контексті синергії наукових підходів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. Т. 3–4, № 52–53. С. 5–19.
URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22292/1/N_Batechko_NDLOSV_2017_3-4_NPO.pdf (дата звернення: 17.10.2024).
9. Березівська Л. Д. Реформування загальної середньої освіти в Україні у XX столітті крізь призму джерелознавства : наук.-допом. бібліогр. покажч. ТОВ «ТВОРИ», 2019. 251 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716674/> (дата звернення: 09.10.2024).

10. Бех І. Д. Гуманістична модель виховання. *Методист*. 2014. № 6 (30). С. 60–66.
11. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 12–17.
12. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 26–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuk_2013_8-9_12 (дата звернення: 12.04.2026).
13. Бойченко М. Стратегії вищої освіти у світлі зміни поколінь як умови стійкого розвитку суспільства (вимір інтернаціоналізації). *Стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства*. Київ, 2020. С. 51–77.
14. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоман., 2011. 188 с.
15. Бондар В. І., Приходько Ю. О. Сучасні проблеми професійної підготовки практикуючого психолога. *Професійна підготовка практичного психолога: теорія і практика*. 2011. № 1. С. 3–14. URL: <https://enpuirb.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3f313842-8b68-44b7-9c09-bc0545fb4827/content> (дата звернення: 13.08.2024).
16. Бондаренко Л. Ю. Актуальність професії «психолог» у воєнний час. *Соціально–освітні домінанти професійної підготовки сучасного компетентного фахівця: Матеріали II-ї Всеукраїнської студентської науково–практичної конференції* / ред.: В. Кулішов та ін. Біла Церква, 2023. С. 266–273.
17. Булах І. С., Волошина В. В., Лохвицька Л. В. Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів. *Психологія та психосоціальні інтервенції*. 2019. Т. 2. С. 20–29. URL: <http://ppsi.ukma.edu.ua/article/view/197577/197743> (дата звернення: 16.05.2024).
18. Буринська Н. М., Мамонтова Л. І., Чикало О. З. Комплексний підхід до навчання і виховання при вивченні хімії. Київ : Рад. шк., 1980. 88 с.

19. Бурлакова І. А., Корнієнко В. В. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Клінічна психологія». Дніпро : ДДУВС, 2023. 88 с.

20. Василенко О. В. Зарубіжний досвід розвитку дистанційних технологій у неформальній освіті дорослих. Європейський Союз – Україна: освіта дорослих. 2015. №1. С. 100–107. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11411/> (дата звернення: 13.04.2026).

21. Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 340 с.

22. Васьківська Г. В., Скиба Г. С. Реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в умовах дистанційного навчання іноземних мов засобами ІКТ. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2021. № 35. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2021_35_7 (дата звернення: 09.07.2025).

23. Ваховський Л. Ц. Історія педагогіки як інтелектуальна історія. *Education and pedagogical sciences*. 2019. № 2. С. 69–76.

24. Вдовиченко Р., Карпенко А. Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. Миколаїв, 2026. 146 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8602016f-278d-432b-b1c1-ae2a543806ff/content> (дата звернення: 10.04.2026).

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/160/mode/2up> (дата звернення: 18.04.2024).

26. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Положення. URL: <https://vspu.edu.ua/?p=position> (дата звернення: 11.09.2025).

27. Вінтюк Ю. В. Модель формування професійної компетентності майбутніх психологів у процесі фахового навчання. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 8. С. 42–48.

28. Войцях І. В. Аналіз стану сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. *Наукові записки*

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2016. № 46. С. 59–63.

29. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра. Напрямок підготовки 0301 Соціально-політичні науки. Спеціальність 8.03010201 «Психологія». Київ, 2007.

30. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка : теорія та історія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.

31. Гаркавенко Н. В., Солійчук І. І., Чаплак Я. В. Формування готовності психолога-практика до консультативної взаємодії на основі особистісно-акмеосинергетичного підходу. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 12. С. 210–221.

32. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Нормативні документи освітнього процесу. URL: <https://gnpu.edu.ua/osvitnij-proczes/normatyvni-dokumenty-osvitnogo-proczesu/> (дата звернення: 04.12.2025).

33. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20(1).pdf) (дата звернення: 08.04.2026).

34. Гупан Н. М. Історія педагогіки: питання кризи і розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2017. № 1. С. 110–115.

35. Гура О. І. Педагогіка вищої школи : вступ до спеціальності: навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 224 с.

36. Гуралюк А. Г. Цифровізація як умова розвитку системи освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Т. 169, № 13. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729276/2/Guraliuk-A.pdf> (дата звернення: 14.01.2025).

37. Диджиталізація освіти на сучасному етапі розвитку суспільства / Р. С. Гуревич та ін. *Методологічні проблеми впровадження цифрових технологій та інноваційних методик навчання*. 2025. № 74. С. 5–26.

URL: <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5678> (дата звернення: 29.11.2024).

38. Дисципліни вільного вибору університету // Український католицький університет : [вебсайт]. URL: <https://ucu.edu.ua/svitoglyadne-yadro/dystsypliny-vilnogo-vyboru-universitytetu/> (дата звернення: 05.07.2025)

39. Діти і війна : монографія / В. Л. Зливков, С. О. Лукомська, Н. О. Євдокимова, С. В. Ліпінська. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.

40. Дмитрик І. Я. Теоретико-методологічні підходи до визначення кризи та кризових станів у сучасній психології. *Психологічні студії*. 2023. Т. 2. С. 69–77. URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/psychology/article/view/1247/1158> (дата звернення: 18.09.2024).

41. Доброскок І. І. Формування професійної комунікативної культури магістрів із соціальної педагогіки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2010. Т. 27. С. 11–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2010_27_4 (дата звернення: 15.06.2024).

42. Думко Ф. К., Запорожцева Г. Є. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС / ред. Ф. К. Думко. Одеса : Од. ін-т внутр. справ, 2000. 45 с.

43. Екстремальні умови // Політолог : [вебсайт]. 2023. 08 серп. URL: <http://www.politolog.net.ua/uk/2023/08/08/ekstremalni-umovi/> (дата звернення: 12.01.2025)

44. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

45. Європейські підходи у клінічній психології: інтеграція практик та інновацій в умовах війни в Україні / Н. В. Бурлакова, А. О. Оксютів, Т. В. Кондес, О. В. Гаркуша // *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 201–210. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-201-210> (дата звернення: 06.04.2026).

46. Запорізький національний університет. Положення про організацію освітнього процесу в ЗНУ. URL:

https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normativna_basa/polozhennya_pro_organ_zts_yu_osv_tn_ogo_protsestu_v_znu.pdf (дата звернення: 07.04.2026).

47. Засекіна Т. Формування змісту навчальних предметів на основі компонентів освітніх галузей державного стандарту. *Український Педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 53–65. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-2-53-65> (дата звернення: 18.11.2025).

48. Заячківська Н. М., Швед М. С. Зміст освіти і нові педагогічні технології. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія*. 2001. № 28. С. 93–99.

49. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.

50. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.

51. Іванюк І. В. Розвиток комп'ютерно орієнтованого навчального середовища учнів в умовах полікультурної освіти країн Європейського Союзу : дисертація кандидата педагогічних наук. Київ, 2016. 251 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/166249/1/Дисертація%20Іванюк%20І.В..pdf> (дата звернення: 09.04.2025).

52. Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення : монографія / за наук. ред. С. Я. Харченка. Київ : Талком, 2019. С. 7–29.

53. Історія факультету психології / Факультет психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <https://psy.knu.ua/faculty/history> (дата звернення: 14.09.2025).

54. Каблеш В. В. Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх психологів в умовах ЗВО. *Наукові праці Вищого навчального закладу "Донецький національний технічний університет". Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія*. 2019. № 1. С. 29–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npdntu_pps_2019_1_6 (дата звернення: 10.09.2025).

55. Кавиліна Г. К. Конфліктологія : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти спец.: 012 Дошк. освіта. Одеса : Вид-во ТОВ «Лерадрук», 2021. 153 с.

56. Карамушка Л. М. Психологія управління: Навч. посіб. Київ : Міленіум, 2003. 344 с.

57. Карпенко А. А. Завдання професійної підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти. *XI Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice»*, м. Львів, 9–11 груд. 2024 р. Львів, 2024. С. 749–751. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-9-11.12.24.pdf> (дата звернення: 11.12.2025).

58. Карпенко А. А. Зарубіжний досвід практики підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *II Міжнародна наукова конференція «Science and Global Challenges in the Modern World»*, м. Лестер, 5 жовт. 2025 р. 2025. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251005.07> (дата звернення: 05.10.2025).

59. Карпенко А. А. Зміст і форми підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми у 2002-2014 роках. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. 2025. № 10 (51). С. 683–692. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10\(51\)-683-692](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10(51)-683-692) (дата звернення: 06.11.2025).

60. Карпенко А. А. Інноваційний вплив Закону України «Про вищу освіту» (2014) на професійну підготовку майбутніх психологів. *International Experience In Scientific Research. Proceedings Of IV International Scientific And Practical Conference Chicago, USA* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чикаго, 20-22 листоп. 2025 р. С. 391–396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-international-experience-in-scientific-research-20-22-11-2025-chikago-ssha-arhiv/> (дата звернення: 12.11.2025).

61. Карпенко А. А. Інтеграція зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів до роботи з дітьми в екстремальних умовах. *Педагогічна Академія:*

наукові записки. 2025. № 22. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17253763> (дата звернення: 30.09.2025).

62. Карпенко А. А. Історичний аспект становлення системи професійної підготовки психологів у вищій школі України. *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. № 10(50). С. 1926–1938. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-1926-1938](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1926-1938) (дата звернення: 23.10.2025).

63. Карпенко А. А. Нормативно-правова база здійснення підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 10 (56). С. 505–515. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-505-515](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-505-515) (дата звернення: 30.10.2025).

64. Карпенко А. А. Окремі аспекти підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Креативний простір*: електрон. наук. журн. №32, м. Харків, 9-11 жовт. 2025 р. С. 22–23. URL: <https://doi.org/10.61718/crp> (дата звернення: 11.10.2025).

65. Карпенко А. А. Особливості професійної підготовки психологів до роботи в екстремальних умовах. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку*: Метод. вісн. каф. початк. освіти. Матеріали з проблем початк. освіти, вищ. освіти і науки, м. Миколаїв. 2025. С. 52–55. URL: https://nuos.edu.ua/wp-content/uploads/2026/01/Metod.-visnik-14_2025.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

66. Карпенко А. А. Принципи професійної підготовки майбутніх психологів до роботи з дітьми в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 6(14). С. 237–250. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-237-250](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-237-250) (дата звернення: 21.06.2025).

67. Карпенко А. А. Проблеми практичної підготовки майбутніх психологів до роботи з дітьми в екстремальних умовах в теорії і практиці. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методичні засади наступності в*

освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» МНУ, м. Миколаїв, 12 листоп. 2024 р. Миколаїв, 2024. С. 56–58.

URL: http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf (дата звернення: 12.11.2024).

68. Карпенко А. А. Професійна підготовка майбутніх психологів як педагогічна проблема. *«Colloquium-journal»*. 2025. Т. 51 (244). С. 8–11. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-51-244-2025/> (дата звернення: 30.05.2025).

69. Карпенко А. А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів в Україні. *Формування соціального капіталу: вітчизняний та міжнародний досвід* : монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 9-14. URL: <https://doi.org/10.61718/mon202510> (дата звернення: 25.11.2025).

70. Карпенко А. А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2002–2014). *Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Trends in the Development of Science and Society»* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Роттердам, 23 жовт. 2025 р. С. 82–84. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251023.12> (дата звернення: 23.10.2025).

71. Карпенко А. А. Форми і методи організації професійної підготовки майбутніх психологів до роботи з дітьми в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). С. 101–114. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-101-114](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-101-114) (дата звернення: 10.08.2025).

72. Карпенко А.А. Сутність поняття «професійна підготовка». *Наука та освіта в сучасних дослідженнях* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Житомир, 10 верес. 2025 р. С. 33–35. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250910.02> (дата звернення: 10.09.2025).

73. Кизенко В. І. Варіативний компонент змісту освіти в основній і старшій школі: теорія і практика : монографія. Київ : Ін-т педагогіки НАПН України,

2018.

300 с.

URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718606/1/KVI_2018mon.pdf (дата звернення: 17.07.2024).

74. Кизенко В. І. Теоретико-методологічні засади проєктування змісту варіативного навчання у закладах загальної середньої освіти : дисертація доктора педагогічних наук. Київ, 2021. 400 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/Diss-Kyzenko-2021.pdf> (дата звернення: 15.04.2024).

75. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Освітні програми. URL: <https://vstup.knu.ua/study-programs> (дата звернення: 07.09.2025).

76. Кіндратець О. Проблеми цифрової трансформації освіти. *Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства* : Матеріали міжнар. науково–практ. конф. 2019. С. 59–60.

77. Кічук Н. В. Теоретичні основи формування мислення майбутніх фахівців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2010_1_10 (дата звернення: 09.01.2024).

78. Класифікатор професій ДК 003:2010 : затверджено наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10> (дата звернення: 15.12.2024).

79. Ковальчук О. М. Інноваційна діяльність в організації професійної підготовки в умовах магістратури. *Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2017. № LXXV, № 3. С. 47–50.

80. Когут С. Дослідження становлення педагогіки праці в Республіці Польща: аналіз базових понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. № 4. С. 62–67.

81. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17> (дата звернення: 08.05.2025).

82. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

83. Коляда Н. Історико-педагогічна література з питань розвитку школи та освіти на Черкащині. *Історико-педагогічний альманах*. 2005. № 1. С. 166–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2005_1_13 (дата звернення: 22.11.2024).

84. Комар Т.В., Кулешова О.В., Міхєєва Л.В., Руденок А.І. Педагогічна викладацька практика : програма та рекомендації для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2022. 30 с.

85. Концепція цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року : [проект] / Міністерство освіти і науки України. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/koncepciya-cifrovoyi-transformaciyi-osviti-i-nauki-mon-zaproshuye-do-gromadskogo-obgovorennya> (дата звернення: 11.04.2026).

86. Корольчук В. М., Корольчук М. С., Солдатов С. В. Аналіз результатів диференційно–інтегральної оцінки чинників професійного стресу в системі «Людина – техніка». *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Т. 15. С. 88–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2014_15_14 (дата звернення: 20.04.2024).

87. Корсак К. В. Вища освіта. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: <https://esu.com.ua/article-34340> (дата звернення: 07.04.2026).

88. Кравчук Т. М., Гусяєва О. Ю. Особливості оцінювання результатів навчальної діяльності студентів за кредитно-модульною системою. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2010. № 7. С. 23–31. URL: https://tmfvu.kiev.ua/archive/2010_7_23.pdf (дата звернення: 14.07.2025).

89. Кремінь В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація. *Дзеркало тижня*. 2003. 13 грудня. № 48. URL: https://zn.ua/ukr/EDUCATION/bolonskiy_protse_zblizhennya_a_ne_unifikatsiya.html (дата звернення: 10.09.2024).

90. Криворізький державний педагогічний університет. Другий (магістерський) рівень вищої освіти «Психологія» (2023–2024 рр.) : освітня

програма / КДПУ. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. URL: <https://kdpu.edu.ua/navchannia/spetsialnosti-ta-osvitni-prohramy/osvitni-prohramy/5148-druhyi-mahisterskyi-riven.html> (дата звернення: 10.09.2025).

91. Кризова психологія : конспект лекцій : навч. посіб. для студ. спец. 053 Психологія / уклад. Н. М. Атаманчук. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2023. 142 с.

92. Крупський Я. В., Михалевич В. М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій. Вінниця, 2010. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/myhalevych_tlumachnyj_slovnyk/ (дата звернення: 11.03.2024).

93. Кузьменко В., Гальченко В. Активізація творчого потенціалу студентів у процесі професійної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 9 (54). С. 98–106.

94. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 486 с.

95. Локшина О. Європейський освітній простір як інтеграційна перспектива української освіти. *Український педагогічний журнал*. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/739/880> (дата звернення: 15.04.2026).

96. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти : монографія. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 2009. 312 с.

97. Лузан П. Г. Методичні підходи до оцінювання якості підготовки фахівців у закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць*. 2012. С. 45–58. URL: http://nbuv.gov.ua/e-journals/ZNP/2012_45_58.pdf (дата звернення: 11.09.2024).

98. Лушин П. В., Сухенко Я. В. Вступ до психологічної допомоги (екофасилітативний підхід): навчальна програма для освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»: навч. програма. ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» ННІМП, 2017. 66 с.

99. Максименко С. Д. Загальна психологія. 3-тє вид. Київ : Центр учб. літ., 2021. 272 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738699/1/Загальна_психологія_Максименко_2021%20\(1\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738699/1/Загальна_психологія_Максименко_2021%20(1).pdf) (дата звернення: 08.04.2024).

100. Малихін О. В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Кривий Ріг, 2009. 504 с.

101. Мальований Ю. І. Концептуальні підходи до формування зовнішньої структури змісту профільного навчання. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 77–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_11 (дата звернення: 16.01.2025).

102. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Т. 1, № 1. С. 215–220.

103. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ : Укр. рад. енциклопедія, 1974. 865 с. URL: <https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2018/04/Мельничук-О.-ред.-Словник-іншомовних-слів.pdf> (дата звернення: 25.04.2026).

104. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. Київ : БАТ «КДНК», 2001. 608 с.

105. Мохорева О. М. Психологічний супровід особистості в кризових ситуаціях та екстремальних умовах життєдіяльності. *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : Нац. акад. НГУ, 2022. С. 135–138.

106. Мрії, вистраждані життям... : до 145-ї річниці з дня народження Б.Д. Грінченка : кол. монографія : у 2 ч. / В. Огнев'юк та ін. Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2009. Т. 1. 260 с.

107. Мул С. А. Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності: дисд д-ра психол. наук. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, К., 2016. 364 с.

108. Національний звіт про розвиток системи вищої освіти України (2007–2009 рр.) / за заг. ред. І. О. Вакарчука ; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2009. 102 с.

109. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Методичні рекомендації щодо розробки навчально-методичного комплексу напряму (спеціальності). Київ : НаУКМА, 2015. 200 с.

110. Нестерова М. Трансдисциплінарність сучасної науки як виклик для вищої освіти. *Вища освіта України*. 2014. № 4. С. 29–34.

111. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2001. Вип. 1. С. 9–12.

112. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 125 с.

113. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. і гол. ред. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2005. С. 22.

114. Овчарук О.В. Сучасні тенденції модернізації освіти в європейських країнах шляхом запровадження компетентнісного підходу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. 2005. № 8. С. 176–186.

115. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. *Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики*. Київ : К.С.К., 2003. С. 13–41.

116. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Спеціальності та спеціалізації : Економіко-правовий факультет. URL: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/fmvps/spetsialnosti-ta-spetsializatsii> (дата звернення: 10.09.2025).

117. Онищук Л. М. Теоретико–методологічні засади змісту освіти: монографія / Л. М. Онищук. К. : Вища школа, 2000. 320 с.

118. ОПП Психологія (Бакалавр) : опис освітньо-професійної програми / Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. 2025. URL: <https://nuos.edu.ua/studentu/polozhennya-nuk/opis-opp/opp-psihologiya-bakalavr/> (дата звернення: 22.09.2025)

119. Освітні програми // Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна : [вебсайт]. URL: <https://karazin.ua/osvita/osvtn-programee/> (дата звернення: 18.04.2024)

120. Освітня програма 053 «Психологія» (2021) / Хмельницький національний університет : [вебсайт]. URL: <https://khmnu.edu.ua/vidomosti-samooc-m-053-psychologiya-22-23/> (дата звернення: 26.09.2025)

121. Пагава О. В., Гарькавець С. О., Харченко В. Є., Рачок О. Л. Стратегія подолання стресових станів учасниками навчально-виховного процесу : науково-методичний посібник. Сєверодонецьк : Рєзніков В. С., 2015. 124 с.

122. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2018_3_10 (дата звернення: 12.04.2026).

123. Панок В. Г. Проблеми професійної підготовки психологів. *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання* : Матеріали всеукр. круглого столу, м. Київ, 23 квіт. 2024 р. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf (дата звернення: 09.04.2026).

124. Панок В. Г. Професійна підготовка практичних психологів до роботи в освітній системі : монографія. Київ : Фенікс, 2008. 210 с.

125. Панок В. Г. Професійне становлення практичних психологів: досвід і перспективи. *Психологія і суспільство*. 2013. № 3. С. 135–141.

126. Панок В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / В. Г. Панок ;

Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2011. 440 арк.

127. Педагогічний словник / за ред. І. А. Зязюна, Г. К. Овчаренко. Київ : Либідь, 2005. 496 с. С. 241.

128. Педагогічні технології у неперервній освіті : моногр. / С. О. Сисоєва та ін. Київ, 2001. 502 с.

129. Підготовка і діяльність шкільних психологів : посібник / В. В. Сагарда та ін. Ужгород : УжДУ, 1995.

130. Потапюк Л. Педагогіка і методика викладання у вищій школі : Електрон. посіб. Луцьк, 2017. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/ENP%20Потапюк%20Л.М/page1.html (дата звернення: 16.07.2025).

131. Починкова М. М., Бадер С. О., Курило В. С. Педагогічне проєктування технології формування критичного мислення громадян. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 83, Т. 1. С. 60–66. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/83/part_1/13.pdf (дата звернення: 12.04.2026).

132. Приходько Ю. О. Практична психологія: введення в професію : навч. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 180 с.

133. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.03.2024).

134. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (дата звернення: 13.03.2024).

135. Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2023 № 1583. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2023/Nakaz-1583.vid.29.12.2023.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

136. Про внесення змін до стандартів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 13.06.2024 № 842. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/Nakaz-842.vid.13.06.2024.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

137. Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу : наказ Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 р. № 774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0774290-05#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

138. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 07.10.2024).

139. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text> (дата звернення: 08.04.2025).

140. Про затвердження і введення в дію складових галузевих стандартів вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 07.05.2014 № 558. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0558729-14> (дата звернення: 11.04.2026).

141. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

142. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

143. Про затвердження переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах : постанова

Кабінету Міністрів України від 07 серпня 1996 р. № 674. *Зібрання постанов Уряду України*. 1996. № 15. Ст. 400.

144. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF> (дата звернення: 12.04.2026).

145. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2013 № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

146. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : наказ Міністерства освіти України від 02.06.1993 № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

147. Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) : постанова Кабінету Міністрів України від 20.01.1998 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65-98-%D0%BF/ed20230829#Text> (дата звернення: 28.04.2026).

148. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України : наказ Міністерства освіти України від 08.04.1993 № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

149. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0885-18> (дата звернення: 11.04.2026).

150. Про затвердження професійного стандарту «Психолог» : Наказ Міністерства економіки України від 01.08.2022 № 2408. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandarts> (дата звернення: 12.04.2026).

151. Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальності 6.030102 «Психологія» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2005 № 192.

152. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 24 квіт. 2019 р. № 565. Київ, 2019. 29 с. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus38904> (дата звернення: 11.04.2026).

153. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07.2022 № 646. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-zi-specialnosti-053-psihtologiya-dlya-tretogo-osvitno-naukovogo-rivnya-vishoyi-osviti> (дата звернення: 12.04.2026).

154. Про затвердження типової програми підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти «Психолого-педагогічні методи та інструменти роботи з психологічною травмою, обумовленою воєнним станом» : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2023 № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0560729-23#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

155. Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти : указ Президента України від 17 лют. 2004 № 199/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199/2004#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

156. Про Національну доктрину розвитку освіти : указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 12.04.2026).

157. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 № 642. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

158. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.01.2024).

159. Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра : постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2006 № 1719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2026).

160. Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу : наказ Міністерства освіти і науки України від 23.01.2004 № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0048290-04> (дата звернення: 11.04.2026).

161. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12.01.2012 № 4312-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4312-17> (дата звернення: 12.04.2026).

162. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/103/98-вр> (дата звернення: 24.03.2025).

163. Про розроблення державних стандартів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.1998 № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-п> (дата звернення: 20.10.2025).

164. Про систему охорони психічного здоров'я в Україні : Закон України від 15.01.2025 № 4223-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4223-20> (дата звернення: 06.04.2024).

165. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-р#Text> (дата звернення: 12.09.2025).

166. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. / З. Г. Кісарчук та ін. ; ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Вид-во «Логос», 2015. 207 с.

167. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід у початковій освіті: теорія і практика. Київ : Ун-т «Україна», 2018. 288 с.

168. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності. Київ : Вища шк., 2004. 619 с.

169. Сисоєва С. О. Освітологічний контекст освітніх реформ. *Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія* / ред.: В. Кремень та ін. Київ : Вид. підприємство «Едельвейс», 2013. 460 с.

170. Сірко Р. І. Професійна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби до діяльності в екстремальних умовах : монографія / Держслужба України з надзвичайних ситуацій, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. Львів : «Галич-Прес», 2017. 482 с. URL: [https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11506/1/монографія%20\(00\)1231313_INDD.pdf](https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11506/1/монографія%20(00)1231313_INDD.pdf) (дата звернення: 14.10.2025).

171. Степаненко М. І., Коваленко О. П., Чирка В. В. Науково-методичні основи змісту сучасної освіти : монографія. Полтава : ПОППО, 2006. 124 с.

172. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець XIX-XX століття) : дисертація доктора педагогічних наук. Одеса, 211. 608 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/637/1/Степанова.dis.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

173. Стойка О., Матейчук Д. Сучасні підходи до впровадження цифрових технологій в освітній процес. *Актуальні питання гуманітарних наук. педагогіка*. 2023. Т. 2, № 62. С. 297–301. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8602016f-278d-432b-b1c1-ae2a543806ff/content> (дата звернення: 19.09.2025).

174. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 11.04.2026).

175. Султанова Н. В., Карпенко А. А. Оновлення змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2014-2022 рр.). «*Colloquium-journal*». 2025. Т. 70 (263). С. 79-82. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-70-263-2025/> (дата звернення: 10.12.2025).

176. Султанова Н., Карпенко А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної роботи в умовах воєнного стану. *International Scientific and Practical Conference «Interdisciplinary Challenges of Science, Education, and Technology in the 21st Century»: Conference Proceedings* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Нью-Йорк, 12 груд. 2025 р. С. 9–11. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/12/12.html> (дата звернення: 12.12.2025).

177. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41–45.

178. Татенко В. О. Психологія в сучасному вимірі. Київ : Либідь, 1996. 262 с.

179. Ткач Т., Вітек Л. Психологічна підготовка молодших бакалаврів дошкільної освіти у закладах фахової передвищої освіти. *Preschool Education: Global Trends*. 2022. Т. 2. С. 189–208. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2022-2-189-208> (дата звернення: 09.10.2025).

180. Топузов О. М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 36–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_3_5 (дата звернення: 12.09.2025).

181. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

182. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 кн. Кн. 1. X–XIX ст. / О. В. Сухомлинська та ін. Київ : Либідь, 2005. 624 с.
183. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Львів, 2006. 195 с.
184. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
185. Хоружа Л. Л. Сучасні стратегії трансформації змісту педагогічної освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33. С. 8–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2020_33_3 (дата звернення: 13.12.2024).
186. Цифрова трансформація освіти як тенденція розвитку освітніх реформ та процес соціальних і культурних змін / Н. Метеленко, В. Нікітенко, Г. Васильчук [та ін.]. *Humanities Studies*. 2023. № 16 (93). С. 122–134. URL: <https://humstudies.com.ua/article/view/288993> (дата звернення: 18.02.2024).
187. Цюпак С. В. Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій: український і зарубіжний досвід : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 340 с.
188. Цюра С. Б. Формування професійної концепції студента: два підходи до управління самоорганізованими студентами. *Вісник вищої медичної освіти*. 2007. № 1. С. 29–36.
189. Чепелєва Н. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія : збірник наук. праць*. 1998. Т. III. С. 35–41.
190. Чугуєнко А. В. Словник іншомовних слів. Харків : Ранок : Веста, 2008. 368 с.
191. Шандрук С. К. Інноваційні технології у психології : робоча програма навчальної дисципліни. Кам'янець-Подільський, 2024. URL: <https://kpdi.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/Innovatsijni-tehnologiyi-u-psyhologiyi-2024.pdf> (дата звернення: 12.04.2026).

192. Шашкова Л. О. Міждисциплінарні і трансдисциплінарні стратегії: підхід філософії науки. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей* : збірник наукових праць. Київ, 2019. С. 78–84.

193. Щодо діяльності психологічної служби у системі освіти в 2022/2023 навчальному році : лист Міністерства освіти і науки України від 02.08.2022 № 1/8794-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8794729-22#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

194. Щодо організації поточного, семестрового контролю та атестації здобувачів фахової передвищої та вищої освіти із застосуванням дистанційних технологій навчання : лист Міністерства освіти і науки України від 14.05.2020 № 1/9-249. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-249729-20#Text> (дата звернення: 11.04.2026).

195. Якса Н. В. Педагогічні теорії, системи й технології. Загальні основи педагогіки, дидактика, теорія виховання : курс лекцій / Житомирський державний університет імені Івана Франка. 2-ге вид., доп. і переробл. Житомир, 2005. 251 с.

196. Accreditation through partnership handbook for undergraduate education providers: Guidance for universities providing programmes in psychology / British Psychological Society. Leicester : BPS, 2019. 124 p.

197. Ajdukovic D., Ajdukovic M. Psychosocial assistance to the victims of war in Croatia. *Journal of Traumatic Stress*. 1998. Vol. 11, no. 1. P. 1–13.

198. Albritton K., Mathews R. E., Boyle S. G. Is the role of the school psychologist in early childhood truly expanding? A national survey examining school psychologists' practices and training experiences. *Journal of Applied School Psychology*. 2019. Vol. 35. P. 1–19.

199. Anna Freud National Centre for Children and Families. Psychology and Trauma, MSc/PG Dip/PG Cert (Child and Adolescent). *University College London (UCL)*. URL: <https://www.annafreud.org/training/postgraduate-study/ucl-postgraduate-programmes/psychology-and-trauma-msc-pg-dip-pg-cert-child-and-adolescent> (дата звернення: 03.04.2025).

200. APA Division 56: Trauma Psychology : URL: <https://apatraumadivision.org/> (дата звернення: 08.08.2025).
201. Bunn G. A. Short History of The British Psychological Society. Leicester : The British Psychological Society, 2023.
202. Certified Public Psychologist Law // Japanese Association of Certified Public Psychologists : [webpage]. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11425754> (дата звернення: 16.06.2025).
203. DigComp 2.1: The Digital Competence Framework for Citizens with eight proficiency levels and examples of use / Joint Research Centre. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. 48 p. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC106281> (дата звернення: 12.08.2024).
204. Education Reform Act 1988 / United Kingdom Parliament : [webpage]. URL: <https://education-uk.org/documents/acts/1988-education-reform-act.html> (дата звернення: 18.10.2025).
205. Erasmus+: Education and Training // European Commission : [webpage]. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/> (дата звернення: 02.04.2024).
206. EuroPsy European Certificate in Psychology // European Federation of Psychologists' Associations (EFPA) : [webpage]. URL: <https://www.efpa.eu/europsy> (дата звернення: 12.07.2025).
207. History // European Higher Education Area and Bologna Process : [webpage]. URL: <https://www.eua.eu/our-work/topics/bologna-process.html> (дата звернення: 09.05.2025).
208. International Standard Classification of Education ISCED 2011 / UNESCO Institute for Statistics (UIS). Montreal : UIS, 2012. 84 p. URL: <https://web.archive.org/web/20170525154803/http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf> (дата звернення: 28.06.2025).
209. Introduction of T Levels // GOV.UK : [webpage]. 2019. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/introduction-of-t-levels/introduction-of-t-levels> (дата звернення: 03.04.2025).

210. Licensing Medical Psychology / Ministry of Health, Israel. URL: <https://www.gov.il/en/pages/licensing-medical-psychology> (дата звернення: 11.04.2026).

211. Mahon C., Hevey D. Processing Body Image on Social Media: Gender Differences in Adolescent Boys' and Girls' Agency and Active Coping. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. Art. 626763. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.626763>. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.626763/full> (дата звернення: 13.12.2025).

212. Mental health in emergencies // World Health Organization : [webpage]. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies> (дата звернення: 10.10.2025).

213. MSc Child & Adolescent Mental Health & Wellbeing // Edge Hill University : [webpage]. 2025. URL: <https://www.edgehill.ac.uk/course/child-and-adolescent-mental-health-and-wellbeing-msc/> (дата звернення: 17.02.2025).

214. National Delegates Israel // European Health Psychology Society (EHPS) : [webpage]. URL: <https://ehps.net/national-delegates/israel/> (дата звернення: 24.09.2025).

215. Nieroba E., Niewiadomski K., Zawłocki I. Licea techniczne pierwowszyc liceyw profilowanych zawodowo. *Nowe w Szkole*. 1999. Т. 1999-2000, № 4. С. 32–38.

216. Psiholoska–pomoc.hr : офіційний сайт психологічної допомоги Хорватії : URL: <https://www.psiholoskapomoc.hr/> (дата звернення: 24.08.2025).

217. Riedel W. Was die Geisteswissenschaften leisten. *Würzburger Thesen zum Selbstbild der historischen Kulturwissenschaften*. Würzburg, 2004. Vol. 77. S. 18–21.

218. Standards for the accreditation of undergraduate, conversion and integrated Masters programmes in psychology / British Psychological Society. Leicester : BPS, 2019. 52 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список наукових праць автора

1. Карпенко А. А. Інтеграція зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 22. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17253763>. (фахове видання категорії «Б» України).
2. Карпенко А. А. Принципи професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 6(14). С. 237-250. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6\(14\)-237-250](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-6(14)-237-250) (фахове видання категорії «Б» України).
3. Карпенко А. А. Історичний аспект становлення системи професійної підготовки психологів у вищій школі України. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 10(50). С. 1926-1938. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-1926-1938](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1926-1938) (фахове видання категорії «Б» України).
4. Карпенко А. А. Форми і методи організації професійної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). С. 101-114. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-101-114](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-101-114) (фахове видання категорії «Б» України).
5. Карпенко А. Нормативно-правова база здійснення підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки*. 2025. № 10 (56). С. 505–515. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10\(56\)-505-515](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-505-515) (фахове видання категорії «Б» України).
6. Карпенко А. А. Зміст і форми підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми у 2002-2014 роках. *Наука і техніка сьогодні*. 2025. № 10 (51). С. 683–692. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10\(51\)-683-692](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2025-10(51)-683-692) (фахове видання категорії «Б» України).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Карпенко А. А. Професійна підготовка майбутніх психологів як педагогічна проблема. *Colloquium-journal*. 2025. Т. 51 (244). С. 8–11. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-51-244-2025/>.

8. Султанова Н. В., Карпенко А. А. Оновлення змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2014-2022 рр.). *Colloquium-journal*. 2025. Т. 70 (263). С. 79-82. URL: <https://colloquium-journal.org/zhurnal/colloquium-journal-70-263-2025/>. (Особистий внесок: проаналізовано трансформації професійної підготовки психологів в Україні (2014–2022 рр.), виявлено закономірності її інституціоналізації через впровадження нових стандартів та обґрунтовано вплив цифровізації і кризово-орієнтованих модулів на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців.).

9. Карпенко А. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів в Україні. *Формування соціального капіталу: вітчизняний та міжнародний досвід* : монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2025. С. 9-14. URL: <https://doi.org/10.61718/mon202510>.

10. Карпенко А. Сутність поняття «професійна підготовка». *Наука та освіта в сучасних дослідженнях* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Житомир, 10 верес. 2025 р. С. 33–35. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250910.02>.

11. Карпенко А. Зарубіжний досвід практики підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *II Міжнародна наукова конференція «Science and Global Challenges in the Modern World»*, м. Лестер, 5 жовт. 2025 р. С. 75-77. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251005.07>.

12. Карпенко А. А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2002–2014). *Proceedings of the International Scientific Conference «Modern Trends in the Development of Science and Society»* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Роттердам, 23 жовт. 2025 р. С. 82–84. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251023.12>.

13. Карпенко А. А. Інноваційний вплив Закону України «Про вищу освіту» (2014) на професійну підготовку майбутніх психологів. *International Experience In Scientific Research. Proceedings Of IV International Scientific And Practical Conference Chicago, Usa* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чикаго, 20-22 листоп. 2025 р. С. 391–396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-international-experience-in-scientific-research-20-22-11-2025-chikago-ssha-arhiv/>.

14. Султанова Н., Карпенко А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної роботи в умовах воєнного стану. *International Scientific and Practical Conference «Interdisciplinary Challenges of Science, Education, and Technology in the 21st Century»: Conference Proceedings* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Нью-Йорк, 12 груд. 2025 р. С. 9–11. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/12/12.html>. (Особистий внесок: проаналізовано трансформації змісту підготовки психологів відповідно до нових вимог МОН України та обґрунтовано необхідність впровадження спеціалізованих курсів із кризової інтервенції та навичок роботи з травмованими дітьми в умовах воєнного стану).

15. Карпенко А. А. Окремі аспекти підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Креативний простір* : електрон. наук. журн. №32, м. Харків, 9-11 жовт. 2025 р. С. 22–23. URL: https://www.newroute.org.ua/crp_32/.

16. Карпенко А. А. Завдання професійної підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти. *XI Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice»*, м. Львів, 9–11 груд. 2024 р. Львів, 2024. С. 749–751. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-9-11.12.24.pdf>.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

17. Карпенко А. А. Проблеми практичної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в екстремальних умовах в теорії і

практиці. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» МНУ*, м. Миколаїв, 12 листоп. 2024 р. Миколаїв, 2024. С. 56–58.

URL: [http://preschool.mdu.edu.ua/wp-](http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf)

[content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf](http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf).

18. Карпенко А. А. Особливості професійної підготовки психологів до роботи в екстремальних умовах. Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку : Метод. вісн. каф. початк. освіти. Матеріали з проблем початк. освіти, вищ. освіти і науки, м. Миколаїв. 2025. С. 52–55.

Додаток Б

Акти впровадження результатів дослідження

Додаток Б.1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA428201720344200004000032413, UA828201720344291004200032413,
 UA858201720344201004300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

30.01.2026 № 01-12/81

на № _____ від _____ **ДОВІДКА**
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Карпенко Ангеліни Андріївни
 на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної
 діяльності (2002-2025рр.)» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
 спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Упродовж 2024-2025 рр. в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради було впроваджено результати дисертаційного дослідження Карпенко Ангеліни Андріївни.

Актуальність, наукова та практична значущість роботи не викликають сумніву, оскільки розкриває закономірності та напрями трансформації змісту професійної підготовки психологів у контексті переходу до компетентнісної та студентоцентрированої парадигми навчання; викликів сучасного українського суспільства; актуальних вимог до професійної діяльності психолога в міждисциплінарному та практико-орієнтованому вимірах.

Упровадження реалізовано шляхом оновлення змісту робочих програм навчальних дисциплін, проведення запропонованих авторкою лекційних і семінарських занять, інтеграції наукових здобутків щодо трансформації змісту освіти у навчально-методичний супровід курсу «Педагогічна та вікова психологія» (в частині методів психолого-педагогічної роботи з дітьми в екстремальних умовах).

Упровадження наукового доробку дисертантки є практично й методично доцільним, оскільки є цінним для підготовки майбутніх психологів у питанні специфіки надання психолого-педагогічної допомоги дітям в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження обговорено та затверджено на засіданні кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту (протокол №5 від 15 грудня 2025 р.).

Завідувач кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту

Проректор з наукової та
інноваційної діяльності

Сергій БЕСЛЯЄВ

Іван СТЕПАНЕЦЬ

Додаток Б.2

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Карпенко А.А. на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх
психологів до професійної діяльності (2002-2025рр.)» на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні,
педагогічні науки»**

У період 2024–2025 рр. в освітній процес Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова впроваджено наукові результати дисертаційного дослідження Карпенко А.А.. Практична реалізація здобутків спрямована на фахове ознайомлення професорсько-викладацького складу та здобувачів вищої освіти з теоретико-методологічними основами та стратегічними векторами трансформації змісту професійної підготовки майбутніх психологів до діяльності з дитячою аудиторією в умовах екстремальних викликів.

Результати дослідження успішно впроваджено в межах викладання профільних дисциплін та під час науково-методичних заходів кафедри, що засвідчило їхню високу ефективність та доцільність. Зокрема, авторський доробок використано для оновлення змісту та робочих програм спеціальностей С 4 «Психологія».

Враховано обґрунтовану дисертанткою авторську періодизацію (2002–2025 рр.) трансформації змісту підготовки психологів під час проведення науково-методичних семінарів для викладачів кафедри з метою вдосконалення освітніх програм та приведення їх у відповідність до сучасних вимог доказової педагогіки.

Науковий доробок Карпенко А.А. визнано методично обґрунтованим і вагомим для підвищення якості практичної підготовки студентів. Він надає майбутнім фахівцям дієвий інструментарій для роботи в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану. Впровадження результатів щодо зарубіжного досвіду підготовки фахівців до роботи в кризових ситуаціях дозволило актуалізувати систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників університету.

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Карпенко А.А. розглянута і затверджена на засіданні кафедри психології НУК імені адмірала Макарова від 22.12.2025р. протокол № 5.

Завідувач кафедри

Проректор з наукової роботи

Світлана КАРСКАНОВА

Геннадій ПАВЛОВ

Додаток Б.3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
 ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА**

54007, м. Миколаїв, пр. Героїв України 9, тел./факс: +38(0512) 42-42-80, e-mail: university@nuos.edu.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
 здобувачки наукового ступеня доктора філософії
 Карпенко Ангеліни Андріївни
 на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх
 психологів до професійної діяльності (2002-2025pp.)» на здобуття наукового ступеня
 доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Упродовж 2024–2025 років в освітньому процесі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського на кафедрі спеціальної та інклюзивної освіти було впроваджено результати дисертаційного дослідження Карпенко Ангеліни Андріївни на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002-2025pp.)».

У ході реалізації результатів дослідження забезпечено впровадження змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми, методичних підходів до формування дослідницької компетентності студентів, зокрема через активізацію їхньої навчально-дослідницької діяльності та залучення до інтерактивних форм навчання. Впровадження базується на використанні концептуальних засад трансформації змісту освіти від академічних моделей до сучасних практико-орієнтованих систем, що враховують виклики воєнного стану та необхідність формування готовності до діяльності в екстремальних умовах.

Під час проведення аудиторних і позааудиторних занять використовувалися кейс-методи, проблемні ситуації, мозковий штурм, взаємонавчання, аналітичні та рефлексивні вправи, а також міні-проекти дослідницького спрямування. У щоденну корекційну роботу інтегровано елементи міждисциплінарного підходу, що поєднують когнітивну нейропсихологію та афективну нейронауку для глибшого розуміння біологічних механізмів дитячої травми. Також запроваджено підхід, що враховує роботу з різноманітністю та інклюзією, зокрема, під час проходження педагогічної практики студентами, і сприяє розвитку навичок ефективної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

Аналіз результатів упровадження засвідчив позитивну динаміку розвитку дослідницької самостійності, критичного мислення та готовності студентів до здійснення науково-пошукової діяльності в майбутній професійній практиці.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Карпенко Ангеліни Андріївни на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002-2025pp.)» було обговорено та схвалено на засіданні кафедри (протокол № 4 від 5.11.2025 р.).

В.о. зав.кафедри
 спеціальної та інклюзивної освіти

Катерина ШАПОЧКА

Проректор з наукової роботи
 НУК імені адмірала Макарова

Геннадій ПАВЛОВ

Додаток Б.4

 УКРАЇНА МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО вул. Іллієвська, 51, м. Черкаси, 18031 тел./факс: (0472) 354463, 372142 e-mail: cico@edu.edu.ua	UKRAINE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE BOHDAN KHMELNITSKY NATIONAL UNIVERSITY of CHERKASY 51, Shevchenko blvd., Cherkasy, Ukraine, 18031 Phone/Fax: +380(472)354463, 372142 e-mail: cico@bdu.edu.ua
--	--

М.О. 2025 № 83/04
 на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Карпенко Ангеліни Андріївни
 на тему «Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до
 професійної діяльності (2002-2025рр.)» на здобуття наукового ступеня доктора
 філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

В освітній Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького упродовж 2024–2025 рр. впроваджено наукові здобутки Карпенко Ангеліни Андріївни, що стосуються модернізації змісту навчання майбутніх психологів. Основну увагу приділено теоретико-методологічним засадам та тенденціям підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності а саме до роботи з дитячою аудиторією в умовах екстремальних викликів.

Наукові результати дисертаційного дослідження А. А. Карпенко використано у науково-методичній для вдосконалення освітньо-професійних програм.

Особливу наукову цінність становить обґрунтована авторська періодизація (2002–2025 рр.), яку було враховано під час проведення науково-методичних семінарів для викладачів з метою приведення освітнього процесу у відповідність до вимог доказової педагогіки.

Науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти були ознайомлені з обґрунтованими у дослідженні концептуальними засадами та провідними

тенденціями трансформації змісту підготовки психологів до діяльності з дітьми в екстремальних умовах.

Також результати дослідження впроваджено у межах викладання курсу «Методологія наукових досліджень», зокрема в темах: «Методологічні засади психологічних досліджень у контексті трансформацій вищої освіти»; «Історико-науковий аналіз розвитку психологічної освіти»; «Сучасні вимоги до наукових досліджень у галузі психології». Це сприяло формуванню у здобувачів вищої освіти здатності до критичного аналізу наукових джерел, осмислення еволюції наукових підходів та усвідомлення сучасних вимог до професійної діяльності психолога в аспекті джерелознавчого аналізу трансформаційних процесів. Практичне застосування розробок підтвердило їхню ефективність у формуванні наукового світогляду майбутніх психологів до професійної діяльності (протокол засідання кафедри психології № 7 від 17 березня 2026 р.).

Проректор з наукової та міжнародної діяльності

Олександр СПРЯГАЙЛО

Додаток Б.5

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

АКТ

24.02. 2026

Львів

№ 14

Про впровадження результатів дисертації
Карпенко Ангеліни Андріївни на тему
«Трансформації змісту підготовки майбутніх
психологів до професійної діяльності (2002-
2025рр.)» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук майора поліції Людмили ПАВЛИК;
- директора навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки доктора філософських наук, професора В'ячеслава БЛІХАРА;
- завідувача кафедри загальної та соціальної психології навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки доктора психологічних наук, професора Зоряни КОВАЛЬЧУК;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила результати дисертації аспірантки кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Навчально-наукового педагогічного інституту імені В.О. Сухомлинського Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова Карпенко Ангеліни Андріївни на тему

«Трансформації змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності (2002–2025рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки».

Проаналізовано основні результати дисертації Карпенко А.А, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Карпенко А. А. Завдання професійної підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти. *XI Міжнародна науково-практична конференція «Perspectives of contemporary science: theory and practice»*, м. Львів, 9–11 груд. 2024 р. Львів, 2024. С. 749–751. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/PERSPECTIVES-OF-CONTEMPORARY-SCIENCE-THEORY-AND-PRACTICE-9-11.12.24.pdf>.

2. Карпенко А. А. Проблеми практичної підготовки майбутніх психологів до роботи з дітьми в екстремальних умовах в теорії і практиці. *Всеукраїнська науково-практична конференція «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» МНУ*, м. Миколаїв, 12 листоп. 2024 р. Миколаїв, 2024. С. 56–58. URL: http://preschool.mdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/36.конференції_Миколаїв_12.11.2024-1_compressed.pdf.

3. Карпенко А. А. Особливості професійної підготовки психологів до роботи в екстремальних умовах. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку* : Метод. вісн. каф. початк. освіти. Матеріали з проблем початк. освіти, вищ. освіти і науки, м. Миколаїв. 2025. С. 52–55.

4. Карпенко А. Сутність поняття «професійна підготовка». *Наука та освіта в сучасних дослідженнях* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Житомир, 10 верес. 2025 р. С. 33–35. URL: <https://doi.org/10.64076/ihrc250910.02>.

5. Карпенко А. Зарубіжний досвід практики підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *II Міжнародна наукова конференція «Science and Global Challenges in the Modern World»*, м. Лестер, 5 жовт. 2025 р. 2025. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251005.07>.

6. Карпенко А. А. Окремі аспекти підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності. *Креативний простір* : електрон. наук. журн. №32, м. Харків, 9–11 жовт. 2025 р. С. 22–23. URL: <https://doi.org/10.61718/crp>.

7. Карпенко А. А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності з дітьми (2002–2014). *Proceedings of the International Scientific Conference "Modern Trends in the Development of Science and Society"* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Роттердам, 23 жовт. 2025 р. С. 82–84. URL: <https://doi.org/10.64076/iedc251023.12>.

8. Карпенко А. А. Інноваційний вплив Закону України «Про вищу освіту» (2014) на професійну підготовку майбутніх психологів. *International Experience In Scientific Research. Proceedings Of IV International Scientific And Practical Conference Chicago, Usa* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Чикаго, 20–22 листоп.

2025 р. С. 391–396. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-international-experience-in-scientific-research-20-22-11-2025-chikago-ssha-arhiv/>.

9. Султанова Н., Карпенко А. Трансформація змісту підготовки майбутніх психологів до професійної роботи в умовах воєнного стану. *International Scientific and Practical Conference "Interdisciplinary Challenges of Science, Education, and Technology in the 21st Century": Conference Proceedings*; матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Нью-Йорк, 12 груд. 2025 р. С. 9–11. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/12/12.html>.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Карпенко А.А. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації щодо:

1) теоретико-методологічних підходів до розкриття закономірності та напрямку трансформації змісту професійної підготовки психологів у контексті: євроінтеграційних процесів у вищій освіті; переходу до компетентнісної та студентоцентрированої парадигми навчання;

2) підготовки майбутніх психологів у питанні специфіки надання психолого-педагогічної допомоги дітям в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану;

3) актуальних вимог до професійної діяльності психолога в міждисциплінарному та практико-орієнтованому вимірах.

Зазначені матеріали запроваджені для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Психологія особистості», «Соціальна психологія», «Психологія розвитку, змін і кар'єри особистості» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, апробовані під час проведення практичних занять з навчальних дисциплін «Військова психологія», «Практикум з психології особистості», «Психологія праці», та рекомендовані до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Юлія ЛОЗИНСЬКА

Людмила ПАВЛИК

В'ячеслав БЛІХАР

Зоряна КОВАЛЬЧУК

Ірина КРАВЕЦЬ

Додаток В

Освітні програми закладів вищої освіти України для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Психологія»

Додаток В.1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА **«ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність	053 Психологія
Спеціалізація	Практична психологія
Освітня кваліфікація	Бакалавр з психології за спеціалізацією «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖЕНО

вченою радою університету
 протокол від 27. червня 2024 р. № 6

Освітня програма вводиться в дію

з 01. серпня 2024 р.

наказом ректора від 28. червня 2024 № 256

(зі змінами, внесеними згідно з наказами ректора університету

від 27. грудня 2024 № 511

від 27. червня 2025 № 225)

Дрогобич 2025 р.

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ
освітньо-професійної програми

«Практична психологія»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю «053 Психологія»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

РЕКОМЕНДОВАНО

Кафедрою «психології»

Протокол від 27.05 2025 р. № 7

Завідувач кафедри

Підпис

Мирослав САВЧИН
Власне ім'я та ПІРІЗВИЩЕ

Вченою радою факультету «Історії, педагогіки та психології»

Протокол від 06.06 2025 р. № 8

Голова вченої ради

Підпис

Орест Гук
Власне ім'я та ПІРІЗВИЩЕ

ПОГОДЖЕНО

Начальник навчально-методичного відділу

Підпис

Софія ЗАЛУСЬКА
Власне ім'я та ПІРІЗВИЩЕ

«25» червня 2025 р.

Проректор з науково-педагогічної роботи та інформатизації

Підпис

Юрій ОДАРЧУК
Власне ім'я та ПІРІЗВИЩЕ

«25» 06 2025 р.

ПЕРЕДМОВА

Освітньо-професійну програму розроблено на основі стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04. 2019 року № 565.

Освітньо-професійну програму розроблено робочою групою у складі:

1. Хавула Роман Михайлович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, керівник робочої групи.
2. Зимянський Андрій Романович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології.
3. Ригель Олеся Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології.
4. Посацький Олександр Васильович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології.
5. Заблоцька Світлана Ігорівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології.
6. Заміщак Марія Ігорівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології.

Зовнішні рецензенти освітньо-професійної програми:

1. Грабовська С.Л., кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка.
2. Афанасенко В.І., доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри психології Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Рецензії-відгуки зовнішніх стейкхолдерів (за наявності):

1. Матчишин О.Л., керівник Дрогобицького міського центру соціальних служб для сім'ї дітей та молоді.

**1. Профіль освітньої програми «Практична психологія»
за спеціальністю 053 «Психологія»**

1 – Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка Факультет історії, педагогіки та психології Кафедра психології
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	Ступінь вищої освіти: <i>«Бакалавр»</i> Освітня кваліфікація: <i>«Бакалавр з психології за спеціалізацією практична психологія»</i>
Кваліфікація в дипломі	<i>Ступінь вищої освіти: «Бакалавр»</i> <i>Спеціальність: 053 «Психологія»</i> <i>Спеціалізація: «Практична психологія»</i> <i>Освітня програма: «Практична психологія»</i>
Офіційна назва освітньої програми	Практична психологія Practical Psychology
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Обсяг освітньої програми на базі повної загальної середньої освіти становить 240 кредитів ЄКТС. Термін навчання – 3 роки і 10 місяців На базі ступеня «молодший бакалавр» (освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст») університет має право визнати та перезарахувати не більше 60 кредитів ЄКТС, отриманих в межах попередньої освітньої програми підготовки молодшого бакалавра (молодшого спеціаліста).
Наявність акредитації	Міністерство освіти і науки України. Україна. Сертифікат: УД № 14006858. Термін дії сертифіката до 1 липня 2028 р.
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, EFQ-EHEA – перший цикл, EFQF-LLL – 6 рівень
Передумови	Повна загальна середня освіта, середня спеціальна освіта
Мова(и) викладання	Українська мова
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	https://dspu.edu.ua/studentu/#katalog-program
2 – Мета освітньої програми	
Формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності.	
3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	Галузь знань – 05 «Соціальні та поведінкові науки» Спеціальність: 053 «Психологія» Спеціалізація: «Практична психологія»
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна, що має прикладну орієнтацію спрямовану на формування у здобувачів вищої освіти предметних компетентностей психодіагностичного, консультативного та корекційного змісту.

	Базується на ґрунтовній фундаментальній та базовій підготовці фахівців у сфері практичної психології з урахуванням сучасних наукових досліджень.
Основний фокус освітньої програми	Загальна освіта в галузі практичної психології. Ключові слова: вища освіта, бакалавр, психолог, психологія, практичний психолог.
Особливості програми	Для поглиблення знань та практичних навичок реалізовано практики в закладах освіти, органах державної влади та управління, підрозділах Міністерства оборони України, центрах соціально-психологічної реабілітації. До практичної підготовки здобувачів залучаються іноземні фахівці.
4 – Придатність випускників працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Види економічної діяльності (за КВЕД 009:2010): Освіта, код КВЕД – 85; Надання соціальної допомоги забезпечення проживання, код КВЕД – 88. Діяльність громадських організацій, код КВЕД – 94 Професійні види робіт (за ДК 003:2010): Консультант (в апараті органів державної влади, виконкому), код КП – 2419.3; Консультант з питань здорового способу життя, код КП – 2351.2; Профконсультант, код КП – 2412.2; Практичний психолог, код КП – 2445.2 Психолог, код КП – 2445.2.
Подальше навчання	Можливість продовжувати освіту за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студентоцентроване навчання, самонавчання, проблемно-орієнтоване навчання, навчання через практику, навчання на основі досліджень тощо. Викладання проводиться у вигляді: лекцій, мультимедійних лекцій, інтерактивних лекцій, семінарських, практичних занять, лабораторних робіт. Також передбачена самостійна, дистанційна робота з можливістю консультацій з викладачем, e-Leaning (навчання за допомогою Інтернету і мультимедіа) за окремими освітніми компонентами, індивідуальні заняття, групова проектна робота.
Оцінювання	Оцінювання роботи студентів проходить у вигляді заліків/диференційованих заліків, письмових та усних екзаменів, есе, презентацій, захисту звітів з практики, захисту курсових робіт (проектів), захисту кваліфікаційної роботи, атестаційного екзамену.. Поточний контроль здійснюється у формі тестів, усних відповідей, виступів перед аудиторією, виконання практичних завдань, психологічних досліджень.
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності. ЗК 3. Навички використання інформаційних і комунікаційних

	технологій. ЗК 4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК 5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК 6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК 7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК 8. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК 9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК 12. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів не доброчесності.
Спеціальні (фахові, предметні компетентності спеціальності (ФК))	ФК 1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. ФК 2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. ФК 3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків. ФК 4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел. ФК 5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій. ФК 6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження. ФК 7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації. ФК 8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову). ФК 9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну діяльність відповідно до запитів. ФК 10. Здатність дотримуватися норм професійної етики. ФК 11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. <i>Компетентності, визначені університетом:</i> ФК 12. Здатність до планування, організації та проведення психоконсультативної та психокорекційної роботи у професійній діяльності. ФК 13. Здатність до організації та проведення заходів з психологічної просвіти і профілактики проблем особистості та груп в різних ситуаціях життєдіяльності. ФК 14. Здатність до розуміння, діагностики та надання допомоги особистостям з особливостями розвитку та які перебувають у складних чи кризових ситуаціях. ФК 15. Здатність до проведення моніторингових досліджень з оцінки

	стану психічного та особистісного здоров'я, дотримання норм психологічної гігієни і психологічної безпеки в різних типах організацій, груп та в окремих особистостей, вияв соціально-психологічних проблем та знаходження шляхів їх вирішення. ФК 16. Здатність надавати допомогу педагогам в попередженні емоційного, професійного та особистісного вигорання та педагогічним колективам в оздоровленні освітнього простору, у попередженні та подоланні негативних соціально-психологічних явищ.
7 – Програмні результати навчання	
ПРН 1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. ПРН 2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань. ПРН 3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел для вирішення професійних завдань в т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. ПРН 4. Здійснювати реферування наукових джерел, обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки. ПРН 5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги. ПРН 6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, вміння дотримуватися процедури дослідження. ПРН 7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. ПРН 8. Презентувати результати власних досліджень усно/письмово для фахівців і нефахівців. ПРН 9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання. ПРН 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника. ПРН 11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, встановлювати ефективність власних дій. ПРН 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. ПРН 13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові особливості. ПРН 14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості. ПРН 15. Відповідально ставитись до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. ПРН 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога. ПРН 17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям. ПРН 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії. ПРН 19. Враховувати індивідуальну варіативність становлення людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності. ПРН 20. Знати про норму і патологію психічного розвитку. ПРН 21. Обирати доречну стратегію для вирішення поставленого завдання, побудованої на обмірковуванні професійної ситуації і власних базових компетенцій. ПРН 22. Застосовувати у практичній діяльності сучасні методики проведення психологічного тренінгу.	

8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Кадрове забезпечення	Освітній процес забезпечується науково-педагогічними працівниками відповідно до кадрових вимог Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. До реалізації освітньої програми залучений професорсько-викладацький склад кафедр психології та практичної психології, факультету психології, педагогіки та соціальної роботи. До викладання окремих дисциплін відповідно до їх компетенцій та досвіду залучений професорсько-викладацький склад кафедр інституту іноземних мов, інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій, філологічного, біолого-природничого та історичного факультетів.
Матеріально-технічне забезпечення	Навчальний процес за освітньою програмою відбувається в аудиторіях, обладнаних аудіовізуальною апаратурою і необхідними технічними засобами навчання. Забезпеченість навчальних аудиторій мультимедійним обладнанням відповідає Ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності закладів освіти. Навчальні заняття проводяться у двох комп'ютерних лабораторіях, оснащених ліцензійними операційними системами та пакетами прикладного програмного забезпечення. Інструменти та обладнання: інтерактивні дошки, посібники та методичні вказівники.
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Студенти можуть використовувати бібліотеку, інформаційні ресурси якої за освітньою програмою формуються відповідно до предметної області та сучасних тенденцій наукових досліджень у цій галузі. Студенти можуть отримати доступ до всіх друкованих видань різними мовами, включаючи монографії, навчальні посібники, підручники, словники тощо. При цьому вони можуть переглядати літературу з використанням традиційних засобів пошуку в бібліотеці або використовувати доступ до Інтернету. Студенти також використовують методичний матеріал, підготовлений викладачами: підручники, презентації за лекціями, конспекти лекцій, методичні вказівки до практичних, лабораторних, семінарських занять, індивідуальних завдань тощо. Методичний матеріал може надаватись як у друкованому вигляді, так і в електронній формі.
9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	На основі двохсторонніх угод між Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка та закладами вищої освіти України.
Міжнародна кредитна мобільність	На основі двохсторонніх угод між Дрогобицьким державним педагогічним університетом імені Івана Франка та закладами вищої освіти країн-партнерів.
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Здійснюється за умови володіння ними мовою навчання на рівні, достатньому для засвоєння навчального матеріалу, та за умови успішного проходження вступних випробувань.

**2. Перелік компонентів освітньо-професійної програми
та їх логічна послідовність**

2.1. Перелік компонентів освітньої програми

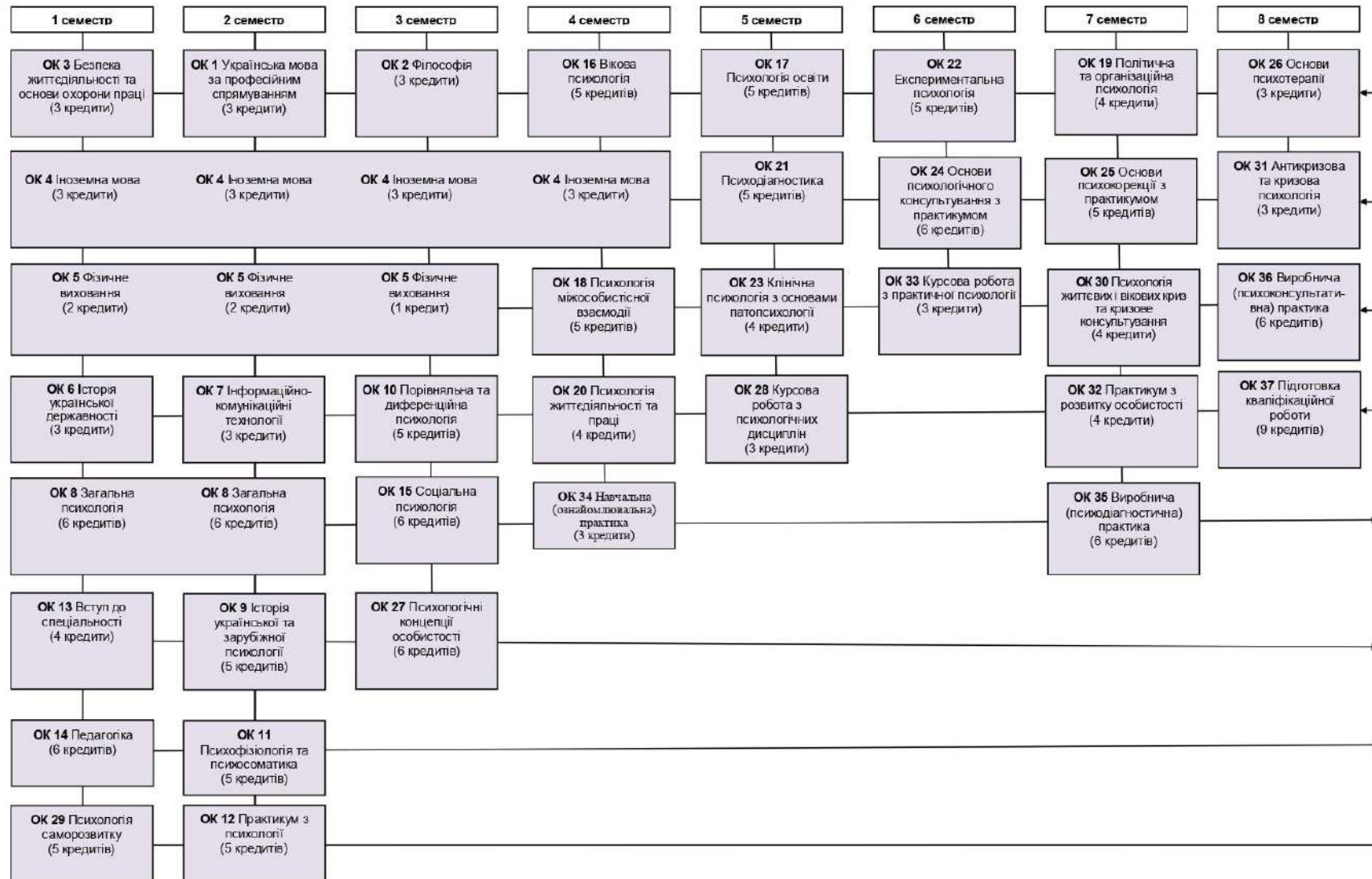
Код ОК	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1. ОБОВ'ЯЗКОВІ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ			
ОК 1	Українська мова за професійним спрямуванням	3	залік
ОК 2	Філософія	3	екзамен
ОК 3	Безпека життєдіяльності та основи охорони праці	3	залік
ОК 4	Іноземна мова	12	залік, екзамен, залік, екзамен,
ОК 5	Фізичне виховання	кредити не присвою- ються	залік, залік, залік
ОК 6	Історія української державності	3	залік
ОК 7	Інформаційно-комунікаційні технології	3	залік
ОК 8	Загальна психологія	12	екзамен, екзамен
ОК 9	Історія української та зарубіжної психології	5	екзамен
ОК 10	Порівняльна та диференційна психологія	5	екзамен
ОК 11	Психофізіологія та психосоматика	5	залік
ОК 12	Практикум з психології	5	залік
ОК 13	Вступ до спеціальності	4	залік
ОК 14	Педагогіка	6	екзамен
ОК 15	Соціальна психологія	6	екзамен
ОК 16	Вікова психологія	5	екзамен
ОК 17	Психологія освіти	5	екзамен
ОК 18	Психологія міжособистісної взаємодії	5	екзамен
ОК 19	Політична та організаційна психологія	4	залік
ОК 20	Психологія життєдіяльності та праці	5	залік
ОК 21	Психодіагностика	5	екзамен
ОК 22	Експериментальна психологія	5	екзамен
ОК 23	Клінічна психологія з основами патопсихології	4	екзамен
ОК 24	Основи психологічного консультування з практикумом	6	екзамен
ОК 25	Основи психокорекції з практикумом	5	екзамен
ОК 26	Основи психотерапії	3	екзамен
ОК 27	Психологічні концепції особистості	6	екзамен
ОК 28	Курсова робота з психологічних дисциплін	3	диференційований залік
ОК 29	Психологія саморозвитку	5	екзамен
ОК 30	Психологія життєвих і вікових криз та кризове консультування	4	екзамен
ОК 31	Антикризова та кризова психологія	3	залік
ОК 32	Практикум з розвитку особистості	4	залік

Код ОК	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
ОК 33	Курсова робота з практичної психології	3	диференційований залік
ОК 34	Навчальна (ознайомлювальна) практика	3	диференційований залік
ОК 35	Виробнича (психодіагностична) практика	6	диференційований залік
ОК 36	Виробнича (психоконсультативна) практика	6	диференційований залік
ОК 37	Підготовка кваліфікаційної роботи	9	
Всього		179	
2. ВИБІРКОВІ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ			
Вибір компоненту з блоку (студент обирає один компонент з кожного блоку)			
ВК 1	Вибірковий компонент з блоку 1	3	залік
ВК 1.1	Психологія особистісного розвитку		
ВК 1.2	Професійний розвиток психолога		
ВК 2	Вибірковий компонент з блоку 2	4	залік
ВК 2.1	Психологічні проблеми спілкування		
ВК 2.2	Етнопсихологія		
ВК 3	Вибірковий компонент з блоку 3	3	залік
ВК 3.1	Практикум з розвитку інтелектуальної сфери особистості		
ВК 3.2	Практикум з розвитку емоційно-почуттєвої сфери особистості		
ВК 4	Вибірковий компонент з блоку 4	3	залік
ВК 4.1	Психологія управління		
ВК 4.2	Правовий аспект професійної діяльності психолога		
ВК 5	Вибірковий компонент з блоку 5	3	залік
ВК 5.1	Іноземна мова за професійним спрямуванням (англійська)		
ВК 5.2	Іноземна мова за професійним спрямуванням (німецька)		
ВК 5.3	Іноземна мова за професійним спрямуванням (французька)		
ВК 5.4	Ділова іноземна мова (англійська)		
ВК 5.5	Ділова іноземна мова (німецька)		
ВК 5.6	Ділова іноземна мова (французька)		
ВК 6	Вибірковий компонент з блоку 6	3	залік
ВК 6.1	Технології маніпулювання свідомістю людини та техніки протидії маніпуляції		
ВК 6.2	Психологічна допомога дітям, які зазнали насильства		
ВК 7	Вибірковий компонент з блоку 7	3	екзамен
ВК 7.1	Психологія саморегуляції		
ВК 7.2	Психологія сім'ї та сімейне консультування		
ВК 8	Вибірковий компонент з блоку 8	3	залік
ВК 8.1	Іноземна мова за професійним спрямуванням (англійська)		
ВК 8.2	Іноземна мова за професійним спрямуванням (німецька)		

Код ОК	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
ВК 8.3	Іноземна мова за професійним спрямуванням (французька)		
ВК 8.4	Ділова іноземна мова (англійська)		
ВК 8.5	Ділова іноземна мова (німецька)		
ВК 8.6	Ділова іноземна мова (французька)		
ВК 9	Вибірковий компонент з блоку 9	3	екзамен
ВК 9.1	Іноземна мова за професійним спрямуванням (англійська)		
ВК 9.2	Іноземна мова за професійним спрямуванням (німецька)		
ВК 9.3	Іноземна мова за професійним спрямуванням (французька)		
ВК 9.4	Ділова іноземна мова (англійська)		
ВК 9.5	Ділова іноземна мова (німецька)		
ВК 9.6	Ділова іноземна мова (французька)		
Всього		28	
Вибір блоку компонентів (після обирання блоку всі компоненти блоку стають обов'язковими)			
ВК 10	Блок компонентів 10	21	
ВК 10.1	Психологія здоров'я та здорового способу життя	4	екзамен
ВК 10.2	Психопросвіта і психогігієна	5	залік
ВК 10.3	Проектна діяльність психолога	3	екзамен
ВК 10.4	Психологія професійної кар'єри та акмеологія	4	екзамен
ВК 10.5	Сучасні методи психологічного тренінгу	5	залік
ВК 11	Блок компонентів 11	21	
ВК 11.1	Соціальна профілактика	4	екзамен
ВК 11.2	Теоретичні засади профілактики ризикованої поведінки	5	залік
ВК 11.3	Діагностування і проектування у профілактиці ризикованої поведінки	3	екзамен
ВК 11.4	Психопрофілактика залежної поведінки	4	екзамен
ВК 11.5	Профілактика в закладах освіти	5	залік
ВК 12	Блок компонентів 12	21	
ВК 12.1	Психологія професійної діяльності	4	екзамен
ВК 12.2	Особистісний розвиток психолога	5	залік
ВК 12.3	Дистанційна психологічна допомога	3	екзамен
ВК 12.4	Психологія посттравматичних стресових розладів	4	екзамен
ВК 12.5	Психологія посттравматичного зростання	5	залік
Всього		49	
Вільний вибір студента (студент обирає один компонент кожного семестру)			
ВК 13	Теоретична підготовка базової загальнонавчальної підготовки / Вибірковий компонент 1	3	диф. залік / залік
ВК 14	Вибірковий компонент 2	3	залік
ВК 15	Вибірковий компонент 3	3	залік
ВК 16	Вибірковий компонент 4	3	залік
Всього		12	
Загальний обсяг вибірових компонентів		61	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

* Освітній компонент «Теоретична підготовка базової загальнонавчальної підготовки» є обов'язковим для здобувачів вищої освіти чоловічої статі (жіночої статі – добровільно), які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти.

2.2 Структурно-логічна схема освітньої програми

3. Форма атестації здобувачів вищої освіти

Атестація здійснюється у формі: публічного захисту (демонстрації) кваліфікаційної роботи та атестаційного екзамену.

Кваліфікаційна робота повинна передбачати розв'язання складної спеціалізованої задачі чи практичної проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.

У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації.

Кваліфікаційна робота має бути оприлюднена на офіційному сайті або в репозиторії університету.

Кваліфікаційний іспит за спеціальністю перевіряє досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та освітньою програмою.

Атестація здійснюється відкрито і публічно.

Додаток В.2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА

«Психологія»

Першого рівня вищої освіти
за спеціальністю 053 Психологія
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Кваліфікація: бакалавр з психології

ЗАТВЕРДЖЕНО ВЧЕНОЮ РАДОЮ

Голова вченої ради

/ О. М. Дубовий /

(протокол № 2 від «23» лютого 2024 р.)

Освітня програма вводиться в дію з 01.09.2024 р.

/ Є. І. Трушляков /

(протокол № 82 від «23» квітня 2024 р.)

Миколаїв 2024 р.

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ

освітньої програми

Проект Освітньої програми «ПСИХОЛОГІЯ» розглянуто на засіданні кафедри психології, філософії та соціально-гуманітарних дисциплін

Протокол № 5 від « 19 » січня 2024 р.

Завідувач кафедри

О. В. Гогоренко

Проект Освітньої програми «ПСИХОЛОГІЯ» розглянуто Науково-методичною комісією Навчально-наукового гуманітарного інституту

Протокол № 7 від « 15 » лютого 2024 р.

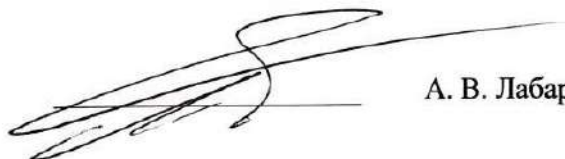
Голова

О. В. Бобіна

Проект Освітньої програми «ПСИХОЛОГІЯ» погоджено з навчальним відділом

Начальник відділу

А. В. Лабарткава

Проект Освітньої програми «ПСИХОЛОГІЯ» розглянуто Навчально-методичною радою НУК

Протокол № 1 від « 21 » лютого 2024 р.

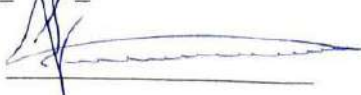
Голова НМР НУК

Є. І. Трушляков

Освітня програма «ПСИХОЛОГІЯ» зареєстрована в Єдиній державній базі з питань освіти ID програми 35696

Начальник відділу ЕР

В. І. Комишник

ПЕРЕДМОВА

Освітня програма (освітньо-професійного напрямку) розроблена відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. №1556-VII, на підставі стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» із галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Спеціальність 053 «Психологія» (затверджено і введено в дію наказом МОН України від 24.04.2019 р. № 565), професійним стандартом за професією «Практичних психолог закладу освіти» (затверджено наказом Мінекономіки від 24.11.2020 № 2425), «Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова» (Протокол № 2 від 28.02.2020 р.), Наказ МОН України від 29.12.2023 р. № 1583 «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти», Наказ МОН України від 13.06.2024 р. № 842 «Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти».

Розроблено робочою групою у складі:

1. **Чугусва Інна Євгенівна**, кандидат психологічних наук, доцент, гарант освітньої програми (затверджено наказом НУК ім. адм. Макарова від 13.10.2023 р. № 1217-уч)
2. **Коренсва Юлія Петрівна**, кандидат психологічних наук, старший викладач
3. **Мухіна Людмила Михайлівна**, кандидат психологічних наук, доцент

Рецензії-відгуки зовнішніх стейкхолдерів (додаються):

1. Мороз Р. А. голова ГО «Асоціація професійного розвитку психологів та психотерапевтів в Україні»
2. Сіліч І. А. голова Миколаївського обласного відділення Всеукраїнської ГО «Центр «Розвиток демократії»
3. Дячук В. І. директор закладу середньої освіти № 50 м. Миколаєва
4. Демиденко М. М. директор закладу середньої освіти № 39 м. Миколаєва

Освітня програма запроваджена з 2024 року

Термін перегляду освітньої програми 1 раз на 1 рік.

ЗМІСТ

1. Профіль освітньої програми зі спеціальності 053 «Психологія»	3
2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність	11
3. Форма випускної атестації здобувачів вищої освіти	14
4. Матриця відповідності програмних компетентностей компонентам освітньо-професійної програми.....	15
5. Матриця забезпечення програмних результатів навчання (ПРН) відповідними компонентами освітньо-професійної програми	16

1. Профіль освітньої програми зі спеціальності 053 «Психологія»

1 – Загальна інформація	
Повна назва вищого навчального закладу та структурного підрозділу	Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, проспект Героїв України, 9, 54007 Навчально-науковий гуманітарний інститут Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	053 Психологія
Офіційна назва освітньої програми	Психологія Psychology (відповідно до Erasmus+ ISCED Codes (F-2013))
Форми навчання	Денна форма навчання Заочна форма навчання
Освітня кваліфікація	Бакалавр з психології
Кваліфікація в дипломі	Ступінь вищої освіти – перший (бакалаврський) Спеціальність – 053 «Психологія» Освітня програма – «Психологія»
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, 240 кредитів ЄКТС, термін навчання 3 роки 10 місяців
Наявність акредитації	Національне агентство забезпечення якості вищої освіти. Україна. Термін подання програми на акредитацію – 2025 р.
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, FQ-EHEA – перший цикл, EQF-LLL – 6 рівень
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти
Мова(и) викладання	Українська мова
Термін дії освітньої програми	01 липня 2028 року
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://www.nuos.edu.ua/students/osvita/1497/
2 – Мета освітньої програми	
Підготовка фахівців, здатних практично використовувати наукові знання про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; мати розвинену здатність до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності. Об'єкт вивчення: психічні явища, їх виникнення, функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, вчинки; взаємодія людей у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси та механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності. Цілі навчання: формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності. Теоретичний зміст предметної області: система психологічних знань, базових категорій і понять, закономірностей, механізмів, методологічних підходів, пояснювальних принципів, науково-прикладних завдань. Методи, методики та технології: методи теоретичного та емпіричного дослідження, валідні, стандартизовані психодіагностичні методики, методи аналізу даних, технології психологічної допомоги. Інструменти та обладнання: психологічні прилади, комп'ютерна техніка, сучасні інформаційні та комунікаційні технології.	

3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки» Спеціальність: 053 «Психологія»
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна Навчання за освітньо-професійної програмою має прикладну орієнтацію на практичну, професійну діяльність у відповідних інституціях (система освітніх закладів, соціальних та реабілітаційних центрів, консультативних установ, інших соціальних практиках).
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Загальна освіта в галузі психологія спеціальності 053 Психологія Професійна діяльність у галузі психології Ключові слова: загальна психологія, вікова психологія, соціальні психологія, організаційна психологія, психологія особистості, патопсихологія, клінічна психологія, психологія депривації, психологія екстремальних ситуацій
Особливості програми	Програма орієнтована на опанування загальними і фаховими компетентностями психолога у проведенні та інтерпретації психологічних досліджень і надання психологічної допомоги з урахуванням професійної кваліфікації і запитів; передбачає проходження спеціальної виробничої практики (3 кредити); вивчення англійської мови за професійним спрямуванням (6 кредитів), що розширює конкурентні переваги при вступі в магістратуру та працевлаштуванні; включає визнання результатів навчання у формальній освіті (академічна мобільність студентів на території України чи поза її межами), неформальній та/або інформальній освіті.
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Робочі місця в центрах реабілітації учасників ООС, психологічні консультаційні та тренінгові центри, психолог у сфері освіти, маркетингу, правоохоронних органах, силових структурах. Згідно з Національним класифікатором професій ДК 003:2010 та Професійним стандартом «Практичний психолог закладу освіти» фахівці, які здобули освіту за освітньою програмою «Психологія» можуть обіймати посаду: 2445.2 – Психолог. Практичний психолог
Подальше навчання	Можливість продовжувати освіту за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студентоцентроване, практично-орієнтоване, практико-орієнтоване навчання з використанням інформаційно-комунікаційних, саморозвиваючих, інтерактивних, інтегративних технологій, колективні та інтегративні, контекстні технології навчання, ініціативне самонавчання, індивідуально-творчий та праксіологічний підходи. Викладання проводиться у вигляді: лекцій, мультимедійних лекцій, семінарських, лабораторних, практичних занять, тренінгів, навчальної та виробничої практики. Передбачена самостійна робота з використанням фахової літератури; шляхом проведення консультації з викладачем, електронного навчання за окремими освітніми компонентами, індивідуальних

	занять, групової психологічної практики та складання атестаційного екзамену та публічний захист кваліфікаційної роботи.
Оцінювання	Форми контролю: усне та письмове опитування, тестові завдання, реферати, захист лабораторних та курсової робіт, поточний і підсумковий контроль, заліки, презентації, захист звітів з практик, екзамени, атестаційний екзамен з психології, публічний захист кваліфікаційної роботи.
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК12. Здатність ухвалювати рішення та діяти дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких проявів недоброчесності. <i>Додаткові загальні компетентності:</i> ЗК13. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації, здійснення безпечної діяльності.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання). СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел. СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

	СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження. СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації. СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову, в т. ч. особам, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни). СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту. СК10. Уміння адаптуватися до нових ситуацій та здатність до професійної мобільності. СК11. Здатність дотримуватися норм професійної етики. СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. <i>Додаткові фахові компетентності:</i> СК13. Здатність збирати та інтерпретувати психодіагностичну інформацію з використанням діджитал-технологій і комунікацій та обирати інструментальні засоби для вирішення професійних завдань СК14. Здатність до рефлексії власної діяльності з метою визначення її ефективності
	7 – Програмні результати навчання
	ПРН1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. ПРН2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань. ПРН3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т. ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань. ПРН4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел. ПРН5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги. ПРН6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження. ПРН7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. ПРН8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефаківців. ПРН9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні з рішення щодо їх розв'язання (зокрема, щодо організації заходів раннього втручання). ПРН10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.

	ПРН11. Скласти та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в т. ч. у роботі з особами, що отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни). ПРН12. Скласти та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. ПРН13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності. ПРН14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості. ПРН15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. ПРН16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога. ПРН17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності. ПРН18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії.
8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Кадрове забезпечення	Кадрове забезпечення освітньої програми складається з професорсько-викладацького складу кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Навчально-наукового гуманітарного інституту. До викладання окремих дисциплін відповідно до їх компетенції та досвіду залучені професорсько-викладацький склад кафедр вищої математики (Навчально-наукового центру заочної та дистанційної освіти), теоретичних основ олімпійського та професійного спорту, сучасних мов, філософії та культурології, фізичної культури та спорту (Навчально-науковий гуманітарний інститут), морського та господарського права (Факультет морського права), інформаційних управлюючих систем та технологій (Навчально-науковий інститут комп'ютерних наук та управління проектами). Практико-орієнтовний характер освітньої програми передбачає участь фахівців практиків, що відповідають напрямку програми, що підсилює синергетичний зв'язок теоретичної та практичної підготовки. Гарант освітньої програми та викладацький склад, який забезпечує її реалізацію, відповідає вимогам, визначеним Ліцензійними вимогами провадження освітньої діяльності закладів освіти.
Матеріально-технічне забезпечення	Забезпеченість навчальними приміщеннями, комп'ютерними робочими місцями, мультимедійним обладнанням відповідає встановленим вимогам. У головному навчальному корпусі експлуатуються дві локальні мережі, обидві підключені до провайдера Internet, ще три локальні мережі з виходом до Internet діють в інших корпусах університету. Користування Інтернет-мережею безлімітне.

	Психологічним забезпеченням освітнього процесу виступає діяльність Психологічної служби НУК, яка сприяє особистісному зростанню та професійному становленню здобувачів. Для проведення лабораторних робіт наявні спеціалізовані лабораторії (зокрема лабораторія нових інформаційних технологій та інтегрованих комп'ютеризованих виробництв), навчальні аудиторії, комп'ютерні класи, методичні кабінети. Наявна вся необхідна соціально-побутова інфраструктура, кількість місць у гуртожитках відповідає вимогам.
Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Офіційний веб-сайт http://www.muos.edu.ua містить інформацію про освітні програми, навчальну, наукову і виховну діяльність, структурні підрозділи, правила прийому, контакти. Матеріали навчально-методичного забезпечення освітньо-професійної програми викладені на освітньому порталі http://education.muos.edu.ua/ Наукова бібліотека НУК сьогодні – це близько 770000 примірників друкованих видань, у тому числі: понад 379000 примірників навчальних видань; понад 95000 примірників наукової літератури; понад 1400 примірників електронних видань та понад 125000 примірників періодичних видань; щорічне поповнення фонду до 2000 примірників; понад 317000 відвідувань читачів; біля 579000 книговидач; понад 7900 читачів за єдиним читачьким квитком; понад 30000 читачів обслуговує бібліотека протягом року всіма структурними підрозділами. Площі, які займає бібліотека університету, кількість посадкових місць у читальних залах відповідають діючим нормам. Віртуальний сервіс бібліотеки складається з: електронного каталогу, баз даних (24), web-сайту бібліотеки та Регіонального освітньо-інформаційного порталу бібліотек ВНЗ Миколаївщини, спробами впровадження ЕДД та віртуальної довідки. Читальний зал забезпечений бездротовим доступом до мережі Інтернет. Всі ресурси бібліотеки доступні через сайт університету: http://lib.muos.edu.ua. НУК імені адмірала Макарова – учасник консорціуму e-VERUM. Завдяки унікальним пошуковим можливостям і фаховому відбору документів ці інформаційні продукти становлять значний інтерес для студентів, аспірантів та науковців. Передбачено використання електронних баз даних, які передплачені НУК: 1. EBSCO Publishing – агрегатор повнотекстових видань. У нашому регіоні доступ до БД EBSCO надають тільки Миколаївська ОУНБ ім. О. Гмирьова та НБ НУК імені адмірала Макарова. Основний пакет складає 14 БД, деякі з яких представляють особливий інтерес для психологів: - Academic Search Premier; - ERIC; - Newspaper Source; - Teacher Reference Center. 2. БД видавництва «Центр навчальної літератури» (Київ). 3. БД Scopus. 4. Тестовий доступ до БД East View Information Services, Inc. («Український психологічний журнал», «Вісник Дніпропетровського університету. Серія психологія», «Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і

	психологія», «Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія», «Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)»). 5. Тестовий доступ до БД Компанії Thomson Reuters 6. China Knowledge Resource Integrated Database: China Academic Journals Full-text Database (CJFD) 7. БД журналів SAGE Premier 8. Cambridge Journals Online 9. Електронні книги від De Gruyter
9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	Національна кредитна мобільність у рамках договорів про встановлення науково-освітніх відносин для задоволення потреб розвитку освіти і науки, укладених між НУК та національними ЗВО. Допускаються індивідуальні угоди про академічну мобільність для навчання та проведення досліджень в університетах та наукових установах України. Кредити, отримані в інших університетах України, можуть бути перезараховані відповідно до довідки про академічну мобільність.
Міжнародна кредитна мобільність	Міжнародне освітнє та науково-технічне співробітництво закордонними організаціями базується на довгострокових угодах про співробітництво в освітній, науково-технічній та культурній сферах з іноземними закладами освіти, підприємствами та установами зокрема з Харбинським інженерним університетом (КНР), Інститутом Сторд/Хаунсенд (Норвегія). Згідно з цими угодами здійснюється академічний обмін.
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Навчання іноземних студентів здійснюється на загальних умовах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.
10 – Форми атестації здобувачів вищої освіти	
Форми атестації здобувачів вищої освіти	Атестація здійснюється у формі: публічного захисту (демонстрації) кваліфікаційної роботи та атестаційного екзамену.
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота повинна бути зорієнтована на розв'язання практичної проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації. Кваліфікаційна робота має бути оприлюднена в репозитарії НУК.
Вимоги до атестаційного екзамену	Атестаційний екзамен за спеціальністю повинен перевіряти досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та освітньою програмою.
11 – Вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти	
Наявність системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти	В університеті розроблена, впроваджена в дію та сертифікована система управління якістю, що базується на вимогах міжнародного стандарту серії ISO 9001:2015 та Національного стандарту ДСТУ ISO 9001:2015. Впроваджена система сертифікована з 2015 року компанією «Бюро Верітас».

	Сертифікейшн Україна» і підлягає щорічному аудиту. Сферою сертифікації внутрішньої системи забезпечення якості є: надання вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до підготовки молодших спеціалістів, молодших бакалаврів, бакалаврів, магістрів, докторів філософії, підготовка науково-педагогічного персоналу; проведення наукових досліджень та здійснення науково-технічних розробок, готових до подальшого впровадження та виробництва. Система забезпечення якості освітньої діяльності передбачає здійснення таких процедур і заходів: 1) визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти; 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітньої програми; 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті вищого навчального закладу, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі самостійної роботи студентів, за освітньою програмою; 6) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом; 7) забезпечення публічності інформації про освітню програму, ступені вищої освіти та кваліфікації; 8) забезпечення ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових працях працівників вищих навчальних закладів і здобувачів вищої освіти; 9) інші процедури і заходи.
--	---

2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність

2.1. Перелік компонент ОП

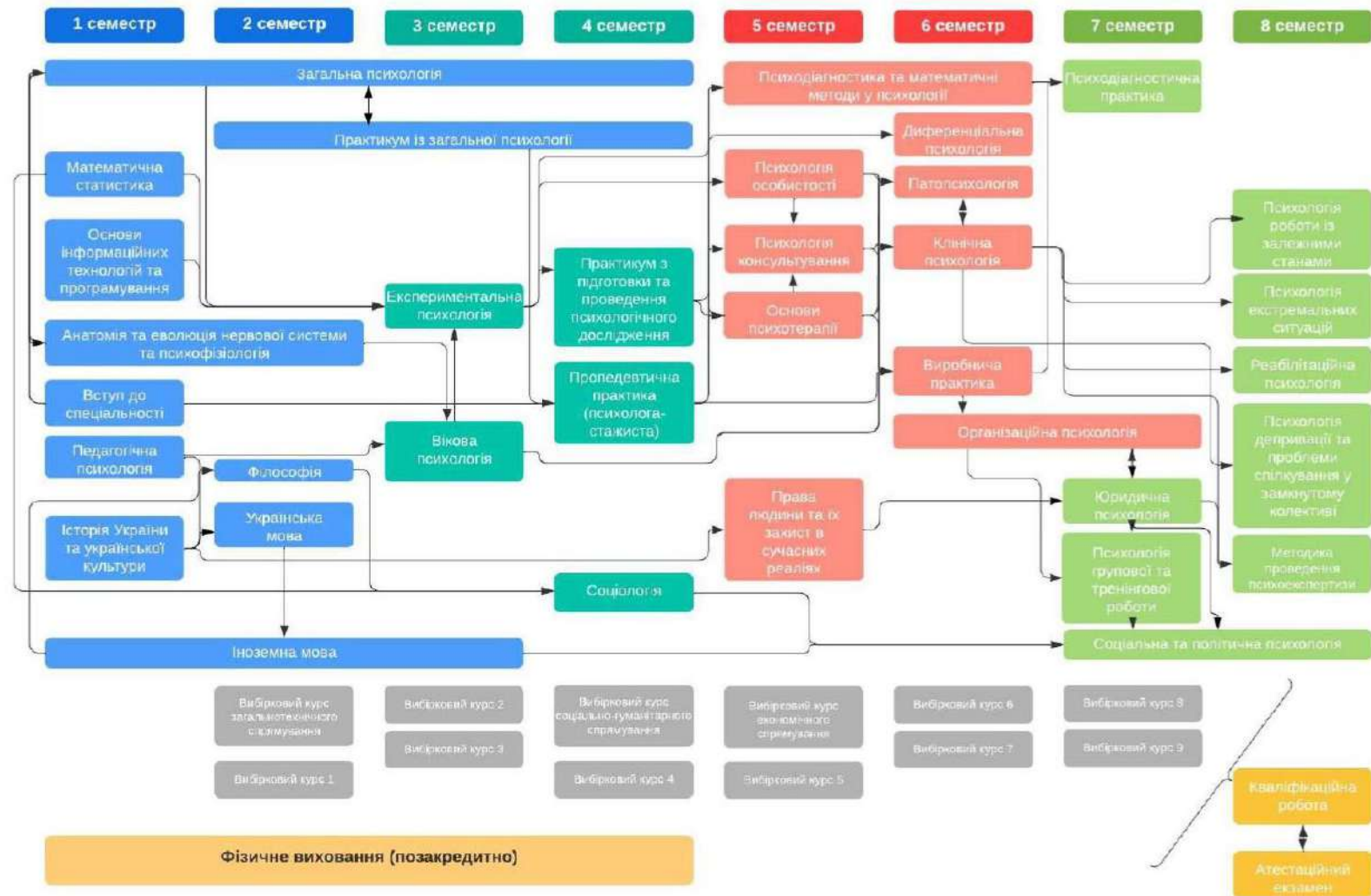
Код за ОПІ	Код РПНД	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проєкти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів ECTS	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4	5
Обов'язкові компоненти ОП				
OK1.	O7181	Історія України та української культури	3	Екзамен
OK2.	O7178	Українська мова (за професійним спрямуванням)	3	Екзамен
OK3.	O7174	Іноземна мова	6	Залік, залік, екзамен
OK4.	O7311	Філософія	4	Екзамен
OK5.	E72913	Фізичне виховання	0	Залік
OK6.	E724	Математична статистика	4	Екзамен
OK7.	O7183	Педагогічна психологія	3	Екзамен
OK8.	T7632	Основи інформаційних технологій та програмування	3	Залік
OK9.	E7452	Анатомія та еволюція нервової системи та психофізіологія	8	Екзамен, екзамен
OK10.	O71818	Вступ до спеціальності	4	Залік
OK11.	O7185	Соціологія	3	Екзамен
OK12.	E71520	Права людини та їх захист в сучасних реаліях	3	Залік
OK13.	O71817	Загальна психологія	19	Залік, екзамен, екзамен, екзамен, курсова робота
OK14.	O71864	Психологія екстремальних ситуацій	3	Залік
OK15.	O71831	Практикум із загальної психології	13	Залік, залік, залік
OK16.	O71819	Вікова психологія	5	Екзамен
OK17.	O71820	Експериментальна психологія	5	Екзамен
OK18.	O71816	Практикум з підготовки та проведення психологічного дослідження	4	Залік
OK19.	O71865	Психодіагностика та математичні методи у психології	7	Екзамен, екзамен
OK20.	O71812	Психологія особистості	5	Екзамен
OK21.	O71829	Основи психотерапії	5	Екзамен
OK22.	O71813	Психологія консультування	4	Залік
OK23.	O71866	Організаційна психологія	8	Залік, екзамен
OK24.	O71824	Диференційна психологія	3	Залік
OK25.	O71828	Патопсихологія	4	Екзамен
OK26.	O71827	Клінічна психологія	3	Екзамен
OK27.	O71821	Соціальна та політична психологія	9	Екзамен, екзамен
OK28.	O71868	Юридична психологія	4	Екзамен

OK29.	O7186	Психологія групової та тренінгової роботи	4	Залік
OK30.	O7189	Психологія роботи із залежними станами	4	Залік
OK31.	O71830	Методика проведення психоекспертизи	5	Залік
OK32.	O71867	Психологія депривації та проблеми спілкування у замкнутому колективі	3	Залік
OK33.	O7187	Реабілітаційна психологія	4	Екзамен
OK34.		Пропедевтична практика (психолога-стажиста)	3	Залік
OK35.		Виробнича практика	3	Залік
OK36.		Психодіагностична практика	3	Залік
OK37.		Кваліфікаційна робота	7	Захист роботи
OK38.		Атестаційний екзамен	3	Екзамен
Загальний обсяг обов'язкових компонент:			180 ECTS	
Вибірковий компонент ОП*				
BK1.		Вибірковий курс загальнотехнічного спрямування	5	Залік
BK2.		Вибірковий курс 1	5	Залік
BK3.		Вибірковий курс 2	5	Залік
BK4.		Вибірковий курс 3	5	Залік
BK5.		Вибірковий курс соціально-гуманітарного спрямування	5	Залік
BK6.		Вибірковий курс 4	5	Залік
BK7.		Вибірковий курс економічного спрямування	5	Залік
BK8.		Вибірковий курс 5	5	Залік
BK9.		Вибірковий курс 6	5	Залік
BK10.		Вибірковий курс 7	5	Залік
BK11.		Вибірковий курс 8	5	Залік
BK12.		Вибірковий курс 9	5	Залік
Загальний обсяг вибірових компонент:			60 ECTS	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ			240 ECTS	

Вибіркові компоненти програми обираються студентом згідно Положення про вибіркові дисципліни у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова.

* Згідно із Законом України «Про вищу освіту» студенти мають право на «вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибрати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з керівником відповідного факультету чи підрозділу».

2.2. Структурно-логічна схема ОП

3. Форма випускної атестації здобувачів вищої освіти

Атестація випускників освітньої програми «Психологія» спеціальності 053 «Психологія» проводиться у формі захисту кваліфікаційної бакалаврської роботи, атестаційного екзамену та завершується видачою документу встановленого зразка про присудження йому ступеня вищої освіти бакалавр із присвоєнням кваліфікації: Бакалавр з психології.

Атестація здійснюється відкрито і публічно.

Додаток В.3

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Освітньо-професійна програма

ПСИХОЛОГІЯ

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 053 – психологія

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою

Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

протокол № 10 від 27.05.2024 р.

Введено в дію з 2024/2025 н.р.
наказом від 29.05.2024р. № 0114-1/178

Проректор з науково-педагогічної роботи

Олександр ГОЛОВКО

Харків 2024 р.

ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ
освітньо-професійної програми

«Психологія»

Освітню програму розглянуто та схвалено на:

1. Науково-методичній раді Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
протокол № 8 від 28.03.2024 р.

Голова науково-методичної ради,
проректор з науково-педагогічної роботи Олександр ГОЛОВКО

2. Вченій раді факультету психології:
протокол № 3 від 28.03.2024 р.

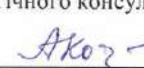
Голова вченої ради факультету Надія КРЕЙДУН

3. Науково-методичній комісії факультету психології:
протокол № 4 від 27.03.2024 р.

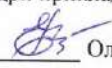
Голова методичної комісії факультету Юлія ГІМАСВА

4. Засіданнях кафедр факультету психології:

- 4.1. Кафедра психологічного консультування і психотерапії:
протокол № 7 від 25.03.2024 р.

Завідувач кафедри психологічного консультування і психотерапії,
д. психол. н., професор Олександр КОЧАРЯН

- 4.2. Кафедра прикладної психології:
протокол № 6 від 26.03.2024 р.

В.о. завідувача кафедри прикладної психології
к. психол. н., доцент Олена ГУЛЯЄВА

- 4.3. Кафедра загальної психології:
протокол № 6 від 26.03.2024 р.

Завідувач кафедри загальної психології
д. психол. н., професор Валерій ОЛЕФІР

ПРЕАМБУЛА

Розроблено робочою групою у складі:

Прізвище, ім'я, по батькові	Найменування посади (для сумісників - місце основної роботи, посада)	Науковий ступінь, вчене звання, за якою кафедрою (спеціальністю) присвоєно
Керівник робочої групи – гарант освітньої програми		
ОЛЕФІР Валерій Олександрович	Завідувач кафедри загальної психології	д. психол. н., доцент кафедри загальної психології
Члени робочої групи		
НЕВОЄННА Олена Анатоліївна	доцент кафедри загальної психології	к. психол. н., доцент кафедри психології
ГІМАЄВА Юлія Азгатівна	доцент кафедри загальної психології	к. психол. н., доцент загальної психології
КОЧАРЯН Олександр Суренович	завідувач кафедри психологічного консультування і психотерапії	д. психол. н., професор кафедри прикладної психології
КРЕЙДУН Надія Петрівна	декан	к. психол. н., доцент кафедри психології
МАЄВСЬКА Наталія Анатоліївна	доцент кафедри загальної психології	к. психол. н., доцент кафедри психології
МИЛОСЛАВСЬКА Олена Володимирівна	доцент кафедри прикладної психології	к. психол. н., доцент загальної та прикладної психології

До проектування освітньої програми долучені:

Представники здобувачів вищої освіти: першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2022-23 років навчання через опитування.

При розробці проекту Програми враховані вимоги:

1) Стандарту вищої освіти України із галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 – психологія за рівнем вищої освіти – перший (бакалаврський) (затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 року № 565)

2) Закону України «Про вищу освіту». – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3) Закону України «Про освіту». – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4) Положення про освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна, затвердженого Вченою радою ХНУ імені В.Н.Каразіна, протокол № 7 від 11 квітня 2022 року – https://karazin.ua/storage/documents/579_IMPclAn1N5R9wxFXXq1BEFDqX.pdf

5) Рекомендації професійної асоціації:

Етичний кодекс психолога Національної психологічної асоціації

https://www.npaua.org/_files/ugd/86d9b8_91576161f5464bc2a8b1fa49dc327fd4.pdf

Кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології

Національного аерокосмічного університету імені М.С. Жуковського «Харківський авіаційного інститут» Юрій ГУЛИЙ

7) Рекомендації провідного працевдаця в галузі:

– Доктор психологічних наук, зав. відділення психології розвитку ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків» Ганна КУКУРУЗА

– Консультант у методи клієнт-центрованої психотерапії Тетяна СОЗОНОВА

1. Профіль освітньої програми
зі спеціальності 053 - психологія

1 – Загальна інформація	
Повна назва закладу вищої освіти та структурного підрозділу	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна факультет психології
Офіційна назва програми	Психологія Psychology
Ступінь вищої освіти	бакалавр
Кваліфікація, що присвоюється	бакалавр з психології
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом бакалавра, одиничний, 240 кредитів ЄКТС, термін навчання – 3 роки 10 місяців
Наявність акредитації	Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти, Україна (умовна акредитація, від 17.04.2024); строк дії сертифікату 16.04.2025
Передумови	Наявність повної загальної середньої освіти; на основі ступенів «молодший бакалавр», «фаховий молодший бакалавр», освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» за результатами зовнішнього незалежного оцінювання, що визначено законодавством
Мова викладання	українська
Термін дії освітньої програми	4 роки
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://psychology.univer.kharkov.ua/OP20.html
2 – Мета освітньої програми	
Мета програми	Підготовка фахівця здатного використовувати набуті фундаментальні знання з психології й сучасні психологічні практики для аналізу психічних явищ, їх виникнення, функціонування та розвитку, креативно розв'язувати складні прикладні задачі на індивідуальному, міжособистісному, груповому та професійному рівнях шляхом надання психологічних послуг усім категоріям населення та підприємствам різних форм власності, проведення наукової, проектно-інноваційної, педагогічної та просвітницької діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей.
3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))	Галузь знань – 05 – соціальні і поведінкові науки, спеціальність – 053 – психологія.
Орієнтація освітньої програми	Орієнтація програми – освітньо-професійна. Навчання за програмою спрямоване на підготовку психологів-фахівців, які реалізують настанови толерантності та гуманності в контексті мультикультурності та здатні на професійному рівні застосовувати на практиці здобуті загальнонаукові, загально професійні знання, вільно орієнтуватися в сучасних теоретичних підходах, застосовувати методи психодіагностики, консультування в різних установах.

Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Програма передбачає формування компетентностей, які надають можливості працевлаштування у різних сферах суспільства. Ключові слова: психічні явища, виникнення функціонування та розвиток, поведінка, діяльність, вчинки, психофізіологічні процеси та механізми, методи теоретичного та емпіричного дослідження, психодіагностичні методики, методи аналізу даних, психологічна допомога.
Особливості програми	Програма передбачає значну кількість практичної підготовки за фахом у вигляді лабораторних, практичних і семінарських занять, вивчення іноземної мови, поглиблене вивчення іноземної мови за фахом, проведення емпіричних досліджень в межах курсових робіт.
4 - Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Сферою діяльності бакалаврів психології є науково-дослідні лабораторії, психологічні центри, зокрема з діагностики та консультування, психологічні служби середніх навчальних закладів, установ. Можуть обіймати посади фахівця з найму робочої сили, організатора з персоналу, помічника керівника виробничого підрозділу, лаборант (освіта) 2445 – Професіонали в галузі психології 2445.2 – Психологи
Подальше навчання	Після завершення програми бакалавр психології може продовжити навчання на наступному рівні вищої освіти НРК України - 7 рівень, FQ-EHEA - другий цикл, EQF-LLL - 7 рівень. Набувати додаткових кваліфікацій у системі освіти дорослих.
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	В ході освітнього процесу реалізується орієнтація на студент центроване навчання, проблемно-орієнтоване навчання, самонавчання, навчання через практики. Викладання організовано у формі лекцій, семінарських та практичних занять, тренінгів, підготовки курсових робіт, самостійної роботи на основі підручників, навчальних посібників та конспектів лекцій, консультацій із викладачами. Методи, методики та технології: методи теоретичного та емпіричного дослідження, психометрично обґрунтовані психодіагностичні методики, методи аналізу даних, технології психологічної допомоги. Психологічні ідеї, гіпотези, теорії та моделі, методи експериментальних психологічних досліджень та математичні методи статистичного аналізу, сучасні технології психологічного впливу, що відповідають теоретичному змісту предметної області. Інструменти та обладнання: психологічні прилади, комп'ютерна техніка, сучасні інформаційні та комунікаційні технології, розробки програм наукових досліджень і обробки емпіричних даних.

Оцінювання	Оцінювання роботи студентів проходить у вигляді письмових заліків та екзаменів, курсових робіт, індивідуальних завдань у вигляді есе, презентацій, проектних робіт по 100-бальній системі за дворівневою або чотирирівневою шкалою оцінювання. Атестація студентів здійснюється на підставі оцінки рівня знань, умінь та навичок у формі атестаційного екзамену «Загальна психологія» та захисту кваліфікаційної роботи.
6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
Загальні компетентності	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання). СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел СК5. Здатність розробляти, адаптувати інструменти вимірювання психологічних конструктів. СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

	СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації. СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову, в т.ч. особам, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни) СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту. СК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики. СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.
7 – Програмні результати навчання	
Програмні результати навчання	ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання ПР2. Розуміти закономірності, особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань. ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел. ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги. ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефахівців. ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання (зокрема, щодо організації заходів раннього втручання). ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника. ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в т.ч. у роботі з особами, що отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни). ПР12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів

		психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності. ПР14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості. ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися діяльності етичних принципів психолога ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності. ПР18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії. ПР19. Вміти психометрично обґрунтовувати інструменти вимірювання психологічних конструктів.
8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми		
8.1	Кадрове забезпечення	Освітній процес забезпечується 34 науково-педагогічними працівниками. Серед них: – докторів наук – 4; – професорів – 3; – кандидатів наук, доцентів – 15; – кандидатів наук – 10. Середній науково-педагогічний стаж становить 23 роки (від 4 до 43 років). Всі науково-педагогічні працівники систематично підвищують кваліфікацію.
8.2	Матеріальне-технічне забезпечення	Студенти факультету повною мірою забезпечені приміщеннями для проведення навчальних занять та контрольних заходів, мультимедійним обладнанням для одночасного використання в навчальних аудиторіях, розвиненою соціально-побутовою інфраструктурою (бібліотекою, пунктами харчування, актову залом, спортивними залами та стадіоном, медичним пунктом, гуртожитками). Освітній процес забезпечено роботою двох лабораторій факультету (лабораторія психодіагностики, лабораторія психології розвитку), сучасним обладнанням (мультимедійна аудиторія, комп'ютерний клас), сучасним устаткуванням. Матеріально-технічне забезпечення відповідає технологічним вимогам щодо матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти згідно з діючим законодавством України.
8.3	Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Освітній процес повною мірою забезпечений підручниками, навчальними посібниками, комплексами навчально-методичного забезпечення, в т.ч. в електронному вигляді, у відповідності до переліку навчальних дисциплін, що передбачені навчальним планом спеціальності. Освітній процес забезпечується вітчизняними та закордонними

		фаховими періодичними виданнями як відповідного, так і спорідненого профілю; студенти мають доступ до бази даних періодичних наукових видань англійською мовою. Факультет має офіційний веб-сайт, де розміщено основна інформація про його діяльність (структура, підрозділи та їх склад, описи освітніх програм, навчальні плани та пояснювальні записки до них, робочі плани, правила прийому, загальна інформація для абітурієнтів, поточна інформація для студентів, контактна інформація). Інформаційне та навчально-методичне забезпечення відповідає технологічним вимогам щодо навчально-методичного та інформаційного забезпечення освітньої діяльності у сфері вищої освіти згідно з діючим законодавством України.
9 – Академічна мобільність		
Національна кредитна мобільність		Право на національну кредитну мобільність реалізується на підставі Закону України «Про Вищу освіту» і договорів між закладами вищої освіти (науковими установами) України або їхніми основними структурними підрозділами.
Міжнародна кредитна мобільність		Студенти в ході навчання можуть проходити стажування та брати участь у міжнародних проєктах за програмами академічного обміну (Erasmus +, DAAD, Fulbright Graduate Student Program, Mitacs).
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти		Студенти-іноземці можуть навчатися в групах зі студентами-громадянами України на загальних підставах після закінчення вивчення курсу з української мови.

2. Перелік компонент освітньо-професійної програми та їх логічна послідовність

2.1 Перелік компонент ОП

Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
ОК 1.	Українські студії	3	екзамен
ОК 2.	Філософія	3	екзамен
ОК 3.	Іноземна мова а фахом	12	екзамен
ОК 4.	Анатомія, фізіологія, еволюція нервової системи. Фізіологія поведінки	7	екзамен
ОК 5.	Теорія ймовірності та математична статистика. Вища математика	6	екзамен
ОК 6.	Порівняльна психологія. Зоопсихологія	3	залік
ОК 7.	Загальна психологія. Вступ до психології	6	екзамен
ОК 8.	Загальна психологія. Пізнавальні процеси	6	екзамен
ОК 9.	Загальна психологія. Психологія особистості	5	екзамен
ОК 10.	Загальна психологія. Емоційно-вольові процеси	4	екзамен
ОК 11.	Практикум з психології	13	залік/екзамен
ОК 12.	Експериментальна психологія	5	екзамен
ОК 13.	Вікова психологія	5	екзамен
ОК 14.	Психофізіологія	4	екзамен
ОК 15.	Диференційна психологія	3	залік
ОК 16.	Безпека існування у сучасному суспільстві	3	залік
ОК 17.	Нейропсихологія	5	екзамен
ОК 18.	Історія психології	5	екзамен
ОК 19.	Основи статистики для психологів	4	екзамен
ОК 20.	Соціальна психологія	4	екзамен
ОК 21.	Основи психометрики	4	екзамен
ОК 22.	Основи психологічного консультування	4	екзамен
ОК 23.	Сімейне консультування	4	залік
ОК 24.	Юридична психологія	4	залік
ОК 25.	Психологія праці та організаційна психологія	5	екзамен
ОК 26.	Педагогічна психологія	4	екзамен
ОК 27.	Клінічна психологія	4	екзамен
ОК 28.	Педагогіка	4	залік
ОК 29.	Політична психологія	4	залік

ОК 30.	Вступ до фаху	3	залік
ОК 31.	Візуальна психодіагностика	3	залік
ОК 32.	Українська мова (за професійним спрямуванням)	3	залік
ОК 33.	Навчально-ознайомча практика	5	залік
ОК 34.	Курсова робота (згідно з обов'язковими навчальними дисциплінами циклу загальної підготовки)	3	залік
ОК 35.	Курсова робота (згідно з обов'язковими навчальними дисциплінами циклу загальної і практичної підготовки)	3	залік
ОК 36.	Виробнича практика	5	залік
ОК 37.	Атестаційний екзамен «Загальна психологія»	0	екзамен
ОК 38.	Підготовка кваліфікаційної роботи	0	екзамен
Загальний обсяг обов'язкових дисциплін		168	
Вибіркові компоненти ОП*			
ВБ 1.1.	Елітарна і масова культура : український вимір / Культура українського наукового мовлення	3	залік
ВБ 1.2.	Освітній менеджмент та лідерство/ Економічна теорія	3	залік
ВБ 1.3.	1 міжфакультетська дисципліна	3	залік
ВБ 1.4.	2 міжфакультетська дисципліна	3	залік
ВБ 1.5.	3 міжфакультетська дисципліна	3	залік
ВБ 1.6.	4 міжфакультетська дисципліна	3	залік
ВБ 1.7.	Основи психотерапії / Теорія і практика психотерапії	7	екзамен
ВБ 1.8.	Психічні стани особистості / Регуляція психічних станів	4	екзамен
ВБ 1.9.	Психологія здоров'я / Психологія благополуччя	4	залік
ВБ 1.10.	Техніки соціально-психологічного тренінгу / Психологія проведення соціально-психологічного тренінгу	5	екзамен
ВБ 1.11.	Основи сексології / Психологія сексуальності: норма і патологія.	3	залік
ВБ 1.12.	Етнопсихологія / Кроскультурна психологія	3	залік
ВБ 1.13.	Основи неврозології та психіатрії / Психологія психічних хворих	4	екзамен
ВБ 1.14.	Проективні методи дослідження особистості / Малюнкові методи в психології	5	екзамен
ВБ 1.15.	Психологія конфліктів / Теорія та практика ефективного вирішення конфліктів	5	екзамен

ВБ 1.16.	Психологічна допомога / Медична психологія	3	залік
ВБ 1.17.	Психологія дорослішання та зрілості / Розвиток особистості в умовах сучасності	4	екзамен
ВБ 1.18.	Практична психологія в маркетингу та рекламі / Психологія реклами	4	екзамен
ВБ 1.19.	Психологія кадрового менеджменту / Психологічні аспекти успішного підприємництва	3	залік
Загальний обсяг вибіркових дисциплін		72	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

2.2 Структурно-логічна схема ОП

Семестр	Зміст навчальної діяльності
1	ОК1, ОК3, ОК4, ОК5, ОК7, ОК11, ОК30
2	ОК3, ОК4, ОК6, ОК8, ОК10, ОК12, ОК16, ОК33
3	ОК3, ОК11, ОК13, ОК14, ОК15, ОК31, ОК32, ОК34, ВБ1.3
4	ОК2, ОК3, ОК9, ОК11, ОК19, ОК20, ОК26, ВБ1.4
5	ОК21, ОК22, ОК28, ВБ1.1, ВБ1.5, ВБ1.10, ВБ1.11, ВБ1.14
6	ОК3, ОК17, ОК18, ОК35, ВБ1.2, ВБ1.6, ВБ1.12, ВБ1.13
7	ОК25, ОК27, ОК29, ВБ1.7, ВБ1.9, ВБ1.15, ВБ1.16
8	ОК23, ОК24, ОК36, ВБ1.8, ВБ1.17, ВБ1.18, ВБ1.19, ОК37, ОК38

3. Форма атестації здобувачів вищої освіти

Атестація випускників освітньої програми спеціальності 053 – психологія проводиться у формі складання атестаційного екзамену «Загальна психологія» та публічного захисту кваліфікаційної роботи і завершується видачею документа встановленого зразку про присудження ступеня бакалавра з психології.

Атестаційний екзамен «Загальна психологія» проводиться в тестовій формі та перевіряє досягнення результатів навчання, визначених цією освітньою програмою. Програма атестаційного екзамену та критерії оцінювання атестаційного екзамену затверджуються рішенням вченої ради факультету не пізніше ніж 6 місяців до початку атестації та розміщуються на електронній сторінці факультету.

Кваліфікаційна робота бакалавра з психології передбачає розв'язання складної практичної проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів, характеризується комплексністю і невизначеністю умов. Кваліфікаційна робота перед захистом проходить перевірку на наявність запозичень, відповідно до Порядку проведення перевірки наукових праць, навчальних видань та дипломних робіт (проектів) працівників та здобувачів вищої освіти на наявність запозичень з інших документів (введено в дію наказом ректора № 0204-1/088 від 27.02.2020). Кваліфікаційна робота має бути оприлюднена на офіційному сайті або в репозитарії університету.

Атестація здійснюється відкрито та публічно. Умова допуску до атестації – повне виконання навчального плану зі спеціальності 053-психологія.

Додаток В.4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Володимир БУГРОВ

2022 р.

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА

«Психологія»

Рівень вищої освіти: перший

(редакція від «07» лютого 2022 р., затверджена рішеннямВченої ради)на здобуття освітнього ступеню: бакалавр

за спеціальністю 053 «Психологія»

галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Розглянуто та затверджено на
засіданні Вченої радивід «07» лютого 2022 р.протокол № 13

Введено в дію наказом ректора

від «23» березня 2022 р. за № 136-22

Київ 2022 р.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ЗОВНІШНІЮ АПРОБАЦІЮ

1. **Бондарчук О. І.**, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

У висновку рецензент зазначив, що рецензована ОПП є фаховою та виваженою, відповідає загальним стандартам підготовки психологів і може гідно продовжувати традиції психологічної освіти у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

2. **Найдюнова Л. А.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

У висновку рецензент зазначив, що рецензована ОПП відповідає усім необхідним освітньо-комплексним характеристикам фахівця першого рівня вищої освіти, є актуальною та може сприяти належній підготовці майбутніх психологів-бакалаврів.

1. ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Психологія зі спеціальності 053 Психологія / Psychology

1 – Загальна інформація	
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації	ступінь вищої освіти – бакалавр спеціальність: 053 Психологія програма: Психологія Bachelor's Degree Specialty 053 "Psychology" Educational Program: Psychology
Мови навчання і оцінювання	Українська / Ukrainian
Обсяг освітньої програми	240 кредитів ЄКТС, термін навчання — 4 академічні роки
Тип програми	Освітньо-професійна
Повна назва закладу вищої освіти, а також структурного підрозділу у якому здійснюється навчання	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Psychology
Назва закладу вищої освіти, який бере участь у забезпеченні програми (заповнюється для програм подвійного і спільного дипломування)	
Офіційна назва освітньої програми, ступінь вищої освіти та назва кваліфікації ВНЗ-партнера мовою оригіналу (заповнюється для програм подвійного і спільного дипломування)	
Наявність акредитації	Спеціальність акредитована за бакалаврським рівнем. Акредитаційна комісія, рішення про акредитацію НД №1189690 від 9 жовтня 2017 року. Термін дії сертифіката — до 1 липня 2022 р.
Цикл/рівень	НРК України – 6 рівень, FQ-EHEA – перший цикл, EQF-LLL – 6 рівень
Передумови	Повна загальна середня освіта
Форма навчання	Денна, заочна
Термін дії освітньої програми	5 років
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	https://psy.knu.ua

2 – Мета освітньої програми	
Мета програми (з врахуванням рівня кваліфікації)	Формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності
3 – Характеристика освітньої програми	
Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація програми)	Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки Спеціальність 053 Психологія
Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна академічна
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Загальна освіта за спеціальністю Психологія. Ключові слова: психологія, психіка, психічна діяльність, спілкування, особистість, психічний розвиток, психологічна допомога
Особливості програми	Програма побудована і структурована задля забезпечення повноцінного оволодіння знаннями і навичками фахівця який може надавати психологічну допомогу. Це сприяє фундаментальній, універсальній підготовці за спеціальністю 053 «Психологія» на бакалаврському рівні.
4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання	
Придатність до працевлаштування	Фахівець підготовлений до таких видів діяльності: психологічна та консультативна допомога; добір та розвиток персоналу; рекламна діяльність та дослідження кон'юнктури ринку; робота в освітніх закладах та в сфері охорони здоров'я; інша професійна діяльність. Випускник здатний виконувати роботу фахівця з психології.
Подальше навчання	Можливість продовжувати освіту за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.
5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студенто-центроване навчання, самонавчання, проблемно-орієнтоване навчання. Лекції, семінари, лабораторні, практичні заняття, консультації з викладачами, самостійна робота на основі підручників та конспектів, курсові роботи, практика. Під час навчання передбачається поряд з аудиторною роботою використання електронних комунікативних засобів, онлайн-ових платформ, тощо. Під час останнього семестру чотири тижні дається на написання кваліфікаційної роботи, яка презентується та обговорюється за участі викладачів та одногрупників.
Оцінювання	Письмові та усні іспити, заліки, диференційовані заліки, поточний контроль, захист курсових робіт, захист звітів з практики, захист кваліфікаційної роботи, комплексний іспит з психології. Для оцінювання передбачається поряд з аудиторною роботою використання електронних комунікативних засобів, онлайн-ових платформ, тощо.

6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	ІК1. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів та характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК6. Здатність приймати обгрунтовані рішення. ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізовувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків. СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел. СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій. СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження. СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації. СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).

	СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту. СК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики. СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.
7 – Програмні результати навчання	
ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань. ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань. ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел. ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги. ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження. ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефаківців. ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання. ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника. ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій. ПР12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності. ПР14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості. ПР15. Відповідально ставитись до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога. ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності. ПР18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії.	

8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми	
Специфічні характеристики кадрового забезпечення	
Специфічні характеристики матеріально-технічного забезпечення	Відповідно оснащені та функціонують: навчальна лабораторія загальної психології імені проф. Г. І. Челпанова, кабінет функціональної діагностики.
Специфічні характеристики інформаційного та навчально-методичного забезпечення	Програмне забезпечення для проведення наукових досліджень з функціональної діагностики в мультимедійному класі.
9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	Право здобувачів освіти на академічну мобільність реалізується відповідно до норм «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.2015 р.№ 579 та «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність Київського національного університету імені Тараса Шевченка», затвердженого ректором 29.06.2016 р. https://mobility.univ.kiev.ua/?page_id=804&lang=uk
Міжнародна кредитна мобільність	В межах програми ЄС Еразмус+ на основі двосторонніх договорів між КНУ імені Тараса Шевченка та закладами вищої освіти країн-партнерів студенти мають змогу отримати право на період кредитної мобільності (навчальний семестр або рік) за результатами відкритого конкурсу. Інформація про актуальні конкурси для отримання стипендій розміщується на сайті факультету психології: https://psy.knu.ua/ua/news ; Відділу академічної мобільності: http://mobility.univ.kiev.ua/?lang=uk та Відділу міжнародного співробітництва: http://international.knu.ua Студенти мають право брати участь у конкурсах, оголошених міжнародними грантовими програмами Fulbright, DAAD, MEVLANA та ін. для отримання на конкурсній основі стипендій на навчання/проведення досліджень протягом семестру/року.
Навчання іноземних здобувачів освіти	Вимога до здобувачів: знання української мови на рівні B1.

2. ПЕРЕЛІК КОМПОНЕНТ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ ТА ЇХ ЛОГІЧНА ПОСЛІДОВНІСТЬ

2.1 Перелік компонент ОП

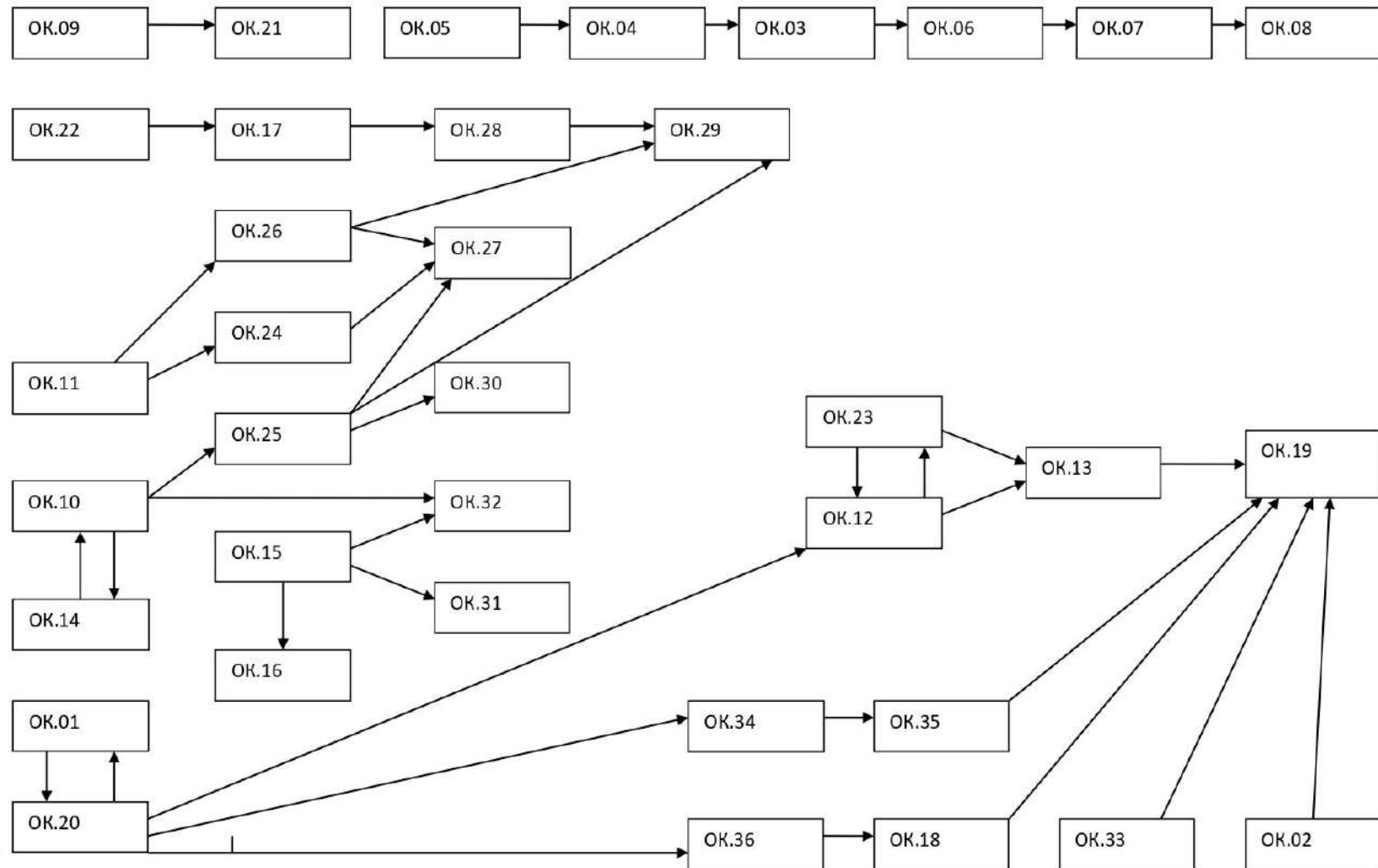
Код н/д	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
ОК.01	Вступ до університетських студій	2	залік
ОК.02	Іноземна мова	17	іспит
ОК.03	Українська та зарубіжна культура	3	залік
ОК.04	Основи екології	2	залік
ОК.05	Науковий образ світу	3	залік
ОК.06	Філософія	4	іспит
ОК.07	Соціально-політичні студії	2	залік
ОК.08	Вибрані розділи трудового права і основ підприємницької діяльності	3	залік
ОК.09	Анатомія та фізіологія ЦНС	3	залік
ОК.10	Загальна психологія	20	іспит
ОК.11	Практикум із загальної психології	9	залік
ОК.12	Експериментальна психологія	7	іспит
ОК.13	Аналіз даних у психології	4	іспит
ОК.14	Історія психології	8	іспит
ОК.15	Соціальна психологія	7	іспит
ОК.16	Етнокультурна психологія	3	іспит
ОК.17	Психологія розвитку	7	Іспит
ОК.18	Виробнича практика	12	диференційований залік
ОК.19	Підготовка та написання кваліфікаційної роботи	8	захист
ОК.20	Вступ до спеціальності	5	іспит
ОК.21	Нейропсихологія	4	залік
ОК.22	Основи психогенетики	3	залік
ОК.23	Основи психосемантики	3	іспит
ОК.24	Практикум з психології особистості	3	залік
ОК.25	Психологія особистості	3	іспит
ОК.26	Диференціальна психологія	3	залік
ОК.27	Психодіагностика	4	іспит
ОК.28	Патопсихологія	3	іспит
ОК.29	Основи індивідуального консультування	3	іспит
ОК.30	Клінічна психологія	3	іспит
ОК.31	Педагогічна психологія	3	іспит
ОК.32	Психологія праці	3	іспит
ОК.33	Українська мова за професійним спрямуванням	3	залік
ОК.34	Курсова робота з загальної психології	2	диференційований залік

ОК.35	Курсова робота з галузевої психології	2	диференційований залік
ОК.36	Навчальна практика	6	диференційований залік
Загальний обсяг обов'язкових компонент		180	
Вибіркові компоненти ОП*			
Загальний обсяг вибіркових компонент		60	15
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

* Із переліком вибіркових компонент можна ознайомитись на сайті:

<https://psy.knu.ua/ua/study/e-programs#128-327-vybirkovi-dystsypliny>

Згідно з п.п. 2.2.2-2.2.7 «Положення про порядок реалізації студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка права на вільний вибір дисциплін» здобувачі освіти мають безумовне право обрати навчальні дисципліни з обов'язкових та вибіркових частин навчальних планів інших спеціальностей того самого рівня, а за умови погодження із деканом факультету / директором інституту - з програм іншого рівня.

2.2. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ОП

3. ФОРМА АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Форми атестації здобувачів вищої освіти	Атестація здійснюється у формі публічного захисту (демонстрації) кваліфікаційної роботи й комплексного іспиту з психології та завершується видачею документів встановленого зразка про присудження здобувачу освітнього ступеня бакалавра та присвоєнням кваліфікації: Бакалавр з психології.
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна робота повинна передбачати розв'язання складної спеціалізованої задачі чи практичної проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів та характеризується комплексністю і невизначеністю умов. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації. Кваліфікаційна робота має дозволяти визначити міру досягнення програмних результатів навчання: ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т. ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань. ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел. ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження. ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефаківців.
Вимоги до кваліфікаційного іспиту	Комплексний іспит за спеціальністю повинен перевіряти досягнення результатів навчання: ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.
Вимоги до публічного захисту (демонстрації)	До захисту кваліфікаційної роботи допускаються здобувачі, які успішно та повною мірою виконали навчальний план. Умовою допуску здобувача до захисту є наявність роботи, оформленої за встановленими вимогами, рішення випускової кафедри про успішний попередній захист, рецензії фахівця з галузі та відгуку наукового керівника. Захист кваліфікаційної роботи відбувається публічно на засіданні експертної комісії, склад якої затверджується у встановленому ЗВО порядку. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації. Кваліфікаційна робота має бути розміщена в репозитарії закладу вищої освіти.

Додаток В.5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою
ДонНУ імені Василя Стуса
Протокол № 22
від «27» червня 2025 р.

ВВЕДЕНО В ДІЮ

73/01-02
від «27» червня 2025 р.

Ректор
Ілля ХАДЖИНОВ

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЯ / CRISIS PSYCHOLOGY

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Перший (бакалаврський) рівень

СТУПІНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бакалавр

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

С Соціальні науки, журналістика,
інформація та міжнародні
відносини

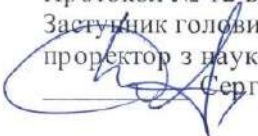
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

С4 Психологія (Psychology)

Вінниця
2025

**ЛИСТ ПОГОДЖЕННЯ
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
КРИЗОВА ПСИХОЛОГІЯ / CRISIS PSYCHOLOGY**

РЕКОМЕНДОВАНО

Радою з якості вищої освіти
ДонНУ імені Василя Стуса
Протокол № 12 від 25.06.2025
Заступник голови Ради з якості,
проректор з наукової роботи
 Сергій РАДІО

РЕКОМЕНДОВАНО

Вченої радою навчально-наукового
інституту психології
Протокол № 10 від 06.06.2025
Голова вченої ради
 Вікторія ОВЕРЧУК

Експерт з якості

С4 Психологія
 Вікторія ОВЕРЧУК

В.о. директора навчально-
наукового інституту

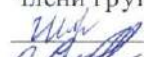
 Вікторія ОВЕРЧУК

ІНІЦІЙОВАНО:

кафедрою кризової та клінічної
психології
Протокол № 14 від 06.06.2025
В.о. завідувача кафедри
 Оксана СОЛОВЕЙ-ЛАГОДА

ПРОЄКТНА ГРУПА

Гарант:
 Лада МАЗАЙ

Члени групи:
 Наталія ШЕЛЬ

 Оксана СОЛОВЕЙ-ЛАГОДА

РЕЦЕНЗЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Коструба Наталія Сергіївна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної та соціальної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Отич Дарія Дмитрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та консультативної психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Стоялова Олена Володимирівна – директор Вінницького обласного центру соціальних служб.

I. ПРОФІЛЬ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

<i>Тип диплому та обсяг програми (в кредитах ЄКТС)</i>	Диплом бакалавра, одиничний ступінь, тривалість програми – 240 кредитів ЄКТС, розрахунковий строк виконання освітньої програми – 3 р. 10 міс.
<i>Заклад вищої освіти</i>	Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна Vasyl' Stus Donetsk National University, Ukraine
<i>Акредитаційна організація</i>	Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти
<i>Період акредитації</i>	Сертифікат про акредитацію спеціальності УД №05019327 термін дії сертифіката до «01» липня 2025 р.
<i>Рівень програми</i>	НРК України – 6 рівень, QFENEА – First cycle, EQFLLL – 6 рівень, Рівень освіти – перший (бакалаврський)
<i>Обмеження щодо форм навчання</i>	Немає
<i>Освітня кваліфікація</i>	Бакалавр з психології
<i>Кваліфікація в дипломі</i>	Ступінь вищої освіти «Бакалавр» Спеціальність С4 Психологія Освітня програма «Кризова психологія»
<i>Опис предметної області</i>	<i>Об'єкт вивчення:</i> психічні явища, їх виникнення, функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, вчинки; взаємодія людей в екстремальних та кризових ситуаціях, у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси та механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності. <i>Цілі навчання:</i> формування наукових уявлень про природу психіки, про методи та результати дослідження психічних явищ; розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності для вирішення спеціалізованих завдань та проблем під час практичної діяльності в галузі екстремальної та кризової психології. <i>Теоретичний зміст предметної області:</i> система психологічних знань, базових категорій і понять, закономірностей, механізмів, методологічних підходів, пояснювальних принципів, науково-прикладних завдань. <i>Методи, методики та технології:</i> методи теоретичного та емпіричного дослідження, валідні, стандартизовані психодіагностичні методики, методи аналізу даних, технології психологічної допомоги. <i>Інструменти та обладнання:</i> психологічні прилади, комп'ютерна техніка, сучасні інформаційні та комунікаційні технології.

<i>Академічні права випускників</i>		Можливість продовжувати освіту за другим (магістерським) рівнем вищої освіти. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти.
МЕТА ПРОГРАМИ		
Підготовка інтелектуальної, інформованої особистості-професіонала у галузі сучасної психології, яка володіє традиційними й інноваційними методами вирішення професійних завдань, відповідними професійними компетентностями, необхідними для успішної самоідентифікації та ефективної інтеграції у суспільство. Розвиток здатності до застосування психологічних знань в умовах професійної діяльності для вирішення спеціалізованих завдань та проблем під час практичної діяльності в професійній діяльності у повсякденних, особливих та екстремальних умовах.		
В	ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОГРАМИ	
1	<i>Фокус програми: загальна/спеціальна</i>	Здобуття вищої освіти в галузі знань С «Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні відносини» спеціальності С4 «Психологія». Акцент на знаннях, уміннях та практичних навичках у сфері екстремальної та кризової психології; діяльності особистості в екстремальних умовах, наданні населенню екстреної психологічної допомоги, проведенні заходів психологічної декомпресії; формуванні психологічної стійкості; психокорекції, що пов'язана з проведенням посттравматичних реабілітаційних та реадaptaційних заходів серед постраждалого населення після перебування в надзвичайних ситуаціях. Ключові слова: екстремальна психологія; життєва криза; діяльність у повсякденних, особливих та екстремальних умовах; психологічна допомога, психологічне консультування, психологічна реабілітація, реадaptaція, психодіагностика.
2	<i>Особливості програми</i>	Програма орієнтована на інтеграцію знань із сучасної психології для забезпечення ефективності професійного становлення майбутнього фахівця. Програма складається з освітньої та наукової складових. Особливість освітньої програми полягає в наданні не вузькоспеціалізованої, а широкої фахової підготовки одночасно з основних базових галузей психології, в поступовому переході протягом періоду навчання від вивчення виключно базових фундаментальних дисциплін до практико-орієнтованих, що дозволяє максимально ознайомити здобувачів освіти з потенційно можливими сферами застосування їх професійних знань, вмінь і навичок, а також надання можливостей здобувачам освіти пройти різнопланову навчальну і виробничу практику для максимального ефективного формування їх професійних вмінь і навичок з акцентом на здатності вирішувати практичні проблеми в галузі екстремальної та кризової психології. Реалізація програми передбачає залучення до аудиторних занять професіоналів-практиків, експертів галузі, представників роботодавців, які мають належний досвід у галузі (стейкхолдерів).
С	ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ОСВІТИ	
1	<i>Працевлаштування</i>	Бакалавр здатен виконувати професійну роботу згідно класифікатора професій України: працевлаштування у

		психотерапевтичних, психологічних, консультативних службах; у соціальних організаціях (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дитячі заклади шкільної та позашкільної освіти, дитячі будинки, інтернати, геріатричні центри, центри для осіб з інвалідністю); в установах з підбору й добору персоналу (кадрові агенції, центри зайнятості, центри з профорієнтації); у компаніях, малих підприємствах та бізнес-структурах; у психологічних службах сектору оборони та безпеки України, установах ювенальної юстиції; у службах довіри; у Державній службі України з надзвичайних ситуацій (служби порятунку, військові організації), в органах державної влади та місцевого самоврядування тощо. Згідно з Національним класифікатором України ДК 003:2010, («Класифікатор професій») бакалаври психології придатні до працевлаштування за такими професіями: 2445.1 – Молодший науковий співробітник (психологія); 2445.2 – Психолог; 2445.2 – Практичний психолог; 2351.2 – Консультант з питань здорового способу життя; 1229.7 – Завідувач психолого-медико-педагогічної консультації; 1477.1 – Менеджер (управитель) з персоналу; 2412.2 – Професіонал з розвитку персоналу профконсультант); 2412.2 – Фахівець з профорієнтації; 2429 – Експерт-психолог судовий; 2351.2 – Консультант з питань здорового способу життя Відповідно до Наказу ДСНС України № 707 від 05.12.2018 Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників у сфері цивільного захисту, фахівці, які здобули освіту за освітньо-професійною програмою «Екстремальна та кризова психологія» можуть обіймати такі первинні посади: Психолог; Старший психолог. (Список не є вичерпним).
--	--	---

Д СТИЛЬ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ		
1	<i>Підходи до викладання та навчання</i>	Основні стратегії та методи навчання: студенто-центроване, проблемно-орієнтоване, практико-орієнтоване, інтерактивне, проблемно-орієнтоване, самонавчання. Викладання проводиться у формі: лекцій, практичних занять, лабораторних робіт, самостійної роботи. Широко використовуються діалогічні методи, семінари, дискусії, тренінгові форми роботи.
2	<i>Система оцінювання</i>	Визначена «Порядком оцінювання знань здобувачів вищої освіти у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса». Методи оцінювання: усні та письмові екзамени, заліки, захист звітів з практики, тематичні дослідження, есе, презентації, усне

		опитування, тестування, виконання індивідуального творчого завдання, захист курсових робіт, письмовий контроль (в тому числі електронний).
Е	ПЕРЕЛІК КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИПУСКНИКА	
	Інтегральна компетентність (ІК)	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов.
	Загальні компетентності (ЗК)	ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності. ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК4. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями. ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК9. Здатність працювати в команді. ЗК10. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК11. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. ЗК12. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.
	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. СК2. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (зокрема, в контексті організації заходів раннього втручання). СК4. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел. СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій. СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження. СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані

	результати, формувати аргументовані висновки та рекомендації. СК8. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову, в т.ч. особам, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни). СК9. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну відповідно до запиту. СК10. Здатність до публічного виступу, захисту і презентації власних досягнень. СК11. Здатність дотримуватися норм професійної етики СК12. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. СК13. Здатність розробляти та реалізовувати психотерапевтичні та психокорекційні заходи, спрямовані на збереження і відновлення психічного здоров'я.
F	ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ (ПРН) ПР1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. ПР2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань. ПР3. Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань. ПР4. Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел. ПР5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проєктивні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги. ПР6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження. ПР7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формувати аргументовані висновки. ПР8. Презентувати результати власних досліджень усно / письмово для фахівців і нефаківців. ПР9. Пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання (зокрема, щодо організації заходів раннього втручання). ПР10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника. ПР11. Складати та реалізовувати план консультативного процесу з урахуванням специфіки запиту та індивідуальних особливостей клієнта, забезпечувати ефективність власних дій (в т.ч. у роботі з особами, які отримали психологічні травми, зокрема внаслідок війни). ПР12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. ПР13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності. ПР14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості. ПР15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку. ПР16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності

	психолога. ПР17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності. ПР18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я (власного й оточення) та за потреби визначати зміст запиту до супервізії. ПР 19. Здійснювати психологічний супровід осіб, які мають девіантну поведінку, вади розвитку, перебувають в кризових станах і потребують невідкладної психологічної допомоги. ПР 20. Розуміти закономірності функціонування різних соціальних груп, знати засоби впливу на них та модерації конфліктів.	
G	РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ	
1.	Кадрове забезпечення	Кадрове забезпечення освітньо-професійної програми складається з науково-педагогічних працівників кафедри кризової та клінічної психології, а також інших кафедр Університету, які володіють досвідом і компетентностями, що дозволяють формувати програмні результати навчання за освітніми компонентами ОП. Гарант, члени проектної групи та групи забезпечення відповідають вимогам, які зазначені Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності. До викладання професійних дисциплін залучаються штатні працівники університету та провідні наукові співробітники академічних наукових установ, які мають наукові ступені доктора наук та кандидата наук, а також вчені звання професора і доцента, що відповідає Ліцензійним умовам, а також практичні психологи. Всі науково-педагогічні працівники, задіяні у викладанні, мають підтверджений рівень наукової і професійної активності, більшість з яких є штатними співробітниками університету, мають наукові ступені та вчені звання.
2.	Матеріально-технічне забезпечення	Матеріально-технічне забезпечення Університету відповідає Ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності та дозволяє повністю забезпечити освітній процес за освітньо-професійною програмою. Стан приміщень відповідає санітарно-гігієнічним нормам. Матеріально-технічне забезпечення ДонНУ імені Василя Стуса становить: 4 навчальних корпуси; Хмельницьку філію «Бізнес-інноваційний центр «ДонНУ – Поділля»; бібліотеку; сучасні навчальні аудиторії, комп'ютерні класи, навчальні та науково-навчальні лабораторії. При викладанні дисциплін професійної підготовки використовується матеріально-технічна база академічних установ НАН України та власна база ДонНУ імені Василя Стуса (навчальна лабораторія кафедри кризової та клінічної психології, ресурси наукової бібліотеки).
3.	Інформаційне та навчально-методичне забезпечення	Інформаційний пакет спеціальності. Навчальні ресурси: - Доступ до онлайн-бібліотеки університету; - Доступ до електронних баз наукових журналів; - Доступ до бази електронних бібліотечних ресурсів світу. Навчально-методичне забезпечення становить: - силабуси навчальних дисциплін та наскрізна програма практичної підготовки; - посібники (навчальні, навчально-методичні), конспекти лекцій; - методичні вказівки до написання та захисту курсових робіт, до лабораторних практикумів та практичних занять, щодо організації самостійної роботи здобувачів освіти; - методичні матеріали для проведення атестації здобувачів вищої освіти;

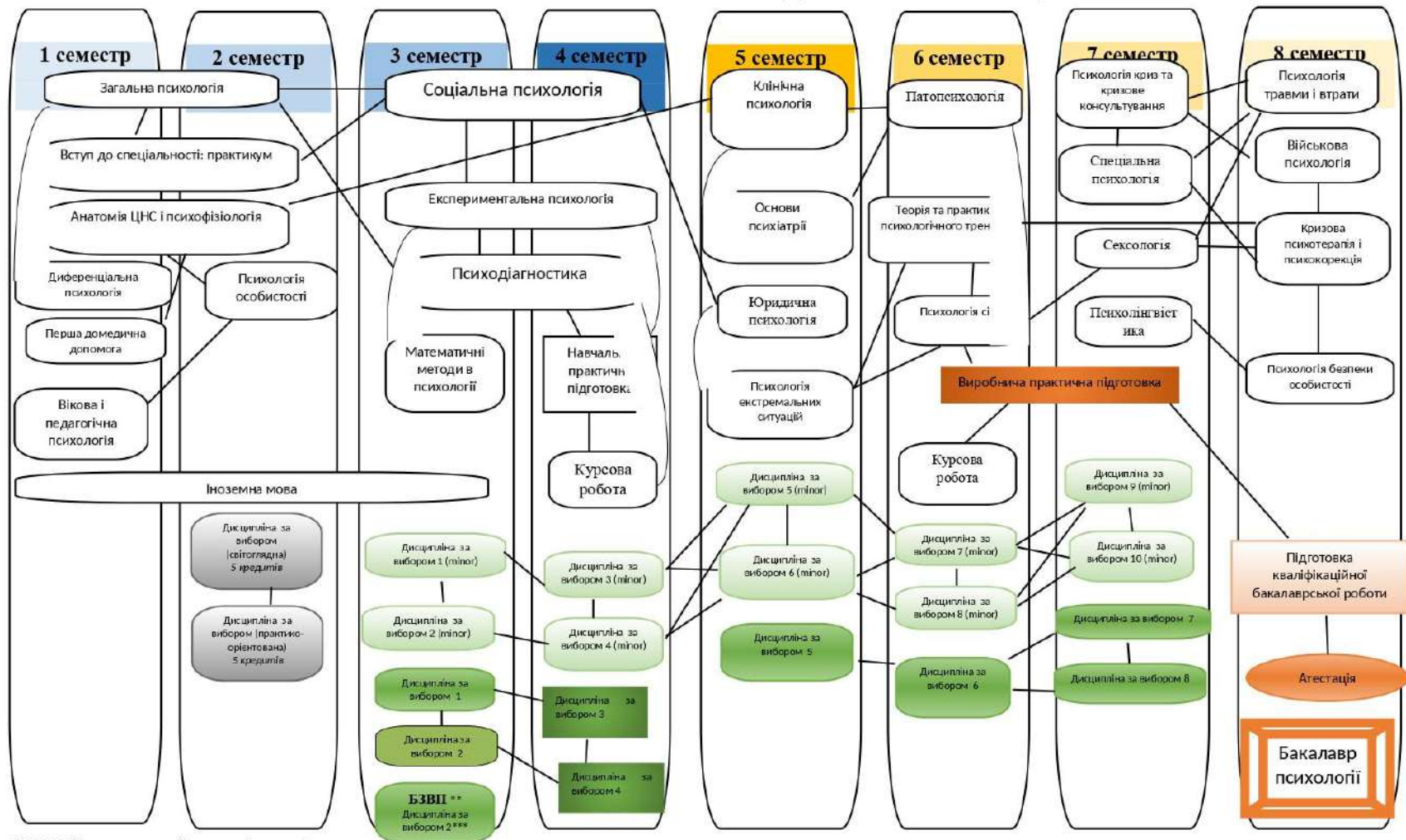
		- інші навчально-методичні матеріали. Всі навчально-методичні матеріали розміщено на порталі навчально-наукового інституту психології, дистанційній платформі Moodle та на OneDrive (з наданням доступу здобувачам освіти). Академічна підтримка – консультації з вибору програми, окремих вибіркових дисциплін, проєктування індивідуальних навчальних траєкторій.
Н	АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ	
1	Національна кредитна мобільність	Реалізується в ДонНУ імені Василя Стуса відповідно до вимог чинного законодавства та регулюється внутрішніми локальними документами: Положенням про реалізацію права на академічну мобільність в ДонНУ імені Василя Стуса, Положенням про організацію освітньої діяльності в ДонНУ імені Василя Стуса. Перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), отриманих під час участі здобувача вищої освіти у програмах національної академічної мобільності відбувається шляхом порівняння змісту навчальних програм та з урахуванням програмних результатів навчання здобутих студентом. Здобувачі вищої освіти освітньо-професійної програми «Кризова психологія» в межах співпраці Університету з провідними закладами вищої освіти України, науковими установами НАН України, мають право впродовж окремих семестрів навчатися в інших ЗВО, проходити фахові стажування та фахові тренінги в інших закладах вищої освіти та фахових професійних установах. В рамках програм співпраці між Донецьким національним університетом імені Василя Стуса та університетами України студенти мають право впродовж окремих семестрів навчатися в інших ЗВО, брати участь в університетських наукових конференціях, семінарах тощо.
2	Міжнародна кредитна мобільність	Міжнародна кредитна мобільність здійснюється згідно з вимогами чинного законодавства та регулюється внутрішніми локальними документами: Положенням про реалізацію права на академічну мобільність в ДонНУ імені Василя Стуса, Положенням про організацію освітньої діяльності в ДонНУ імені Василя Стуса, а також відповідно до укладених договорів про співробітництво Університету з іноземними закладами вищої освіти – партнерами. Перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) шляхом порівняння змісту навчальних програм та з урахуванням програмних результатів навчання здобутих здобувачем вищої освіти.
3	Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Не передбачено

**II КАТАЛОГ КОМПОНЕНТІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ ТА ЇЇ
ЛОГІКО-СТРУКТУРНА СХЕМА**

Код	Компоненти освітньої програми (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Дисципліни професійної та практичної підготовки			
OK1	Анатомія ЦНС і психофізіологія	9	залік, екзамен,
OK2	Диференціальна психологія	4	екзамен
OK3	Перша домедична допомога	4	екзамен
OK4	Загальна психологія	10	екзамен, екзамен
OK5	Психологія особистості	5	екзамен
OK6	Іноземна мова	10	залік, залік, залік
OK7	Вступ до спеціальності: практикум	6	залік, залік
OK8	Вікова і педагогічна психологія	5	екзамен
OK9	Психодіагностика	8	залік, екзамен
OK10	Соціальна психологія	8	екзамен, екзамен
OK11	Експериментальна психологія	8	залік, екзамен
OK12	Математичні методи в психології	4	екзамен
OK13	Навчальна практична підготовка	3	диф.залік
OK14	Курсова робота	6	диф.залік, диф.залік
OK15	Клінічна психологія	6	екзамен
OK16	Основи психіатрії	5	екзамен
OK17	Психологія екстремальних ситуацій	5	залік
OK18	Юридична психологія	4	залік
OK19	Патопсихологія	4	екзамен
OK20	Теорія та практика психологічного тренінгу	4	залік
OK21	Психологія сім'ї	5	екзамен
OK22	Виробнича практична підготовка	7	диф.залік, диф.залік
OK23	Спеціальна психологія	5	екзамен
OK24	Психологія криз та кризове консультування	5	екзамен
OK25	Психолінгвістика	3	залік
OK26	Сексологія	4	залік
OK27	Психологія травми і втрати	5	екзамен
OK28	Психологія безпеки особистості	4,5	залік
OK29	Військова психологія	5	залік
OK30	Кризова психотерапія та психокорекція	6	екзамен
OK31	Підготовка та захист кваліфікаційної бакалаврської роботи	9	публічний захист
	Кваліфікаційний іспит	0,5	екзамен
<i>Загальний обсяг дисциплін професійної та практичної підготовки</i>		177	

Дисципліни за вибором здобувача вищої освіти			
	Дисципліна за вибором з переліку світоглядних дисциплін	5	залік
	Дисципліна за вибором з переліку практико-орієнтованих дисциплін	5	залік
	БЗВП (теоретична підготовка)	3	залік
	Дисципліна з переліку (для тих, хто не вивчає БЗВП)	3	залік
Варіант 1 – Minor			
	Дисципліна за вибором 1	5	залік
	Дисципліна за вибором 2	5	залік
	Дисципліна за вибором 3	5	залік
	Дисципліна за вибором 4	5	залік
	Дисципліна за вибором 5	5	залік
	Дисципліна за вибором 6	5	залік
	Дисципліна за вибором 7	5	залік
	Дисципліна за вибором 8	5	залік
	Дисципліна за вибором 9	5	залік
	Дисципліна за вибором 10	5	залік
Варіант 2 - Сертифікатна освітня програма + набір вибіркових дисциплін			
	Дисципліна за вибором 1	5	залік
	Дисципліна за вибором 2	5	залік
	Дисципліна за вибором 3	5	залік
	Дисципліна за вибором 4	5	залік
	Дисципліна за вибором 5	5	залік
	Дисципліна за вибором 6	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
Варіант 3 – Набір вибіркових дисциплін			
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
	Дисципліна з переліку*	5	залік
<i>Загальний обсяг дисциплін за вибором здобувача вищої освіти</i>		63	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		240	

ЛОГІКО-СТРУКТУРНА СХЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ

** БЗВП (базова загальнонавчальна підготовка)

*** дисципліна з переліку (для тих, хто не вивчає БЗВП)

III. ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ АТЕСТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ОСВІТНЬОЮ ПРОГРАМОЮ

Форми атестації здобувачів вищої освіти	Атестація здійснюється у формі: публічного захисту (демонстрації) кваліфікаційної (бакалаврської) роботи та кваліфікаційного екзамену
Вимоги до кваліфікаційної роботи	Кваліфікаційна (бакалаврська) робота дає можливість оцінити рівень засвоєння здобувачем теоретичних знань та ступінь практичної підготовки, здатність до самостійної реалізації основних видів роботи психолога. Кваліфікаційна робота повинна передбачати розв'язання складної спеціалізованої задачі чи практичної проблеми у сфері психології, що передбачає застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації. Кваліфікаційна робота має бути оформлена згідно з Положенням про організацію освітньої діяльності у ДонНУ імені Василя Стуса, Порядком оцінювання знань здобувачів вищої освіти у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, Положенням про організацію випуску здобувачів вищої освіти у ДонНУ імені Василя Стуса.
Вимоги до публічного захисту (демонстрації)	Атестація здійснюється відкрито і публічно з оприлюдненням роботи у репозиторії Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Вимоги до атестаційного екзамену	Атестаційний екзамен за спеціальністю повинен визначити рівень досягнення результатів навчання, визначених Стандартом вищої освіти та освітньо-професійною програмою.

IV. ВИМОГИ ДО НАЯВНОСТІ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Процедури і заходи забезпечення якості вищої освіти	Відповідно до Стратегії розвитку Донецького національного університету імені Василя Стуса 2017 – 2025 рр. одним з наскрізних завдань є забезпечення якості вищої освіти. На виконання вимог національного освітнього законодавства процедури та заходи забезпечення якості освіти в Університеті регулюються «Положенням про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса» та реалізуються через «Систему заходів внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса». В Університеті функціонує Рада з якості вищої освіти, діяльність якої регулюється відповідним Положенням та має на меті успішне впровадження системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти задля досягнення стратегічних пріоритетів Університету.
Моніторинг та періодичний перегляд	Моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм проводиться відповідно до локальних нормативних документів

освітніх програм	Університету. Процедури розроблення, затвердження, моніторингу та періодичного перегляду ОП регламентуються «Положенням про освітню програму у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса» та «Положенням про організацію освітньої діяльності у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса». Крім того, в Університеті запроваджене щосеместрове опитування здобувачів вищої освіти щодо якості освітнього процесу та якості викладання навчальних дисциплін. Опитування проводиться за допомогою онлайн сервісів, зокрема автоматизованої системи опитувань «ФОРУМ». Результати опитування обов'язково враховуються при перегляді існуючих та формуванні нових ОП усіх рівнів.
Оцінювання здобувачів вищої освіти	Оцінювання навчальних досягнень здобувачів здійснюється відповідно до «Порядку оцінювання знань здобувачів вищої освіти у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса». Обов'язковим є ознайомлення здобувачів вищої освіти з видами роботи та критеріями оцінювання з кожної дисципліни на початку семестру, що забезпечує прозорість та співвідповідальність викладача та здобувача в процесі навчання та оцінювання результатів навчання.
Підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних та наукових працівників	Згідно з «Положенням про підвищення кваліфікації науково-педагогічних та педагогічних працівників у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса» всі викладачі, які залучені до реалізації освітнього процесу в рамках ОП, пройшли підвищення кваліфікації впродовж останніх п'яти років. Положення регулює усі формальні аспекти підвищення кваліфікації, в тому числі професійного розвитку викладачів. Крім того, Університет підтримує та заохочує участь викладачів у внутрішньо-корпоративних програмах навчання та підвищення кваліфікації (наприклад, «Майстерня «TeachingArt»).
Наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом	В Університеті функціонує єдина інформаційна система управління, як програмно-апаратний комплекс, що забезпечує низку основних функцій роботи з документами та базами даних в електронному вигляді з використанням хмарних технологій, спеціалізованого програмного забезпечення та IT-сервісів Офіс-365. В усіх навчальних корпусах забезпечений доступ до мережі Інтернет завдяки технології Wi-Fi. Автоматизація основних функцій управління освітнім процесом запроваджено на базі програмно-технологічного комплексу АС «Деканат». Окремо здійснюється періодичний аналіз щодо відповідності ліцензійним умовам, підсистеми збору, обробки та збереження інформації в «Єдиній електронній базі даних з питань освіти».
Публічність інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації	З метою забезпечення інформаційної відкритості університету та виконання вимог законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», на офіційному сайті університету створений спеціальний розділ «Інформаційна відкритість», в якому зібрано посилання на всі публічні документи та публічну інформацію. Інформацію про ОП, ступені вищої освіти та кваліфікації розміщено на офіційних вебресурсах Університету та відділу аспірантури та докторантури, а також на цих ресурсах проводиться громадське обговорення проєктів ОП.
Забезпечення	Забезпечення дотримання академічної доброчесності учасниками

дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі запобігання та виявлення академічного плагіату	освітнього процесу регламентується Кодексом академічної доброчесності та корпоративної етики. Органом, що здійснює контроль за дотриманням академічної доброчесності учасниками освітнього процесу в Університеті є Комісія з академічної доброчесності та корпоративної етики. Результати роботи Комісії регулярно оприлюднюються на офіційних ресурсах Університету. Для запобігання та виявлення плагіату в наукових дослідженнях працівників та здобувачів вищої освіти в Університеті діє система запобігання та виявлення плагіату з широким використанням спеціалізованого програмного забезпечення.
---	---

Додаток Г**Навчальний посібник з курсу «Основи педагогічної майстерності»**

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

Р.П.ВДОВИЧЕНКО, А.А. КАРПЕНКО

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Навчальний посібник

Миколаїв – 2026

УДК 37.091.12:005.

Вдовиченко Р.П., Карпенко А.А. Навчальний посібник до курсу «Основи педагогічної майстерності» /Укладачі:Вдовиченко Р.П., Карпенко А.А. Миколаїв, 2026. 146с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1.КАЛІНІНА Л.М., доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Інституту педагогіки НАПН України

2. ЯКИМЕНКО С.І., доктор педагогічних наук, професор, завідувача кафедрою початкової та дошкільної освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

3.САХАРОВА О.М., кандидат педагогічних наук, викладач вищої категорії ВСП «Фаховий коледж НУК імені адмірала Макарова»

Навчальний посібник з курсу «Основи педагогічної майстерності» складено відповідно до навчального плану та значення дисципліни за структурно-логічною схемою, передбаченою освітньо-професійною програмою підготовки фахового молодшого бакалавра спеціальності А2 Дошкільна освіта. У навчальному посібнику представлено короткий виклад тем лекційного курсу дисципліни, інструктивно-методичні матеріали до практичних занять, до самостійної роботи студентів, завдання та вимоги до підсумкових модульних робіт, список рекомендованої літератури, додатки, які допоможуть сформувати у студентів уміння розуміти індивідуально-психологічні особливості розвитку дошкільників, будувати ефективну педагогічну взаємодію з дітьми, а також створювати сприятливе емоційно-психологічне середовище у закладі дошкільної освіти.

Посібник призначений для студентів спеціальності А2 «Дошкільна освіта» закладів фахової передвищої освіти. Його матеріали можуть бути корисними також для викладачів педагогічних дисциплін, студентів педагогічних і психологічних спеціальностей, а також для практичних працівників закладів дошкільної освіти, які прагнуть підвищити рівень своєї педагогічної майстерності.

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (протокол № 3 від 25.03.2026 року).

Затверджено рішенням вченої ради Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (протокол № 3 від 27.03.2026 року).

© Вдовиченко Р.П., Карпенко А.А., Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ЗМІСТ.....	3
Передмова.....	5
Програма навчальної дисципліни	7
ТЕМА 1. Суспільна значущість професії педагога, його функції.....	10
ТЕМА 2. Педагогічна майстерність і особистість педагога.	18
ТЕМА 3. Педагогічна техніка педагога.	24
ТЕМА 4. Уміння професійно-педагогічної взаємодії й самовдосконалення вихователя	33
ТЕМА 5. Культура спілкування вихователя закладу дошкільної освіти.	40
ТЕМА 6. Взаємозв'язок педагогічної і театральної діяльності.	48
ТЕМА 7-8. Майстерність вихователя в організації освітнього простору в закладах дошкільної освіти	52
Орієнтовний перелік питань до екзамену.....	60
Тематика реферативних повідомлень.....	62
Перелік джерел, рекомендованих для самостійного прочитання.....	64
Тематика індивідуальних науково-дослідних завдань.....	65
Зразки тестових завдань до контрольної роботи.....	68
Глосарій.....	71
Список рекомендованої літератури.....	79
ДОДАТКИ.....	82
Додаток 1.1 Професійно-кваліфікаційна характеристика вихователя ЗДО ..	80
Додаток 1.2 Професіограма педагога	82
Додаток 2.1 Структура педагогічної майстерності (за А. І. Кузьмінським, В. Л. Омеляненком)	90
Додаток 2.2 Особистісні якості педагога.....	91
Додаток 3.1 Категорії педагогів (за ставленням до інновацій)	93
Додаток 3.2 Захисні висловлювання вихователів.....	94
Додаток 4.1 Характеристика основних груп жестів.....	94
Додаток 4.2 Практичні рекомендації щодо створення іміджу педагога	98
Додаток 4.3 Поради для запобігання стресових ситуацій.....	99
Додаток 5.1 Педагогічна ситуація та її розв'язання Ш.О. Амонашвілі.....	102
Додаток 5.2 70 способів сказати «ДУЖЕ ДОБРЕ!»	104
Додаток 5.3 ПРАВИЛА мовленнєвого етикету	106
Додаток 6.1 Особливості спілкування дошкільників із ровесниками.....	108
Додаток 6.2 Психологічні аспекти організації спілкування.....	108
Додаток 6.3 Правила педагогічного спілкування.....	110
Додаток 7.1 Десять заповідей вихователя.....	111
Додаток 7.2 Поради спілкування за етикетом.....	113
Додаток 7.3 Правила побудови стилю поведінки з дітьми групи «ризик».....	114
Додаток 8.1 Поради щодо комунікативного забезпечення освітньої діяльності.....	115
Додаток 8.2 Суб'єктність дитини можна розвивати такими способами.....	116
Додаток 8.3 Як дотримуватись педагогічного такту в бесіді з батьками.....	118

Додаток 9.1 Психологічний профіль готовності майбутнього фахівця до роботи в екстремальних умовах.....	123
Додаток 9.2 Алгоритм психологічної підтримки педагогів у стані професійного вигорання.....	125

Додаток Д

**Робоча програма навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям
у кризових та екстремальних умовах»**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
імені адмірала Макарова

Навчально-науковий гуманітарний інститут
Кафедра психології

ЗАТВЕРДЖЕНО

Проректор із науково-педагогічної роботи

Сергій Слободян

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Program of the Discipline

Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах

***PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE TO CHILDREN IN CRISIS AND
EXTREME CONDITIONS***

рівень вищої освіти першому (бакалаврському)

тип дисципліни вибіркова

мова викладання українська

Робоча програма навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» є однією із вибірових дисциплін комплексної підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова.

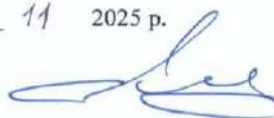
«10» жовтня 2025 р. 21 с.

Розробник: Карпенко А.А..

Проект робочої програми навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» розглянуто на засіданні кафедри психології

Протокол № 4 від «11» 11 2025 р.

В.о.завідувача кафедри

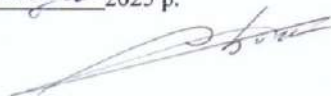

Світлана Карсканова

Проект робочої програми навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» розглянуто Науково-методичною комісією Навчально-наукового гуманітарного інституту

Протокол № 4 від «25» листопада 2025 р.

Голова

Олег Бобіна

Проект робочої програми навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» погоджено з навчальним відділом

Начальник відділу

Робоча програма навчальної дисципліни «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» затверджено

Науково- методичною радою НУК

Протокол № 4 від «26» листопада 2025 р.

Голова НМР НУК

Сергій Слободян

© НУК, 2025

© Карпенко А.А.. 2025

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	4
<i>1. Опис навчальної дисципліни</i>	5
<i>2. Мета вивчення навчальної дисципліни</i>	6
<i>3. Передумови для вивчення дисципліни</i>	6
<i>4. Очікувані результати навчання</i>	6
<i>5. Програма навчальної дисципліни</i>	6
<i>6. Методи навчання. Засоби діагностики результатів навчання та методів їхнього демонстрування</i>	11
<i>7. Форми поточного та підсумкового контролю</i>	11
<i>8. Критерії оцінювання результатів навчання</i>	15
<i>9. Засоби навчання</i>	15
<i>10. Рекомендовані джерела інформації</i>	19

ВСТУП

Анотація

Дисципліна «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» спрямована на формування у здобувачів освіти теоретичних знань і практичних навичок щодо надання психологічної підтримки дітям, які пережили травматичні події, кризові ситуації, воєнні дії, втрату, насильство, евакуацію, вимушене переселення та інші екстремальні обставини.

У межах курсу розглядаються психологічні особливості дитячого реагування на стрес, кризу і травму, вікові аспекти переживання надзвичайних подій, основи кризового консультування, принципи першої психологічної допомоги, методи стабілізації емоційного стану дитини, техніки роботи з тривогою, страхом, агресією, втратою та посттравматичними реакціями.

Особлива увага приділяється питанням психологічної безпеки, етичним засадам роботи з дітьми, взаємодії з батьками, педагогами, соціальними працівниками та іншими фахівцями в умовах кризових і надзвичайних ситуацій. Дисципліна орієнтована на розвиток професійної готовності майбутніх фахівців до здійснення психопрофілактичної, діагностичної, консультативної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми.

Ключові слова: психологічна допомога, діти, кризові ситуації, екстремальні умови, психотравма, стрес, дитяча травма, кризове консультування, перша психологічна допомога, психологічна підтримка, емоційна стабілізація, посттравматичні реакції, воєнний стрес, психологічна безпека, адаптація

Abstract

The course «*Psychological Assistance to Children in Crisis and Extreme Conditions*» is aimed at developing students' theoretical knowledge and practical skills in providing psychological support to children who have experienced traumatic events, crisis situations, military actions, loss, violence, evacuation, forced displacement, and other extreme circumstances.

The course covers the psychological characteristics of children's responses to stress, crisis, and trauma, age-related aspects of experiencing emergencies, the basics of crisis counseling, principles of psychological first aid, methods of emotional stabilization, and techniques for working with anxiety, fear, aggression, loss, and post-traumatic reactions.

Special attention is paid to psychological safety, ethical principles of working with children, and cooperation with parents, teachers, social workers, and other professionals in crisis and emergency contexts. The discipline is focused on developing future specialists' professional readiness to carry out preventive, diagnostic, counseling, and corrective-developmental work with children.

Key words: psychological assistance, children, crisis situations, extreme conditions, psychological trauma, stress, child trauma, crisis counseling, psychological first aid, psychological support, emotional stabilization, post-traumatic reactions, war-related stress, psychological safety, adaptation

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма
Кількість кредитів – 6	Галузь знань:	Вибіркова	
Модулів – 3	A4 Середня освіта,		
Змістових модулів – 6	05 Соціальні та поведінкові науки		
Електронна адреса РПНД на сайті Університету	Спеціалізація: Спеціальність: 053 «Психологія»	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 180		4-й	4-й
		Семестр	
		7-й	7-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 6	Освітній рівень перший (бакалаврський)	Лекції	
		20 год.	4
		Практичні	
		50 год.	4
		Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		110 год.	172
		Індивідуальні завдання: 0 год.	
		Вид контролю: залік	
Форма контролю: усна			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни. Відповідно до вимог освітньої програми підготовки бакалаврів спеціальності 053 «Психологія», метою вивчення дисципліни є формування у студентів системи знань і практичних навичок надання психологічної допомоги дітям, які перебувають в екстремальних умовах, з урахуванням вікових, когнітивних та емоційних особливостей дитячої психіки.

Завдання курсу: надати студентам уявлення про специфіку дитячої психологічної травми в умовах війни, насильства, стихійного лиха та інших екстремальних ситуацій; ознайомити з віковими особливостями переживання стресу, втрати, шоку, тривоги; навчити основам кризового консультування з дітьми та їх родинами; сформувати навички застосування технік першої психологічної допомоги дітям; опанувати практичні підходи: ігрові методи, арт-терапію, казкотерапію, вправи саморегуляції; розвинути етичну чутливість, відповідальність та навички роботи в умовах травмування, з урахуванням принципів професійної етики.

3. Передумови для вивчення дисципліни

Передумови для вивчення дисципліни є «Психологія розвитку», «Психологія стресу і кризових станів», «Психологічне консультування», «Вікова психологія».

4. Очікувані результати навчання

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів таких результатів навчання:

РН 1. Аналізувати психічні явища та поведінкові прояви дітей в умовах травматичного досвіду.

РН 2. Використовувати теоретичні знання та емпіричні методи для розпізнавання й оцінювання стресових станів у дітей.

РН 3. Застосовувати кризові й підтримувальні інтервенції в роботі з дітьми, які пережили екстремальні ситуації.

РН 4. Використовувати ігрові, арт-терапевтичні та комунікативні методики для стабілізації психоемоційного стану дитини.

РН 5. Виявляти й попереджати ризики вторинної травматизації, дотримуючись норм професійної етики.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими компетентностями:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні фахові завдання й проблеми у сфері психології, що передбачає застосування теоретичних знань, етичних принципів та методів практичної допомоги дітям у критичних і надзвичайних обставинах.

I. Загальнопредметні:

ЗК 1. Здатність діяти соціально відповідально, дотримуючись гуманістичних та етичних норм.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, зокрема в умовах стресу чи кризи.

ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення й аналізу інформації з різних джерел.

- ЗК 4.** Здатність до емоційної саморегуляції, співпереживання та адаптивної взаємодії в умовах професійного напруження.
- ЗК 5.** Здатність до командної взаємодії та лідерства в ситуаціях професійного ризику.

П. Фахові:

- СК 1.** Здатність розпізнавати психологічні наслідки стресу, травми й втрати у дітей.
- СК 2.** Здатність здійснювати психодіагностику та психологічну підтримку дітей у складних умовах.
- СК 3.** Здатність надавати першу психологічну допомогу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.
- СК 4.** Здатність працювати із сім'ями дітей, які пережили екстремальні події.
- СК 5.** Здатність організовувати та реалізовувати програми стабілізації, ресоціалізації та психоемоційного супроводу.

5. Програма навчальної дисципліни

Модуль 1.

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади психологічної допомоги дітям в екстремальних умовах

- Тема 1.** Поняття екстремальних умов та їх вплив на психіку дитини
- Тема 2.** Основні типи екстремальних ситуацій: війна, насильство, катастрофи, аварії
- Тема 3.** Види психологічної травми у дітей: симптоми та особливості прояву
- Література: [1-3]*

Змістовий модуль 2. Вікові особливості переживання екстремальних подій

- Тема 4.** Реакції дітей раннього, дошкільного та шкільного віку на травматичні події
- Тема 5.** Теорії стресу та копіngu в дитячому віці
- Тема 6.** Психологічна резильєнтність у дітей: фактори розвитку
- Література: [1-3]*

Модуль 2

Змістовий модуль 3. Етичні принципи та сучасні практики допомоги дітям

- Тема 7.** Етичні аспекти роботи психолога в кризових умовах
- Тема 8.** Огляд вітчизняних і міжнародних практик допомоги дітям (2014–2024 рр.)
- Тема 9.** Встановлення контакту з дитиною у кризі: особливості первинної оцінки стану

Змістовий модуль 4. Практичні методи роботи з травмованими дітьми

- Тема 10.** Техніки першої психологічної допомоги дітям
- Тема 11.** Ігрова терапія у подоланні дитячих травм
- Тема 12.** Арт-терапевтичні техніки та казкотерапія в роботі з травмованими дітьми
- Література: [1-3]*

Модуль 3

Змістовий модуль 5. Робота з втратою, горем та підтримка родини

- Тема 13.** Психологічна допомога дітям, які пережили втрату
- Тема 14.** Робота з батьками й опікунами дітей, які зазнали травматичного досвіду
- Література: [1-3]*

Змістовий модуль 6. Профілактика професійного вигорання і самопідтримка психолога

Тема 15. Профілактика вторинної травматизації у психологів

Тема 16. Техніки саморегуляції та психологічного відновлення для фахівців

Тема 17. Ресурсні практики для підтримки професійного здоров'я

Література: [1-3]

Тематичний план навчальної дисципліни
7-й семестр

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				у тому числі				
го	л	п	лаб	ср	Усього	л	п	лаб	ср	
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади психологічної допомоги дітям в екстремальних умовах										
Тема 1. Поняття екстремальних умов та їх вплив на психіку дитини	10	2	2	–	6	10				
Тема 2. Основні типи екстремальних ситуацій: війна, насильство, катастрофи, аварії	10	2	2	–	6	10				
Тема 3. Види психологічної травми у дітей: симптоми та особливості прояву	10	2	2	–	6	10				
Разом за змістовим модулем 1	30	6	6	–	18	30	2	2	-	24
Змістовий модуль 2. Вікові особливості переживання екстремальних подій										
Тема 4. Реакції дітей різного віку на травматичні події	10	2	2	–	6	10				
Тема 5. Теорії стресу та копіngu в дитячому віці	10	2	2	–	6	10				
Тема 6. Психологічна резильєнтність у дітей	10		4	–	6	10				
Разом за змістовим модулем 2	30	4	8	–	18	30	2	2	-	24
Змістовий модуль 3. Етичні принципи та сучасні практики допомоги дітям										
Тема 7. Етичні аспекти роботи психолога в кризових умовах	10	2	2	–	6	10				
Тема 8. Огляд вітчизняних і міжнародних практик допомоги дітям	10	2	4	–	4	10				
Тема 9. Встановлення контакту з дитиною у кризі	10		2	–	8	10				
Разом за змістовим модулем 3	30	4	8	–	18	30	2	2	-	24
Змістовий модуль 4. Практичні методи роботи з травмованими дітьми										

Тема 10. Техніки першої психологічної допомоги дітям	10	2	2	–	6	10				
Тема 11. Ігрова терапія у подоланні дитячих травм	10	2	4	–	4	10				
Тема 12. Арт-терапія та казкотерапія в роботі з травмованими дітьми	10	–	4	–	6	10				
Разом за змістовим модулем 1	30	4	10	–	16	30	2	2	-	24
Змістовий модуль 5. Робота з втратою, горем та підтримка родини										
Тема 13. Психологічна допомога дітям, які пережили втрату	15	2	4	–	9	15				
Тема 14. Робота з батьками й опікунами дітей	15	–	4	–	11	15				
Разом за змістовим модулем 5	30	4	4	–	22	30	2	2	-	24
Змістовий модуль 6. Профілактика професійного вигорання і самопідтримка психолога										
Тема 15. Профілактика вторинної травматизації у психологів	10	–	4	–	6	10				
Тема 16. Техніки саморегуляції та відновлення для фахівців	10	–	4	–	6	10				
Тема 17. Ресурсні практики для підтримки професійного здоров'я	10	–	2	–	8	10				
Разом за змістовим модулем 6	30	4	4	–	20	30	2	2	-	24
Усього годин:	180	20	50	–	110	180	4	4		172

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади психологічної допомоги дітям в екстремальних умовах			
1	Тема 1. Поняття екстремальних умов та їх вплив на психіку дитини	2	
2	Тема 2. Основні типи екстремальних ситуацій: війна, насильство, катастрофи, аварії	2	
3	Тема 3. Види психологічної травми у дітей: симптоми та особливості прояву	2	
Змістовий модуль 2. Вікові особливості переживання екстремальних подій			
4	Тема 4. Реакції дітей різного віку на травматичні події	2	
5	Тема 5. Теорії стресу та копінгу в дитячому віці	2	
6	Тема 6. Психологічна резильєнтність у дітей	4	
Змістовий модуль 3. Етичні принципи та сучасні практики допомоги дітям			
7	Тема 7. Етичні аспекти роботи психолога в кризових умовах	2	
8	Тема 8. Огляд вітчизняних і міжнародних практик допомоги дітям	4	
9	Тема 9. Встановлення контакту з дитиною у кризі	2	
Змістовий модуль 4. Практичні методи роботи з травмованими дітьми			
10	Тема 10. Техніки першої психологічної допомоги дітям	2	
11	Тема 11. Ігрова терапія у подоланні дитячих травм	4	
12	Тема 12. Арт-терапія та казкотерапія в роботі з травмованими дітьми	4	
Змістовий модуль 5. Робота з втратою, горем та підтримка родини			
13	Тема 13. Психологічна допомога дітям, які пережили втрату	4	
14	Тема 14. Робота з батьками й опікунами дітей	4	
Змістовий модуль 6. Профілактика професійного вигорання і самопідтримка психолога			
15	Тема 15. Профілактика вторинної травматизації у психологів	4	
16	Тема 16. Техніки саморегуляції та відновлення для фахівців	4	
17	Тема 17. Ресурсні практики для підтримки професійного здоров'я	2	
Разом		50	4

Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи для студентів денної форми навчання:

- підготовка до практичних занять – *2-4 год. / 1 заняття*;
- підготовка до контрольних заходів – *10 год. / 1 захід*
- підготовка проєктних завдань - *10 год. / 1 проєкт (трєнінг)*.

Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади психологічної допомоги дітям в екстремальних умовах			

1	Тема 1. Поняття екстремальних умов та їх вплив на психіку дитини	6	
2	Тема 2. Основні типи екстремальних ситуацій: війна, насильство, катастрофи, аварії	6	
3	Тема 3. Види психологічної травми у дітей: симптоми та особливості прояву	6	
<i>Змістовий модуль 2. Вікові особливості переживання екстремальних подій</i>			
4	Тема 4. Реакції дітей різного віку на травматичні події	6	
5	Тема 5. Теорії стресу та копіngu в дитячому віці	6	
6	Тема 6. Психологічна резильєнтність у дітей	6	
<i>Змістовий модуль 3. Етичні принципи та сучасні практики допомоги дітям</i>			
7	Тема 7. Етичні аспекти роботи психолога в кризових умовах	6	
8	Тема 8. Огляд вітчизняних і міжнародних практик допомоги дітям	4	
9	Тема 9. Встановлення контакту з дитиною у кризі	8	
<i>Змістовий модуль 4. Практичні методи роботи з травмованими дітьми</i>			
10	Тема 10. Техніки першої психологічної допомоги дітям	6	
11	Тема 11. Ігрова терапія у подоланні дитячих травм	4	
12	Тема 12. Арт-терапія та казкотерапія в роботі з травмованими дітьми	6	
<i>Змістовий модуль 5. Робота з втратою, горем та підтримка родини</i>			
13	Тема 13. Психологічна допомога дітям, які пережили втрату	10	
14	Тема 14. Робота з батьками й опікунами дітей	10	
<i>Змістовий модуль 6. Профілактика професійного вигорання і самопідтримка психолога</i>			
15	Тема 15. Профілактика вторинної травматизації у психологів	6	
16	Тема 16. Техніки саморегуляції та відновлення для фахівців	6	
17	Тема 17. Ресурсні практики для підтримки професійного здоров'я	8	
<i>Разом</i>		<i>110</i>	<i>172</i>

Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Психологічна допомога дітям у кризових та екстремальних умовах» – це вид самостійної науково-психологічної роботи студента, що передбачає виконання теоретичного або практичного аналізу однієї із проблем психологічної допомоги дітям, які пережили травматичні події, на основі сучасних підходів, концепцій та методик.

Мета ІНДЗ: поглиблення, систематизація та узагальнення знань з курсу; розвиток навичок самостійної науково-психологічної діяльності; практичне застосування знань щодо роботи з дітьми в умовах стресу, втрати або насильства.

Зміст ІНДЗ: Виконання науково-психологічного дослідження або реферативної роботи на основі вивчення літературних джерел, аналізу випадків, методик допомоги дітям у кризових ситуаціях. Робота має містити вступ, основну частину, висновки та список використаних джерел. Орієнтовна форма подання роботи – реферат або аналітичний огляд у форматі pdf.

Орієнтовні теми для ІНДЗ:

Реакції дітей різного віку на екстремальні події.

Сучасні методики надання першої психологічної допомоги дітям.

Роль сім'ї у подоланні дитячої травматизації.

Особливості резильєнтності у дітей, які пережили втрату.

Етичні принципи роботи психолога у кризових умовах.

Психологічна підтримка дітей під час військових дій.

Підготовка та захист ІНДЗ: Передбачає написання роботи та її захист шляхом співбесіди, під час якої студент має обґрунтувати свої висновки, використані джерела та запропоновані підходи до роботи з дітьми.

Загальні вимоги до ІНДЗ:

- самостійність виконання;
- чіткість структури та логічність викладення матеріалу;
- обґрунтованість висновків;
- використання актуальної наукової та довідкової літератури;
- наведення прикладів з реальної практики або досліджень;
- якість оформлення роботи згідно з академічними вимогами;
- готовність до захисту результатів дослідження.

Обов'язкова складова СРС:

1. Застосування тренінгових технологій: для відпрацювання певних алгоритмів розв'язання типових практичних завдань, за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань).
2. «Кейс Стаді» як приклад успішної практики
3. Навчально-методичне забезпечення освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Вибіркова складова СРС (виконання завдань, які студент обирає з метою підвищення свого професійного рівня особистого рейтингу згідно і п. 6.16 Положення):

За допомогою сервіса Kahoot та Quizizz створювати онлайн вікторини, тести, опитувальники для батьків, педагогів, керівників.

Тематичний блок: «Як підтримати дитину в кризовій ситуації?»

Орієнтовні проблемні питання:

1. Як зрозуміти, що дитина переживає сильний стрес?
2. Які поведінкові зміни можуть свідчити про психологічну травму?
3. Як правильно говорити з дитиною про небезпеку, війну, втрату або смерть?
4. Як реагувати на страхи, плач, замкнутість або агресію дитини?
5. Коли дитині вже потрібна допомога психолога?
6. Як не травмувати дитину повторно власними словами чи поведінкою?
7. Як підтримувати відчуття безпеки в нестабільних умовах?
8. Як допомогти дитині впоратися з тривогою та нічними страхами?
9. Що робити, якщо дитина не хоче говорити про пережите?
10. Як дорослому зберігати власну емоційну рівновагу поруч із дитиною?

Приклади запитань для Kahoot / Quizizz:

- Яка з реакцій може бути нормальною після сильного стресу у дитини?
- Що не варто говорити дитині після травматичної події?
- Який спосіб підтримки дитини є найбільш екологічним?
- Що насамперед потрібно дитині у кризовій ситуації?
- Яка поведінка дорослого може знижувати рівень дитячої тривоги?

2. Для педагогів

Тематичний блок: «Педагог у системі кризової підтримки дитини»

Орієнтовні проблемні питання:

1. Як розпізнати кризовий стан або психотравматичну реакцію в учня?
2. Які зміни в поведінці дитини можуть бути наслідком пережитої травми?

3. Як діяти педагогу у випадку емоційного зриву дитини на уроці?
4. Як правильно говорити з дитиною, яка пережила втрату, обстріл, евакуацію або насильство?
5. Які принципи першої психологічної допомоги має знати педагог?
6. Як не допустити повторної травматизації дитини в освітньому середовищі?
7. Як створити психологічно безпечний простір у класі?
8. Які межі компетентності педагога у кризовій ситуації?
9. Коли необхідно залучати практичного психолога чи інші служби?
10. Як педагогу попереджати власне емоційне вигорання?

Приклади запитань:

- Яка реакція вчителя є найбільш коректною у випадку панічної реакції дитини?
- Що входить до принципів першої психологічної допомоги?
- Яка фраза є найбільш підтримувальною для дитини у кризі?
- Що може підвищувати ризик повторної травматизації учня?
- Які ознаки свідчать про потребу в негайному скеруванні дитини до фахівця?

3. Для керівників закладів освіти

Тематичний блок: «Організація психологічної безпеки в закладі освіти»

Орієнтовні проблемні питання:

1. Наскільки заклад освіти готовий до кризових і надзвичайних ситуацій?
2. Чи існує в закладі алгоритм психологічного реагування на травматичні події?
3. Як організувати ефективну взаємодію між адміністрацією, педагогами, психологом і батьками?
4. Які умови необхідні для створення психологічно безпечного освітнього середовища?
5. Як організувати підтримку дітей після колективної травматичної події?
6. Як виявляти ризики емоційного виснаження педагогічного колективу?
7. Які ресурси закладу можуть бути задіяні у кризовому реагуванні?
8. Як здійснювати інформаційну комунікацію з батьками в екстремальних умовах?
9. Які форми психологічної профілактики доцільно впроваджувати системно?
10. Як забезпечити безпечну освітню взаємодію під час воєнних ризиків?

Приклади запитань:

Чи має заклад затверджений алгоритм кризового реагування?

Які фахівці мають бути залучені до підтримки дітей після надзвичайної події?

Які фактори найбільше впливають на психологічну безпеку в закладі освіти?

Які управлінські рішення допомагають знизити рівень напруження в колективі?

Як оцінити потребу в додатковій психологічній підтримці учасників освітнього процесу?

Форми завдань, які можуть створювати студенти

У межах дисципліни здобувачі освіти можуть виконувати такі практичні завдання:

Практичні завдання: створити вікторину для батьків на тему

«Як підтримати дитину під час стресу?»

розробити тест для педагогів на тему

«Ознаки кризових станів у дітей»

підготувати опитувальник для керівників на тему

«Готовність закладу освіти до кризового реагування»

створити інтерактивне опитування щодо: рівня тривожності дітей; психологічного клімату в класі; потреб учасників освітнього процесу в кризовий період; розробити інформаційно-просвітницьку онлайн-вікторину для підвищення психологічної грамотності батьків та педагогів.

6. Методи навчання. Засоби діагностики результатів навчання та методів їхнього демонстрування

Методи навчання:

1) на лекційних заняттях:

- лекція;
- пояснення;
- дискусія;
- диспут;
- ілюстрування;
- демонстрація;
- відеометод;
- майстер-клас

2) на практичних заняттях:

- виконання практичних завдань і вправ за допомогою програми Mentimeter;
- інноваційні технології;
- інтерактивні методи «Веб-серфінг» багаторазовий перехід по посиланнях з одних веб-сторінок інтернет-сайтів на інші, тобто «переміщення поверхнею інтернету»;
- мультимедійні технології: робота з різними додатками (текстовими, графічними та картографічною інформацією)..

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання:

- усні відповіді (практичні заняття);
- проєктні (самостійні) роботи;
- контрольна робота;

7. Форми контролю результатів навчальної діяльності студентів та їхнє оцінювання

Досягнення студента оцінюються за 100-бальною системою Університету.

Підсумкова оцінка навчального курсу містить оцінки з поточного контролю та оцінки підсумкового контролю. В кожного компонента своя частка в загальній системі оцінок, де студент може набрати від 60 балів до 100 балів. Під компонентом проміжних оцінок розуміються поточні оцінки протягом семестру.

Підсумкова оцінка навчального курсу є сумою проміжних оцінок, реферат (самостійні роботи) (максимально 15 балів), практичні роботи (максимально 30 балів) й оцінки за контрольну роботу (максимально 25 балів).

Поточний контроль проводиться на кожному практичному занятті та за результатами виконання завдань самостійної роботи.

Зарахування кредитів навчального курсу можливо тільки лише досягнення результатів, запланованих РПНД, що виражається в одній із позитивних оцінок, передбачених чинним законодавством.

Усні відповіді на практичних заняттях	Критерії оцінювання
2	Відповідь правильна, повна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення, містить аргументовані висновки з доречним ілюстративним матеріалом, може підкріплюватися коректними цитуваннями думок / поглядів учених.
1,5	Відповідь в цілому правильна, доволі повна, логічна; допущені несуттєві

	помилки та неточності у викладенні матеріалу.
1	Відповідь частково правильна, містить неточності, недостатньо обґрунтована з використанням неправильної / некоректної термінології.
0,5	Відповідь частково правильна, містить неточності, проте не містить жодних аргументів та ілюстративного матеріалу.
0	Студент не дає відповіді чи його відповідь містить значну кількість суттєвих помилок, не обґрунтована.
	<i>Максимальна оцінка студента за цей компонент програми (50 балів відповідей по 1 бали ДФН, 4 відповіді по 2 бали ЗФН).</i>

Самостійна (проектна) робота	Критерії оцінювання
5	Студент правильно виконує завдання в установленний термін, презентує аналітику різних наукових джерел, підбирає доречний ілюстративний матеріал, здійснює коректні та доцільні цитування, а також грамотно проводить експеримент і на високому рівні здійснює обробку його результатів.
4	Студент правильно виконує завдання в установленний термін, презентує аналітику різних наукових джерел, допускається незначних помилок у добірці ілюстративного матеріалу, здійснює коректні та доцільні цитування, в експериментальних роботах містяться незначні недоліки в обробці їхніх результатів.
3	Студент виконує роботу з порушенням встановленого часу для цього виду роботи; дає в цілому правильну відповідь, але поверхнево чи з певними неточностями, подає недоцільні цитування та недоречні ілюстрації, а також виконує експериментальні роботи не на різноманітних мовленнєвих матеріалах та з недостатньою кількістю респондентів.
2	Студент виконує роботу з порушенням встановленого часу для цього виду роботи; дає в цілому правильну відповідь, але не презентує аналітику різних наукових джерел, не підбирає доречний ілюстративний матеріал, не наводить коректні та доцільні цитування, проводить експерименти, проте не презентує обробку його результатів та не демонструє вміння робити висновки.
1	Студент виконує роботу з методичної допомоги викладача на кожному етапі проведення експериментів.
0	Студент не виконує роботи.
	<i>Максимальна оцінка студента за цей компонент програми 30 балів 6 робіт по 5 бали ДФН, 6 робіт по 10 балів ЗФН).</i>

Контрольна робота	Критерії оцінювання
ДФН 10 ЗФН 32-30	Робота виконана без змістових помилок (завдання I, II та III рівнів складності), містить точні відповіді на питання теоретичного характеру, правильно ідентифікує технологію і правильно виявляє брехню в тексті. Бал знижується в разі наявності орфографічних та пунктуаційних помилок.
ДФН 9-7 ЗФН 29-20	Робота представлена з повними та правильними відповідями всіх рівнів складності, студент правильно ідентифікує технологію профайлінгу і правильно структурує хід виявлення брехні в тексті, проте допускається помилок шляхом упущення кількох відповідних маркерів.

	Бал знижується в разі наявності орфографічних і пунктуаційних помилок.
ДФН 6-5 ЗФН 19-10	Робота виконана з огріхами в описі технології профайлінгу, проте безпомилково виконано завдання I та II рівнів складності. В такій роботі завдання щодо детекції брехні в тексті виконано неправильно. Бал знижується в разі наявності орфографічних і пунктуаційних помилок.
ДФН 4-3 ЗФН 9-6	Робота виконана з неточностями у формулюванні дефініцій термінів (II рівень складності) та значними огріхами в описі технології профайлінгу (III рівень складності). Завдання щодо детекції брехні тексті виконано неправильно або не виконано взагалі. Бал знижується в разі наявності орфографічних і пунктуаційних помилок.
ДФН 3-1 ЗФН 5-1	Робота містить значну кількість помилок у завданнях усіх рівнів складності або незначну кількість помилок у завданнях I та II рівнів складності та відсутності виконання завдань III рівня. Бал знижується в разі наявності орфографічних і пунктуаційних помилок.
0	Робота не виконувалася.
	<i>Максимальна оцінка студента за цей компонент програми 10 балів (для ДФН, 32 бали для ЗФН)</i>

Форма контролю	Максимальна кількість балів	
	Денна форма	Заочна форма
Практичні заняття	50х1 бали = 50 балів	4х2 бали = 8 балів
Самостійна (проектна) робота	6х5 бали = 30 балів	6х10 бали = 60 балів
Контрольна (письмова) робота	1х20 балів = 20 балів	1х32 бали = 32 бали
Всього	100	100

8. Критерії оцінювання результатів навчання

		Денне відділення		Заочне відділення	
		Вид роботи	Кількість балів	Вид роботи	Кількість балів
ЗМ 1	T1	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	2
	T2	Відповідь на практичному занятті		Відповідь на практичному занятті	
	T3	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	2
		Самостійна (проектна) робота	6	Самостійна (проектна) робота	6
ЗМ 2	T1	Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	
		Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	
	T2	Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	
	T3	Самостійна (проектна) робота	12	Самостійна (проектна) робота	12
ЗМ 3	T1	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	
	T2	Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	6
	T3	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	
		Самостійна (проектна) робота	6	Самостійна (проектна) робота	6
ЗМ 4	T1	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	
	T2	Самостійна (проектна) робота	6	Самостійна (проектна) робота	6
	T3	Відповідь на практичному занятті	2	Відповідь на практичному занятті	2
		Самостійна (проектна) робота	6	Самостійна (проектна) робота	6

ЗМ 5	T1	Відповідь на практичному занятті	16	Відповідь на практичному занятті	2
	T2	Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	12
		Самостійна (проектна) робота		Самостійна (проектна) робота	
ЗМ6	T1	Відповідь на практичному занятті	16	Відповідь на практичному занятті	2
	T2	Відповідь на практичному занятті	4	Відповідь на практичному занятті	12
	T3	Відповідь на практичному занятті	16	Відповідь на практичному занятті	2
		Самостійна (проектна) робота		Самостійна (проектна) робота	
		Контрольна робота	10	Контрольна робота	32
Підсумковий контроль		Залік		Залік	
Сума			100		100

9. Засоби навчання

Наочним матеріалом для лекційних занять послужать передусім мультимедійні засоби (комп'ютерні презентації); відеоматеріали (навчальні кінофільми, а також інтерв'ю, виступи тощо як фактографічний матеріал).

На практичних заняттях прислужиться бібліотечних фонд Університету та електронні репозитарії світу.

Під час виконання завдань самостійної роботи доцільним стане використання бібліотечного фонду та енциклопедій, словників, довідників.

10. Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Андрієнко К. В., Лук'янова К. В. Психічний стан та емоційно-вольові процеси в діяльності студентів // *Тиждень науки*. Запоріжжя, 2017. С. 520–522.
2. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проективний підхід). Київ: Ніка-Центр, 2020. 448 с.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецька. Харків: Віват, 2018. 515 с.
4. Гошовський Я. О. Психологія депривації: навчально-методичний посібник до практичних та лабораторних занять. Луцьк: ПП Іванюк, 2021. 195 с.
5. Екстремальна психологія: підручник / за заг. ред. О. В. Тімченка. Харків: УЦЗУ, 2007. 502 с.
6. EMDR. Подолання наслідків психотравми: практичний посібник / за ред. Арне Гофмана. Львів: Свічадо, 2017. 259 с.

7. Каліщук С. М. Природа проявлення симптому: вагання або відповідальність і свобода вибору // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 2019. № 1(10). С. 45–47.
8. Карачевський А. Б. Адаптація шкал та опитувальників українською та російською мовами щодо посттравматичного стресового розладу // *Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П. Л. Шупика*. Київ, 2016. С. 607–620.
9. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ: Пульсари, 2017. 216 с.
10. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський національний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
11. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків: Право, 2014. 584 с.
12. Посттравматичний стресовий розлад: посібник / О. П. Венгер, С.О.Ястремська, Н. І. Рега та ін. Тернопіль: ТДМУ, 2016. 264 с.
13. Психологія екстремальних та кризових ситуацій: навч.-метод. посібник / О.Г.Романовський [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: Іванченко І.С., 2022. 356 с. URL : <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPIPress/56903>.
14. Розов В. І. Психологія екстремальних ситуацій: адаптивність до стресу та психологічне забезпечення: науково-практичний посібник. Київ: КНТР, 2024. 711 с. URL : <https://jurkniga.ua/contents/psikhologiya-ekstremalnikh-situatsiy-adaptivnist-do-stresuta-psikhologichne-zabezpechennya-vidannya-tretie.pdf>.
15. Романовська Д. Особистісні стратегії діяльності практичного психолога // *Психолог*. 2012. № 21. С. 28–32.
16. Шебанова В. І., Діденко Г. О. Копінг-поведінка у сучасних психологічних дослідженнях // *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С.Костюка НАПН України. 2018. Вип. 39. С. 368–379.

Допоміжна література

1. Вплив бойового досвіду та травм на поведінку ветерана та особливості взаємодії з ветеранами: психоедукаційні рекомендації для ветеранів війни та членів їх сімей / О. Ольшеска, Г. Бабіна. Проект «Психосоціальна підтримка ветеранів, які проходять лікування в госпіталі» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Миколаїв: ГО «Центр соціально-психологічної реабілітації Миколаївщини», 2024.
2. Гаєс С. Звільнений розум. Як стати психологічно гнучким і перемогти Внутрішнього Диктатора / пер. з англ. І. Павленко. Київ, 2024. 496 с.
3. Гарріс Р. Терапія прийняття та відповідальності, яка сфокусована на травмі: практичний посібник для роботи з розумом, емоціями та тілом / пер. з англ. Т.С.Писанюк. Київ: Науковий світ, 2024. 488 с.
4. Діагностика, терапія та профілактика медико-психологічних наслідків бойових дій в сучасних умовах / укл.: П. В. Волошин та ін. 2014.
5. Методичні підходи до надання психологічної допомоги потерпілим від техногенної катастрофи / В. Г. Панок. 1999.
6. Мері Бет Вільямс, Соїлі Пойюла. ПТСР: робочий зошит. Ефективні методики подолання симптомів травматичного стресу. Київ: Видавництво Ростислава Бурлака, 2023. 528 с.
7. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію / пер. з англ. Д. Бусько ; наук. ред. К. Явна. (Серія «Сам собі психотерапевт»). Львів: Вид-во УКУ: Свічадо, 2014. 120 с.
8. Психолог суїциду / В. П. Москалець. Київ: Академвидав, 2004.

9. Психолог травмуючих ситуацій: практикум / С. Е. Лушко. Київ: НАУ, 2010.
10. Практична психологія: вступ до спеціальності / Т. В. Дуткевич, О. В. Савицька. 2012.
11. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим / Г. Католик, І. Корнієнко. 2003.
12. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / укл.: П. В. Волошин, Л. Ф. Шестопалова, В. С. Підкоритов та ін. Харків, 2002. 47 с.
13. Розлади адаптації: діагностика, лікування, реабілітація: методичні рекомендації / укл.: П. В. Волошин, Н. О. Марута, Л. Ф. Шестопалова та ін. Харків, 2009. 32 с.
14. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: навч. посіб. Київ: Кондор, 2005. 276 с.

Інформаційні ресурси

1. www.psychiatry.ua
2. https://redcross.org.ua/wpcontent/uploads/2016/10/%D0%9F%D0%B5%D1%80%D1%88%D0%B0%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0_%D0%97%D0%A8%D0%A0.pdf
3. <https://oplatforma.com.ua/article/3035-priyomi-persho-psihologchno-dopomogi-vkrizovy-situats>
4. https://prometheus.org.ua/course/course-v1:JohnsHopkinsUniversity+PFA101+2023_T3